

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

TARİHSEL SÜRECTE TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ
VE TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ STRATEJİSİNİN DİNAMİKLERİ

707397

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMAİL KÖSE

EKİM - 2001

TRABZON

TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI**

**TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ
VE TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ STRATEJİSİNİN DİNAMİKLERİ**

107391

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMAİL KÖSE

DANIŞMAN: Yrd. Doç. Dr. Gökhan KOÇER

Ekim – 2001

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ
VE TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ STRATEJİSİNİN DİNAMİKLERİ

İSMAİL KÖSE

Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü’nce
Bilim Uzmanı (Uluslararası İlişkiler)
Ünvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez’dir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 11. 10. 2001
Tezin Sözlü Sınav Savunma Tarihi : 25. 10. 2001

Tezin Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Gökhan KOÇER

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Haydar ÇAKMAK

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Yusuf AKSAR

Enstitü Müdürü : Doç. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA

Ekim – 2001

TRABZON

0. SUNUŞ

00.Önsöz

Türkiye-AB (Avrupa Birliği) ilişkileri, 1959 yılında, Türkiye'nin o dönemdeki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) başvurusuyla başlamıştır. Türkiye'nin AET'ye üyelik başvurusunda çeşitli iç ve dış dinamikler etkili olmakla birlikte, Cumhuriyet'in modernleşme projesi ve bu bağlamda Batı kurumlarında temsil edilme politikası, belirleyici unsur olmuştur. Türkiye-AB ilişkilerinin başlamasından bugüne kırk yıldan fazla bir süre geçmiştir. Bu süre içerisinde uluslararası sistem önemli ölçüde değişim geçirmiş; iki kutuplu sistem sona ermiş, ideolojik bloklaşmaların yerini siyasal ve ekonomik entegrasyon hareketleri almıştır. Bu süreçte AB önemli değişimler ve gelişmeler yaşamış; Türkiye'nin uluslararası konumu değişmiştir. Türkiye'nin bu süreçte geçirdiği toplumsal, ekonomik ve siyasal değişimlerin de etkisiyle, Türkiye-AB ilişkileri başlangıcında olduğundan çok farklı bir noktaya gelmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye-AB ilişkilerinin, ortaklık anlaşmasının imzalandığı 1963 yılından itibaren geçirdiği gelişme süreci ve bu süreci etkileyen dinamikler incelenmiştir. Türkiye'nin AB stratejisinin dinamikleri bağlamında, uluslararası ortamın, AB ve Türk siyasetinin karar alıcılarının, kamuoyunun, siyasi partilerin ve hükümetlerin ilişkilere yaklaşımları incelenmeye çalışılmıştır.

Yüksek lisans tez danışmanlığıı üstlenerek, çalışmalarımı yönlendiren ve benden yardımlarını esirgemeyen, değerli hocam sayın Yrd. Doç. Dr. Gökhan KOÇER'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışma konumun seçilmesinde beni yönlendiren, kaynak bulmamda benden yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarım sayın Yrd. Doç. Dr. Hayati AKTAŞ'a, Ekonometri Bölüm Başkanı sayın Doç. Dr. Mustafa KÖSEOĞLU'na, ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü sayın Doç. Dr. Alaaddin YALÇINKAYA'ya teşekkürlerimi borç bilirim. Çalışmamın her safhasında beni cesaretlendiren ve yardımlarını esirgemeyen arkadaşım, Araştırma Görevlisi Fulya AKSU'ya minnettarım. Türkiye-AB ilişkilerinde kamuoyunun bilgilendirilmesi hayati önem taşımaktadır. Çalışmamın bu konuda küçük de olsa, sağlayacağı katkı beni mutlu edecektir.

Trabzon, Eylül 2001

İsmail KÖSE

01. İçindekiler

Nr.	Sayfa
0. SUNUŞ	III
00. Önsöz	III
01. İçindekiler	IV
02. Özet	X
03. Summary	XI
04. Kısaltmalar Listesi	XII
GİRİŞ	1-5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GENEL İLKE VE AMAÇLARI AÇISINDAN ULUSLARARASI ÖRGÜTLERE KATILMA	6-18
1.0. Türk Dış Politikasının Genel İlke ve Amaçları	6
1.1. Uluslararası Ortam ve Türk Dış Politikası Bağlamında AET üyeliği ...	9
1.2. Türkiye AET İlişkilerinin Başlaması	16

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1959 – 1970 YILLARI ARASINDA AET TÜRKİYE İLİŞKİLERİ	19-66
2.0. Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na Ortaklık Başvurusu (31 Temmuz 1959)	19
2.1.0. Türkiye'nin AET'ye Katılma İsteminin Temel Nedenleri	20
2.1.1. Dönemin Siyasi Partilerinin ve Kamuoyunun AET'ye Başvuru Konusunda Görüşleri	22
2.1.2. AET'ye Başvuru Döneminde Uluslararası Ortamdaki Gelişmeler ve Türk Dış Politikası	23
2.1.3. AET'ye Başvuru Döneminde Türkiye'de Siyasi Gelişmeler ...	24
2.2. Yunanistan'ın AET'ye Ortaklık Başvurusu	25
2.3. Türkiye'nin AET'ye Ortaklık Başvurusunda Bulunduğu Dönemde	

Avrupa'da Siyasi Gelişmeler ve AET (1950-1959).....	25
2.4. Türkiye'nin AET'ye Başvurusundan Sonra Ankara Antlaşması	
Öncesinde Türkiye ile AET Arasında Gerçekleşen Müzakereler.....	27
2.4.0. Başvuru Sonrası I. Dönem Müzakereleri.....	29
2.4.1. Başvuru Sonrası II. Dönem Müzakereleri	30
2.4.2. Başvuru Sonrası III. Dönem Müzakereleri.....	32
2.4.3. Türkiye'nin AET'ye Başvurusundan Sonra Ankara	
Antlaşması Öncesinde Türkiye ile AET Arasında Gerçekleşen	
Müzakereler Döneminde Türkiye'deki Siyasi Gelişmeler.....	33
2.4.3.0. Türkiye'nin AET'ye Başvurusundan Sonra Ankara	
Antlaşması Öncesinde Türkiye ile AET Arasında Gerçekleşen	
Müzakereler Döneminde AET'ye Üyelğe Siyasi	
Partilerin Bakışı ve Hükümet Programları	34
2.4.4. Türkiye'nin AET'ye Başvurusundan Sonra Ankara Antlaşması	
Öncesinde Türkiye ile AET Arasında Gerçekleşen Müzakereler	
Döneminde Dünyadaki Siyasi Gelişmeler ve Türk Dış Politikası..	36
2.4.5. Türkiye'nin AET'ye Başvurusundan Sonra Ankara Antlaşması	
Öncesinde Türkiye ile AET Arasında Gerçekleşen Müzakereler	
Döneminde Avrupa'da Siyasi Gelişmeler ve AET..	39
2.4.5.0. Türkiye'nin AET'ye Başvurusundan Sonra Ankara	
Antlaşması Öncesinde Türkiye ile AET Arasında	
Gerçekleşen Müzakereler Döneminde Avrupa'da Siyasi	
Gelişmeler ve AET.....	40
2.5. Ankara Antlaşması.....	41
2.5.0. Ankara Antlaşması'nın Temel Özellikleri.....	43
2.6. Ankara Antlaşması'nın İmzalanmasından Sonra 1970 Yılına Kadarki	
Gelişmeler.....	47
2.6.0. Ankara Antlaşması Sonrasında Türkiye-AET Arasında Kurulan	
ve Ortaklık İlişisini Yürüten Organlar (1963-1970)	50
2.6.0.0. Ortaklık Konseyi.....	50
2.6.0.1. Ortaklık Komitesi.....	52
2.6.0.2. Karma Parlamento Komisyonu (KPK).....	53
2.6.0.3. Gümrük İşbirliği Komitesi (GİK).....	53

2.6.1. Türkiye ile AET Arasında Ankara Antlaşması'nın İmzalanmasından Sonra AET'ye Üyeliğe ve Ankara Antlaşması'na Siyasi Partilerin Bakışı ve Hükümet Programları.....	54
2.6.2. Türkiye ile AET Arasında Ankara Antlaşması'nın İmzalanmasından Sonra Türkiye'de Siyasi Gelişmeler.....	57
2.6.3. Türkiye ile AET Arasında Ankara Antlaşması'nın İmzalanmasından Sonra Türkiye-AET İlişkileri	59
2.6.4. Türkiye ile AET Arasında Ankara Antlaşması'nın İmzalanmasından Sonra Uluslararası Ortamdaki Gelişmeler ve Türk Dış Politikası.....	61
2.6.5. Türkiye ile AET Arasında Ankara Antlaşması'nın İmzalanmasından Sonra Yunanistan-AET ilişkileri.....	64
2.6.6. Türkiye ile AET Arasında Ankara Antlaşması'nın İmzalanmasından Sonra Avrupa'da Siyasi Gelişmeler ve AET	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1970 – 1980 YILLARI ARASINDA AET TÜRKİYE İLİŞKİLERİ.....	67-110
3.0. 1970-1980 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye'nin AET ile ilişkiler Stratejisi.....	67
3.1. 1970-1980 Arasında Uluslararası Ortamdaki Gelişmeler.....	68
3.2. 1970-1980 Yılları Arasındaki Dönemde Genel Hatlarıyla Türk Dış politikası.....	69
3.3. 1970-1980 Arasında AET'deki gelişmeler.....	70
3.4. 1970-1980 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye-AET İlişkileri	72
3.4.0. Katma Protokol	72
3.4.0.0. Katma Protokol Görüşmeleri'nin Başlaması.....	73
3.4.0.1. Katma Protokol Müzakereleri ve Katma Protokolün İmzalanması.....	76
3.4.0.2. Katma Protokolün Temel Özellikleri.....	83
3.4.0.3. Katma Protokolün İmzalanmasının	

Temel Nedenleri.....	85
3.4.1. 1971-1980 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye-AET İlişkileri.....	88
3.5. 1970-1980 Yılları Arasında Türkiye'deki Siyasi Gelişmeler Ve Hükümetlerin AET ile İlişkilere Yaklaşımları.....	95
3.6. 1970-1980 Yılları Arasında Partilerin Türkiye-AET İlişkilerine Yaklaşımları ve Hükümet Programları	99
3.7. 1970-1980 Arasında Sanayiciler, Kamuoyu ve Basının Türkiye-AET İlişkilerine Yönelik Değerlendirmeleri	108
3.8. 1970-1980 Arasında Yunanistan -AET İlişkileri	109

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 1980 – 1990 YILLARI ARASINDA AET TÜRKİYE İLİŞKİLERİ.....	111-145
4.0. 1980-1990 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye'nin AET ile ilişkiler Stratejisi	111
4.1. 1980-1990 Yılları Arasında Uluslararası Ortamdaki Gelişmeler	112
4.2. 1980-1990 Yılları Arasındaki Dönemde Genel Hatlarıyla Türk Dış politikası.....	113
4.3. 1980-1990 Yılları Arasındaki Dönemde AET'deki gelişmeler.....	115
4.4.0. 1980-1990 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye-AET İlişkileri..	117
4.4.0.0. Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusuna Kadar Türkiye-AET İlişkileri.....	117
4.4.0.1. Türkiye'nin AET'ye Tam Üyelik Başvurusunda Bulunmasının Temel Nedenleri	129
4.4.0.2. Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusunda Bulunmasından Sonra Türkiye-AET İlişkileri ve Topluluğun Tam Üyelik Talebine Cevabı.....	131
4.4.0.2.0. Topluluk Komisyonu'nun Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusu İle İlgili Olarak Hazırladığı Görüşün Temel Özellikleri	135
4.5. 1980-1990 Yılları Arasında Türkiye'deki Siyasi Gelişmeler Ve Hükümetlerin AET ile İlişkilere Yaklaşımları	136

4.6. 1980-1990 Yılları Arasında Partilerin Türkiye-AET İlişkilerine Yaklaşımları ve Hükümet Programları.....	140
4.7. 1980-1990 Arasında Sanayiciler, Kamuoyu ve Basının Türkiye-AET İlişkilerine Yönelik Değerlendirmeleri	144

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. 1990 – 2001 YILLARI ARASINDA AET (AB) TÜRKİYE İLİŞKİLERİ.	146-194
5.0. 1990-2001 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye'nin AB ile ilişkiler Stratejisi	146
5.1. 1990--2001 Yılları Arasında Uluslararası Ortamdaki Gelişmeler	147
5.2. 1990--2001 Yılları Arasındaki Dönemde Genel Hatlarıyla Türk Dış Politikası.....	148
5.3. 1990—2001 Yılları Arasında AB'deki gelişmeler.....	150
5.4.0. 1990--2001 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye-AB İlişkileri.....	152
5.4.0.0. Gümrük Birliği Antlaşması İmzalanıncaya Kadar Türkiye-AET İlişkileri.....	152
5.4.0.0.0. Gümrük Birliği Antlaşması Öncesinde Türkiye ile AB arasında Gerçekleşen Gümrük Birliği Müzakereleri ve Anlaşmanın İmzalanması....	156
5.4.0.0.1. Gümrük Birliği Anlaşmasının Temel Özellikleri.....	162
5.4.0.0.2. Gümrük Birliği Anlaşmasının İmzalanmasının Temel Nedenleri.....	164
5.4.0.1. Gümrük Birliği Anlaşmasının İmzalanmasından Sonra Türkiye-AB İlişkileri... ..	165
5.5. 1990--2001 Yılları Arasında Türkiye'deki Siyasi Gelişmeler Ve Hükümetlerin AB ile İlişkilere Yaklaşımları	174
5.6. 1990--2001 Yılları Arasında Partilerin Türkiye-AB İlişkilerine Yaklaşımları ve Hükümet Programları	177
5.7. 1990-2001 Yılları Arasındaki Dönemde Sanayiciler, Kamuoyu ve Basının Türkiye-AB İlişkilerine Yönelik Değerlendirmeleri	197

SONUÇ VE ÖNERİLER	195-198
YARARLANILAN KAYNAKLAR	199
ÖZGEÇMİŞ	224

02. Özet

Türkiye-AET ilişkileri 1959 yılında Türkiye'nin AET'ye üyelik başvurusu ile başlamış, yaklaşık dört yıl devam eden müzakereler sonucunda 1963 yılında Türkiye ile AET arasında Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Ankara Anlaşması ile, Türkiye-AET arasında bir "ortaklık" kurulmuş ve ilişkilerde, "tam üyelik'e ulaşılması için, Gümrük Birliği ile sonuçlanacak olan üç aşamalı bir süreç öngörülmüştür. 1970 yılında, ortaklıkta geçiş aşamasını, (ikinci dönemi) oluşturan, Katma Protokol imzalanarak yürürlüğe girmiştir.

1989 yılında Türkiye'nin tam üyelik başvurusu AET tarafından reddedilmiştir. 1995 yılında, ortaklıkta üçüncü ve son aşamayı oluşturan Gümrük Birliği Anlaşması imzalanarak yürürlüğe girmiştir. 1999 yılında, AB'nin Helsinki Zirvesi'nde, Türkiye'ye tam üyelik için adaylık statüsü tanınmıştır ve 2000 yılında tam üyelik için Türkiye'nin uyması gereken ölçekleri belirten Katılım Ortaklığı Belgesi açıklanmıştır. 2001 yılı Mart ayında Türkiye, Katılım Ortaklığı Belgesinin uygulaması için Ulusal Programı'nı hazırlayarak AB'ye sunmuştur. Kurulduğu yıl olan 1958'den 2001 yılına kadar geçen süreçte, AB geniş çaplı yapısal değişiklikler geçirmiş, üye sayısı altıdan 15'e çıkmış, AET AT'ye daha sonra da AB'ye dönüşmüştür. Dünyadaki ve AB'deki yapısal değişikliklerle, Türkiye'deki iç ve dış dinamikler Türkiye-AB ilişkilerini yakından etkilemiştir.

Bu çalışmada, Türkiye-AB ilişkileri tarihsel süreç içinde değerlendirilmiş, Türkiye'deki, AB'deki ve dünyadaki iç ve dış dinamiklerin ilişkilere etkileri, dönemin karar alıcılarının, kamuoyu ve siyasi partilerin ilişkilere yaklaşımları araştırılmıştır. Türkiye-AB arasında kurulan ortaklık ilişkisi, dünyadaki ve Türkiye'deki siyasal gelişmelerden, Yunanistan faktöründen ve AB'nin büyüme stratejisinden doğrudan etkilendiği için, dünyadaki ve Türkiye'deki siyasal gelişmeler ile AB'nin geçirdiği genişleme süreçleri ve yapısal değişikliklere de değinilmiştir.

03. Summary

Turkey-EEC relations started in 1959 with the application of Turkey, and after four years continued negotiations process, Association Agreement (Ankara Agreement) was signed between EEC and Turkey in 1963. With the Association Agreement, a partnership was established between EEC and Turkey and, three stages were decided in the relations to reach fullmembership, with the signing of Customs Union. In 1970, transition term was started with the signing of Additional Protocol.

In 1989 Turkey's application for full-membership was rejected by the Union. In 1995 Customs Union Agreement was signed and third step in the relations started. In 1999, EU gave Turkey applicant status for fullmembership in the Helsinki Summit and in 2000 Association Partnership document was declared by the Union underlying the criterions for Turkey's full-membership. In 2001, Turkey submitted her National Program to the EU. After its establishment EU had a lot of structural changes, the number of its members raised to 15. In its historical development process first, EEC turned EC and later EU. EU-Turkey relations were closely affected by the structural changes in the world and in EU.

In this study, the relations between EU and Turkey were evaluated in historical perspective, the effects of internal and external factors, the attitudes of the decision makers, public and political parties to the relations between EU and Turkey. The partnership relation was established between EU and Turkey was affected by the political developments in the world and Turkey, Greece factor and EU's enlargement strategy directly. That is why, the political developments in the world, in Turkey and EU's enlargement policy and structural developments are briefly studied.

05. Kısaltmalar Listesi

AB.AKTTKYR.	Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1999, Türkiye'nin Katılım Yönde İlerlemesine İlişkin Rapor
AB.AKTT.	Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği
ABCCNMC.	Agreements And Other Bilateral Commitments Linking The Communities With Non-Member Countries
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AB.GH.	Avrupa Birliği Güncel Haber
ABK.	Avrupa Birliği'nin Kurumları
AK.	Avrupa Komisyonu
BSE.CRTMFM.	Black Sea Economic Cooperation Report Of The First Meeting Of Foreign Ministers
COTEC.	Commission Of The European Communities
COEU.	Council Of European Unions
DPE.KÖUKN.	Dış Politika Enstitüsü, Kopenhag Ölçeklerinin Uygulanması Konuşma Notları
DTM	Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı
EC.	European Commission
İTO	İstanbul Ticaret Odası
İKVD.	İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi
KTAC.	Kıbrıs Tarihi Araştırma Cemiyeti
RCTPTA.	Regular Report From The Commission On Turkey's Progress Towards Accession
R.G.	Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete
SKPABG.	Sekizinci Kalkınma Planı Öncesinde Avrupa Birliğinde Gelişmeler
TBMM.TD.	Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMM.DİPM.	TBMM Dış İlişkiler Ve Protokol Müdürlüğü

TBMM.TKPKT.

TBMM Türkiye-At Karma Parlamento
Komisyonu Tutanakları

TBMM.TAKPGBYT.

TBMM.Türkiye-AT Karma Parlamento
Komisyonu, AT İle Yapılan Müzakerelerde Son
Durum Ve İstikrar Politikalarında Gümrük
Birliğinin Yeri Tutanakları

TDN.

Turkish Daily News

TPE.HBN.

Türk Patent Enstitüsü Çalışmaları Hakkında Bilgi
Notu

GİRİŞ

Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkileri Türkiye'nin, 1959 yılında üyelik başvurusunda bulunmasıyla başlamıştır. Kırk yıla yakın bir süredir devam eden Türkiye-AB ilişkilerinin nihai hedefi, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğidir. AB ilk kurulduğunda, daha çok ekonomik amaçlarla oluşturulmuş bir entegrasyon hareketiydi ve o zamanki adı Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) idi. Kuruluşundan bugüne geçirdiği büyük çaplı yapısal değişiklikler sonucu AET AB'ye dönüşmüş ve ekonomik olmanın yanında politik bir güç olma özelliğini de kazanmıştır.

AB'ye tam üyelik, Türkiye'nin batılılaşma toplum projesinin hayata geçirilmesinde çok önemli bir kilometre taşı durumundadır. Cumhuriyet'in kurucu kadroları, kuruluştan hemen sonra batılılaşma ve Türk halkını batıların ulaştığı çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmaya yönelik bir projeyi uygulamaya koymuşlardır. Kuruluş yıllarında, Batı devletlerinin ulaştığı çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak için Batı devletleri ile yakın ilişkiler geliştirilmesi ve bu devletlerin oluşturduğu kurumlarda temsil edilme dış politikanın öncelikleri arasında yer almıştır. Bu bağlamda Türkiye, I. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve Avrupalı Devletlerin öncülüğünde kurulan Milletler Cemiyeti'ne üye olarak katılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin işlemez hale gelmesi sonucu, Milletler Cemiyeti yerine kurulan Birleşmiş Milletler'e de vakit geçirilmeden üye olunmuştur. Batılılaşma toplum projesinin yanında, II. Dünya Savaşı sonrasında, ABD ile Sovyetler Birliği arasında, Avrupa Kıtası üzerinde egemenlik kurma ve Sovyetler Birliği'nin komünizmi dünyaya yaymayı devlet politikası haline getirmesi sonucu yaşanan gelişmeler ve uluslararası sistemdeki yeniden yapılanma sürecinde, Türkiye de, yer aldığı coğrafya itibarıyla doğrudan etkilenmiştir. Gelişmeler ve yeni oluşumlar Türk dış politikasının karar alıcılarını, Batı'da yeni oluşan entegrasyon hareketini daha yakından takip etmeye yöneltmiştir.

Batılı örgütler içinde yer almayı devlet politikası haline getirmiş olan Türkiye için, 1959 yılında altı Avrupa ülkesi arasında kurulan AET'ye katılma başvurusunda bulunma, Batı dünyasında temsil edilme politikası bağlamında önemli bir aşama olmuştur. Dünyanın içinde bulunduğu yeniden yapılanma hareketlerinden, Türkiye karşıtı bir dış

politika izlemeyi ilke edinmiş olan Yunanistan'ın başvurusundan ve AET'nin oluşturacağı ekonomik imkanlardan yararlanma isteminden etkilenmiş, tüm bu faktörler Türkiye'nin başvurusunu hızlandırmıştır. Fakat Türkiye'nin AET kurulduktan hemen sonra, AET'ye üyelik başvurusunda bulunmasında, batılılaşma bağlamındaki dış politika öncelikleri ve batılı devletler tarafından hayata geçirilen entegrasyon hareketleri içinde yer alma politikası etkili olmuştur.

AET üyesi ülkeler, Türkiye'nin, Yunanistan'dan sonra üyelik başvurusunu olumlu karşılamışlardır. AET'nin Türkiye'nin üyelik başvurusunu olumlu karşılama sırasında, Türkiye'nin başvurusu ile kendine güveninin artması etkili olmuştur. Türkiye'nin başvurusundan sonraki ilk dönemlerde AET üyesi ülkeler, Yunanistan'la Türkiye arasındaki sorunlara karışmama ve iki ülkeye de eşit davranma yönünde bir politika izlemişlerdir. Fakat daha sonraki gelişmeler, AET'nin tercihini Yunanistan'dan yana kullanmasına neden olmuştur. Örneğin AET, Yunanistan'la imzaladığı Ortaklık Antlaşması'nda Yunanistan'a verdiği ödümleri Türkiye'ye vermeme yönünde bir politika izlemiştir. 1963 yılında Türkiye ile AET arasında Ankara Anlaşması imzalanarak, ortaklık ilişkisi kurulmuştur. Türkiye'nin üyelik başvurusundan sonra 1960-1970 yılları arasındaki dönemde Türkiye-AET arasındaki ilişkiler genelde olumlu bir seyir izlemiş ve 1970 yılında, Ankara Anlaşması ile kurulan ortaklık ilişkisinde geçiş aşamasının uygulamaya konulması için Katma Protokol imzalanmıştır. Tüm bu gelişmeler sonrasında, 1980 yılında Yunanistan'ın AET'ye tam üye olması ve Türkiye'nin Yunanistan'la aynı zamanda üyelik başvurusunda bulunmaması, sürecin Türkiye aleyhine dönmesine neden olmuştur. 1970-1980 yılları arasındaki dönemde, Türkiye-AET ilişkilerinde durgunluk yaşanmıştır. 1980-1990 yılları arasındaki dönem, dünyada meydana gelen siyasi değişikliklerin de etkisiyle sorunların devam ettiği yıllardır. 1980'li yılların sonuna doğru Türkiye, AET'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuş, fakat başvuru Topluluk tarafından reddedilmiştir. 1990-2001 yılları arasındaki dönemin en önemli iki gelişmesi, 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği Antlaşması ve 1999 yılında Türkiye'ye tam üyelik için adaylık statüsünün tanınması olmuştur. 1990-2001 yılları arasındaki dönem, Topluluğun, dünya siyasetindeki yapısal değişikliklerin de etkisiyle Türkiye'ye yaklaşımını değiştirdiği ve bir anlamda Türkiye'den uzaklaştığı bir dönemdir.

Fakat dönemin sonlarına doğru Topluluk, Türkiye'ye yaklaşımını tekrar gözden geçirmiş ve Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine başlama kararı almıştır.

1959 yılında Adnan Menderes Hükümeti'nin üyelik başvurusu ile başlayan Türkiye-AB ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Üyelik başvurusundan 2001 yılı ilk yarısına kadar geçen yaklaşık 42 yıllık sürede Türk dış politikasının karar alıcıları farklı dönemlerde farklı çekinceler taşımakla birlikte, AB'ye tam üye olma politikasından vazgeçmemişlerdir. Yine bu süre içerisinde AET önce AT'ye daha sonra da AB'ye dönüşerek farklı bir yapı ve kimliğe kavuşmuştur. Türkiye-AB ilişkileri, AB'nin geçirdiği yapısal değişiklikler ve genişleme stratejisinden doğrudan etkilenmiştir.

AET ile ilişkilerinde Türkiye, dönemlere göre farklı politikalar izlemesine rağmen, tam üyelik perspektifi üzerinde durmuştur. 42 yıllık dönemdeki tüm hükümetler AB ile ilişkiler konusunda temelde aynı görüşü uygulamaya koymuşlar, farklılık ilişkilerin ele alınış biçimi üzerinde ortaya çıkmıştır. AB'ye üyeliğe karşı çıkan partiler ve diğer kuruluşlar ise zaman zaman yer değiştirmişlerdir. Başvurunun ilk dönemlerinde, AB ile ilişkilere fazla ilgi göstermeyen basın ve kamuoyunun AB'ye ilgisi yıllar geçtikçe artmıştır.

2001 yılı itibarıyla AB'ye üyelik yolunda olan, diğer bir deyişle üyelik için bekleme salonunda bulunan Türkiye, AB ile arasındaki tüm sorunları henüz çözmüş ve üyelik için gerekli ölçekleri uygulamaya koymuş değildir. Fakat tüm bunlara rağmen, Türkiye dünyadaki entegrasyon hareketlerini takip ederek AB içindeki yerini alma yönündeki söylemini devam ettirmekte ve tam üyelik için ağır da olsa çalışmalar yürütülmektedir.

Türkiye-AB ilişkileri başladığı andan itibaren, yaklaşık 42 yıldır bazen Türkiye, bazen de AB'den kaynaklanan nedenlerle inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. AB'ye üyelik, bir anlamda Türkiye'nin batılılaşma projesinin ve Batı dünyasına aidiyetinin tescili anlamına gelecektir. Türkiye-AB ilişkilerinde uzun geçmişe rağmen, henüz sona ulaşılmış değildir. İlişkilerin bugünkü şekil ve durumunu daha iyi değerlendirebilmek için tarihsel sürecin ve bu süreç içinde Türk tarafıyla, AB tarafının ilişkilere yaklaşımının değerlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye-AB ilişkilerinin kilometre taşlarını, 1963

yılında imzalanan Ankara Antlaşması, 1970 yılında Katma Protokol'ün imzası ile başlanan "Geçiş Aşaması", 1995 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Antlaşması ve son olarak, 1999 yılında Helsinki'de Türkiye'ye adaylık statüsünün tanınması oluşturmaktadır. Ankara Antlaşması ile Türkiye-AB ilişkilerinde, Ortaklığın Başlaması, Geçiş Aşaması ve Son Aşama olmak üzere üç aşama öngörülmüştür. Yunanistan'ın AB ile geliştirdiği ilişkiler, Türkiye'nin de ilişkilerini doğrudan etkilediği için, Yunanistan'ın tam üye olduğu 1980 yılına kadarki, Yunanistan-AB ilişkileri de, 1980 yılındaki gelişmeler dahil olmak üzere değerlendirilmiştir.

AB'ye üyelik ve Batı kurumlarında temsil Türk dış politikasının vazgeçilmez öncelikleri arasında olduğu için, ilk bölümde Türk dış politikasının AB bağlamında genel ilke ve öncelikleri ve batılılaşma süreci değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, Türkiye'nin AB'ye üyelik başvurusu, dönemin yönetici elitinin, dış politika karar alıcılarının ve kamuoyunun başvuruya yaklaşımları, dünyadaki ve Türkiye'deki politik gelişmelerin başvuruya etkileri, Ankara Antlaşması'nın imzalanması ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, Katma Protokol ile yürürlüğe giren Geçiş Aşaması, Katma Protokol ile ikinci aşamanın başlamasına dönemin yönetici elitinin, dış politika karar alıcılarının ve kamuoyunun yaklaşımları, dünyadaki ve Türkiye'deki siyasi gelişmelerin ilişkilere etkileri ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde, Türkiye'nin AB'ye olan ilgisinin artması, Türkiye'nin tam üyelik başvurusu ve dönemin yönetici elitinin, dış politika karar alıcılarının ve kamuoyunun yaklaşımları, dünyadaki ve Türkiye'deki siyasi gelişmelerin başvuruya etkileri ele alınmıştır.

Beşinci Bölümde, Türkiye-AB arasında 1995 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Antlaşması ile Ankara Antlaşması'na göre ilişkilerde son döneme geçilmesi ve 1999 yılında Helsinki Zirvesi ile Türkiye'ye adaylık statüsünün tanınması, AB'nin geçirdiği yapısal değişikliklerle, dönemin yönetici elitinin, dış politika karar alıcılarının

ve kamuoyunun yaklaşımları, dünyadaki ve Türkiye'deki siyasi gelişmelerin son gelişmelere etkileri ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GENEL İLKE VE AMAÇLARI AÇISINDAN ULUSLARARASI ÖRGÜTLERE KATILMA

1.0. Türk Dış Politikasının Genel İlke ve Amaçları

Osmanlı İmparatorluğu büyüme stratejisini Batıya doğru genişleme üzerine oturtmuştu. Osmanlı fetih hareketleri zorunlu sebepler olmadıkça Batıya, başka bir deyişle Avrupa'ya doğru gerçekleştirilmiştir. Osmanlı devletinin Batı'ya ilerleyişi ve Avrupa'nın ortalarına kadar gerçekleştirdiği fetihler, Batılı devletlerle Osmanlı arasındaki mücadelenin şiddetlenmesine, ve Avrupalı devletlerin Osmanlı'ya karşı bir araya gelmesine neden olmuştur. 17. yüzyıldan sonra Osmanlı Devletinin Batı karşısındaki üstünlüğü sona ermiş ve bu yıllardan sonra Batı devletleri, coğrafi keşiflerin ve sanayi devriminin de etkisiyle sürekli bir gelişme gösterirken, Osmanlılar çeşitli nedenlerle gerilemeye başlamıştır. 18. yüzyıl sonlarına doğru artık Batının her alanda gerisinde kalmış olan Osmanlılar, paradoksal olarak en büyük rakipleri Batıyı taklit ederek aradaki farkı kapatmaya, bir anlamda Batılılaşmaya çalışmışlar, başka bir deyişle Osmanlı yönetici eliti Avrupalı sayılmanın mücadelesini vermiştir. (GÖNLÜBOL-KÜRKCÜOĞLU, 1966, s. 518) 1830'dan sonra Osmanlı dış politikasının karar alıcılarının başka bir deyişle yönetici elitinin uygulamaya koymaya çalıştığı reform hareketlerinin temel karakteristiği, çağdaşlaşma ve Batılılaşma anlayışının aynı paralelde değerlendirilmiş olmasıdır. Osmanlı yönetici elitinin Batılılaşma kararında, Osmanlı devlet kurumlarının Avrupa modernitesi karşısında direnemeyeceğini görmüş olmaları etkili olmuştur.

I. Dünya Savaşı ile Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış ve yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti de Batılı devletlerle iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmış, Osmanlı'nın son dönemindeki Batılılaşma stratejisini bazı değişikliklerle sürdürmüş, başka bir deyişle, selefî Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimattan bu yana Batıya yönelme politikasını devam ettirmiştir. Türkiye'nin çağdaş

dünyaya yönelimini, askerlik hayatının büyük bölümünü Batı Devletlerine karşı savaşılarak geçirmiş olan ve Türkiye Cumhuriyeti'ni ancak bu devletlerle büyük bir savaşım verdikten sonra kuran Atatürk, Türkiye Cumhuriyetinin yeni kurulduğu yıllarda şöyle değerlendirmiştir: “*Medeniyete girmek arzu edipte Batı'ya yönelmemiş millet hangisidir ?*” (KARLUK, 1995, s. 363) Türkiye 1923-1949 yılları arasındaki (Atatürk ve İnönü dönemleri) dönemde temelde Batı tercihli bir dış politika izlemiştir. (KOÇAK, 1992, s. 159) Batı tercihli dış politika çizgisi çok partili yaşama geçildikten sonra da devam etmiştir. Türk Kurtuluş Savaşında kullanılan anti-emperyalist söyleme karşın, Cumhuriyet döneminde de çağdaşlaşma kavramı Batılılaşma, bir anlamda emperyalist Batı devletlerine benzeme şeklinde ele alınmıştır. Bu nedenle Cumhuriyet dönemi Türkiyesi, anayasadan medeni hukuka, Latin alfabesinden yönetim şekline kadar hemen her alanda Batı standartlarını uygulamaya koymuştur. (UĞUR, 1999, s. 1-2) Buradaki ikilem Genç Türkiye Cumhuriyeti Devletinin bağımsızlığını ancak Avrupalı başka bir deyişle, Batılı devletlere karşı savaşılarak kazanabilmiş olmasıdır. Bu ikilemin temel nedeni Osmanlıların ve dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti devletinin her alanda önüne geçmiş olan Batıya, ulaşma arzusu yatmaktadır. Dış siyasetinde Batılı devletlerle iyi ilişkiler geliştirmeye çalışan Türkiye, diğer yandan da Batıya aidiyetinin tescili olacak olan Batılı devletlerin kurdukları örgüt ve entegrasyon hareketlerinde aktif olarak yer almaya çalışmıştır. Batılılaşma, Batı kurumlarında temsil edilme çağdaş uygarlık düzeyi için asgari hedef olarak seçilmiş ve ulusal politika olarak benimsenmiştir. (ÖZTEKİN, 1981, s. 45) Türkiye'nin AB'ye tam üye olma isteği, yüzyılı aşkın sürdürdüğü ve Kurtuluş Savaşı sonrasında yeni bir içerik kazanarak uygulanan Batılılaşma/modernleşme girişimlerinin nihai amaçlarından biri olarak görülmüştür. Batılılaşmanın vazgeçilmez bir unsuru olan demokratik rejimin Türkiye'de yerleşip yaşamasının bu şekilde garanti altına alınmış olacağı düşünülmüştür. (TEKELİ-İLKİN, 2000, s. 100) Bu yıllarda Türk dış politikasını şekillendiren temel faktör, Avrupa ve ABD arasında kurulmuş olan ittifakın belirlediği sistemde bir yer edinme isteğidir. II. Dünya Savaşı sonrasında Batılılaşma ve özellikle Batı kurumlarına üyelik bağlamında takip edilen dış politikada, sadece dış politika karar alıcılarının dış politika tercihi etkili olmamış, iç siyasetteki gelişmeler sonucunda, Cumhuriyet Türkiyesi'nin modernizasyon sürecinin geri döndürülebilme ihtimalinin önüne geçme isteği de önemli rol oynamıştır. Batılılaşma ve Batı'ya aidiyetin tescili modernizasyon sürecinin de garantiye alınması anlamına gelmekteydi. Bu

durumun temel nedeni savaş sonrasındaki gelişmelerin Türkiye'yi Batılı devletlerle ilişkilerini sıkılaştırmaya mecbur etmiş olması ve tam anlamda demokrasi uygulamadan, diğer bir deyişle çok partili yaşama geçilmeden Batı kurumlarında temsilin imkansız olmasıdır.

Genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluş yıllarında Sovyetler Birliği ve diğer komşuları ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmakla birlikte, Batılı devletlerle olan ilişkilerine özel bir önem vermiştir. Çünkü yeni kurulan Türkiye, her alanda gelişmeye ve Batı standartlarına ulaşmaya hayati önem vermekteydi. Bu nedenle Türk dış politikasının karar alıcıları, Batı Bloğu ile her alanda ilişkileri geliştirmeye ve Türkiye'nin Batı dünyasına kabulü anlamına gelecek olan, bu devletlerin kurdukları örgütlere katılmaya büyük önem vermişlerdir.

Türk dış politikasının Batıya yöneliminde, içinde bulunulan şartların, güvenlik gerekçelerinin ve siyasi nedenlerin de etkili olmasına rağmen, dış politikanın Batı ile ilişkilerdeki temel dinamiğini Batı ile sıkı ilişkiler kurmak oluşturmuştur. Zaman zaman sapmalar olmasına rağmen, Türk dış politikasının karar alıcıları dengeli bir dış politika izlemeye çalışmışlar ve Batı dünyasında kurulan örgütlenmelere katılmak için üstün bir gayret sarf etmişlerdir. İlk kurulduğu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bütün komşuları ile dengeli ilişkiler geliştirme ve Batı ile bağlarını sıkılaştırma temelinde bir dış politika çizgisi takip etmiştir. 1923-1932 yılları arasında Türkiye'nin dış politikası, Batılı devletlere ve onların desteğindeki Yunanistan'a karşı yürüttüğü Milli Mücadelenin ve bu mücadele sonrasında yine bu devletlerle imzaladığı Lozan Antlaşmasının etkisi altında gelişmiştir. Bu süreç içinde Türkiye'nin dış politikası milletler arası ilişkilerdeki gelişmelerden çok, münferit devletlerin Türkiye'ye karşı izledikleri politika ve ilişkilere göre şekillenmiştir. (GÖNLÜBOL-SAR, 1996, s.92) Dış politika alanında böyle bir çizgi takip edilmesinde, yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası ortamda kendine yer edinme çalışmaları ve kendini kabul ettirme uğraşı etkili rol oynamıştır. Yine bu dönemde dünya üzerindeki, I. Dünya Savaşı sonrası oluşan istikrarsız ortam ile ortaya çıkan güç mücadelesi Türk dış politikasının oluşmasında etkin rol oynamıştır. 1932'den sonra II. Dünya Savaşına kadar geçen dönemde ise, Türkiye komşusu olan ve olmayan bütün devletlerle iyi ilişkiler kurmuş, uluslararası ortamda kuruluşundan buyana

sürdürdüğü kendini kabul ettirme çabalarından sonuç alarak, diğer bağımsız devletler gibi eşit bir statü elde etmiştir. Bundan sonra Türk dış politikasının karar alıcıları büyük güçlüklerle elde edilen bu statüyü korumaya büyük önem vermişlerdir.

1.1. Uluslararası Ortam ve Türk Dış Politikası Bağlamında AET üyeliği

I. Dünya Savaşı ile imparatorluklar sona ermiş ve yerlerine yeni devletler kurulmuştu. I. Dünya Savaşından sonra, Çarlık Rusya İmparatorluğu'nun yerine kurulan Sovyetler Birliği, etrafında yeni kurulmuş olan devletlere komünizm ihraç etme politikası takip etmiş ve II. Dünya Savaşından sonra etki alanının genişlemesiyle bu alandaki çalışmalarını artırmıştır. Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da artmaya başlayan etkisini ortadan kaldırmak ve Avrupa'daki sol akımların önüne geçebilmek için, ABD 1947 tarihinde Truman Doktrinini uygulamaya koymuştur. Truman Doktrinine göre, ABD artan Sovyetler Birliği tehdidine karşı Türkiye ve Yunanistan'a mali yardım sağlayacaktı. 1948 yılında ise, Avrupa Devletlerine yardım için Marshall Planı yine ABD tarafından uygulamaya konulmuştur. Avrupa'da artan Sovyetler Birliği tehdidi, Çekoslovakya'da da darbe sonucunda komünist yönetim kurulması sonrasında İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında 1948 yılında Batı Avrupa Birliği kurulmuştur. (ARMAOĞLU, b.t.y., 441-445) Yine 1949 yılında, artan Sovyetler Birliği tehdidine karşı NATO kurulmuştur.

25 Haziran 1950'de Sovyetler Birliği'nin yönlendirmesiyle Kuzey Kore Güney Kore'ye saldırmıştır. ABD öncülüğünde Birleşmiş Milletler (BM) Kuzey Kore'ye askeri yardım göndermiştir. (Askeri yardım gücüne Türkiye de bir tugaylık kuvvetle katılmış ve bu katılım 1952 yılında Türkiye'nin NATO'ya alınmasında önemli rol oynamıştır.) Kuzey-Güney Kore Savaşı, 1953 yılında Panmunjom mütarekesinin imzalanması ile sona ermiştir.

1953 yılında gittikçe kötüleşen ekonomik şartlar neticesinde Sovyetler Birliği etkisi altındaki Doğu Berlin'de ayaklanma çıkmıştır. Sovyetler Birliği bu ayaklanmaları bastırmıştır. 1954 yılında, Amerika, İngiltere, Fransa ile Uzak Doğu Ülkelerinden Yeni Zelanda, Avustralya, Filipinler, Tayland ile Pakistan arasında SEATO (Güney-Doğu

Asya Antlaşma Teşkilatı) kurulmuştur. SEATO'nun imzalanmasıyla ABD, Sovyetler Birliği ve müttefiki Çin etrafında, Avrupa'nın Atlantik kıyılarından Pasifik'e kadar uzanan bir ittifaklar çemberi meydana getirmiştir. (ARMAOĞLU, b.t.y., 456-461) 1954 yılında ABD, İngiltere ve Fransa ile Batı Almanya arasında imzalanan bir Antlaşma ile, Almanya'daki işgal statüsüne son verilmiştir. 1955 yılında Batı Almanya NATO'ya üye olmuştur. 1956 yılında İngiltere ve Fransa Süveyş Kanalı Krizi sonrasında Mısır'a saldırmışlardır. 1959 yılında ABD U-2 casus uçakları ile Sovyetler Birliği toprakları üzerinde casus uçuşları düzenlemiştir. U-2'lerin kalktıkları üslerden birisi de Türkiye'deki Adana İncirlik üssüdür.

1950-1959 yılları arasındaki dönemde Dünya siyasetinin temel dinamiği ABD liderliğindeki Batı Bloğu ile Sovyetler Birliği liderliğindeki Doğu Bloğu arasındaki çekişmenin Soğuk Savaş ile neticelenmiş olmasıdır. Sovyetler Birliği'nin Batı Bloğuna komünizm ihraç etme çabaları Batı Bloğunda sert tepkiyle karşılanmıştır. Bu mücadele ortamı, Türkiye'nin AET'ye ortaklık ilişkisi kurmak için başvuruda bulunduğu 1959 yılında devletler arasındaki örgütlenme ve birlikte hareket etme dürtüsünü yaratmıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk yıllarda, 1945-1946 döneminde Sovyetler Birliği'nin Anadolu'dan toprak istemesi ve Boğazlar yönetiminde yer alma isteği Türkiye'yi tedirgin etmiştir. Türkiye, üzerindeki Sovyetler Birliği baskısından kurtulabilmek için 1952 yılında NATO'ya üye olmuştur. NATO üyeliğini yeterli bulmayan Türkiye, bölgesel çaptaki ittifak ve örgütlenmelere de katılmıştır. Bu bağlamda, 1954 yılında Yunanistan ve Yugoslavya ile Balkan İttifakı'nı imzalanmıştır. 1955 yılında Irak ile Bağdat Paktı imzalanmıştır. Bu arada Yunanistan'ın Kıbrıs'taki çalışmalarına karşı çalışmalar yapılmıştır. 1959 yılında Zürih ve Londra'da İngiltere ve Yunanistan ile, Kıbrıslı Rumlarla, Türklerin de katıldığı Kıbrıs'a yönelik Garantörlük Antlaşmaları imzalanmıştır. Bu Antlaşmalarla Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs gerginliği geçici bir süre için ertelenmiştir. Dış politika alanında ise Türkiye, dünyadaki siyasi gelişmeler doğrultusunda Soğuk Savaş ortamında Batı Bloğu ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Bu dönemde, Batı Bloğu ile Türkiye ilişkilerinde ABD önemli bir role sahiptir. Fakat, Türk dış politikası sadece ABD ile değil, diğer Batılı devletlerle de işbirliğini geliştirmek üzerine kurulmuştur. Dış politikanın ana yönünü Batı

ile iyi ilişkiler kurmak oluştururken, diğer yönünü de yakın komşular ve Orta Doğu ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmak oluşturmuştur. (GÖNLÜBOL, 1993, s. 253)

Gittikçe Sovyetler Birliği etkisine giren Suriye ve dolayısıyla Sovyetler Birliği ile sorun yaşamaya başlayan Türkiye, Suriye ile arasında oluşan gerilimli ortamı uzun müzakerelerden sonra 1958 yılında aşabilmiştir. 1950-1959 yılları arasındaki dönemde dünya siyasetindeki istikrarsızlık ve çekişmeler Türkiye'yi, Batı ile yakın ilişkiler kurmak üzerine temellenmiş geleneksel politikasından saptıramamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında dünya sisteminde ortaya çıkan büyük değişikliklerin kaçınılmaz sonucu olarak, Türkiye politik ve ekonomik sisteminde önemli değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Batı ile ilişkilerin geliştirilebilmesi için tek parti sistemine dayalı politik sistemde değişiklikler yapılarak, çok partili sisteme geçilmiştir. (TUNÇAY, 1992, s. 177-178) Bu değişimde iç dinamiklerin de etkisi olmakla birlikte, başta ABD olmak üzere diğer Batılı devletlere yakınlaşabilmek kaygısı temel rolü oynamıştır. II. Dünya Savaşı esnasında izlenen denge politikası ve müttefiklerin ısrarına rağmen, Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan etmemesi Batılı devletlerle, ve özellikle İngiltere ile Türkiye arasındaki ilişkileri soğutmuştur. 1945 yılında Sovyetler Birliği, 17 Aralık 1925 tarihinde Türkiye ile imzaladığı, Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı II. Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen askeri ve siyasi değişiklikler sonucunda, 7 Kasım 1935 tarihli protokol uyarınca fesh etmek isteğini Türkiye'ye iletmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak ve Boğazlar yönetiminde ortaklık talep ettiği anlaşılmıştır. Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini azami düzeyde geliştirmek istemesinde, geleneksel dış politika çizgisinin yanında Sovyet tehdidinin de büyük etkisi vardır. Batı ile ilişkilerini sağlam bir temel üzerine oturtmak isteyen Türkiye, 1923-1940 yılları arasındaki devletçi ekonomi politikalarının tam aksine, 1947'den sonra liberal bir kalkınma planıyla piyasa ilişkilerine dayalı ekonomiye entegre olmaya çalışmıştır. 1949'da Türkiye Avrupa değerlerine bağlılığını göstermek için Avrupa Konseyi'ne üye olmuştur. (UĞUR, 1999, s. 3) Türkiye'nin Avrupa Konseyi üyeliği, NATO ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC)'ne üyelik çabaları ile paralel yürümüştür.

Türkiye, AET entegrasyonu hayata geçirildikten kısa bir süre sonra AET'ye üyelik başvurusundan bulunmuştur. Bakanlıklararası Dış İktisadi Münasebetler Komitesi, AET'ye başvuruyu şu şekilde değerlendirmiştir:

“Kuruluşundan beri kendisini Batı aleminin bir unsuru telakki eden Türkiye Cumhuriyeti.... siyasi ve iktisadi bakımdan benzer prensiplere sahip olduğu Batı camiasına bağlanmış ve bu camia içinde gerek siyasi, gerek iktisadi sahalarda vücut bulan çeşitli teşekküllerin kurucuları ve destekleyicileri arasında yer almaya büyük itina ve gayret göstermiştir”. (SARAÇOĞLU, 1992, s. 5)

Dış politikanın karar alıcılarının Avrupa'ya bakışını ve AET'ye başvuru nedenini açıklayan bu görüşte öncelikle vurgulanan nokta, Türkiye'nin kuruluşundan bu yana kendisini Batı dünyasının bir unsuru olarak kabul ettiğiidir. Yine AET'ye başvurunun Batı'ya aidiyetin tescili olacağı vurgulanmaktadır. AET ile Türkiye arasında bir ortaklık kuran Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından sonra bir konuşma yapan Başbakan İsmet İnönü de: *“Bugün Türkiye'yi ebediyen Avrupa'ya bağlayacak Antlaşmayı imzalamış bulunuyorsunuz ...”.* diyerek, AET ile yapılan Ankara Antlaşması'nın Türkiye'nin Avrupa'ya aidiyetinin tescili olduğunu vurgulamıştır. (İLYASOĞLU, 1997, s.11)

Dış politikanın karar alıcılarının yanında özel sektör de, Batı'ya aidiyet ve bu aidiyetin tescili anlamına gelecek olan AET ile ortaklık kurulması konusunda aynı görüştedir. Özel sektörün çekincesi AET ile ortaklık kurulmasının uzun vadede Türk ekonomisine zarar vereceği üzerinedir. Özel sektörün yasal temsilcisi, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği AET'ye başvuruyu 1960 yılındaki araştırmasında şöyle değerlendirmiştir:

“Dünya iktisat tarihinin en önemli mültelelerarası iktisadi entegrasyon denemesi olan Avrupa Müşterek Pazarının (AET) başarıya ulaşması ve bu iktisadi entegrasyonu bir siyasi birleşmenin takip etmesi bugün artık muhakkak gibidir. Böyle bir durum karşısında, Türkiye gibi senelerden beri Batılılaşmak çabası içinde bulunan; bir Avrupa devleti olduğunu yıllardır bütün dünyaya kabul ettirmeye çalışan bir memleket bu iktisadi ve siyasi birliğin dışında kalabilir mi ? ...”

Müşterek Pazar, politik bakımdan bağlı bulunduğumuz Atlantik Paktı (NATO) ve Avrupa Konseyi ile iktisadi münasebetler yolu ile merbut olduğumuz (bağlı bulunduğumuz) İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatının (OECE) istihdaf ettiği gayeler itibarıyla mühim bir adım teşkil eder. Müşterek Pazar siyasi, içtimai ve ekonomik veçheleri ile bir yaşama yolunu ifade eder... ". (SARAÇOĞLU, 1992, s. 6-7)

Özel sektör, AET'nin ileride siyasi bir birliğe dönüşmesinin kaçınılmaz olduğunun altını çizerek, yıllardır Batılılaşma ve Avrupa'ya aidiyet mücadelesi veren Türkiye'nin, AET ile ilişkilerini geliştirmesinin hayati önem arz ettiğini vurgulamış, ve Türkiye'nin geleneksel Batılılaşma ve Batı kurumlarında temsil edilme politikasını desteklemiştir.

Batı dünyasında oluşturulan kuruluşlara katılmayı dış politika öncelikleri arasına alan Türkiye, AET'ye kuruluşundan hemen sonra başvurarak, Batı'da kurulmuş olan uzun erimli ve siyasi nitelikte bir kuruluşun dışında kalmak istememiştir. (DTM, 1999, s. 315) Farklı görüşler; Batılılaşma, AET'ye üyelik ve Avrupa'ya aidiyetten ziyade, Batı ile başka bir deyişle AET ile yürütülen görüşmelerin şekli üzerinde ortaya çıkmıştır. AET'ye üyelik başvurusunun yapıldığı ilk yıllarda, Türkiye'nin sanayileşme ve kalkınma yolunda izlediği ekonomik model ile AET ilişkileri birbiri üstüne oturmamış, Türkiye ithal ikameci kapalı bir ekonomik modeli uygulamaya koymuştur. (BERKSOY, 1998, s. 39) 1980 yılındaki askeri müdahaleden sonra, Batı kurumlarının gerekli desteği sağlanmış ve AET ile mevcut ilişkilerin devam ettirileceği belirtilmiştir. Özellikle 1990 yılından, Doğu Bloğu'nun çözülmesinden sonra AB, doğu sınırını yeniden belirleme ihtiyacı hissetmiştir. Doğu Bloğu'nun dağılmasından sonra yaşanan gelişmeler sonucunda Türkiye, AET'ye üyelik konusundaki stratejisini yeniden şekillendirmiştir. (BERKSOY, 1998, s. 40) Böylece Batı'ya aidiyet yolunda ileri bir adım atılmıştır.

31 Temmuz 1959'dan 2001 yılına kadar geçen yaklaşık 42 yıl içinde Türkiye iç ve dış politikasının karar alıcıları, marjinal partiler dışında genelde Batı dünyası, özelde AET ile kurulan ilişkileri sorgulamamışlardır. Politik elit, daha çok ilişkilerde Türkiye'nin fayda elde edebilmesi konusunda farklı görüşler ileri sürmüştür. Gerek dış politikanın karar alıcılarının gerekse özel ve kamu kesiminin AET ile ilişkiler konusunda üzerinde uzlaştıkları asgari müşterek; çağdaşlaşmaya dönük geleneksel dış politika,

siyasi zorunluluk ve ekonomik önceliklerdir. Hemen herkes Türkiye'nin AET'ye başvurusunun, 1950'li yıllarda uygulanan ulusal politikanın bir gereği olduğu görüşündedir. AET'ye başvuruya itiraz marjinal görüşleri savunan kesimlerden gelmiştir. 1959'dan 2001 yılına kadar geçen süreçte AET'ye muhalefet eden ve başvuruyu destekleyen taraflar zamana zaman yer değiştirmişlerdir.

Türk dış politikasında, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), bugünkü deyimile Avrupa Birliği (AB) ile ilişkiler ve Türkiye'nin AET siyaseti önemli bir yer teşkil eder. AET, uzun çabalar sonucunda 1958'de kurulmuş en uzun süreli ve geniş kapsamlı ticari-siyasi ortaklıktır. Türkiye, dış politika tercihlerinde çağdaş dünyaya dönük bir perspektif izlemektedir. 1959 yılında AET'ye başvuruda da dış politika tercihleri önemli rol oynamıştır. Fakat, Avrupa, diğer bir deyişle AET ile yakın ilişkiler kurma konusunda iki farklı siyaset sergilenmiştir. Siyasi tercih olarak AET ile bir an önce ortaklık kurmak isteyen Türkiye, diğer bir yanda da ekonomik koşullar ve stratejik tercihler nedeniyle AET ile kurmaya çalıştığı ortaklık ilişkisinde temkinli davranmak zorunda kalmıştır. AET'nin daha yeni kurulduğu, kendi bütünleşmesini ekonomik olarak kurguladığı ve yeni ilişkilerini bu çerçevede geliştirdiği bu ilk aşamada, Türkiye entegrasyona katılımını bütünüyle siyaset ekseninde ve Avrupa'ya dönük bir siyasal katılım vizyonu çerçevesinde algılamış ve düzenlemiştir. (BERKSOY, 1998, s. 33-34) Bu nedenle siyasi kriterler açısından ve geleneksel dış politika çizgisinde AET ile ilişkilerine öncelik veren Türkiye, ekonomik alanda AET'nin oluşturduğu imkanlardan yararlanmaya çalışmış fakat AET ile kurulacak ortaklıkta kendi ekonomik yapısının ve önceliklerinin bozulmamasına azami önem vermiştir. AET ile yaşanan siyasi ve ekonomik ilişkilerdeki ikilem kalkınma planlarında ve Türkiye'nin 1980 yılına kadar izlediği ithal ikameci kalkınma modelinde ortaya çıkmıştır. 1980'den sonra liberal ekonomiye geçilmesiyle birlikte bu ikilem kısmen ortadan kalkmıştır. Türk yönetici eliti ve dış politikanın karar alıcıları ekonomik çekincelere rağmen, 13 Temmuz 1959'da AET'ye başvurudan 2001 yılına kadar geçen yaklaşık 42 yıllık sürede AET ile ilişkilerin geliştirilmesine ve ortaklık kurup tam üye olmaya büyük önem vermiş hatta bunu batılılaşma yolunda bir kimlik sorunu olarak ele almışlardır. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğe verdiği önemi ve dış politika çizgisini, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer TBMM'nin 21. Dönem, 3. Yasama Yılı dolayısıyla 10 Ekim 2000 yılında yaptığı konuşmasında şöyle değerlendirmiştir:

“Türkiye bir Avrupa ülkesidir. Hukukun üstünlüğüne ve temel insan hak ve özgürlüklerine inanan, demokratik ve laik bir Cumhuriyet olarak Türkiye, yüzlerce yıllık bir süreç içinde Avrupa’da kök salmış olan değerleri benimsemiş, bu değerlerin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Türk dış politikasının temel erklerinden biri de Avrupa’nın tüm kuruluşlarında etkin biçimde yer almak, ulusal sistemlerini Avrupa ile bütünleştirmektir. Türkiye’nin Avrupa kuruluşlarıyla bütünleşmesinin son aşaması Avrupa Birliği’ne tam üyelik olacaktır”. (SEZER, 2000, s. 13)

A. Necdet Sezer konuşmasında Türk dış politikasına değinerek, Türkiye’nin geleneksel dış politika çizgisinin Batı kurumlarında yer almak olduğunu altını çizmiştir.

Aynı konuda Başbakan Bülent Ecevit şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

“Türkler yaklaşık 600 yıldır Avrupa’nın etkin bir unsurudur. Avrupa’nın büyük bir bölümü yüzlerce yıl Osmanlı-Türk egemenliğinde yaşamıştır. ... Görülmüştür ve anlaşılmıştır ki Türkiyesiz bir Avrupa olmaz. Aynı şekilde Avrupasız bir Türkiye de olamaz ...”. (ECEVİT, 2000, s. 17-19)

Dışişleri Bakanı İsmail Cem ise şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

“ ... Türkiye 1963 yılından buyana Avrupa Birliği ile ortaklık ilişkisi içinde bulunmaktadır. O günden buyana ardarda bütün hükümetler, Ankara Ortaklık Antlaşması’nın hedeflerini benimsemişlerdir. ... Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan buyana çağdaşlaşmayı kendisine temel ilke edinerek, çağdaşlaşmayı simgeleyen Batı Avrupa’nın yanında ve Avrupa kuruluşlarının içinde yer almıştır. ...

Türkiye’ye yeni bir hedef sunacak ve yapısal, siyasi, ekonomik, sosyal, demokratik, yaşamın bütün yönlerinde daha yüksek rasyonellik düzeyine ulaşma imkanını genişletecektir. ... Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerde yaşanan tikanlıklarda; 70’li yıllarda yaşadığımız ekonomik sıkıntılar. 80’li yıllardan buyana Yunanistan faktörü ve terör sorunu, 90’lı yıllarda ise Avrupa haritasında meydana gelen değişiklikler rol oynamıştır ...”. (CEM, 2000, s. 475-477)

Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Türkiye'nin genelde Batı, özelde AET ile ilişkilerinde takip ettiği geleneksel dış politikayı, Batı önceliği bağlamında değerlendirmekte ve AET ile kurulacak ortaklığa verilen önemi dile getirmektedir.

1.2. Türkiye AET İlişkilerinin Başlaması

Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında yeniden yapılanan uluslararası sistemde, kendine bir yer edinme politikasında kısmen başarılı olmuştu. Savaş öncesinde uygulamaya konulan strateji savaş sonrasında da devam ettirilmişti. II. Dünya Savaşı sonrasında 1959 yılına kadar meydana gelen gelişmeler Türkiye'yi Batı devletleriyle yakın ve daha sıkı ilişkiler kurmak zorunda bırakmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Batıya dönük tek kutuplu bir politika izlediği, Doğu-Batı bloklaşması sonucu bir anlamda buna zorunlu kaldığı söylenebilir. 1959 yılına gelindiğinde Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Bloğu ile ilişkilerini sıkılaştırmış ve bazı Batı kuruluşlarında temsil edilmeyi başarmıştı. Bu dönemdeki ticaretin büyük bir bölümü Batı Avrupa devletleri ile gerçekleştirilmekteydi. Diğer bir yandan Türkiye'nin içinde bulunduğu Ortadoğu'da istikrarsızlıklar sürmekte, ve ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki çekişme Türkiye'yi doğrudan etkilemekteydi. Yunanistan'la ise Kıbrıs sorunu yaşanmaktaydı, Londra ve Zürih Antlaşmalarına rağmen Ada'da ortak bir çözüm yolu bulunamamıştı.

1950'li yılların sonuna doğru Türkiye'nin de üyesi olduğu OEEC'yi oluşturan Avrupa devletleri ikiye ayrılmışlar, İngiltere'nin liderliğindeki yedi devlet EFTA'ya, Fransa'nın liderliğindeki altı devlet de AET'yi kurmuştu. Böylece Batı Avrupa, EFTA, AET ve bu iki kuruluş dışında kalanlar olmak üzere üçe bölünmüştü. Her iki kuruluşa da üye olmayan ülkeler; Türkiye, Yunanistan, İrlanda, İzlanda, Finlandiya ve İspanya idi. Dışarıda kalanlar birbirlerinin olası politikalarını dikkatle takip etmekteydiler. Türkiye, iki kuruluştan her ikisinin de dışında kalmak endişesini taşımaktaydı. Bu nedenle iki kuruluştan en azından birisiyle bir an önce ilişki kurulması Türk dış politikasının öncelikleri arasındaydı. Türkiye bu iki kuruluşu da yakından izlemekteydi. EFTA'nın tanımını dışarıda bırakan politikası nedeniyle Türkiye, tercihini AET'den yana kullanmıştır. Aslında Türkiye, Avrupa'daki örgütlenme hareketlerini yakından izlemekte, kendi çağdaşlaşma ve Batılılaşma çabaları ile bağdaştırmaktaydı. Böylece tercihini AET

bütünleşme hareketi içinde yer alma yönünde kullanmıştır. (İTO, 1996, s. 49) Türkiye, AET'ye ortaklık başvurusunda bulunduğu 1959 yılında Topluluğa katılmaya hazır değildi. Türkiye'den önce başvuran Yunanistan da başvuruda bulunduğu dönemde Topluluğa katılmaya hazır değildi. Diğer bir deyişle, yaklaşık bir buçuk ay arayla Topluluğa ortaklık başvurusunda bulunan Yunanistan ve Türkiye'nin, Topluluk ile ortaklık kurmak için gerekli hazırlıkları tamamlamış olmaları zaten içinde bulunulan koşullar nedeniyle imkansızdı. Türkiye, konuyu Topluluğa başvuruda bulunmadan önce "Bakanlıklararası Müşterek Pazar Komisyonu" aracılığıyla, başvurunun yapılmasından Antlaşmaların ortaya çıkmasına kadar, çeşitli yönleriyle incelemiş ve izlemiştir.

Özel sektör de bu konuda kendi içinde örgütlenerek "Daimi Komite"yi kurmuştur. Bütün bu çalışmaların Toplulukla yürütülen ilişkilerde yetersiz olduğu bir gerçektir. Fakat dönemin gerektirdiği koşullarda yapılan araştırmalar ve AET'nin içeriğine yönelik incelemeler, başvuru öncesinde ve müzakere sürecinde etkili olmuştur. (SARAÇOĞLU, 1992, s. 8-9) Ayrıca Topluluğa başvurunun hemen öncesinde gerçekleştirilen çalışmalar, Türkiye'nin Yunanistan'ın Topluluğa başvurusundan sonra hiçbir araştırma yapmaksızın Topluluğa yalnızca Yunanistan'ı takip etmek amacıyla başvurduğu savının doğru olmadığını ortaya koymuştur. Yunanistan Topluluğa başvuruda bulunmasa da, dış politika öncelikleri bağlamında Türkiye'nin Topluluğa başvuruda bulunması kuvvetle muhtemeldir. Yunanistan'ın AET'ye ortaklık başvurusunda bulunması Türkiye'nin başvuru sürecini hızlandırıcı etkide bulunmuştur.

Ekonomik açıdan Türkiye'nin Topluluğa hemen katılması imkansızdı. Türkiye, Topluluğa "ortak üye" (associate member) olmak için başvuruda bulunmuştur. Türkiye, Yunanistan'dan sonra Topluluğa ortaklık başvurusunda bulunan ikinci ülkedir. Ortak üye kavramı Topluluk hukukunda ilk defa, 1952 yılında Avrupa Konseyi Hukuk Komisyonunda ele alınarak tanımlanmıştır. Buna göre bir Topluluk ile yoğun işbirliğine girişme yükümlülüğünde bulunan devlet, üye adayı sayılmaktadır. Gereğinde sınırlı bir içeriği bulunulabilecek olan bu işbirliğinin kapsamı özel Antlaşmalarla belirlenir. Bu durumda aday üyeliğin kapsamı çok değişik olabilir. Bir aday üyelik, tam üyeliğin % 1'i ile % 99'u arasında değişebilir. Topluluk Antlaşması aday üyeliği, "karşılıklı hak ve borçların denkleştirildiği ilişkiyi öngören ortak bir tutum ve özel bir yöntem" olarak

tanımlamıştır. Böylece aday üyelik, üyeliğe sınırlı bir katılım veya ortaklığa tam olmayan bir giriş olarak belirlenebilir. (KARLUK, 1998, s. 366)

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1959 – 1970 YILLARI ARASINDA AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU (AET) TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

2.0. Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na Ortaklık Başvurusu (31 Temmuz 1959)

Türkiye-AET ilişkileri 1959 yılında başlamıştır. Türkiye, 31 Temmuz 1959'da AET kurulduktan yaklaşık bir buçuk yıl sonra, V nci Adnan Menderes Hükümeti döneminde, AET'ye "ortak üye" olmak için başvuruda bulunmuştur. Türkiye'nin bu başvurusu, AET'nin kurucu Antlaşması olan Roma Antlaşması'nın 238. maddesine dayanmaktaydı. (ANOUIL-KARIDES, b.t.y., s. 4) Roma Antlaşması'nın belirtilen maddesi AET'nin, bir üçüncü ülke ya da ülkeler grubu ile karşılıklı hak ve görevlere, ortak hareketlere ve özel işlem yöntemlerine dayalı ortaklık kuran Antlaşmalar yapabileceğini öngörmektedir. (SARAÇOĞLU, 1981, s. 8) Türkiye'nin ortak üyelik başvurusunda bulunduğu 238. maddenin diğer bir önemli yanı da, bu madde kapsamında Antlaşma imzalayan ülkelerin, AET'ye tam üye olmanın coğrafi ve siyasal koşullarını yerine getirmekle beraber, ekonomik gelişme düzeyleri dolayısıyla katılmayı hemen gerçekleştiremeyecek düzeyde olmalarıdır.

Türkiye'nin üyelik başvurusu, kendini kabul ettirme ve uluslararası alanda tanınma mücadelesi veren AET tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. (BOZKURT, 1997, s. 275) Bu dönemde AET üyesi ülkeler, Fransa, Almanya, Belçika, Lüksemburg, Hollanda ve İtalya'dır. Yunanistan'dan sonra AET'ye ortaklık başvurusunda bulunan ikinci ülke olan Türkiye'nin başvurusu AET için büyük önem taşımaktaydı.

2.1.0. Türkiye'nin AET'ye Katılma İsteminin Temel Nedenleri

Türkiye'nin AET'ye ortaklık başvurusunda bulunmasının çeşitli iç ve dış dinamikleri vardır. Türkiye'nin AET ile ortaklık ilişkisi kurmak istemesinin temel nedenleri arasında, ekonomik ve sosyal olanlar yer almakla birlikte, siyasal nedenler ön plana çıkmıştır. (SARAÇOĞLU, 1981, s. 9)

II. Dünya Savaşından sonra, özellikle Sovyetler Birliği'nin, ulusal güvenliğini ve egemenliğini tehlikeye düşüren tehdit ve istekleri nedeniyle Türkiye, Batı Dünyasıyla geliştirmeye çalıştığı yakın ilişkileri kuvvetlendirmek ihtiyacı hissetmiştir. (GÖNLÜBOL, 1993, s. 311) Yunanistan'ın AET'ye ortaklık başvurusunda bulunması Türkiye'nin başvurusunda etkili olmuştur. Yunanistan'ın muhtemel AET üyeliği, Türkiye'ye karşı Avrupa desteğini alması demek olacaktı, ve Yunanistan'ın AET ile kuracağı ilişkilerin biçimi Türkiye'nin siyasal ilişkilerini önemli biçimde etkileyecekti, bu durumun önüne geçmek için Türkiye, Yunanistan'dan hemen sonra AET'ye ortaklık başvurusunda bulunmuştur.

Yunanistan'la Türkiye arasındaki ilişkilerin Kıbrıs'ta gelişen olaylar nedeniyle gün geçtikçe gerginleşmesi nedeniyle Türkiye, Yunanistan'a karşı uluslararası ortamda yalnız kalmak istememiştir. Bu nedenle Yunanistan'dan geri kalmamak için Türk dış politikasının karar alıcıları AET'ye başvurmaya karar vermişlerdir. (BAŞKAYA, 2000, s. 202) Türkiye, AET'ye başvuruda bulunduğu dönemde, öncülüğünü İngiltere'nin yapmakta olduğu EFTA ile de ilişki kurmak istemiş fakat, bu kuruluşun tarım alanını dışarıda bırakması nedeniyle AET'ye yönelmiştir.

Türkiye bu dönemde, Batı Avrupa'da kurulabilecek siyasal bir birliğin dışında kalmak istememiştir. (DTM 1999, s. 315) Tarım alanında Yunanistan'la yaklaşık aynı ürünlerin ihraç ediliyor olması ve ihracatın % 40.5'lik bölümünün AET ülkelerine yapılması Türkiye'nin başvurusunu hızlandırıcı etkide bulunan diğer bir faktördür.

Yunanistan'ın AET ile ortaklık kurması ve AET'nin vereceği gümrük indirimleri ile ticaret tavizlerinden yararlanması, Türk çiftçisini, tarımını ve ihracatını olumsuz

etkileyerek Yunanistan'a üstünlük sağlayacaktı. Türkiye AET'ye katılarak bu durumun önüne geçmek istemiştir. (BOZKURT; 1997, s. 275)

AET, koruma tedbirleri kapsamında aralarında Türkiye'nin geleneksel ihraç mallarının da bulunduğu tarım ürünlerinin kendi pazarlarına girmesini sınırlandırmıştı. Türkiye, AET ile ortaklık ilişkisi kurarak ticaret alanında ve tarımda AET'nin vereceği tavizlerden yararlanmak istemiştir. Türkiye'nin tarım tavizi elde edebilmesinin tek yolu AET ile ortaklık ilişkisi kurmasından geçmektedir.

Başlanmış olan kalkınma hamlesinin devam ettirilebilmesi için daha çok ihracat yapılmasına ihtiyaç duyulmaktaydı. AET pazarı Türkiye'nin ihracatı için büyük öneme sahiptir. Ve ayrıca, başlanmış olan hızlı kalkınma sürecinde yeni dış borçlara ihtiyaç duyulmaktaydı. Türkiye için, AET'den mali yardım alabilmenin tek yolu ortaklık ilişkisi kurmaktır.

Türkiye, AET'den sağlayacağı mali yardım sayesinde sanayileşme atılımını hızlandırabilecektir. (ÇELEBİ, 2000, s. 1329) AET ile ilişki kurulması Türkiye açısından ekonomik ve siyasal öneminin yanında aynı zamanda bir kimlik sorunudur. Yüz elli yıldır devam ettirilen batılılaşma çabalarında başarılı olup olunmadığının ölçütlerinden biri de AET ile kurulan ilişkilerin biçimi olacaktır.

Yeni kurulan AET, zaten varolan OECE'nin, bir bakıma kendi içinde bölünmesiyle ortaya çıkmıştır. OECE'nin AET'ye katılmayan yedi üyesi EFTA altında örgütlenmişlerdi. Birbirine zıt olan bu iki kuruluşun da dışında kalınması Türkiye'yi endişelendirmiştir. (SARAÇOĞLU, 1992, s. 4)

Türkiye, 1959 yılındaki gelişmeler, içinde bulunduğu siyasi ortam ve ekonomik nedenlerle, AET'ye ortaklık başvurusunda bulunmuştur. Yunanistan'ın AET'ye başvuruda bulunması Türkiye'nin başvurusunu hızlandırmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Yunanistan'ın AET ile ortaklık kurmasının Türkiye'nin dış politikasını nasıl etkilediğini şöyle ifade etmiştir: *"Yunanistan kendisini boş bir havuza*

atsa bile onu yalnız bırakmaya gelmez, tereddüt etmeden siz de atlayacaksınız”.
(KARLUK, 1998, s. 366)

Türkiye geleneksel Batıya yönelme politikası bağlamında AET’ye üyelik başvurusunda bulunmuş, Yunanistan’ın AET’ye başvurusu Türkiye’nin başvurusunda hızlandırıcı etki yapmıştır. Başvurunun diğer nedenleri arasında, Yunanistan’ın pozisyonu ve diğer iç ve dış dinamikler de önemli rol oynamıştır.

2.1.1. Dönemin Siyasi Partilerinin ve Kamuoyunun AET’ye Başvuru Konusunda Görüşleri

Türkiye’nin AET’ye ortaklık başvurusunda bulunduğu 1959 yılında CHP ana muhalefet partisiydi. CHP, Türkiye’nin AET ile ilişki kurmasını ve ortaklık başvurusunu olumlu karşılamış, ve AET ile ilgili bir rapor hazırlamıştır. CHP’nin hazırlattığı raporda, Türkiye’nin AET’ye başvurusu olumlu olarak değerlendirilmiş, Türkiye ve AET’nin birbirlerine tanıyabilecekleri imtiyaz ve ticari kolaylıklardan bahsedilmiştir. CHP’nin raporunda ayrıca, Türkiye’nin AET ile ortaklık ilişkisi kurmasının önemli bir gelişme olduğu kaydedilmiş, bu ilişki ile Türkiye üzerinde kurulacak “himaye” rejimi üzerinde durulmuştur. Ana muhalefet partisi CHP, Türkiye’nin AET ile ortaklık kurmasını desteklemiştir. Zaten bu girişim Türkiye’nin geleneksel dış politika çizgisiyle de uyuşmaktaydı. DP’nin ekonomide uygulamaya koyduğu liberalizm politikalarını destekleyen dönemin sanayici kesimi ise, AET’nin mahiyeti hakkında fazla bir bilgiye sahip değildir ve Türkiye ile AET arasındaki gelişmelerle ilgilenmemektedir. (BOZKURT, 1997, s. 274) Bu durumun en büyük nedenlerinden biri, toplumda henüz tam anlamıyla bir demokrasi geleneği ve sivil politik katılım gücünün oluşmamış olmasıdır. 1960’lı yıllarda Türk Solu Türkiye’nin AET ile Ortaklık Antlaşması imzalamasını “onlar ortak biz pazar” olarak nitelemiş ve karşı çıkmıştır. (GÜNAY, 2000, s. 148) Hükümet ise, Yunanistan’ın başvurusundan sonra siyasi ve ekonomik sebepleri de göz önüne alarak hemen AET’ye başvuruda bulunmuştur. İlk etapta bu başvuruda Yunanistan’ın başvurusu etkili olmuştur.

V nci Adnan Menderes Hükümeti'nin Programında (04 Aralık 1957 – 27 Mayıs 1960) AET ile ortaklık ilişkisi kurulmasından söz edilmemekle beraber şöyle bir değerlendirme vardır:

“Son yıllar zarfında batı camiasına dahil devletler arasında siyasi ve askeri sahalardaki işbirliğine muvazi olarak iktisadi entegrasyonu geliştirmek yolunda müsbet adımlar atılmakta olduğu malumdur. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu, Atom Birliği ve Müsterek (Ortak) Pazar gibi sadece bazı Avrupa memleketleri arasında girişilmiş olan iktisadi entegrasyon faaliyetleri, serbest mübadele bölgesi ihdası teşebbüsü ile bilumum Avrupa iktisadi işbirliği memleketlerine teşmiş edilmiş bulunmaktadır.

Serbest mübadele bölgesinin ihdasına müteallik teşebbüste Garbi Avrupa'nın henüz iktisaden kafi derecede gelişmemiş memleketlerinin iktisadi kalkınmalarına munzam dış tediye imkanlarının temini suretiyle, yardımda bulunması da derpiş edilmektedir. Hükümetimiz, bu sahadaki çalışmalara faal bir suretle iştirak etmekte ve teşebbüsün bir an evvel tahakkuk safhasına intikaline gayret etmektedir. Bu teşebbüs çerçevesi içinde memleketimizin iktisadi kalkınma sahasındaki faaliyeti tersin edilmiş ve süratlendirilmiş olacaktır”. (GİRGİN, 1993, s. 33)

V nci Adnan Menderes Hükümeti, Hükümet programından da anlaşılacağı gibi, Avrupa'daki entegrasyon hareketlerini dikkatle takip etmektedir ve kurulacak birliklerin dışında kalmak istememektedir.

2.1.2. AET'ye Başvuru Döneminde Uluslararası Ortamdaki Gelişmeler ve Türk Dış Politikası

II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği, diğer ülkelerle birlikte Batı Bloğu ülkelerine komünizm ihraç etme çalışmalarına hız vermiştir. Sovyetler Birliği'nin Batı Bloğuna komünizm ihraç etme çabaları Batı Bloğunda sert tepkiyle karşılanmıştır. Bu mücadele ortamı, Türkiye'nin AET'ye ortaklık ilişkisi kurmak için başvuruda bulunduğu 1959 yılında devletler arasındaki örgütlenme ve birlikte hareket etme dürtüsünü yaratmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk yıllarda, 1945-1946 döneminde Sovyetler Birliği'nin Anadolu'dan toprak istemi ve Boğazlar yönetiminde yer alma isteği Türkiye'yi tedirgin etmişti. Türkiye üzerindeki Sovyetler Birliği baskısından

kurtulabilmek için 1952 yılında NATO'ya üye olmuştur. NATO üyeliğini yeterli bulmayan Türkiye, bölgesel çaptaki ittifak ve örgütlenmelere de katılmıştır. Türkiye, 1954 yılında Yunanistan ve Yugoslavya ile Balkan İttifakı'nı imzalamıştır. 1955 yılında Irak ile Bağdat Paktı imzalanmıştır. Bu arada Türkiye Yunanistan'ın Kıbrıs'taki çalışmalarına karşı çalışmalar yapmaktaydı ve 1959 yılında Zürih ve Londra'da İngiltere ve Yunanistan ile, Kıbrıslı Rumlarla, Türklerin de katıldığı Kıbrıs'a yönelik Garantörlük Antlaşmaları imzalamıştır. (GÖNLÜBOL, 1993, s. 253) Bu Antlaşmalarla ile Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs gerginliği geçici bir süre için ertelenmiştir.

2.1.3. AET'ye Başvuru Döneminde Türkiye'de Siyasi Gelişmeler

Türkiye'nin AET'ye üyelik başvurusunda bulunduğu yıllarda, yönetimde 1950'de iktidara gelmiş olan V nci Adnan Menderes liderliğindeki Demokrat Parti (DP) bulunuyordu. Başvurudan yaklaşık 13 yıl önce, 1946 yılında Türkiye iç ve dış dinamiklerin de baskısıyla çok partili yaşama geçmişti. Türkiye'nin çok partili yaşama geçmesini sağlayan iç dinamiklerinin yanında Batı Dünyası ile yakın ilişki kurmak için yönetim biçimini Batı demokrasilerine yakınlaştırma gerekliliği önemli rol oynamıştı.

İç politikada ise, DP otoriter bir yönetim kurma yolunda adımlar atmaktaydı. İktidarla muhalefet arasındaki çekişme gün geçtikçe artmaktaydı. Yunanistan'ın Kıbrıs Ada'sını ele geçirmeye yönelik faaliyetleri Türkiye tarafından endişeyle takip edilmekteydi. Bu dönemde Hükümet, Ada'da "taksim"i savunmuştur. (Hükümet daha sonra bu tezinden vazgeçerek Ada'daki Türk Halkına özel haklar verilmesini savunmaya başlamıştır.) Zürih ve Londra Antlaşmaları sonrasında 1959 yılında Kıbrıs sorunu görece çözüme kavuşturularak Yunanistan'la iyi ilişkiler geliştirilmiştir. (TEKELİ-İLKİN, 1993, s. 125) İçinde bulunulan ekonomik darboğazı aşabilmek için Hükümet yeni kredi alanları bulmaya yönelmiştir. Bu bağlamda Sovyetler Birliği ile ekonomik ilişkiler geliştirilmeye çalışılmış ve bu durum ABD'nin tepkisini çekmiştir.

1950-1959 yılları arasında, Türkiye'nin AET'ye üyelik başvurusunda bulunduğu dönemde, Türkiye iç siyasetinde istikrarsız ve gergin bir ortam yaşanmaktaydı. Hükümet

iktidarını sağlamlaştırmaya çalışırken, ülkedeki muhalefet ve baskı ortamı da artmıştır. Ekonomik olarak ise Türkiye gittikçe kötüye giden bir süreçten geçmekteydi.

2.2. Yunanistan'ın AET'ye Ortaklık Başvurusu

Yunanistan'ın, AET ile ortaklık ilişkisi kurmak istemesindeki en önemli amacı, ikili ilişkilerinde sorun yaşadığı müttefiki İngiltere'nin yerine AET üyesi, de Gaulle yönetimindeki Fransa ile yakınlaşma imkanı elde etmek ve AET'den Kıbrıs konusunda destek sağlamak olmuştur. Yunanistan zaten 1958 yılından beri İngiltere yerine Fransa ile iyi ilişkiler geliştirmek yolunda önemli adımlar atmıştı. 1958 yılında Yunanistan Başbakanı Kostantin Karamanlis, Türkiye ile olan sorunlarında NATO hakemliğini kabul edebilmek için Fransa'nın da katılımını istemişti. ABD ve İngiltere ile iyi ilişkileri olmayan Fransa, Yunanistan'ın kendisine yakınlaşmasından memnunluk duymuştur. Yunanistan'ı 1959 yılında Türkiye'den önce AET'ye üyelik başvurusunda bulunmaya iten dinamiklerin başında siyasi nedenler gelir. (KABAALIOĞLU, 1981, s. 14) Yunanistan'ın AET'ye ortaklık başvurusunun ekonomik nedeni de, Doğu Bloğu ülkeleri ve Sovyetler Birliği ile artan ticaret hacmini bu yolla dengelemek ve Sovyetler Birliği'nin etkisinden kurtulmak isteği olmuştur.

İngiltere ve ABD'den uzaklaşan ve Kıbrıs konusunda Türkiye ile sorunlar yaşayan Yunanistan, AET üyeliği ile Fransa'nın desteğini sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca Doğu Avrupa ülkeleri ile giderek artan ticaret hacmi Yunanistan'ı ekonomik olarak Sovyetler Birliği hegemonyası altına sokacaktır ki, Yunanistan AET ile ilişki kurarak bu durumu önlemek istemiştir. Bu dönemde Yunanistan'da kişi başına düşen milli gelir (GSMH) yaklaşık 300 ABD dolarıdır.

2.3. Türkiye'nin AET'ye Ortaklık Başvurusunda Bulunduğu Dönemde Avrupa'da Politik Gelişmeler ve AET (1950-1959)

II. Dünya Savaşından sonraki yıllarda Avrupa'nın mali durumu son derece kötüydü. Ekonomideki kötü durum Sovyetler Birliği'ne Avrupa ülkelerinde komünizm propagandası yapma fırsatını vermişti. Sovyetler Birliği'nin propagandaları etkisini İtalya

ve Fransa'da büyük çaplı grevlerle gösterdi. ABD, Avrupa'yı Sovyetler Birliği ve dolayısıyla komünizm tehdidinden kurtarmak için, İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Norveç, Avusturya, Danimarka ve İsveç'i kapsayan 16 ülkeye Marshall Yardımı programını başlatmıştı.¹ Yine Sovyetler Birliği'nden gelen tehdide karşı İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg (Benelüks) ülkeleri 1948 yılında Batı Avrupa Birliği'ni kurmuşlardı.²

1950 yılından sonraki dönem, uluslararası politikada yeniden yapılanma çalışmalarının devam ettiği dönem olmuştur. İngiltere bu dönemde, İngiliz Uluslar Topluluğu'na (Commonwealth) dahil ülkeler ile sorunlar yaşamıştır. Fransa hükümet bunalımları ile çalkalanmaktadır ve Cezayir'de zor günler yaşamaktadır. Diğer Avrupalı devletler de II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan istikrarsız ortamla ve sol akımlarla başa çıkmaya uğraşmaktadırlar. Bu arada Avrupa'da bir entegrasyon kurma çalışmaları devam etmektedir. Çünkü, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupalı devlet başkanları sorunların üstesinden tek başlarına gelemeyeceklerini ve güvenliklerini tek başlarına sağlayamayacaklarını anlamışlar ve birlik fikrine daha sıcak bakmaya başlamışlardır. 1953 yılında gün geçtikçe ağırlaşan ekonomik şartların da etkisiyle, Doğu Berlin'de diğer Doğu Alman şehirlerine de yayılan bir ayaklanma çıkmıştır. 1956 yılında Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi sonucu İngiltere ve Fransa İsrail'le birlikte Mısır'a saldırmıştır. Sovyetler Birliği bu durumu şiddetle protesto etmiş, bunalım ABD'nin çabaları sonucu çözülmüştür. (SANDER, 1991, s. 241-244)

¹ Marshall Planı: 5 Haziran 1947'de ABD Dışişleri Bakanı George Marshal tarafından açıklanmıştır. Plan ile, II. Dünya Savaşı'ndan ekonomik ve sosyal bakımdan tükenmiş olarak çıkan Avrupa ülkelerinin yeniden yapılanarak güçlenmeleri amaçlanmıştır. Plan ile ayrıca, Türkiye ve Yunanistan'ın askeri ve ekonomik olarak güçlendirilmeleri amaçlanmıştır. (GÖNLÜBOL-ÜLMAN, 1996, s. 219-220) Böylece Sovyetler Birliği'nin bu ülkelere yönelik komünizm propagandasının önüne geçilebileceği düşünülmüştür. Marshall Planı'nın uygulamaya konulmasının temel amacı adı geçen devletler üzerindeki Sovyetler Birliği etkisini kırmak ve komünizm propagandasını etkisiz hale getirmektir. Marshall Planına karşı Sovyetler Birliği de, kendisine bağlı devletlerle birlikte Molotof Planı adını verdikleri ikili ticaret sistemini kurmuşlardır.

² Batı Avrupa Birliği –BAB- (West European Union-WEU): İngiltere ve Fransa ile Benelüks ülkeleri arasında, Sovyetler Birliği'nin Komünizmi Batı Avrupa'ya doğru yayması ve nihayet Çekoslovakya'da Sovyetler Birliği yanlısı komünist bir yönetimin iktidara gelmesi sonucu 17 Mart 1948'de, Sovyetler Birliği'nin Batı Avrupa politikasına karşı kurulmuştur ve Sovyet tehdidine karşı askeri bir tedbir niteliğindedir. BAB'a ilk başta İskandinav ülkeleri de dahil edilmek istenmiş fakat bu ülkeler Sovyetler Birliği'nden çekindikleri için BAB'a katılmamışlardır. (ARMAOĞLU, b.t.y, s. 445-446)

1956 yılında altı OEEC üyesi ülke, Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Avrupa Kömür Çelik Birliğini (CECA) kurdular. 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve EURATOM Antlaşmaları Roma'da imzalandı. (WEIDENFELD-WESSELS, 1997, s. 212) AET'nin temel amacı; ortak pazar ve mallar için gümrük birliği kurmak; ortak bir tarım politikası ve işçi hareketleri ile ulaştırma politikalarını saptamak ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için ortak örgütler kurmaktır. (ANOUIL-KARIDES, b.t.y., s. 4) Başka bir deyişle, AET bir "ortak pazar" kurulmasını öngörmektedir ve bunun için de dört temel serbesti benimsemiştir: Malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı. Bu dört serbestinin gerçekleşebilmesi için AET ilk aşamada üyeleri arasında, Ortak Tarım Politikası (OGT), Ortak Ulaşım Politikası (OUP), Ortak Rekabet Politikası (ORP) ve Ulusal Yasaların birbirlerine (Topluluk Hukukuna) yakınlaştırılmasını öngörmüştür.

AET Antlaşması Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İngiltere İngiliz Uluslar Topluluğu (Common Wealth) ile olan ilişkilerini dikkate alarak AET'ye katılmamış, AET'ye karşılık EFTA'yi kurmuştur. (BOZKURT, 1992, s. 8-9) Yeni kurulmuş olan AET'ye Yunanistan ve Türkiye'nin üyelik başvurusunda bulunması AET tarafında memnuniyetle karşılanmıştır. AET belli bir süre Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlıklara karışmamaya ve üyelik sürecinde iki ülkeye eşit muamele yapmaya yönelik bir politika izlemiştir. (KABAALIOĞLU, 1981, s. 15)

2.4. Türkiye'nin AET'ye Başvurusundan Sonra Ankara Antlaşması Öncesinde Türkiye ile AET Arasında Gerçekleşen Müzakereler

11 Eylül 1959 tarihinde yapılan AET (Topluluk) Bakanlar Konseyi toplantısı sonucunda Türkiye'nin başvurusu, Topluluk üyesi ülkelerce olumlu karşılanmış ve Topluluk Komisyonu, Türkiye ile ortaklık şartlarını belirlemek için görüşmeler yapmakla görevlendirilmiştir.

Ortaklık müzakereleri, Türkiye'nin başvurusundan itibaren dört yıl sürmüş ve üç aşamada gerçekleşmiştir. (BOZKURT, 1997, s. 276) Müzakereler süresince Batı Almanya Türkiye'yi desteklemiş, Fransa ve Hollanda politik nedenlerden, İtalya

ekonomik nedenlerden dolayı Türkiye'ye güçlük çıkarmışlardır. Müzakereler esnasında, Topluluk üyesi ülkeler arasında görüş ayrılıkları çıkması ve şartların değişmesi gibi çeşitli nedenlerle görüşmeler yaklaşık dört yıl sürmüştür. Türkiye, V nci Adnan Menderes Hükümeti'nin başvurusuyla başlayan ve önce Milli Birlik Komitesi, daha sonra da I. II. ve III ncü İsmet İnönü Koalisyon Hükümetleri dönemlerinde Toplulukla pazarlıkları sürdürmüş, bir an önce "Ortaklık Antlaşması" imzalamaya çalışmıştır. Toplulukla ilişkiler ekonomik olduğu kadar politik açıdan da ele alındığı için, Topluluğun süreyle sınırlı bir ekonomik ve mali işbirliği Antlaşması yapma teklifi reddedilmiştir. (SARAÇOĞLU, 1981, s. 9) Türk tarafı, ortaklığın gümrük birliği ilkesi üzerine kurulması konusundaki ısrarını müzakerelerin başından itibaren sürdürmüştür.

İlk müzakere aşaması Topluluğun Türkiye'nin başvurusunu olumlu karşılamasından yaklaşık iki hafta sonra Brüksel'de başlamış ve 21 Ekim 1960'a kadar sürmüştür. Bu dönemde Türkiye ile Topluluk arasında devam eden görüşmelerde ortaklığın bir gümrük birliği şeklinde olması konusunda görüş birliğine varılmasına rağmen, geçiş dönemi aşamaları ve yükümlülükler konusunda farklı görüşler ortaya çıktığı için uzlaşma sağlanamamıştır. 27 Mayıs Askeri müdahalesinden sonra Türkiye-AET görüşmeleri durdurulmuş, Ekim ayı içerisinde Türkiye, en kısa sürede tüm yükümlülükleri almaya hazır olduğunu Topluluğa bildirmiştir. (İKV D., Nisan-1996, s. 44) Türkiye ile Topluluk arasında Ankara Antlaşması öncesinde yapılan müzakerelerin ikinci aşaması 10-22 Nisan 1961 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde de Türkiye gümrük birliği üzerindeki ısrarını sürdürmüş, Topluluk, kendi üyeleri arasındaki görüş ayrılıklarından da kaynaklanan problemlerden dolayı Türkiye'ye farklı alternatifler önermiş, fakat bunların hiçbiri Türkiye tarafından kabul edilmemiştir.

Üçüncü aşama görüşmeleri 18 Haziran 1962-24 Haziran 1963 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Yunanistan'ın Toplulukla ortaklık Antlaşması imzalamış olması, Türkiye-Topluluk müzakerelerini olumsuz etkilemiştir. Uzun süren pazarlıklardan sonra, Türkiye ile AET arasında bir "ortaklık" ilişkisi kuran Ankara Antlaşması 25 Haziran 1963 tarihinde imzalanmıştır.

2.4.0. Başvuru Sonrası I. Dönem Müzakereleri (28 Eylül 1959 – 21 Ekim 1960)

Topluluk ile Türkiye arasındaki birinci görüşmeler 28-30 Eylül 1959 tarihleri arasında Brüksel’de “istişari” nitelikte yürütülmüştür. Bu görüşmeler Türkiye ile Topluluk arasındaki ilk resmi ilişkidir. Bu dönemde üç müzakere gerçekleştirilmiştir. I. Dönem müzakerelerinin en önemli özelliği, görüşmelerde Topluluğun, Türk tarafını dinleyerek, Türk Heyeti’nin görüşlerini öğrenmeye çalışmış olmasıdır. 28-30 Eylül 1959’daki ilk görüşmede Türk tarafı, ortaklık ilişkisinin “gümrük işbirliği” ilkesi üzerine kurulmasını önermiştir. Türkiye’nin mali durumu elvermediği için gümrük birliği 22-25 yıllık süre içinde gerçekleştirilecektir. Ortaklığın gerçekleşme süresi, 10 yıllık bir hazırlık, 12-15 yıllık bir geçiş dönemi olmak üzere iki dönemden oluşacaktır. (SARAÇOĞLU, 1992, s. 10) Bu öneriye göre, Türkiye Topluluğa karşı gümrüklerini 12 ve 24 yıllık sürelerde sıfıra indirecek ve ortaklık 12-24 yıl içinde aşamalı olarak gerçekleşecek, Topluluk organlarında temsil edilecek ve Topluluk Türkiye’ye 200 milyon dolar tutarında yardım yapacak, Türkiye’ye karşı olan gümrüklerini hemen kaldıracaktır. Nihai amaç tam üyeliktir. 2-4 Aralık 1959 tarihinde Türk tarafının isteklerine cevap veren Topluluk, tam üyelikten önce Topluluk organlarına katılmanın mümkün olmadığını ve gümrük birliği için önerilen 24 yıllık sürenin çok uzun olduğunu iletmiştir. Aralık 1959 tarihinde yapılan ikinci görüşmelerde, Türk tarafı, ilk müzakerede ortaya koyduğu görüşlerini açıklayıcı belgeleri Topluluğa sunmuştur. Türkiye, fazla bir yükümlülük altına girmeden ortaklık Antlaşması imzalamak istemekteydi. Bu istek, Topluluk tarafından kabul edilmemiştir.

7 Haziran 1960’ta yapılması kararlaştırılan üçüncü görüşmeler, 27 Mayıs askeri müdahalesi nedeniyle 14 Ekim 1960’a ertelenmiştir. 14-21 Ekim 1960 tarihinde yapılan üçüncü görüşmelerde, Topluluk yetkilileri Türk tarafının tezlerini dinlemişlerdir. Bu görüşmelerde Türk tarafı Topluluğa ilişkilerde yeni bir yaklaşım öngören bir tez sunmuştur. Topluluğa sunulan yeni teze göre, Toplulukla Türkiye arasında kurulacak ortaklık gümrük birliğine uygun olacak, Türkiye ve Topluluk arasındaki tüm vergi ve resimler karşılıklı olarak 12 yıl içinde kaldırılacaktır. Türk ihraç malları Topluluk ülkelerinin kendi aralarındaki ayrıcalıklardan yararlanacak ve Topluluk Türkiye’nin kalkınması için, Türkiye’ye 100-120 milyon dolar tutarında yardım yapacaktır. Yeni

tezle, önceki tezlerdeki gibi geçiş dönemi öngörülmüştür. Yeni Türk tezi öncekilerden daha kapsamlıdır. Yeni tez, daha kapsamlı olduğu ve Topluluğa karşı daha geniş ödünlere yer verdiği için, Topluluk tarafından olumlu karşılanmış fakat yetersiz bulunmuştur. Üçüncü görüşmenin sonunda, gelecek toplantının miktar tahditleriyle ilgili verilerin toplanabilmesi, yeni gümrük tarifesi esaslarının ve kalkınma planı ilkelerinin belirlenmesini beklemek amacıyla 27 Şubat 1961 tarihine ertelenmesine karar verilerek I. Dönem görüşmeleri sona ermiştir. (BİRAND, 1978, s. 66-69) I. Dönem müzakereleri esnasında Türk tarafı Toplulukla hangi koşullarda ortaklık kurmak istediğini açıklayan bir “momerandum”u Topluluğun Türkiye ile ilişkileri yürüten yetkili organına vermiştir. Momerandumda Türkiye ortaklığın gümrük birliği şeklinde olması yönündeki ısrarını bir kez daha tekrarlamıştır.

I. Dönem müzakerelerinde bir sonuç alınamamış olmasının bir nedeni, Topluluk ülkeleri arasındaki görüş ayrılıkları ve Türkiye'nin istekleri iken, diğer nedeni de Türkiye'nin iç siyasetinde çalkantılı bir döneme girmiş olmasıdır. 27 Mayıs askeri müdahalesi, görüşmeleri olumsuz etkilemiş, özellikle Fransa'nın sert muhalefetine neden olmuştur. Türkiye ve Yunanistan, ikinci görüşme ile üçüncü görüşme arasında bir araya gelerek Toplulukla yaptıkları görüşmelerdeki gelişmelerden birbirlerini haberdar etme kararı almışlardır.

2.4.1. Başvuru Sonrası II. Dönem Müzakereleri (10-22 Nisan 1961)

Bu dönemde 10-22 Nisan 1961 tarihleri arasında sadece bir görüşme yapılabilmıştır. I. Dönem müzakereleri üçüncü görüşmelerinde kararlaştırılan, 27 Şubatta yapılması gereken görüşmeler Topluluğun isteğiyle Nisan ayına ertelenmiştir. (SARAÇOĞLU, 1992, s. 15) 10-22 Nisan 1961'de Toplulukla Türkiye arasında II. Dönem görüşmeleri yapılmıştır. I. Dönem müzakereleri ile II. Dönem müzakereleri arasındaki yaklaşık altı ay içinde Topluluk tarafında Türkiye'nin ortaklık müzakerelerini etkileyebilecek nitelikte gelişmeler olmuştur. Bu gelişmelerden en önemlisi Yunanistan'la Topluluk arasında yürütülen müzakerelerin ortaklık Antlaşması ile sonuçlanabilecek duruma gelmiş olması ve Antlaşmanın genel hatlarının belirlenmiş olmasıdır. Yunanistan ile Topluluk arasındaki Antlaşmanın Türkiye tarafından örnek

olarak alınması ihtimaline karşı Topluluk yetkilileri, Yunanistan'la yapılan Antlaşmanın ve bu ülkeye verilen ödünlere "İstisnai" nitelikte olduğunu, bu ödünlere başka bir ülkeye tanınmasının mümkün olmadığını dile getirerek, bu dönemde Yunanistan dışında Toplulukla ortaklık müzakeresi yürüten tek ülke olan Türkiye'nin, Yunanistan'la yapılan Antlaşmayı örnek almasını engellemişlerdir. Topluluk ayrıca bu şekilde davranarak ilk dönemdeki Türkiye ve Yunanistan'a eşit muamele yapma politikasını değiştirmiştir. Komisyon'un Yunanistan'a verdiği ödünlere Topluluk üyesi ülkelerce çok fazla oldukları gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu durum, Türkiye ile devam eden görüşmelerde Topluluğun daha az ödün veren bir strateji izleyeceği anlamına gelmektedir.

Topluluk, II. Dönem müzakereleri birinci görüşmelerinin yüksek düzeyde yapılmasını ve kurulacak ortaklığın temel felsefesinin tartışılması önerisini Türkiye'ye iletmıştır. Görüşmeler esnasında Topluluk yetkilileri, Topluluğun Türkiye ile ortaklık kurmaya ekonomik ve politik yönlerden çok önem verdiğini ve ortaklık Antlaşmasından önce Türkiye'yi ortaklığa hazırlayacak, Türkiye tarafına hiçbir yüklenim getirmeyen beş yıllık bir ekonomik işbirliği ve yardım Antlaşması yapılmasını teklif etmiştir. Topluluğun teklifinde Türkiye'nin müzakerelerin başlamasından itibaren üzerinde ısrarla durduğu gümrük birliğinden bahsedilmemiştir. Buna karşılık Türk tarafı, bu teklifin Türkiye'nin isteklerini karşılamadığını söylemiştir. (SARAÇOĞLU, 1992, s.17-18)

Topluluğun sunduğu ikinci Antlaşma modeli ise; gümrük birliğinin yer almadığı bir "Ticari ve Mali" yardım Antlaşması şeklindedir. Fakat Topluluğun önerdiği ikinci Antlaşma GATT (General Agreement on Trade And Tarrifs) ilkelerine aykırıydı. (BİRAND 1978, s.81-82) Yine ikinci modele göre Topluluk-Türkiye ilişkileri, Ortaklık Konseyi düzeyinde, teknik ilişkiler de Komite düzeyinde kurulacak organlar tarafından yürütülecektir.

Topluluk ülkelerinin kendi aralarında Türkiye ile imzalanacak Antlaşmanın kapsamı ve nitelikleri konusundaki görüş ayrılıkları nedeniyle, Toplulukla Türkiye arasındaki ilişkiler gecikmeli olarak devam etmiştir. Topluluk üyesi ülkeler arasındaki görüş ayrılıklarının sonucu olarak 24-25 Temmuz 1961 tarihindeki Topluluk Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye ile yapılacak Antlaşmanın kapsamı ve modeli

konusundaki görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır. II. Dönem müzakerelerinde Batı Almanya Türkiye'yi desteklemeye devam etmiştir. Fransa MBK'nın ABD yanlısı politikası ve siyasi nedenlerle, İtalya ise ekonomik nedenlerle Türkiye'ye karşı muhalefetlerini artırarak devam ettirmişlerdir.

2.4.2. Başvuru Sonrası III. Dönem Müzakereleri (18 Haziran 1962 – 20 Haziran 1963)

Bu dönemde on görüşme yapılmıştır. Türkiye III. Dönem müzakerelerinde hemen gümrük birliğine geçecek bir Antlaşma için ısrardan vazgeçerek hazırlık dönemi getirilmesini kabul etmiştir. Yine Türk tarafı, bütün tarım ürünleri için istediği gümrüksüz tarife isteğinden vazgeçerek, sadece on tarım ürünü için gümrüklerin sıfırlanmasını istemiştir. Türkiye II. Dönem müzakereleri ile III. Dönem müzakereleri arasındaki yaklaşık bir yıllık sürede kendi görüşlerini çeşitli açılardan bir kez daha gözden geçirerek daha gerçekçi temellere oturtmuştur. (SARAÇOĞLU, 1992, s. 28)

III. Dönem müzakerelerinin birinci ve ikinci görüşmelerinde, Türk tarafı, gümrük birliği ilkesine yer veren fakat kesin bir plan ve program içermeyen iki aşamalı bir ortaklık modeli önerisini Topluluğa getirmiştir. Bu öneriye göre, normal süresi beş yıl olacak hazırlık döneminde, Topluluk Türkiye menşeli bazı mallara ayrıcalıklar ve ticari ödümler verecektir. Topluluk bu öneriyi olumsuz karşılamıştır. (BİRAND, 1978, s. 137-138) Üçüncü ve daha sonraki görüşmelerde Türkiye gümrük birliği ilkesi üzerinde durmaya devam etmekle beraber daha gerçekçi yaklaşımlar sergilemeye başlamıştır.

Son üç görüşmede ise Türkiye, Topluluğa, Roma Antlaşması'nın 238 nci maddesine göre bir gümrük birliğine dayanan üç dönemli bir ortaklık Antlaşması yapılmasını, ayrıca 175 milyon ECU (Hesap Birimi)'lük mali yardım verilmesini kabul ettirmiştir. (KARLUK, 1998, s. 370) III. Dönem müzakerelerinin son görüşmelerinde Topluluk, Türk tarafının ileri sürdüğü bazı önerileri kabul etmiş fakat, Türkiye'nin yeni katılımlar olduğunda Yunanistan gibi "veto" hakkı istemi reddedilmiştir. Bu görüşmede ticari konulardaki uyuşmazlıklar çözüme kavuşturulamamıştır. Türkiye sekizinci görüşme ile son görüşme arasındaki dönemde diplomatik girişimlerde bulunmuş ve Topluluk

ülkelerine görüşlerini anlatmıştır. Dokuzuncu görüşmede Antlaşma metni hazırlanmıştır. Onuncu ve son görüşme ise çetin pazarlıklarla geçmiştir.

III. Dönem müzakereleri süresince de Batı Almanya Türkiye'yi destekleme politikasını sürdürmüş, siyasi nedenlerden dolayı Fransa ve ekonomik nedenlerle İtalya Türkiye'ye zorluk çıkartmaya devam etmişlerdir. Onuncu görüşmenin tamamlanmasından sonra Türkiye ile Topluluk arasında gümrük birliğine dayanan bir ortaklık Antlaşmasının imzalanmasına karar verilmiştir.

2.4.3. Türkiye'nin AET'ye Başvurusundan Sonra Ankara Antlaşması Öncesinde Türkiye ile AET Arasında Gerçekleşen Müzakereler Döneminde Türkiye'deki Siyasi Gelişmeler (1959-1963)

1950-1960'lı yıllarda, Türkiye'deki siyasi gelişmeler gergin bir ortam yaratmıştı. DP iktidarı bir yandan ülkeyi içinde bulunduğu ekonomik darboğazdan kurtarmak için yeni krediler bulmaya çalışırken, diğer bir yandan da Hükümetteki gücünü artıracak kanunları TBMM'deki çoğunluğundan da yararlanarak Meclis'ten geçirmekteydi. Bütün bu gelişmeler iktidarla muhalefet arasındaki gerginliği artırırken, diğer kesimlerden de DP iktidarına yönelik eleştirilerin çoğalmasına neden olmuştur. Hükümet ekonomik darboğaza çare bulabilmek için Soğuk Savaş ortamından yararlanmaya çalışmış, ABD'den istediği ek kredileri alamayınca Sovyetler Birliği ile ilişki kurma yoluna gitmişti. (TUNÇAY, 1992, s.1 87)

Türkiye'nin AET ile Ankara Antlaşması'nı imzalanmasından önce I. Dönem müzakereleri devam ederken, 27 Mayıs 1960'ta kendilerine Milli Birlik Komitesi (MBK) adını veren bir grup subay ülke yönetimine el koymuştur. (ÖZDEMİR, 1992, s. 194) Bu gelişme Türkiye'nin müzakere sürecinin aksamasına, Toplulukla pazarlık gücünün azalmasına ve Fransa'nın yoğun muhalefetine sebep olmuştur. 27 Mayıs askeri müdahalesi ve eski Başbakan Adnan Menderes ile Eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idam edilmesi, Türkiye'nin Toplulukla devam eden Ankara Antlaşması öncesi müzakere sürecinin ve Topluluk-Türkiye

ilişkilerinin Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle'nin isteğiyle dondurulmasına neden olmuştur. (KARLUK, 1998, . 368)

1960'da MBK'da kabul edilen bir yasayla, MBK ve Temsilciler Meclisinden oluşan Kurucu Meclis kabul edilmiştir. 27 Mayıs 1960 müdahalesinden önceki sorunlara çözüm yolları üretmek ve bu dönemde karşılaşılan güçlükleri ortadan kaldırmak için müdahaleden sonra yaklaşık beş ayda hazırlanan 1961 Anayasası, Halk Oyuna sunulmuş ve yürürlüğe konulmuştur. 1961 Anayasası ile hukuk devleti ilkesi önem kazanmış, kişi hak ve özgürlükleri genişletilmiştir. (GÖZÜBÖYÜK, 1999, s. 137-140) 1961 Genel Seçimleri ile TBMM yeniden açılmıştır. 1961 seçimlerinde CHP 173, Adalet Partisi (AP) 158, Yeni Türkiye Partisi (YTP) 65, CKMP ise 54 milletvekilliği almıştır. Cumhuriyet Senatosu'nda ise; AP 71, CHP 36, YTP 27, CKMP 16 senatörlük almıştır. Seçimler sonucunda AP ve CHP arasında İsmet İnönü başkanlığında kurulan I nci Koalisyon Hükümeti ile sivil yönetime geçilmiştir. Bunalımlı I nci Koalisyon Hükümetinden sonra, 1962'de YTP, CKMP ve CHP'nin oluşturduğu II nci Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. 1963 yılında İsmet İnönü bağımsızlarla birlikte III ncü Koalisyon Hükümetini kurmuştur. (ÖZDEMİR, 1992, s. 196, 208-210)

Türkiye'de Hükümet bunalımlarının ve iç karışıklıkların sıkça yaşandığı 1959-1963 döneminde Türkiye ile AET arasında Ankara Antlaşması öncesi I, II ve III ncü dönem müzakereleri devam etmekteydi. III ncü İsmet İnönü Koalisyon Hükümeti döneminde 1963 yılında Ankara Antlaşması, tüm iç karışıklıklara rağmen uzun pazarlıklar sonucunda imzalanmıştır.

2.4.3.0. Türkiye'nin AET'ye Başvurusundan Sonra Ankara Antlaşması Öncesinde Türkiye ile AET Arasında Gerçekleşen Müzakereler Döneminde AET'ye Üyeliğe Siyasi Partilerin Bakışı ve Hükümet Programları

1960 yılından sonra, 1961 Anayasası'nın da genişlettiği özgürlükler sayesinde siyasal yaşam ideolojik açıdan çeşitlenmiş ve sol düşünce, Türk siyasal yaşamında ilk defa yasal olarak temsil edilme imkanını elde etmiştir. Sol düşünce bu dönemde Türkiye İşçi Partisi (TİP) tarafından temsil edilmekteydi. Toplulukla sürdürülen ortaklık

görüşmeleri TİP dışındaki hemen bütün partilerce desteklenmiştir. Partiler arasındaki görüş ayrılıkları daha çok ortaklık kriterlerine bakış açısından kaynaklanmıştır. TİP ise, Topluluk üyeliği ile Türkiye'nin sanayileşmiş Avrupa ülkeleriyle rekabet edemeyerek ekonomik olarak Topluluk güdümüne gireceğini ileri sürmüştür.

Hükümet programlarında ise, Topluluk ile ilişkiler geniş yer tutmuştur. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra, 30 Mayıs 1960-5 Ocak 1961 tarihleri arasında iktidara gelen Cemal Gürsel Hükümeti, Toplulukla ortaklık ilişkisi kurmak için yapılan çalışmaları devam ettirmiştir. Gürsel Hükümeti, Toplulukla devam eden ve askeri müdahale ile kesilen müzakere sürecinin yeniden hemen başlatılacağını açıklamıştır. Ankara Antlaşması öncesi I. Dönem Müzakerelerinin son görüşmeleri ve II. Dönem Müzakerelerinin ilk görüşmeleri Gürsel Hükümeti döneminde gerçekleşmiştir. Toplulukla ilişkiler Gürsel Hükümeti'nin Hükümet Programında şu şekilde yer almıştır: *“Süratle kalkınmamızı temin edecek, yeni kurulmakta olan sanayimizin himayesini mümkün kılacak ve fakat aynı zamanda Müşterek Pazar (AET) Antlaşmasının mükellefiyetlerine de tedricen intikal etmemizi sağlayacak esasların, Müşterek Pazar devletleri ile tespitine birlikte çalışılacaktır”*. (KARLUK, 1998, s. 495)

I nci Cemal Gürsel Hükümeti'nden sonra 5 Ocak 1961-10 Kasım 1961 yılları arasında görev yapan II. Cemal Gürsel Hükümeti'nin herhangi bir programı yoktur. 20 Kasım 1961-25 Haziran 1962 yılları arasında görev yapan, İsmet İnönü Başkanlığındaki I nci Koalisyon Hükümeti'nin programında (8 nci İsmet İnönü Hükümeti) Toplulukla ilişkilerin devam ettirileceği ifade edilerek, yapılacak çalışmalar şu şekilde ele alınmıştır:

“Avrupa entegrasyon hareketinin bugün iktisadi sahada varmış olduğu en ileri merhaleyi temsil eden ve dış ticaret bağları bakımından en yakın olan Avrupa İktisadi Camiasına (AET) katılmak içtenlikle arzu edilmektedir. Bu husustaki teşebbüslerin. camia (Topluluk) ile memleketimizin karşılıklı menfaatleri bakımından mesut bir neticeye ulaşması, şüphesiz ki, Ortak Pazar üyesi olan dost ve müttefiklerimizin gösterecekleri anlayışa bağlıdır”. (GİRGİN, 1993, s. 37)

25 Haziran 1962-25 Aralık 1963 yılları arasında İsmet İnönü Başkanlığında görev yapan II nci Koalisyon Hükümeti (9 ncu İnönü Hükümeti) döneminde Toplulukla devam

etmekte olan II. Dönem Müzakereleri sona ermiştir. Hükümet Programında, Topluluğa üyelik başvurularının arttığına dikkat çekilerek, Türkiye'nin Toplulukla bir ortaklık Antlaşması yapmasının faydalı olacağı ifade edilmiştir. II nci Koalisyon Hükümetinin kurulduğu dönemde devam etmekte olan görüşmelere vurgu yapılarak, Toplulukla ilişkiler şu şekilde yer almıştır:

“Avrupa Entegrasyon hareketlerinin, özellikle ekonomik alandakilerin gelişmesinde en önemli rolü ifa eden Avrupa İktisadi Camiasının üye adedinin çoğalması sonucunu verecek teşebbüsler gittikçe kesafet peyda etmektedir. Bu camia çerçevesinde yürütülmekte olan siyasi entegrasyonla ilgili temaslar da artmakta ve her iki amaçla en yüksek seviyede görüşmeler yapılmaktadır. Müzakerelerin ümit ettiğimiz gibi tarafların menfaatlerini telafi edecek bir Antlaşma ile sonuçlanması umulmaktadır”. (GİRGİN, 1993, s. 43)

Kamuoyunda ise, işveren kesim olarak nitelendirilebilecek yatırımcı kesim genelde Toplulukla ilişkileri desteklemiştir. Dönemin sanayicilerinden Vehbi Koç, Topluluk ile ortaklık ilişkisi kurulmasına desteğini Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Vatan Gazetesinde şu şekilde dile getirmiştir: *“Bu memleketlerin (Topluluğun) açacakları krediler ve o memleketlerdeki teşebbüslerin iştirakleri sayesinde yurdumuzda, bilhassa ihracat ve turizmi teşvik edecek bir takım sanayimizin kurulacağına inanıyorum”.* (BOZKURT, 1997, s. 296)

Genel olarak Kamuoyu Ankara Antlaşması'nın imzalandığı dönemde Topluluğa karşı ne lehte, ne de aleyhte bir tutum takınmamıştır. Bu dönemde Topluluk-Türkiye ilişkileri ve görüşmelerin seyri, iç siyasetteki olaylar sebebiyle kamuoyunun ilgisini fazla çekmemiştir.

2.4.4. Türkiye'nin AET'ye Başvurusundan Sonra Ankara Antlaşması Öncesinde Türkiye ile AET Arasında Gerçekleşen Müzakereler Döneminde Uluslararası Ortamdaki Gelişmeler ve Türk Dış Politikası (1959-1963)

II. Dünya Savaşından 1950 yılının sonuna kadar geçen dönemde Doğu Bloğu (Sovyetler Birliği ve Müttefikleri) ile Batı Bloğu (ABD ve Müttefikleri) arasındaki

rekabet ve çekişme Soğuk Savaşla neticelenmişti. Sovyetler Birliği'nin Batı Bloğuna Komünizm ihraç etme çabaları ve ABD'nin buna sert tepkisi dönemin sonuna doğru Soğuk Savaş zirveye tırmandırmıştır. Yine bu dönemde Doğu Bloğu'nun öncüsü Sovyetler Birliği ile müttefiki Çin arasında soğukluk başlamış ve iki ülkenin arası 1960 yılında iyice açılmıştır.

1962 yılında Sovyetler Birliği'nin Küba'ya, ABD'yi rahatlıkla vurabilecek füzeler yerleştirdiğinin ortaya çıkması üzerine, Soğuk Savaş iki Blok arasında bir krize dönüşmüştür. Uzun pazarlıklar sonucunda Sovyetler Birliği, Küba'ya yerleştirmiş olduğu füzeleri sökmeyi kabul etmiş fakat buna karşılık, ABD'nin de Türkiye'ye yerleştirdiği Jüpiter füzelerini sökmesini istemiştir. (ARMAOĞLU, b.t.y., s. 611) Küba'daki Sovyetler Birliği füzelerinin sökülmesine karşılık, Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin sökülmesi ve sınırlarının çok ötesinde meydana gelen bir olayın güvenliğini bu şekilde tehdit etmesi, Türkiye'nin hem ABD'ye olan güvenini sarsmış, hem de dış politikasını etkilemiştir. 1963'te Sovyetler Birliği ile ABD arasında Küba krizine benzer bir krizin tekrar yaşanmaması ve bilhassa buhran zamanlarında yanlış anlamaların önlenmesi için, iki ülke liderlerinin direkt olarak bağlantı kurabilecekleri "Kırmızı Telefon" hattı oluşturulmuştur.

Afrika'da devam eden bağımsızlık mücadelelerinde, 1962 yılında Cezayir, Fransa'ya karşı bağımsızlığını ilan etmiştir. Aynı yıllarda, Gine, Nijerya ve pek çok diğer Afrika ülkesi sömürgeci güçlere karşı bağımsızlıklarını elde etmişleridir. (SANDER, 1991, s. 314-325)

Türkiye, 1950-1960 yılları arasındaki dönemde oluşan Doğu-Batı bloklaşmasında tercihini Batı Bloğundan yana kullanmıştır. Böyle bir tercihte bulunulmasına, ulusal güvenliğe yönelik Sovyetler Birliği tehdidi nedeniyle bir anlamda mecbur kalınmıştır. 1959'da aynı zamanda AET'ye ortaklık başvurusunda bulunulmuştur. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonraki dönemde de Türk dış politikası temel felsefesinden fazla bir sapma göstermeden devam etmiştir. MBK, Topluluk ile ilişkilerin kaldığı yerden devam ettirilmesinden yana tavır takınmıştır. 1964 yılına kadar kurulan I, II ve III ncü Koalisyon Hükümetleri döneminde de Topluluk ile, Ankara Antlaşması öncesi başlamış

olan müzakere süreci devam ettirilmiş ve Ankara Antlaşması İsmet İnönü Başkanlığındaki III ncü Koalisyon Hükümeti döneminde 1963'te imzalanmıştır.

Dış politika alanında temel felsefe değişmemekle birlikte, bazı konularda farklı bir tutum takınılmıştır. MBK Menderes Hükümetinin soğuk baktığı Afrika'daki bağımsızlık hareketlerini desteklemiş ve Cezayir'in bağımsızlığından yana bir tutum takınmıştır. (GÖNLÜBOL, 1993, s. 323-324) Oysa ki, Menderes Hükümeti Afrika'daki bağımsızlık mücadelelerine sıcak bakmamış, BM Genel Kurulunda çekimser kalarak Cezayir'e karşı Fransa'yı desteklemişti. MBK döneminde Türk Dış Politikasını zamanın Dışişleri Bakanı Selim Sarper şu şekilde özetlemiştir; "... *Bütün Milletlerarası münasebetlere bağlılığımız zerre kadar gevşemiş değildir. ... (Dış Politikamız) Büyük Önder Atatürk'ün Yurtta sulh Cihanda sulh umdesi üzerine istinad ettirilmektedir ...*". (GÖNLÜBOL, 1993, s. 324)

Türk dış politikası Selim Sarper'in belirttiği çizgide 1963 yılına kadar, Batı bağlılığına büyük önem verilerek devam ettirilmiştir. Türkiye Batı Bloğu ile ilişkilerini sıkılaştırmak için 1963 Küba bunalımında ABD'yi desteklemiş, ABD'nin Küba'ya uyguladığı ambargoya ilk uyan NATO üyesi ülke olmuştur.

1963 yılının Aralık ayında, yani Topluluk ile Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından yaklaşık üç ay sonra, Yunanistan'la Kıbrıs konusunda 1959 yılındaki Antlaşmalarla ertelenen gerginlik tekrar yaşanmaya başlanmıştır. Ada'daki Makarios Yönetimi, Yunanistan'ın da desteğini alarak Türk halkına karşı saldırgan bir tutum izlemeye başlamıştır. Bütün bu Rum teşebbüsleri Londra, Züriç ve Lefkoşe Garantörlük Antlaşmalarına aykırıydı. Uzun süreli müzakereler sonrasında yapılan Antlaşmalarla Ada'da 16 Ağustos 1960 yılında Türk ve Rumların ortak yönetimi olan Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştu. (FAULDS MP, 1988, s. 20-25) Türk Hükümeti 1961 yılından itibaren Kıbrıslı Rumların Yunanistan'ın desteğinde Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nı ihlal etmelerine karşı sürekli uyarılarda bulunmak zorunda kalmıştır. (ERTEKÜN, b.t.y., s. 19) Ada'daki bütün bu olumsuz gelişmelere, Türklere karşı gittikçe artan tedhiş hareketleri ve Makarios'un ENOSİS (Yunanistan'la birleşme) çabaları da eklenmiştir. Makarios'un Anayasaya göre uygulamak zorunda olduğu belediyeler kanunu

uygulamayacağını ilan etmesi Türkiye tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. (GÖNLÜBOL, 1993, s. 377-376)

2.4.5. Türkiye'nin AET'ye Başvurusundan Sonra Ankara Antlaşması Öncesinde Türkiye ile AET Arasında Gerçekleşen Müzakereler Döneminde Yunanistan AET İlişkileri

Yunanistan, 8 Haziran 1959'da AET'nin kurucu Antlaşması Roma Antlaşması'nın 238. maddesi uyarınca, Roma Antlaşması imzalandıktan yaklaşık bir buçuk yıl sonra "ortaklık" için Topluluğa başvuruda bulunmuştu. Yunanistan, AET'ye başvurusundan yaklaşık bir buçuk yıl sonra 1-2 Mart 1960 tarihinde Topluluk ile ortaklık görüşmelerine başlamıştır. Topluluk bu dönemde Yunanistan'la Türkiye'nin başvurularının aynı paralelde yürütülmesini kararlaştırmıştı. Yunanistan Toplulukla "Ortaklık Antlaşması" imzalayan ilk ülkedir. Kendi iç siyasetinde sol akımlardan kurtulmanın çarelerini arayan Yunanistan, bir taraftan da Kıbrıs Adası'nda Makarios'un ENOSİS çabalarına destek vermiştir. Dış ticarete Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu ülkelerine bağımlı hale gelmeye başlayan Yunanistan, Topluluk ile ortaklık kurarak bütün bu zorlukların önüne geçmek, Türkiye'ye karşı Topluluğun desteğini almak istemiştir. (KABAALIOĞLU, 1981, s. 14)

Türkiye ile Topluluk arasında gerçekleştirilen II. Müzakere döneminde, Yunanistan ile yapılacak Antlaşmanın temel hatları çerçevesi üzerinde Topluluk ile Yunanistan arasında uzlaşmaya varılmıştı. (SARAÇOĞLU, 1992, s. 15) Yaklaşık iki yıl devam eden görüşmeler sonrasında, 9 Temmuz 1961'de, Yunanistan ile Topluluk arasında bir ortaklık kuran "Atina Antlaşması" imzalanmıştır. Atina Antlaşması Topluluk-Türkiye ilişkilerini olumsuz etkilemiş, ve Türkiye'nin Toplulukla pazarlık gücünü azaltmıştır. Atina Antlaşması 77 maddeden oluşan bir ana metinle birlikte, 6 ek ve 20 protokolden oluşmuştur. Antlaşma Topluluk ile Yunanistan arasında bir gümrük birliği kurmayı amaçlamaktadır. Antlaşma ile Yunanistan'ın yükümlülükleri hafif tutulmuş, Antlaşma Roma Antlaşmasında olduğu gibi 12 yıllık bir geçiş dönemi ve Yunan ekonomisini bu sürede düzelmesinin mümkün olmadığı için bu geçiş döneminin birçok alanda uyumun sağlanacağı 22 yıla uzatılmış ikinci geçiş dönemini içermektedir. Antlaşmaya göre 12 yıl

sonra, yani 1974 yılında iki taraf arasındaki gümrükler bazı istisnalar dışında sıfırlanacaktır. (TEKELİ-İLKİN, 1993, s. 149-153)

Atina Antlaşması 1 Kasım 1962'de, Türkiye ile Topluluk arasında ortaklık müzakereleri devam ederken yürürlüğe girmiştir. Atina Antlaşmasına göre Yunanistan 22 yıllık sürenin sonunda AET'ye tam üye olabilecektir. (KARLUK, 1998, s. 13) Atina Antlaşması Yunanistan'ı tam üyeliğe hazırlayıcı nitelikte bir Antlaşmadır. Yunanistan Atina Antlaşmasına dayanarak 1980'li yıllarda Topluluğa tam üye olacaktır.

2.4.5.0. Türkiye'nin AET'ye Başvurusundan Sonra Ankara Antlaşması Öncesinde Türkiye ile AET Arasında Gerçekleşen Müzakereler Döneminde Avrupa'da Siyasi Gelişmeler ve AET

1960'lı yıllar Soğuk Savaşın Avrupalı devletleri yoğun olarak etkilediği yıllardır. Bu dönemde Eisenhower Doktrinin mimarı ABD Başkanı Eisenhower Avrupa'yı ziyaret etmiştir. Berlin Buhranı ve ABD Başkanı Eisenhower ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Khrushchev arasındaki restleşmeler sonucunda Batı Almanya 13 Ağustos 1961'de Doğu Berlin ile Batı Berlin'i birbirinden ayıran ve geçişi engelleyen yüksek bir duvar inşa ettirmiştir. Berlin bunalımı esnasında Sovyetler Birliği Yönetiminin yeniden nükleer denemelere başlama kararı gerilimi artırmıştır. (SANDER, 1991, s. 249-252) Sovyetler Birliği'nin bu kararı hem ABD güvenliği için hem de Avrupa güvenliği için büyük bir tehdit niteliğindedir. Fransa ile Batı Almanya 1963 yılında, iki ülke arasındaki ilişkileri sıkılaştırmak, artan Sovyetler Birliği tehdidine karşı daha güçlü bir duruma gelebilmek, Avrupa'da güç birliği ve uzlaşma sağlamak ve Avrupa'nın iki yakası arasındaki ilişkilerin yumuşamasını sağlayıp, dünya barışına katkıda bulunabilmek için bir Antlaşma yapmışlardır. Antlaşmaya göre iki ülke dış politika konularında karar vermeden önce birbirlerine danışacaklardır. (SANDER, 1991, s. 276)

OECD çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan için oluşturulmaya çalışılan Yardım Konsorsiyum çalışmaları sonuç aşamasına gelmiş, 1962'de Topluluk üyesi altı ülke ile Kanada, İngiltere ve ABD bu kuruluşa katılmaya karar vermişlerdir. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Avrupa Birliği "gözlemci" olarak bu kurulda bulunacaktır.

OECD'nin üye sayısı önce 11'e daha sonra da 14'e yükselmiştir. Toplulukta ise, Fransa ile İngiltere arasında ekonomik rekabet vardır. Ekonomik çıkarları tehlikeye düşeceği için de Gaulle Fransa'sı İngiltere'nin Topluluğa üye olmasına sıcak bakmamaktaydı. Bu nedenle İngiltere, EFTA'da isteklerini gerçekleştiremeyerek 1961'de Topluluğa üyelik başvurusunda bulunduğu, Topluluk üyesi ülkelerin çoğunluğunun İngiltere'nin üyeliğini olumlu karşılamasına rağmen, Fransa'nın yoğun tepkisiyle karşılaşmıştır. Benelüks ülkeleri İngiltere'nin üyeliğine Fransa ile Almanya arasındaki yakınlaşma sonrası aleyhlerine değişen dengeyi yeniden kuracağı için sıcak bakarken, Almanya İngiltere'nin üyeliğini kendi ekonomik çıkarları için yararlı bulmuştur. (KARLUK, 1998, s.10) 1961'de Topluluk-İngiltere katılma görüşmeleri başlamış ve Fransa 1963 yılında İngiltere'nin AET'ye üyeliğini veto etmiştir. İngiltere'nin Topluluğa katılma başvurusunda bulunduğu 1961 yılında Türkiye ile Topluluk arasında Ankara Antlaşması öncesi II. Dönem Müzakereleri görüşmeleri yapılmaktaydı. 1963'te Fransa İngiliz başvurusunu veto ettiğinde ise, III. Dönem müzakereleri sonuçlanmak üzeredir. Fransa, Topluluğun devletler üstü bir federasyona dönüşmesine karşı çıkmıştır. Bu konuda Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle devletler üstü bir federasyona muhalefetini şu şekilde ifade etmiştir: *"Devletler üstü bir federasyon, Avrupa'dışı bir federatörü gerekli kılacağından, Avrupa'da kurulacak örgütler devletler temelinde oturmalıdır "*. (SANDER, 1991, s. 277-278)

2.5. Ankara Antlaşması

Topluluğun 11 Eylül 1959 yılında Türkiye'nin başvurusuna olumlu cevap vermesinden sonra yaklaşık dört yıl süren müzakereler sonucunda, Türkiye ile Topluluk arasında Ankara Antlaşması'nın imzalanmasına karar verilmiştir. Ankara Antlaşması Topluluğun yaptığı ikinci ortaklık Antlaşmasıdır. Birinci Antlaşma -Atina Antlaşması- Yunanistan'la yapılmıştı ve Ankara Antlaşması'ndan farklı özelliklere sahiptir. Topluluk, Atina Antlaşması ile Yunanistan'a tanıdığı tavizleri ve verdiği ödünlere Türkiye'ye tanımakta isteksiz davranmıştır. Türkiye 31 Temmuz 1959'dan 25 Haziran 1963'e kadar geçen süreçte yedi hükümet değişikliğine şahit olmuş, hükümetlerin hepsi MBK dahil olmak üzere Toplulukla yürütülen ilişkilere büyük önem vermiştir. Türkiye ile Topluluk arasındaki müzakerelerin uzun sürmesi aslında sürecin Türkiye aleyhine işlemesine

neden olmuştur. Türk yetkilileri müzakerelerde Topluluk ile en uygun şartlarda uyuşmaya çalışmışlardır.

Ankara Antlaşması, üçüncü dönem müzakerelerinden sonra son şeklini alarak 25 Haziran 1963 tarihinde Brüksel’de parafe edilmiştir. Antlaşma, Türkiye’nin Topluluğa “ortak üye” statüsünde katılmasını sağlayan, taraflar arasında bir gümrük birliğine dayanan ve ileride tam üyeliği öngören bir “Ortaklık Antlaşması”dır. Ankara Antlaşması’nın tam ismi; “Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Arasında Bir Ortaklık Yaratan Antlaşma”dır. Antlaşma TBMM merasim salonunda, Ankara’da imzalandığı için literatürde “Ankara Antlaşması” olarak yer almıştır. Antlaşma, 1 Aralık 1964’te, GATT (General Agreement on Trade and Tarrifs), ve Topluluk üyesi ülkeler tarafından onaylanmıştır. TBMM 4 Şubat 1964 tarih ve 397 sayılı Yasa ile Antlaşmayı uygun bulmuştur ve Antlaşma 20 Kasım 1964 tarih ve 6/3930 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 1 Aralık 1964’te, imzalanmasından yaklaşık bir yıl sonra yürürlüğe girmiştir.

Antlaşma, TBMM’de bir çekimser, bir de muhalif oya karşı 276; Cumhuriyet Senatosunda ise üç çekimser ve bir muhalif oya karşı 100 oyla kabul edilmiştir. Bu dönemde TBMM’deki partiler, Topluluk-Türkiye ilişkilerini destekleyen bir görüşe sahiptirler. Görüş ayrılıkları daha çok Topluluk ile yürütülen ilişkilerin yöntemi üzerindedir. Bu nedenle Antlaşma TBMM’de fazla bir muhalefet görmeden adeta ulusal bir uzlaşma şeklinde onaylanmıştır. Bu dönemde Topluluk-Türkiye ilişkilerine ve Ankara Antlaşması’na muhalefet eden tek görüş TİP’in temsil ettiği sol düşüncedir. Antlaşma’nın TBMM’de onaylandığı dönemde TİP henüz TBMM’de temsil edilme imkanını elde edememiştir.

Ankara Antlaşması, Topluluğun kurucu Antlaşması olan 1958 tarihli Roma Antlaşması’nın 238. maddesine göre bir Ortaklık Antlaşmasıdır ve Roma Antlaşmasına uyumlu bir Antlaşmadır. Antlaşma, Topluluğa tam üyelik Antlaşması özelliklerini tam olarak taşımamakla birlikte, bir ticaret Antlaşmasından çok öte hükümler taşımaktadır. Antlaşma üç aşamada Topluluk-Türkiye arasında bir gümrük birliği kurulmasını hedeflemiştir. Topluluk-Türkiye arasında bir gümrük birliği kurularak Türkiye’nin Topluluğa tam üyeliği hedeflenmiştir.

Ankara Antlaşması, Topluluğun daha önce Yunanistan'la imzaladığı Atina Antlaşması ile benzer özellikler taşımasına rağmen, Atina Antlaşması Topluluk ile Yunanistan arasındaki ortaklığın kuruluşunu bir defada tamamlarken, Ankara Antlaşması birbirini izleyen üç dönem öngörmüştür. Antlaşma, Avrupa Topluluklarından AET ile yapıldığı için, Türkiye ile Avrupa arasındaki ticarete konu olan bir kısım ürünler, AKÇT'nin yetki alanına girdiğinden Ankara Antlaşması'nın kapsamının dışında kalmışlardır.

Ankara Antlaşması, Topluluk ile Türkiye arasında gittikçe gelişen bir gümrük birliği kurulmasını öngörmesine rağmen, Antlaşma'da gümrük birliğini belirleyen bir hüküm yoktur. Bu nedenle, Antlaşma 20 Şubat 1964 tarihinde onaylanmak için sunulduğu GATT'ta onaylanamamıştır. Avrupa Toplulukları (AT), gümrük birliği ilkesine yer veren fakat böyle bir birliğe ulaşmak için kesin bir plan ve program taşımayan bir Antlaşmanın GATT'tan geçemeyeceğini öne sürerek Antlaşmanın onayına itiraz etmişlerdir. Türkiye ise, Nikaragua ve El-Salvador arasındaki benzer Antlaşmanın GATT'tan onay aldığını belirterek bu itirazı ortadan kaldırmıştır. Antlaşma GATT Genel Kurulunda büyük tartışmalara neden olmuştur. Brezilya, Uruguay ve Hindistan gibi az gelişmiş ülkeler, Antlaşma ile AET'nin Türkiye'ye tanıdığı ayrıcalıkların, öteki az gelişmiş ülkelerin Topluluk ülkelerine ihracatını olumsuz etkileyeceği gerekçesiyle Ankara Antlaşması'na karşı çıkmışlardır. Antlaşma'nın imzalandığı dönemde Topluluk üyesi olmayan ve üyelik başvurusu reddedilen İngiltere, bir plan ve program olmadan gümrük birliğinden söz eden bir Antlaşmanın kendi çıkarlarına büyük ölçüde zarar vereceğini ileri sürerek Ankara Antlaşması'na karşı çıkmıştır. ABD ise, Antlaşma ile Türkiye'ye verilen ayrıcalıklara ve programı kesin olmayan Antlaşmalara hoş bakmadığını söylemiştir. (KARLUK, 1998, s. 381-382) Uzun uğraşlar ve verilen taahhütler sonrasında Ankara Antlaşması GATT'tan ancak dolaylı yollarla geçirilerek onaylanmıştır.

2.5.0. Ankara Antlaşması'nın Temel Özellikleri

AET-Türkiye Antlaşması (Ankara Antlaşması), Türkçe karşılığı "Ortaklık Antlaşması" olduğundan dolayı, Topluluğa karşı Türkiye'nin durumu "ortak üye" olarak

nitelenmektedir. Ortak üyelik statüsüne rağmen, Türkiye Topluluğa tam üye olmadığı için, Toplulukla ilgili karar alma mekanizmalarına katılma yetkisi yoktur.

Antlaşma, Atina Antlaşması ile birlikte Gümrük Birliği gerçekleştirmeyi hedefleyen ve son aşamada “tam üyelik” perspektifi öngören geçerli tek ortaklık Antlaşmasıdır. Antlaşma, ikili ve tarafların eşit olarak katıldıkları bir Antlaşma olduğu için Türkiye'nin milli haklarından vazgeçmesini gerektirmemektedir. Her iki taraf da alınan kararlarda eşit bir şekilde temsil edilirler.

Karar alma sürecinde her iki tarafın da birer oyu vardır. Antlaşma, Türkiye'nin ileride Topluluğa tam üyeliğini amaçlamakta böylece ekonomik ve siyasi bir nitelik taşımaktadır. Antlaşma'ya göre, Topluluk ile Türkiye arasındaki bütünleşme, aynen Roma Antlaşması'nda olduğu gibi ekonomik bütünleşmeden geçecektir. Çünkü Antlaşma, Topluluğun Türkiye ekonomisinin düzelmesine yapacağı katkı sayesinde ileride Türkiye'nin Topluluğa katılımını kolaylaştıracaktır.

Antlaşma'nın temel amacı, Türkiye'yi ekonomik ve sosyal yönden AET'ye tam üyeliğe hazırlamaktır. Antlaşma, Topluluğun imzaladığı ikinci ortaklık Antlaşmasıdır. Antlaşma, 33 maddelik bir “çerçeve Antlaşması”dır. Antlaşma'nın hukuki temelini Topluluğun kurucu Antlaşması olan Roma Antlaşması'nın 238. maddesi oluşturmuştur. Antlaşma'ya göre, Türkiye ile Topluluk arasındaki ortaklık ilişkisi, 1964-1972 yıllarını kapsayan hazırlık dönemi, 1973-1995 yıllarını kapsayan geçiş dönemi ve son dönem olan 1995 gümrük birliği olmak üzere üç dönemden geçerek oluşacaktır.

Antlaşma, 33 maddelik esas Antlaşma, 11 maddelik Geçici Protokol, 9 maddelik Mali Protokol, Son Senet ve İşgücü konusunda taraflar arasında teati edilen mektuplar olmak üzere toplam beş belgeden oluşmuştur. Antlaşma'ya daha sonra bir adet Niyet Bildirisi, iki adet Yorum Bildirisi ve Federal Almanya Hükümeti'ne ait iki Bildiri eklenmiştir.

Antlaşma'nın Esas Antlaşma bölümü, Türkiye ile Topluluk arasında kurulacak ortaklık ilişkisinin amaçları, ilkeleri, gümrük birliğinin esasları, tarım, malların, kişilerin,

sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma, rekabet, mevzuatın ve ekonomi politikalarının uyumlaştırılması, ortaklığın organları, uyuşmazlıkların çözüm yolları ve Türkiye'nin tam üyeliğini hükme bağlamıştır.

Antlaşma belli bir süre öngörmediği için süresiz bir Antlaşmadır. Antlaşma'nın bazı maddeleri Roma Antlaşması'nın maddeleri ile paralel özelliktedir, bazıları da direkt olarak Roma Antlaşması'ndan alınmıştır. Antlaşma'da taraflara fesih hakkı tanınmamış ve süre öngörülmemiş olduğu için, Antlaşma de facto olarak gerçekleşene kadar yürürlükte kalacaktır. Antlaşma, Türkiye-AET ortaklığının bugün hala geçerli olan temel ilkelerini belirleyen bir "Çerçeve Antlaşması"dır. Ayrıntılar daha sonra protokollerle belirlenmiştir ve bunlar da Antlaşma'nın ayrılmaz parçalarıdır.

Antlaşma, Topluluk ile imzalandığı için, Topluluk içinde doğrudan zorunlu olarak uygulanan bir "Topluluk Hukuku Belgesi"dir ve Topluluk Müktesebatının ayrılmaz bir parçasıdır. Topluluk üyesi ülkeler ile de ayrıca imzalanması nedeniyle bir "Uluslararası Hukuk Belgesi" olma özelliğine sahiptir. Antlaşma'ya göre (Madde: 8) ve Geçici Protokol'e göre (Madde: 1), Hazırlık Döneminde, Gümrük Birliğinin Geçiş Döneminin uygulama şartlarını, usullerini, sıra, süre ve yararlı görülecek her türlü korunma kurallarını tespit etmek üzere bir Katma Protokol imzalanacaktır.

Antlaşma, Türk işçilerin Avrupa'da serbest dolaşımını öngörmüştür. Bu özellik Ortaklık Antlaşmalarından sadece Yunanistan ve Türkiye ile yapılan Antlaşmalarda bulunmaktadır: İşçilerin serbest dolaşımı sayesinde hem Türkiye'nin işsizlik sorunu çözüme kavuşturulacak, hem de Türkiye'den AET ülkelerine giden işçilerin tasarrufları sayesinde Türkiye'nin dış ödemeler dengesini düzene koymasına sağlanacaktır. Ayrıca işçilerin serbest dolaşımı ile AET ülkelerindeki iş gücü açığı da kapatılmış olacaktır.

Antlaşma, Türkiye ile Topluluk arasında sonuçta "tam üyeliği" öngören gümrük birliği ilkesi üzerine oturtulmuş bir "Ortaklık Antlaşması" olduğu için, Topluluğun 1960'lı yıllarda kullandığı tam üye olmadan gümrük birliğinin kurulması modeline göre oluşturulmuştur. Bu model Yunanistan'la yapılan ortaklık Antlaşmasında da kullanılan modeldir. (Yunanistan 1975 yılında gümrük birliğini tamamlamadan Topluluğa tam

üyelik başvurusunda bulunarak, tam üye olup birliğini tamamladığı için, Türkiye, Ankara Antlaşması ile Topluluğa üye olmadan gümrük birliği kuran tek ülke olmuştur.)

Antlaşmaya göre, gümrük birliği prensipte sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Fakat Antlaşma Avrupa Topluluklarının 1963'lerde üç ayrı Topluluğundan biri olan AET ile imzalandığı için AKÇT yetki alanına giren özellikle bazı demir çelik ürünleri Antlaşma'nın dışında kalmıştır. (Bu durum daha sonra Katma Protokolle düzenlenerek adı geçen ürünler de kapsam içine alınmıştır.)

Antlaşma'ya göre, hazırlık döneminde Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmeyecektir ve Topluluk Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunacaktır. (Hazırlık dönemi Antlaşma'da beş yıl olarak öngörülmüş olmasına rağmen, Türkiye'nin isteği doğrultusunda bu süre daha sonra 10 yıla uzatılmıştır.)

Antlaşma'ya göre, Türkiye'nin ekonomi politikaları Topluluk ekonomi politikalarına yakınlaştırılacak, Türkiye ile Topluluk arasındaki ticarete gümrük vergileri, eş etkili resimler ve miktar kısıtlamaları, milli üretime Antlaşma'nın hedeflerine aykırı bir korumayı sağlamayı gözetken eşit etkili başka her türlü tedbir yasaklanacak, Türkiye üçüncü ülkelerle ilişkilerinde Ortak Gümrük Tarifesi (OGT)'ni kabul edecek ve Toplulukça dış ticaret konusunda uygulanan sair mevzuata yaklaşılmaya çalışacaktır. (Madde: 10)

Antlaşma'ya göre, her üye devlet ülkesinde ikamet edenler, Türkiye'nin başka bir üye devlet ya da üçüncü büyük bir memlekete tanıdığı bütün kolaylıklardan yararlanacaktır. Antlaşma, Türkiye ile Topluluk arasında mevzuat uyumunu öngörmektedir. (Madde: 16) Antlaşma'ya göre, Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkileri yürütecek komiteler kurulacaktır. (Madde: 6, 24) Oluşturulacak organ ve komiteler sayesinde Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliği için gerekli gelişme ve görüş alışverişi sağlanacak, kurulacak teknik komitelerle Türkiye, Topluluğa ekonomik, siyasi ve hukuki olarak uyuma hazırlanacaktır.

Antlaşma, Türk vatandaşları ile Topluluk vatandaşlarının akit taraflar sınırları içinde serbest dolaşımını hükme bağlamaktadır. (Madde: 12) Antlaşma, Topluluğu kuran Roma Antlaşması'nın 48, 49 ve 50. maddeleri ile paralel özellikler taşıyan 12. maddesi akit tarafların vatandaşları ile birlikte işçi akımının kademeli olarak gerçekleştirilmesini ve işgücünün serbest dolaşımının gerçekleştirilmesini hükme bağlamaktadır.

Yine Roma Antlaşması'nın 52, 56 ve 58. maddelerine atıfta bulunarak 14. madde ile hizmet edimi serbestliği kısıtlamalarının akit taraflar arasında kaldırılması hükme bağlanmıştır. (1980'den sonra AET ülkeleri, Ankara Antlaşması'nın serbest dolaşımı öngören hükümlerinin aksine Türk vatandaşlarına vize uygulaması başlatmışlardır.)

2.6. Ankara Antlaşması'nın İmzalanmasından Sonra 1970 Yılına Kadarki Gelişmeler

Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Türkiye, Toplulukla gümrük birliğine geçebilmek için gerekli ekonomik düzenlemeleri yapmakta yetersiz kalmıştır. (TEKELİ-İLKİN, 1993, s. 17) Türkiye cephesinde, gümrük birliğine geçiş için gerekli ekonomik gelişmeleri sağlamaktan ziyade, Antlaşma'nın yürütülebilmesi için ve Topluluğun sağladığı ödünlere yararlanabilmek amacıyla yönelik çalışmalar yapılmıştır. Antlaşma'nın imzalanmasından sonra kurulan hükümetlerin programlarında, Antlaşma ile ilgili somut programlardan ziyade, Antlaşma'nın uygulanmasına yönelik temenni ve dilekler yer almıştır.

Ankara Antlaşması'nın imzalanması, Antlaşma öncesi görüşmelerin aksine Kamuoyunda geniş yer almıştır. Fakat Antlaşma'nın içeriğinden ziyade Topluluğun Türkiye'ye sağlayacağı krediler üzerinde durulmuştur. Antlaşma'nın imzalanmasından sonra 15 Eylül 1963 tarihli Akşam Gazetesi Antlaşma'yı şu şekilde ele almıştır: "... Antlaşma imzalandı 6 Avrupa ülkesi Türkiye'ye 5 yıl için 175 milyon dolar ek yardım yapacaklar..." Cumhuriyet Gazetesi ise; "... Ortak Pazara girdik" şeklinde manşet atmıştır. Antlaşma'nın imzasından iki gün sonra 14 Eylül 1963 tarihli Hürriyet Gazetesi de; "... 22 yıl dışınızı sıkın, Ortak Pazar refah ve saadet getirecek. Aklına esen elini kolunu sallaya sallaya Roma'ya Paris'e gidip beğendiği herhangi bir otomobili permisiz

ve gümrüksüz getirebilecek” şeklinde bir değerlendirme yapmıştır. (BOZKURT, 1997, s. 321) Gazete manşetlerinde de görüldüğü gibi Ankara Antlaşması kamuoyunda çok yüzeysel olarak değerlendirilmiştir.

Ankara Antlaşması öncesinde 1959 yılında Topluluğa üyelik başvurusunda bulunulduğu dönemde, Türk dış politikasının karar alıcıları Toplulukla yakın ve sürekli ilişkiler kurmaya, tam üye olabilmek için gerekenleri yapmaya büyük önem vermekteydi. Gerek Topluluğa başvurunun yapıldığı 1959 yılında ve gerekse Toplulukla Türkiye arasında bir ortaklık kuran Ankara Antlaşması’nın imzalanması sırasındaki hükümetler Toplulukla ilişkilere büyük önem vermişlerdir. Yabancı sermaye karşıtları ve sol düşünceyi temsil eden TİP haricindeki tüm siyasi partiler Toplulukla ilişkiler konusunda yakın görüşlere sahiptiler. Ankara Antlaşması’nın imzalanmasından ve 1964 yılında yürürlüğe girmesinden sonra iç politika alanında ve yönetici elitin düşünce yapısında değişiklikler oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde kendisini kabul ettirme mücadelesi veren Topluluk, ortaklık Antlaşması imzalarken, Yunanistan ve Türkiye’ye oldukça cömert davranmıştır. (Topluluk daha sonraki yeni ortaklık başvurularıyla bu tutumundan vazgeçecektir.) Ana muhalefet partisi ve Bürokrasinin bir bölümü Toplulukla ilişkilerde ikinci döneme geçilmesine soğuk bakmaktaydılar. 1970 yılında ortaklığın ikinci dönemine Toplulukla uyum halinde fakat iç politikada ve bürokraside görüş ayrılıklarına karşı çıkılarak geçilebilmiştir. (SARAÇOĞLU, 1991, s. 49) İç Politika ve Bürokrasideki görüş ayrılıkları daha sonra Yunanistan’ın Topluluğa tam üyelik başvurusu yaptığı dönemde, Türkiye’nin kararsız kalmasına ve önemli bir fırsatı kaçırmasına neden olacaktır.

Antlaşma’nın ilk dönemi Hazırlık Dönemidir ve hazırlık süresi beş yıl olarak öngörülmüştür. Bu dönemde Topluluk, Türkiye’ye karşılıksız ekonomik yardım yaparak, gümrük indirimleri sağlayacaktır. Hazırlık Dönemi Türkiye’nin isteği doğrultusunda on yıla uzatılmıştır. Topluluk, hazırlık dönemi içerisinde Türkiye’ye karşılıksız “tarife kotaları” açmıştır. (KARLUK, 1998, s. 386) Tarife kotaları içerisinde tercihli bir gümrük vergisi tarifesi uygulanmaktaydı. Kotalar aşıldığında normal gümrük tarifeleri yürürlüğe girecekti. Antlaşma uyarınca Topluluk Antlaşma’nın yürürlüğe girdiği tarihte Türkiye’ye, fındık için; 17.000 (fındık kotalarına, fındık üreticisi İtalya itiraz ettiği için kotalar düşük

tutulmuştur.) tütün için; 12.500 ton, kuru üzüm için; 30.000 ton, kuru incir için; 12.500 ton kota açmıştır. Bu oranlar 1966 ve 1967 yıllarında artırılmasına rağmen, fındık dışındaki üç üründe kotalar doldurulamamıştır.

Ankara Antlaşması öncesindeki görüşmelerde Türkiye'nin Topluluk organlarında temsil edilme isteği Topluluk nezdinde kabul görmemişti. Bu nedenle, Ankara Antlaşması ile Türkiye Topluluğa "ortaklık statüsünde" katıldığı için, Antlaşma ile Türkiye-Topluluk arasındaki ilişkileri yürütecek ve ilişkilerin zaman içinde gelişmesini sağlayacak üç temel organ; Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi, ve Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu kurulmuştur. Bu üç organ ile Topluluğun kendi içindeki mekanizmaya benzer bir mekanizmanın Türkiye ile Topluluk arasında oluşturulması amaçlanmıştır. (CEYHAN, 1994, s. 146)

Antlaşma ile Türkiye-Topluluk ihracatı yaklaşık % 7.9 artarken, ithalat % 9 artmıştır. Hazırlık döneminde Türkiye'nin toplam ithalatında Topluluğun payı yükselmiştir. İthalatın ihracattan hızlı artması Türkiye'nin Topluluk menşeli ürünlere pazar olduğunu ve Topluluk ürünleriyle rekabet edemediğini göstermektedir. Hazırlık döneminde ayrıca, Antlaşma'nın 12-24. maddeleri gereği sermayenin serbest dolaşımını kademeli olarak sağlanacaktı. Yine Antlaşma'nın 20. maddesi ile Roma Antlaşması'nın 48-50. maddelerine atıfta bulunularak işçilerin serbest dolaşımını öngörülmüş olmasına rağmen bu alanda herhangi bir gelişme sağlanamamıştır.

Antlaşma'nın imzalanmasından kısa bir süre önce uygulamaya konulan Kalkınma Planları (KP), Antlaşma ile çelişki teşkil etmiştir. I. KP'de bu çelişki çok net olmamasına rağmen, I. KP Topluluğa yönelecek politikalar açısından da çok yetersiz kalmıştır. II. KP Antlaşma imzalandıktan dört yıl sonra uygulanmaya başlanmıştır. Katma Protokol görüşmeleri II. KP döneminde yapılmıştır. II. KP'nin temel stratejisiyle Katma Protokol'de öngörülen ilkeler temelde birbiriyle çelişiktir. (BERKSOY, 1998, s. 34-35)

2.6.0. Ankara Antlaşması Sonrasında Türkiye-AET Arasında Kurulan ve Ortaklık İlişkisini Yürüten Organlar (1963-1970)

2.6.0.0. Ortaklık Konseyi

Ortaklık Konseyi, Topluluk ile Türkiye arasındaki esas organdır. Konsey, Ankara Antlaşması'nda öngörülen ortaklık rejiminin uygulanması ve gittikçe gelişmesini sağlamak için, Antlaşma'da öngörülen hükme göre kurulmuştur. (Madde: 6) Antlaşma'ya göre Konsey kendisine yardımcı olabilecek her komiteyi kurma yetkisine sahiptir. (Madde: 24) Konsey, Türk Hükümeti ile Topluluk üyesi Ülke Hükümetleri, Konsey ve Komisyon temsilcilerinden oluşur. Konsey, Bakanlar ve Büyükelçiler seviyesinde toplanabilir. Konsey'de Topluluk temsilcilerinin bir, Türkiye'nin bir oyu vardır. Kararlar oybirliği ile alınır. Bu ilkenin doğal sonucu olarak iki taraf da kararları veto edebilmektedir. Ankara Antlaşması, hükümleri gereğince, Antlaşma'nın uygulama ve yorumu ile ilgili her türlü anlaşmazlık Konsey'de çözüme kavuşturulacaktır. Anlaşmazlıklar, Konsey uygun gördüğü takdirde Topluluğun Adalet Divanı'na veya başka bir yargı organına götürülebilir. Kararlar oybirliği ile alındığı için Türkiye ve Topluluk, Konsey'de ortak karar almadan Adalet Divanı yada başka bir yargı organına başvuramazlar. Türkiye ile Topluluk arasındaki ortaklık ilişkileri ve tam üyelik süreci bugün de Ortaklık Konseyi çatısı altında yürütülmektedir.

Konsey'in temel görevi, Ankara Antlaşması'nın uygulanmasını sağlamaktır. Ankara Antlaşması hükümlerine göre Konsey, ortaklık amaçlarının gerçekleştirilmesi için, Antlaşma'nın ve ona dayanan protokollerin öngördüğü durumlarda karar verme yetkisine sahiptir. (Madde: 22/1) Konsey'in kararları gerekli hukuki süreç tamamlandıktan sonra Türkiye ve Topluluk için bağlayıcıdır. Yine Ankara Antlaşması'nın yukarıdaki hükümlerine göre Konsey, aday üyeliğin gelişimi ile ilgili kararları, bu kararların gerektirdiği önlemleri alabilir ve bu konularda tavsiyelerde bulunabilir. Ayrıca Konsey, Ankara Antlaşması hükümlerine göre, ortaklık rejimi sonuçlarını belli aralıklarla inceleme yetkisine sahiptir. (Madde: 22/2) Konsey, Antlaşma'nın hedeflerini göz önünde tutarak ortaklık rejimi sonuçlarını belli aralıklarla inceler.

Ortaklık Konseyi, Topluluk Konseyi gibi “uluslar üstü” bir yetkiye sahip değildir. Bu nedenle Konsey’in aldığı kararların bağlayıcı olabilmeleri için akit tarafların kendi iç hukuk düzenleri içinde gerekli düzenlemeleri yapmaları gerekmektedir. Ankara Antlaşması’na göre, Akit Taraflar, Antlaşma’nın uygulama ve yorumu ile ilgili olarak Türkiye’yi, Topluluğu ve Topluluk üyesi bir devleti ilgilendiren her anlaşmazlığı Konsey’e götürebilir. (Madde: 25)

Konsey, iç tüzüğü gereğince en az altı ayda bir defa Bakanlar seviyesinde toplanır. Bu toplantılar dışında Konsey, Konsey üyelerinin temsilcileri seviyesinde toplanır. Konsey Başkanı, her oturumun geçici gündemini belirleyerek taraflara, oturumun gerçekleşmesinden en az 25 gün önce gönderir. Geçici gündem, oturumun gerçekleşmesinden en az 21 gün önce, oturumda ele alınması talebi ile başkana ulaştırılmış olan konuları kapsar. Gündem her oturumun başında Konsey tarafından kararlaştırılır. Geçici gündem dışında bir konunun gündeme alınabilmesi, Topluluğun, üye devletlerin ve Türkiye’nin uzlaşmasına bağlıdır.

Ortaklık Konseyi 1970 yılına kadar, 1970 yılındakiler de dahil olmak üzere, toplam 10 toplantı gerçekleştirmiştir. (DTM 1999, s. 322-323) Konsey ilk toplantısını 1 Aralık 1964’te Brüksel’de yapmıştır. Bu toplantıda 1/64 Nolu Karar ile kendi içtüzüğünün yapısını saptamıştır. 3/64 Nolu Karar ile de Ortaklık Konseyi’nin Sekreteryası olarak görev yapacak olan Ortaklık Komitesi’nin kurulması kararlaştırılmıştır. Konsey daha sonra 16 Mayıs 1967 yılında Bakanlar seviyesinde toplanmıştır. Bu toplantıda ortaklık rejimi sonuçları üzerinde taraflar arasında görüş alışverişinde bulunulmuştur. 9 Ekim 1967’de yine Bakanlar seviyesinde yapılan toplantıda Türkiye’nin yeni ihraç kolaylıkları talebi ve geçiş dönemiyle ilgili hazırlık çalışmaları görüşülmüştür. 1 Aralık 1967’de Büyükelçiler seviyesinde yapılan toplantıda, Türkiye menşeli bazı deniz ürünleri, sofralık taze üzüm, narenciye, kaliteli şaraplar, bazı tekstil ürünleri ile halılarda tarife kontenjanları çerçevesinde sağlanan gümrük indirimleri yoluyla sürüm kolaylıkları tanınmasını öngören 1/67 sayılı karar kabul edilmiştir. (DTM . 1999, s. 322) 5 Nisan 1968’de Bakanlar seviyesinde yapılan toplantıda ortaklık rejimi sonuçları üzerinde görüş alışverişinde bulunulmuştur. 9 Aralık 1968’de Bakanlar seviyesinde yapılan toplantıda, 3. faaliyet raporunun kabulü ve geçiş dönemi sorunlarıyla ilgili hazırlık çalışmaları

yapılmıştır. 13 Mayıs 1969-19 Kasım 1969 tarihlerinde Bakanlar seviyesinde yapılan toplantılarda, geçiş dönemi ve yeni bir mali protokol hazırlanması ile ilgili müzakereler ile 9 Aralık 1969 tarih ve 2/69 sayılı Ortaklık Komitesine bağlı olarak çalışacak ve Türkiye ile Topluluk arasında gümrükler konusunda idari işbirliğini sağlayacak Gümrük İşbirliği Komitesi'nin kurulması kararlaştırılmıştır. 22 Temmuz 1970'te Bakanlar seviyesinde yapılan görüşmelerde Katma Protokol üzerinde genel bir mutabakatın sağlanması, Topluluğun Ekonomik ve Sosyal Komitesi ile Türkiye'nin ilgili kuruluşları arasında temas usullerinin kurulması imkanının incelenmesi kararlaştırılmıştır. (DTM 1999, s. 300) 22 Temmuz 1970 yılında Büyükelçiler seviyesinde yapılan toplantıda 9 Aralık 1968'de resmen başlayarak 1970 yılı sonuna doğru sonuçlanan Katma Protokol, Mali Protokol ve AKÇT maddelerine ilişkin anlaşma, bu metinlerle ilgili Son Senet'ten oluşan geçiş dönemi belgelerinin 23 Kasım 1970'te imzalanmasından önce üzerinde anlaşmaya varılmamış olan bazı teknik sorunların çözümlenmesi kararlaştırılmıştır.

2.6.0.1. Ortaklık Komitesi

Ankara Antlaşması'na göre Ortaklık Konseyi, görevlerinde kendisine yardım edebilecek her komiteyi ve özellikle Antlaşma'nın iyi yürütülmesi için gerekli işbirliğini sağlayacak komiteleri oluşturma yetkisine sahiptir. Bu çerçevede, 1964 yılında Konsey toplantısında Ortaklık Komitesi kurulmuştur. Komite Ankara Antlaşması'nın 24/3. maddesi uyarınca Ortaklık Konseyi'nin 3/64 sayılı kararıyla kurulmuş, Konsey'e yardımcı bir organdır. (ŞAHİN, 2000, s. 377) Komite, Konsey'e Benzer bir yapıdadır ve teknisyenlerden oluşur.

Komite, Topluluk üyesi ülkelerin ve Türkiye'nin devamlı temsilcileriyle, Konsey ve Komisyon temsilcilerinden oluşur. Komite, Konsey'in gündemini hazırlar, Konsey'in kendisine vereceği talimatlara uygun olarak, Ortaklık ilişkisi ile ilgili teknik sorunlar üzerinde incelemeler yapar ve bunları Konsey'e sunar. Komite, Ankara Antlaşması'nın sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için gerekli işbirliğinin devamını sağlar, müzakereleri hazırlar, kendisine havale olan her türlü sorunu inceler. Komite, büyükelçiler seviyesinde Brüksel'de toplanır. Komite, ortaklığın sürekli bir yönetim organı olarak görev yapar ve hazırladığı raporlar için oylama yapmaz, raporlarını doğrudan Konsey'e sunar.

2.6.0.2. Karma Parlamento Komisyonu (KPK)

Karma Parlamento Komisyonu (KPK), Türkiye (TBMM) ve Topluluk (Avrupa Parlamentosu) üyelerinden oluşur. KPK ortaklığın Parlamentosu yerini tutar. KPK, Ankara Antlaşması'nın hükümleri çerçevesinde (Madde: 27/2), Avrupa Parlamentosu'nun 14.05.1965, TBMM'nin 14.05.1965, Senato'nun 14.07.1965 tarihli kararı, Konsey'in 1/65 sayılı kararı ile 17 Eylül 1965 tarihinde, Komite kurulduktan yaklaşık bir yıl sonra kurulmuştur. (ŞAHİN, 2000, s. 377) KPK, Avrupa Parlamentosu ve TBMM tarafından kendisine gönderilen 18'er üyeden oluşur. (1997 yılında bu sayı Avrupa Parlamentosu'nun tüm Karma Parlamento üye sayılarını azaltma kararı çerçevesinde 12'ye indirilmiştir.) KPK, ortaklığın "demokratik" denetim organıdır. KPK'nın görevleri, Konsey'in kendisine sunduğu yıllık faaliyet raporlarını incelemek ve Türkiye-Topluluk ortaklığına ilişkin konularda tavsiyelerde bulunmak, Ortaklığın Ankara Antlaşması'nda öngörülen üç aşamada gelişimini sağlamak ve Konsey'in çalışmalarını teşvik etmektir. KPK, Avrupa Parlamentosu ve TBMM tarafından kendisine gönderilen sorunları görüşme yetkisine sahiptir. Yılda üç defa toplanır. 1980'den önce yılda bir defa kışın Strasburg'da, iki defa da sırasıyla üye devletlerden birinde ve Türkiye'de toplanırdı. Bugün, yılda iki defa toplanmaktadır.

İlk KPK toplantısı 16-17 Mayıs 1966'da Brüksel'de yapılmıştır. İkinci toplantı 6-8 Ocak 1967'de Ankara'da, üçüncü toplantı 23-24 Mayıs 1967'de Lüksemburg'da yapılmıştır.

2.6.0.3. Gümrük İşbirliği Komitesi (GİK)

Gümrük İşbirliği Komitesi (GİK), Ortaklık Komitesi gibi Ankara Antlaşması'nın Konsey'i, görevlerinde kendisine yardımcı olabilecek her komiteyi kurmaya yetkili kılan hükmü gereğince, (Madde: 24) Konsey'in 15.12.1969 tarih ve 2/69 sayılı kararı ile Komite kurulduktan yaklaşık beş yıl sonra kurulmuştur. Topluluk üyesi Devletlerin gümrük uzmanları ve ilgili memurlar ile Türk gümrük uzmanlarından oluşur.

GİK, bir “teknik komite”dir. Görevleri, Ortaklık Antlaşması (Ankara Antlaşması) ’nın gümrüklerle ilgili hükümlerinin doğru bir şekilde uygulanmasını sağlamak ve Konsey’in kendisine gümrük birliği alanında vereceği her türlü vazifeyi yapmaktır. GİK’in karar alma yetkisi yoktur. GİK, belirli aralıklarla ve düzenli olarak Brüksel’de toplanır. (AKSOY, 1978. s. 5)

2.6.1. Türkiye ile AET Arasında Ankara Antlaşması’nın İmzalanmasından Sonra AET’ye Üyeliğe ve Ankara Antlaşması’na Siyasi Partilerin Bakışı ve Hükümet Programları (1963-1970)

Türkiye’nin AET’ye üyelik başvurusunda bulunduğu dönemde ve başvuru sonrası Ankara Antlaşması öncesinde gerçekleşen müzakerelerde TİP dışındaki siyasi partiler Türkiye’nin AET’ye üyeliğini ilke olarak destekleyen bir tutum takınmışlardır.

Türkiye ile Topluluk arasında bir “ortaklık” kuran Ankara Antlaşması imzalandığı sırada iktidarda II nci İsmet İnönü Koalisyon Hükümeti bulunmaktaydı. Başbakan İnönü, Antlaşma sonrası, Toplulukla Türkiye arasında kurulan ortaklık ilişkisinden duyduğu memnuniyeti: “*Bugün Türkiye’yi ebediyen Avrupa’ya bağlayacak Antlaşmayı imzalamış bulunuyoruz...*” (İLYASOĞLU, 1997, s. 11) biçiminde dile getirmiştir.

Batı dünyasının bir parçası olmak isteyen Türkiye’nin mutlaka AET’ye girmesi gerektiği inancı, Ankara Antlaşması öncesi müzakerelerin devam ettiği ve Antlaşmanın imzalandığı yıllarda TBMM’de temsil edilen tüm siyasi partilerin ortak görüşüdür. (ÇAYHAN, 1997, s. 42) AET ile kurulan ilişkilere muhalefet TİP’ten gelmiştir.

Koalisyon ortağı CKMP ise Ankara Antlaşması’nı ve Türkiye’nin Topluluk üyeliğini desteklemiştir. CKMP’ye göre, Topluluk üyeliği sayesinde Türkiye’de yeni sanayilerin kurulması, Avrupa’daki nitelikli işçilerin (Antlaşma’nın el emeğinin serbest dolaşımı öngören maddesi uyarınca) Türkiye’ye gelmesi ve kalkınmaya yardımcı olması imkanı oluşacaktır. Koalisyonun diğer ortağı YTP de Ankara Antlaşması’nı ve Topluluk üyeliğini desteklemektedir. YTP’ye göre, Antlaşma sayesinde Avrupa ile kültürel bağlar

ve ilişkiler gelişerek devam edecektir. Antlaşma'nın imzalandığı dönemde muhalefette bulunan AP, muhalefet ve iktidar yıllarında Ankara Antlaşması'nı ve Türkiye'nin Topluluk üyeliğini desteklemiştir. Bu dönemde, Antlaşma'nın imzalanmasından önceki müzakere döneminde Topluluk üyeliğine muhalefet eden TİP, Topluluğa karşı muhalefetini sürdürmüştür. (ÇAYHAN, 1997, s. 53-54) TİP'in Topluluk ile ortaklık ilişkisi kurulmasına karşı yaptığı muhalefete 1968'de Necmettin Erbakan'ın kurduğu Milli Nizam Partisi de katılacaktır.

Kamuoyu ise, bu dönemde Türkiye-Topluluk ilişkilerini destekleyen bir trend izlemiştir. Ankara Antlaşması sonrasında hemen bütün gazeteler Ortaklık lehinde yazılar yayınlamışlardır. Türkiye-Topluluk ilişkileri Kamuoyunda 1967'den sonra daha çok yer almaya başlamıştır. Fakat bu dönemde AET'nin yapısı, ve Türkiye'nin üyeliği konusunda Kamuoyu ve basın geniş bilgiye sahip değildir. Ancak 1970'ten sonra ortaya çıkan sağ ve sol öğrenci hareketleri ile Toplulukla ilgili çalışmalar ve görüşler kamuoyunun nezdinde ve basında yer almaya başlamıştır.

Toplulukla ilişkiler Hükümet Programlarında yer almaya devam etmiştir. Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, 25 Aralık 1963-20 Şubat 1965 yılları arasında iktidara gelen III ncü Koalisyon Hükümeti, (10 ncu İsmet İnönü Hükümeti) Topluluk-Türkiye ilişkilerinin gelişmesi için hazırlık aşamasında gerekenlerin yapılacağını belirtmektedir. Ankara Antlaşması III ncü Koalisyon Hükümeti döneminde yürürlüğe girmiştir. Hükümet Programında, Antlaşma ile ilgili çalışmaların ivedilikle yapılacağını altı çizilmiş ve hazırlık dönemi için hedefler belirlenmiştir:

"Türkiye'nin Batı Camiası ile ve bu arada Avrupa Konseyi ile işbirliğinin her sahada kuvvetlenmesi dış politikamızın temel hedeflerinden biridir. 12 Eylül 1963'de Ankara'da Ortak Pazarla Türkiye arasında imzalanan ortaklık Antlaşmasını bu bakımdan pek önemli bir gelişme olarak kaydetmek isterim. ... Dileğimiz, Antlaşmanın bir an önce yürürlüğe girerek fiiliyata intikal etmesidir. Hükümetimiz bu yolda gereken çalışmaları yapacaktır". (GİRGİN, 1993, s. 46)

İnönü Hükümeti'nin düşürülmesinden sonra 26 Şubat 1965-27 Ekim 1965 tarihlerinde kurulan IV ncü Koalisyon Hükümeti (Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti)

Programında Türkiye-Topluluk arasındaki ilişkileri ve Ortaklık Antlaşması'nı Türk dış politikası açısından yeni bir güç olarak değerlendirmiş, Antlaşma hükümlerinin yerine getirilmesine hususi bir ehemmiyet atfedileceğini belirterek, iktidarları döneminde yapılacak çalışmaları şöyle özetlemiştir:

“... Avrupa Ekonomik Camiası (AET) ile Türkiye arasında akdedilmiş olan ortaklık Antlaşması (Ankara Antlaşması) 'nın bütün icaplarını yerine getirmeye hususi bir ehemmiyet atfedeceğiz. İktisadi ve sosyal alanda alacağımız tedbirlerle iktisadi faaliyetlerimizi bu ortaklık Antlaşmasında öngörülen gayelerin tahakkukunu kolaylaştırıcı istikamette olmasına itina edeceğiz. Özellikle iktisadi hayatımızı Ortak Pazara hakim olan prensiplere intibak ettirmeye ve ekonomik gücümüzü üye devletlerin ekonomileri içinde hayatiyetini muhafaza edecek bir seviyeye ulaştırmaya devamlı suretle çalışacağız...”. (GİRĞİN, 1993, s. 47-48)

1965 yılında yapılan seçimlerde iktidara gelen I nci Süleyman Demirel Hükümeti (AP), 27 Ekim 1965-3 Kasım 1969 tarihleri arasında iktidarda kalmıştır. Hükümet, Toplulukla imzalanan Ankara Antlaşması'nı, içeriği ve hedefleri bakımından Türkiye'nin ekonomik gelişmesinin süratlenmesini sağlayacak bir faktör olarak değerlendirmekteydi. Ayrıca Hükümet Programında yabancı sermayenin ekonomik kalkınma için gerekliliği savunularak, Toplulukla başlatılmış olan ilişkilerin geliştirilmesinin önemi vurgulanmış, Toplulukla ilişkiler Hükümet Programında şu şekilde yer almıştır:

“Türkiye'nin bugün katılmış olduğu GATT 'Milletlerarası Ticaret ve Tarifeler Antlaşması', 'Milletler Para Fonu' (IMF), 'Avrupa İktisadi Kalkınma Teşkilatı' (OECD) -Ortak Pazar (AET) gibi kuruluşlar ve müesseselerin ana hedefleri, milletimizin iktisadi alanda diğer memleketlerle en geniş hacimde iktisadi işbirliğinde bulunmasını öngörmektedir. ... Bugün dünya kalkınma hızı ve refah seviyesi itibarıyla en dinamik bölge haline gelen Ortak Pazar Camiası'na, tam olarak katılabilmemiz için istihlal organizasyonu ve sanayimizin süratli bir bünye değişikliği geçirmesi gerekmektedir.

İçinde bulunduğumuz intikal devresinde sanayimiz standartlar ve maliyet seviyesi bakımından ortaklık camiası içinde rekabete başarı ile dayanabilecek hale getirmek için gerekli tedbirler alınacaktır. ... Tarım ürünleri ve diğer hammadde ihracatımızın Ortak Pazardaki evsaf ve standartlara uygun bir şekilde üretimi ve pazarlanması imkanları bulunacaktır”. (GİRĞİN, 1993, s. 51-52)

3 Kasım 1969-6 Mart 1970 tarihleri arasında kurulan II nci Süleyman Demirel Hükümeti de, Türkiye ile Topluluk arasındaki ortaklık ilişkisini milli çıkarlara ve kalkınma planları hedeflerine uygun bir yol olarak kabul etmiştir. Hükümet Programına göre, Türkiye-Topluluk ilişkileri, Türk dış politikası ile paralel olan bu ortaklık sayesinde, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal alanlarda hürriyet içinde süratle kalkınması için elverişli bir ortam sağlayacak, ortaklığın geçiş dönemi müzakereleri aynı inançla ve olumlu bir şekilde yürütülerek sonuçlandırılmaya çalışılacaktır. (KARLUK, 1998, s. 496-497)

“Ülkemizin geleceğini büyük ölçüde ilgilendiren ortaklığımızı tam bir başarıya ulaştırmak üzere iktidar olarak göstere geldiğimiz her türlü gayrete devamlı kalkınma planımız çerçevesinde, sanayimizi ve tarımımızı geçiş döneminin şartlarını süratle ve kolaylıkla intikalini sağlamak için ekonomik, mali ve iktisadi alanlara gerekli olan tedbirleri almaya kararlıyız”. (GİRGİN, 1993, s. 51-53)

2.6.2. Türkiye İle AET Arasında Ankara Antlaşması'nın İmzalanmasından Sonra Türkiye'de Siyasi Gelişmeler (1963-1970)

Ankara Antlaşması 1963 yılında İsmet İnönü Başkanlığındaki II nci Koalisyon Hükümeti döneminde imzalanmıştır. Antlaşma, yine İsmet İnönü Başkanlığındaki III ncü Koalisyon Hükümeti (25 Aralık 1963-20 Şubat 1965) döneminde 1964 yılında yürürlüğe girmiştir. 1960 askeri müdahalesi sonrası İsmet İnönü Başkanlığında iktidara gelen I, II ve III ncü Koalisyon Hükümetleri döneminde ordudaki subay grupları iki ayaklanma girişiminde bulunmuştur. Ayaklanma girişimleri Başbakan İnönü ve ordunun üst kademeleri tarafından etkisiz hale getirilmiştir. (TUNÇAY, 1992, s. 215) Ankara Antlaşması sonrasında kurulan III ncü Koalisyon Hükümeti YTP'nin dışarıdan desteğinde, CHP ve bağımsızlardan oluşmuştu. AP bu dönemde muhalefetteydi ve Şubat 1965'teki Bütçe görüşmelerinde III ncü Koalisyon Hükümeti düşürülmüştür. 25 şubat 1965'te, 10 Ekimde yapılacak genel seçimlere kadar AP listelerinden seçilen bağımsız Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü Başkanlığında, AP, YTP ve CKMP'li üyelerden oluşan bir hükümet kurulmuştur. AP'nin henüz milletvekili olmayan Başkanı Süleyman Demirel, Ürgüplü Hükümeti'nde Başbakan Yardımcısı olarak görev almıştır.

1960 askeri müdahalesiyle Haziranda MBK tarafından Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na, daha sonra da Genel Kurmay Başkanlığına getirilen Orgeneral Cevdet Sunay, 1966 Martında 5. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

10 Ekim'de yapılan genel seçimlerde Süleyman Demirel liderliğindeki AP, toplam oyların yaklaşık % 53'ünü almıştır. AP, % 53 oyla 240 milletvekilliği almış ve tek başına iktidar olmuştur. 10 Ekim 1965'teki genel seçimlerde, CHP 134, MP 31, YTP 19, TİP 15, CKMP 11 milletvekilliği almıştır. 10 Ekim 1965 seçimleriyle Sosyalist düşünce ilk defa TİP çatısı altında TBMM'de temsil edilme imkanını elde etmiştir. (TUNÇAY, 1992, s. 216) Seçimlerin diğer bir özelliği de; CKMP'nin oylarının bir bölümünün Osman Bölükbaşı liderliğindeki MP'ye gitmiş olmasıdır. 10 Ekim genel seçimleri ile TBMM'nin siyasi yapısında farklılaşma oluşmuştur. Seçimlerden önce CHP, Ortanın Solunda olduğunu ilan etmiş ve bu nedenle oy kaybetmiştir. 1966 yılında Bülent Ecevit CHP Genel Sekreterliğine seçilmiştir.

1965 seçimlerinde TBMM'de temsil edilme imkanını elde eden TİP, topraksız köylülere toprak verilmesi, işsizlik sigortası çıkarılması, Yabancı Sermaye Teşvik Kanununun iptalini isteyen değişiklikleri savunmuştur. TİP ayrıca Türkiye ile AET arasında Ankara Antlaşması ile kurulan "ortaklık" ilişkisini şiddetle eleştirerek Antlaşma'ya karşı çıkmıştır. Alparslan Türkeş önderliğinde seçimlere giren ve 11 milletvekilliği kazanan CKMP ise, Türkeş'in Dokuz Işık Kitabında belirttiği, Milliyetçilik, Ülkücülük, Ahlakçılık, İlimcilik, Toplumculuk, Köycülük, Halkçılık, Endüstricilik ve Teknikçilik ilkelerini parti programı olarak belirlemiştir. (TUNÇAY, 1992, s. 223-224) CKMP, milliyetçi söylemiyle TİP'in karşıtı bir görüşü temsil etmiştir.

1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlükçü ortamda 1967 yılında DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları) kurulmuştur. Bu dönem aynı zamanda öğrencilerin siyasi dinamiklere aktif olarak katıldıkları bir dönemdir. Dönemin sosyal alandaki en büyük özelliği öğrenciler arasındaki sağ-sol kamplaşmasıdır. Başlangıçta eğitim sistemine tepki olarak doğan öğrenci hareketleri, iç ve dış dinamiklerin de etkisiyle 1968'den sonra Türkiye'nin

bağımsızlığı ve kalkınma modeli, AET üyeliği karşılığına ya da taraftarlığına dönüşmüştür.

1969 yılında yapılan seçimler sonrasında, Süleyman Demirel liderliğindeki II nci Süleyman Demirel Hükümeti kurulmuştur. (27 Ekim 1969-3 Kasım 1971) (KARLUK, 1998, s. 496)

2.6.3. Türkiye ile AET Arasında Ankara Antlaşması'nın İmzalanmasından Sonra Türkiye-AET İlişkileri (1963-1970)

Türkiye ile AET arasında “bir ortaklık ilişkisi” kuran Ankara Antlaşması'nın, 12 Eylül 1963'te imzalanmasından ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmesinden sonra başlayan hazırlık döneminde Topluluk, Türk ekonomisi ile kendi ekonomisi arasındaki farkı azaltmak üzere Türkiye'ye tek taraflı ödünler vermiştir. Antlaşma'ya göre, Geçiş Döneminin süresi, Geçici Protokolde öngörülen usullere uygun uzatma dışında beş yıl olacaktı. (Madde; 3) Hazırlık aşamasının prensip olarak beş yıl sürmesi öngörülmüş olmasına rağmen bu süre Türkiye'nin isteği doğrultusunda on yıla uzatılmıştır. Hazırlık döneminde Türkiye-Topluluk ilişkilerinin geliştirilebilmesi, Türkiye'nin ortaklık için gerekli yükümlülükleri üstlenebilmesini sağlamak amacıyla Türkiye'ye herhangi bir yükümlülük yüklenmemiştir. (DTM, 1999, s. 317)

Antlaşma'ya göre, Hazırlık döneminde ve özellikle Topluluğun yardımına ilişkin uygulama usulleri, Antlaşma'ya ekli Geçici Protokol'deki hükümlere göre yapılacaktı. (Madde; 3) Geçiş dönemine, Geçici Protokolün 1. Maddesinde öngörülen şartlara ve usullere dayanılarak geçilecekti. (Madde; 2) Antlaşma'nın 4. Maddesine göre, Hazırlık dönemi tamamlandıktan sonra, Geçiş döneminde Akit Taraflar, karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esası üzerinden, Türkiye ile Topluluk arasında gümrük birliğinin gittikçe gelişen bir şekilde yerleşmesini, Ortaklığın iyi işlenmesini sağlamak için Türkiye'nin ekonomik politikalarının Topluluğunkilere yaklaştırılmasını, bunun için de gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesini sağlamakla yükümlüydüler. Geçiş döneminin süresi, birlikte öngörülebilecek istisnalar dışında 12 yılı geçmeyecektir. Bu istisnalar gümrük birliğinin

makul bir süre içinde kurulup tamamlanmasına engel teşkil edemeyecektir. (NOMER-ESKİYURT, 1975, s.649-650)

Topluluk, Ankara Antlaşması ile Türkiye'ye dört malda (tütün, kuru üzüm, fındık, kuru incir) tanıdığı ticaret tavizlerini zaman içinde genişletmiştir. Türkiye'nin Mali (Geçici) Protokolle Topluluk ülkelerine sattığı tütün miktarı yıllara göre genişleyen tavizlerle de artarken kotanın altında kalmıştır. Türkiye menşeli tütünler hem ucuz hem de kaliteli olduğu için Topluluk pazarlarında sürekli talep görmüşlerdir. Böylece 1969-1970 yıllarında tütün ihracatı süratli bir şekilde artmıştır. (KABAALIOĞLU, 1981, s. 51) Daha sonraki yıllarda ise, tütün ihracatı çeşitli sebeplerden ötürü düşmüştür. Kuru üzüm satışında da genişleyen tavizlerle artış kaydedilmesine rağmen belirlenen kotanın altında kalmıştır. Kuru incirde ise % 50 indirimli gümrük tarifesi uygulanmaktaydı, kuru incir satışı da tütün ve kuru üzüm de olduğu gibi artmasına rağmen belirlenen kotanın altında gerçekleşmiştir. Ticaret tavizleri kapsamında yer alan tütün, kuru incir ve kuru üzümün aksine fındıkta belirlenen kotalar sürekli aşılmıştır. Bu durumun temel nedeni, Türkiye gibi fındık üreticisi olan İtalya'nın baskılarıyla kota artışlarının ve miktarlarının sınırlı tutulması olmuştur. (TEKELİ-İLKİN, 1993, s. 27-28) Geçici Protokolün altıncı maddesi uyarınca Türkiye, Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra kontenjana bağlı malların sayısının artırılmasını talep edebilecekti. Bu hüküm gereğince 1967'de deniz ürünleri, sofralık taze üzüm, narenciye, kaliteli şaraplar, bazı tekstil ürünleri ile halılarda kontenjan artışları sağlanmıştır.

Ankara Antlaşması ile 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan I. Mali protokol kapsamında Topluluk Avrupa Yatırım Bankası (AYB) Türkiye'ye 175 milyon ECU kredi vermiştir. 1967 yılında AYB Türkiye'ye büyük kısmı kamu yatırım alanında önemli alt yapı projelerinin hayata geçirilmesinde kullanılan yaklaşık 15 milyon ECU'luk kredi açmıştır. Avrupa Yatırım Bankası Topluluğun finans kurumu olarak 1958'de Roma Antlaşması ile kurulmuştur. (ABK., b.t.y., s. 14) Türkiye ile Topluluk arasında hazırlık döneminde mali protokolün uygulanması olumlu geçmiştir. Türkiye ile Topluluk arasında Ankara Antlaşması öncesindeki müzakereler döneminde ve Antlaşma'nın imzalanmasından sonraki görüşmelerde Türk işçilerin Topluluk ülkelerinde serbest

dolaşımı gündeme getirilmesine rağmen bu alanda fazla bir gelişme sağlanamamış, Türk işçilerle ilgili çalışmalar ikili Antlaşmalar seviyesinde kalmıştır.

16 Mayıs 1967’de yapılan Beşinci Ortaklık Konseyi toplantısında, Başbakan Demirel Topluluktan Katma Protokol görüşmelerinin yapılmasını talep etmiştir. Ankara Antlaşması hükümlerine göre, Antlaşma’nın yürürlüğe girmesinden dört yıl sonra Konsey, Türkiye’nin ekonomik durumunu değerlendirerek, geçiş döneminin gerçekleşme koşullarını ele alacaktı. Hazırlık dönemi en erken beş yılda en geç de on yılda tamamlanabilecekti. Türkiye hazırlık döneminin başlamasından iki buçuk yıl sonra, başka bir deyişle öngörülen en erken dönemin yarısında Katma Protokol ve geçiş dönemi görüşmelerinin başlamasını talep etmekteydi. Aynı yıl İngiltere’nin Topluluğa üyelik başvurusu ret edilmiş ve Yunanistan’daki askeri darbe nedeniyle, Topluluk-Yunanistan ilişkileri (Atina Antlaşması) dondurulmuştur. (TEKELİ-İLKİN, 1993, s. 44-45) Türkiye, iç ekonomik durumun iyi gitmesi ve ayrıca Yunanistan’la arasındaki farkı kapatmak için Katma Protokol ve geçiş dönemi görüşmelerinin başlamasını talep etmiştir. 9 Aralık 1968’de Brüksel’de yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında Topluluk, geçiş dönemine geçilebilmesi için Türkiye’ye olumlu yanıt vermiştir. Bu aşamada Türkiye, Ankara Antlaşması ile Topluluğun kendisine verdiği ödünlere diğer ülkelerle yapılan Antlaşmalar sonucunda aşındığı görüşünü ileri sürmüştü ve daha çok taviz istemiştir. Fakat Topluluk artık ilk dönemlerde olduğu gibi taviz vermekten kaçınmaktadır. Topluluk özellikle tarım alanında ödün vermeye yanaşmamıştır. Uzun pazarlıklar sonucunda Türkiye ile Topluluk arasında 23 Kasım 1970’te Katma Protokol imzalanmıştır. Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkileri yürütecek ve ortaklığın kurulması için gerekli zemini oluşturacak, ortaklık organları kurulmuştur. Ortaklık organları Topluluk organlarına benzer yapıda oluşturulmuştur.

2.6.4. Türkiye ile AET Arasında Ankara Antlaşması’nın İmzalanmasından Sora Uluslararası Ortamdaki Gelişmeler ve Türk Dış Politikası (1963-1970)

1960-1970 yılları arasındaki dönemde Bloklar arasındaki ilişkiler Küba Krizinin de etkisiyle yumuşamaya başlamıştır. Bu dönemde Bağlantısızlar, ikinci toplantılarını Mısır’ın Başkenti Kahire’de yapmışlardır. (Bağlantısızlar ilk toplantılarını 1955’te

Endonezya'nın Bandung şehrinde yapmışlardı.) Bağlantısızlar savaşlara ve işgallere karşı çıkarak barışçı bir dünyanın kurulmasını savunmaktaydılar. Bloklar arasındaki yumuşamanın da etkisiyle silahsızlanma çalışmaları hız kazanmıştır. 1963'te ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında yeraltı denemeleri hariç, atmosferde, uzayda ve sualtında yapılan denemelerin durdurulmasına ait bir Antlaşma imzalamışlardır. 1967'de yine aynı ülkeler arasında uzayın barışçı amaçlar için kullanılmasını öngören "Dış Uzay Antlaşması" imzalanmıştır. 1968'de ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında imzalanıp 50 devletin daha katıldığı "Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme" Antlaşması imzalanmıştır. 1969'da ABD ile Sovyetler Birliği arasında nükleer silahların sınırlandırılmasını öngören SALT-I Antlaşması görüşmeleri başlamıştır. (ARMAOĞLU, b.t.y., s. 637-638) (SALT-I Antlaşması 1972 yılında imzalanacaktır.)

Batı Bloğu için 1960'lı yılların en önemli olayı Fransa'nın 1968 yılında NATO'dan ayrılması olmuştur. AET içindeki uluslar üstü yapılanmaya bağımsızlık endişesiyle karşı çıkan de Gaulle Fransa'sı, aynı gerekçeyle NATO'nun askeri kanadından çekilme kararı almıştır. De Gaulle ayrıca İngiltere'nin 1963 ve 1967'de AET'ye üyelik başvurusunu iki defa veto etmiştir. II. Dünya Savaşından sonraki yıllarda, ABD Kuzey Vietnam'ın Komünist yönetiminin Güney Vietnam'ı da etkisi altına alacağı endişesiyle, Güney Vietnam'a lojistik destek sağlamaktaydı. 1965 yılına gelindiğinde ABD Güney Vietnam'a asker sevkıyatına başlamıştır. ABD'nin Güney Vietnam'ı askeri güç kullanarak savunmaya başlaması, ABD ile Kuzey Vietnamlı Vietkong Gerillaları arasında 1973 yılına kadar sürecek ve ABD'nin hezimetiyile sonuçlanacak bir savaşın başlamasına neden olmuştur. (ARMAOĞLU, b.t.y., s. 619) ABD'nin Vietnam'a askeri müdahalesine karşılık Sovyetler Birliği 1968'de Çekoslovakya'yı işgal etmiştir.

1967'de Arap-İsrail savaşı patlak vermiştir. Altı gün süren savaş, Arapların yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Savaş sonrasında İsrail Arap topraklarının büyük bir bölümünü ve Kudüs'ü işgal etmiştir. 1969'da Avustralyalı bir Yahudi'nin Kudüs'te Müslümanların Kutsal yerlerinden El-Aksa Camiinde yangın çıkarıp, Camiinin bazı bölümlerini yakmasına ve İsrail'e tepki olarak İslam Ülkelerinden oluşan İslam Konferansı toplanmıştır. (ARMAOĞLU, b.t.y., s. 628)

1960'lı yıllar sonuna doğru Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki gerginlik sınır çatışmalarına dönüşmüştür. 1969'da ABD Başkanı Nixon, Nixon Doktrini bağlamında Çin ile olan ilişkileri yumuşatma kararı almıştır. Komünist Bloğun Sovyetler Birliği'nden sonraki temsilcisi Çin ile ABD arasındaki ilişkiler 1970'ten sonra tamamıyla düzelme yoluna girmiş ve ABD stratejik olmayan ürünlerin Çin'e ihracına izin vermiştir. (SANDER, 1991, s. 311)

Asya'da ise, 1965 yılında Keşmir sorunu nedeniyle Hindistan ile Pakistan arasında savaş çıkmıştır. Savaş Pakistan'ın aleyhine gelişirken BM'nin araya girmesiyle ateşkes ilan edilmiştir. AET ile Türkiye arasında 1963'de Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki dönemde, Türk dış politikasının bir yönünü Toplulukla ilişkiler oluştururken, diğer yönünü de 1958'den beri Yunanistan'la yaşamaya başladığı ve 1960'tan sonra krize dönüşen Kıbrıs sorunu oluşturmuştur. Başka bir deyişle, 1960'tan sonra Türk Dış Politikası Kıbrıs sorunu etrafında şekillenmiştir. (ARMAOĞLU, b.t.y., s. 783-785) 1960'da imzalanan Antlaşmaya ve Anayasaya uymayan Makarios yönetimi, Anayasaya göre Türklerin hakkı olan beş büyük şehirdeki belediye yönetimini Türk toplumuna vermedikleri gibi 1963'te Türklere karşı Adadaki Türk nüfusunu azaltmak için tedhiş hareketlerine başlamışlardır. Makarios'un Anayasayı değiştirme teklifi Türkiye tarafında şiddetle reddedilmiş ve Türkiye Garantörlük Antlaşmalarına dayanarak İngiltere ve Yunanistan'ı da harekete geçirmiş, çatışmaların durdurulabilmesi için "Yeşil Hat" oluşturulmuştur. Kıbrıs sorununa çözüm bulabilmek için İngiltere'nin teklifiyle 15 Ocak 1967'de Londra Konferansı toplanmış fakat Konferanstan bir sonuç alınamamıştır.

1964 yılındaki gelişmeler sonucu Hükümet Kıbrıs'a müdahale için TBMM'den yetki almıştır. Ada'ya sevk edilen BM gücü de çatışmaları engelleyememiş ve Yunanistan Kıbrıs'taki Rum yönetimini desteklediğini ilan eden bir açıklama yapmıştır. Türkiye 7 Haziranda Ada'ya müdahaleye karar vermiştir. Fakat ABD Başkanı, Başbakan İsmet İnönü'ye ifadesi ağır ve tehdit dolu bir mektup göndererek Kıbrıs'a müdahaleyi engellemiştir. (ARMAOĞLU, b.t.y., s. 790-791) 1965'ten sonra Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan görüşmelerden de bir sonuç alınamamıştır. Bu arada Yunanistan Ada'ya asker sevkياتına başlamıştır. 16 Kasım 1967'de Hükümet, TBMM'den savaş ilanı ve

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi için yetki almıştır. ABD'nin araya girmesiyle sorun çözülmüş fakat Kıbrıs'taki Rum tedhiş hareketleri durmamıştır.

Türkiye 1964-1965 yıllarından sonra Batı ile ilişkilerinde daha temkinli davranmaya başlamıştır. (GÖNLÜBOL, 1993, s. 330) Bunda, II. Dünya Savaşından sonraki dönemde Türkiye'nin müttefiki olan ABD'nin Kıbrıs olaylarındaki tutumu etkili olmuştur. Bu arada II. Dünya Savaşından buyana bozulmuş olan ve 1959'da iyileşmeye başlayan Türk-Sovyet ilişkileri Kıbrıs sorununda 1964'ten sonra ABD'nin Kıbrıslı Rumları ve Yunanistan'ı destekleyen tutumu nedeniyle düzelmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği ile kurulan yakın ilişki neticesinde, bu ülke ile ekonomik yardım Antlaşması yapılmış ve Seydişehir Alüminyum Fabrikaları ile Aliğa Rafinerisinin yapılması için gerekli mali destek bu ülkeden sağlanmıştır.

1963-1970 döneminde, Türk Dış Politikası Kıbrıs olayları çevresinde, Batı Bloğunun yanında diğer ülkelerle ve özellikle Doğu Bloğu ile ilişkiler geliştirmek, dış politika alanında devletler arasındaki ilişkilerde denge kurmak stratejisi üzerinde bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde, Türk dış politikası ABD dengesini dikkate alan, Arap İslam ülkelerine ve Sovyetler Birliği'ne açılarak 1960 öncesine göre daha dengeli bir yapı oluşturmaya çalışan bir çizgi takip etmiştir.

2.6.5. Türkiye İle AET Arasında Ankara Antlaşması'nın İmzalanmasından Sonra Yunanistan-AET ilişkileri (1963-1970)

1967'de Albaylar Cuntası Yunanistan'da yönetimi ele geçirmiştir. Bunun üzerine Topluluk, Yunanistan'la 1961 yılında imzalamış olduğu Atina Antlaşması'na dayanarak kurmuş olduğu ilişkileri dondurmuştur. Topluluğun ilişkileri dondurma kararına karşı Yunanistan Atina Antlaşması ile Topluluktan elde ettiği ödünlere yararlanmaya devam etmiştir. (Türkiye, Topluluğun Yunanistan'la ilişkileri dondurma kararından yararlanarak, Toplulukla ilişkilerde Yunanistan'la arasında oluşan farkı kapatabilmek için Katma Protokol Görüşmelerinin öne alınmasını talep etmiştir.)

Yunanistan, bu dönemde Türkiye ile Kıbrıs konusunda bir bunalım yaşamaktadır. Yunanistan Topluluğa üyeliği Türkiye'ye karşı Topluluğu bir denge unsuru olarak kullanma amacındadır. Fakat Topluluk Yunanistan'la Türkiye arasındaki sorunlara karışmama yönünde bir politika takip etmiştir. Yunanistan ile AET arasında, 1961 Atina (ARMAOĞLU, b.t.y., s. 783-785) Ortaklık Antlaşması ile başlayan süreçte Topluluk, Yunanistan'a bir çok ödün vermiştir. 1967'de dondurulan ilişkiler AET-Yunanistan arasındaki ödünleri etkilememiştir.

2.6.6. Türkiye ile AET Arasında Ankara Antlaşması'nın İmzalanmasından Sonra Avrupa'da Siyasi Gelişmeler ve AET (1963-1970)

1963-1970 arasında Avrupa'da meydana gelen en önemli gelişme de Gaulle Fransa'sının 1966 yılında NATO'nun askeri kanadından çekilmesi olmuştur. (ARMAOĞLU, b.t.y., s. 612) NATO'nun Avrupa Güney Doğu kanadında da Yunanistan'la Türkiye arasında başta Kıbrıs olmak üzere çeşitli sebeplerden dolayı anlaşmazlık vardır. 1967 yılında Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlık buhrana dönüşmüştür. Bu durum Avrupa güvenliği için büyük bir tehdit teşkil etmiştir.

1960-1970 arasındaki dönemde bloklar arasındaki yumuşama etkisini Avrupa'da da göstermiştir. Avrupa devletleri bir yandan ABD'nin Vietnam'daki savaşından uzak durmaya çalışırken, diğer yandan da, Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerginliğe mümkün olduğu kadar karışmamaya çalışmışlardır. Yine bu dönemdeki Arap-İsrail savaşları ve Orta Doğu'da ortaya çıkan istikrarsız ortam Avrupa güvenliğini olumsuz etkilemiştir. Avrupa Topluluğu ise, kendi alanında büyük bir gelişme kaydetmiştir. 1967'de İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın Topluluğa katılma başvuruları de Gaulle'nin de etkisiyle Toplulukça reddedilmiştir. Bu devletlerin Topluluğa başvuruları, de Gaulle'nin 1969'da istifasından sonra kabul edilmiştir. 8 Nisan 1965'te imzalanan Birleştirme Antlaşması (The Merger Treaty) ile üç Avrupa Topluluğu organları (AKÇT, AET ve EURATOM -Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) tek çatı altında toplanmıştır. Antlaşma 1967 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 8 Nisan 1965'te Topluluk Füzyon Antlaşması imzalanmıştır. 1968'de Topluluk üyeleri arasında Ortak Ticaret Politikasının (OTP) en önemli amacı olan gümrük birliğinin ilk aşaması olarak üçüncü ülkelere karşı

Ortak Gümrük Politikası (OGT) oluşturulmuştur. (ERAKTAN, 1997, s. 10-11) OGT geçiş döneminin sona ermesiyle, 1 Temmuz 1968 tarihinde yrrlge girmiştir. OGT'ye göre Topluluğa ye olan altı Topluluk lkesi üçüncü ülkelerden yaptıkları ithalata ortak gümrük uygulayacaklardır. (DTM, 1999, s. 72-73)

OGT'nin yrrlge girdiği 1968'de Türkiye Toplulukla Geçiş dönemi müzakerelerini yapmaya başlamıştır ve Topluluktan gümrük indirimleri alanında ödün almaya çalışmaktadır. Topluluksa, gelişme dneminini tamamladığı için, İngiltere ve diğer devletlerin de üyelik başvuruları nedeniyle Ankara Antlaşması döneminde olduğu gibi ödün vermeye yanaşmamış, hatta Atina Antlaşması ile Yunanistan'a verdiği ödünleri Türkiye'ye vermekte isteksiz davranmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1970 – 1980 YILLARI ARASINDA AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU (AET) TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

3.0. 1970-1980 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye'nin AET ile ilişkiler Stratejisi

1970-1980 yılları arasındaki dönemde, bir an önce Topluluk ile tam üyeliğin sağlanması tezi savunulmuş, fakat bu tez fazla bir uygulama alanı bulamamıştır. Denilebilir ki, Türkiye'nin geleneksel Batılılaşma ve AET üyeliği sayesinde Avrupa'ya aidiyetin tescilli politikası değişmemekle birlikte, Topluluk ile yürütülen ilişkilerde sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Zaten 1960-1970 yılları arasındaki dönemin sonuna doğru Topluluk, Türkiye ile ilişkilerinde daha az taviz veren bir politika izlemeye başlamıştı. 1970'ten sonra ve özellikle yeni üyelerin katılımı ile Topluluk, Türkiye ile ilişkilerinde çok daha temkinli ve taviz vermez bir tutum takınmıştır. Topluluğun bu politikasına Türkiye'nin Toplulukla ilişkilerinde tereddütlü bir siyaset izlemeye başlaması da eklenince 1960-1970 arasında gerçekleşen ilişkilerdeki ivme yakalanamamıştır.

Türk dış politikasının karar alıcıları AET ile ilişkilere büyük önem verirken, ilişkilerin geliştirilmesi için gereken düzenlemeler bir türlü gerçekleştirilememiştir. Yönetici elit, AET ile ilişkileri Batı dünyasında kurulan kurumlarda temsil edilme ve bu şekilde Batıya entegre olma politikası üzerine temellendirmişti. Bu bağlamda Ankara Antlaşması imzalanmış ve dönemin yönetici elitleri Antlaşmanın imzalanmasını Türkiye'nin batıya aidiyetinin tescilli olarak yorumlamışlardı. Türkiye, AET ile ilişkiler siyasetini oluştururken bazı güçlüklerle karşı karşıya kalmıştır. Yönetici elitin bir bölümü AET ile ilişkilerin Türkiye'nin geleceği için hayati önem taşıdığı görüşüne rağmen, diğer bir bölüm de, AET ile ilişkilere muhalif bir yaklaşım sergilemiş, en azından ilişkilerin düşük yoğunlukta yürütülmesinden yana tavır takınmıştır. Devlet bürokrasinde, AET ile ilişkiler siyasetinde mevcut olan ve Ankara Antlaşması imzalandıktan sonra daha da

derinleşen görüş farklılığı, AET siyasetinde asgari müştereklerde bile anlaşamama ve kurumlar arasındaki çatışma, Türkiye'yi AET ile ilişkiler siyasetinde istikrarsız bir çizgi çizen, ikilemler üzerine ve pratikten ziyade teoriye dayalı bir politika izlemek zorunda bırakmıştır. Bu durum Katma Protokol görüşmelerinin başlamasında açıkça ortaya çıkmıştır.

3.1. 1970-1980 Arasında Uluslararası Ortamdaki Gelişmeler

1969 yılında ABD ve Sovyetler Birliği arasında SALT-I Antlaşması imzalanmıştır. Stratejik silahların indirimini öngören SALT-I Antlaşmasından sonra Cenevre'de 1972 yılında SALT-II Antlaşması görüşmeleri başlamıştır. SALT-II Antlaşması 1979 yılında imzalanarak yürürlüğe girmiştir. SALT-II'nin yanında Avrupa'da ABD, Sovyetler Birliği ve Avrupa Devletlerinin de katıldığı, Avrupa'da bir güvenlik ve işbirliği sisteminin kurulması ile karşılıklı ve dengeli kuvvet indirimi müzakereleri yapılmış ve 1 Ağustos 1975 yılında 35 ülke tarafından imzalanmıştır. Belge son senet yada Helsinki Deklarasyonu olarak da anılır. (ARMAOĞLU, b.t.y., s. 648) 1971 yılında ABD altın ile dolar arasındaki konvertibilitiyi kaldırarak doları yüzde altı devalüe etmiştir. ABD'nin bu kararı dünya piyasalarında olumsuz etkide bulunmuş özellikle Topluluk piyasalarını olumsuz etkilemiştir. 6 Ekim 1973'te Arap-İsrail savaşı üzerine, tüm petrol üretici ülkeler (Arap Ülkeleri) petrol ambargosunu uygulamaya koymuşlardır. (BİRAND, 1978, s. 377-378) 1977'de Kuzey Afrika'da Libya-Mısır sınır bölgesinde iki ülke arasında çatışma çıkmıştır. 1970-1980 arasındaki yıllarda Afrikalı devletler sömürüye karşı sert tavır takınmışlardır. Bu yıllar aynı zamanda Afrikalı devletler için siyasal istikrar ve ekonomik kalkınma yolunda umut kırıcı yıllar olmuştur. (SANDER, 1991, s. 326) 1970-1980 yılları arasındaki dönemde ABD Sovyetler Birliği ile ilişkilerini yumuşatmaya çalışmıştır. Bu dönemde ilişkilere genel bir yumuşama havası hakimdir. Aynı dönemde Sovyetler Birliği de ilişkilerin yumuşamasından yana bir siyaset takip etmiştir. Bu dönem aynı zamanda ABD'nin NATO'yu güçlendirmeye azami önem verdiği bir dönemdir.

Kıbrıs'ta gelişen ve önüne geçilemeyen olaylar sonrasında Türkiye Kıbrıs'a askeri hareket düzenlemiştir. Türkiye'nin hareketi sonrasında ABD, müttefikleri NATO üyesi Türkiye'ye silah ambargosu uygulamaya başlamıştır. Yine Türkiye'nin Kıbrıs

harekatından sonra Yunanistan'daki Albaylar Cuntası devrilmiştir. Harekat bir anlamda Yunanistan'ın demokrasiye geçişini sağlamıştır. 1970'li yılların sonuna doğru Çin ile Sovyetler Birliği arasındaki soğukluk azalmaya başlamıştır. 1974 yılında, Kuzey Vietnam Güney Vietnam'a saldırarak Güney Vietnam'ı ele geçirmiştir. 1977 yılında Vietnam Kamboçya'ya saldırmış ve 1979 yılında Kamboçya'yı işgal etmiştir. Vietnam'ın Kamboçya'yı işgalinden sonra Çin Vietnam'a saldırmıştır. (ARMAOĞLU, b.t.y., s. 683-689) 1970-1980 arasında dünyada süren çatışmalara rağmen, bir önceki döneme göre Bloklar arasında yumuşama yaşanmaya başlanmıştır.

3.2. 1970-1980 Yılları Arasındaki Dönemde Genel Hatlarıyla Türk Dış politikası

Ankara Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra 1971'e kadar Türk dış politikası, uluslararası koşulların da etkisiyle büyük bir dinamizm içine girmiştir. 1971'den sonra ise "optimal denge noktası"na ulaşmıştır. Türk dış politikası 1973-1980 döneminde, gerek uluslararası alandaki, gerekse iç yapıdaki değişmelere paralel olarak bazı değişiklikler göstermekle birlikte, esas itibarıyla 1960'ların ortasındaki çok yönlü çizgisine uyan bir nitelik taşımıştır. Batı, Demir Perde Bloku ülkeleri ve Üçüncü Dünya ülkeleri arasında uygulanan bu çok yönlü politika, 1980 sonrasında Batı Avrupa'yla ve demir perdeyle ilişkiler açısından sarsıntılar geçirmiş fakat köklü bir değişikliğe uğramamıştır. (GÖNLÜBOL-KÜRKÇÜOĞLU, 1996, s. 608) 1970'li yıllarda dış politikada siyasi etkenlerden ziyade ekonomik etkenler etkili olmuştur. 1974'teki Kıbrıs harekatından sonra Türk dış politikasında Batıya karşı bir soğukluk belirmiştir. Bunda harekata Batı devletlerinin, özellikle soğuk savaş yıllarından beri Türkiye'nin müttefiki olan ABD'nin verdiği tepki etkili olmuştur. Harekattan sonra ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması üzerine Türk dış politikasının önceliği ambargonun kaldırılması üzerine olmuştur. (BİRAND, 1978, s. 398) 1970-1980 arasındaki dönemde Türkiye-AET ilişkilerinde 1980'lerin ortalarına kadar sürecektir bir durgunluk yaşanmıştır. Türkiye-AET ilişkilerine durgunluğun hakim olmasının nedenlerinden birisi de AET ülkelerini sarsan petrol şokudur. Durgunluğun ikinci nedeni Türkiye'de bu dönemde AET ile ilişkilere soğuk bakan partilerin sıklıkla iktidara gelmiş olmalarıdır.

Kıbrıs Adasındaki gelişmeler ve Rumların adayı Yunanistan'a bağlama çabaları, Kıbrıs Türk halkına karşı uygulanan tedhiş hareketleri ve iki Garantör Ülke olan İngiltere ve Yunanistan ile yapılan görüşmelerin sonuç vermemesi üzerine Türkiye, tüm dünyayı karşısına alma pahasına 20 Temmuz 1974'te I. Kıbrıs Barış Harekatını düzenlemiştir. I. Kıbrıs Barış Harekatından sonra Cenevre'de yapılan görüşmelerde bir sonuç alınamaması üzerine, 16 Ağustos 1974'te II. Kıbrıs Barış Harekatını başlatılmıştır. II. Barış Harekatı bir gün sürmüştür. II. Kıbrıs Barış Harekatından sonra dünya kamuoyunda ve BM Genel Kurulunda Türkiye aleyhinde bir ortam oluşmuştur. (GÖNLÜBOL-KÜRKÇÜOĞLU, 1996, s. 573-575) Topluluk, Kıbrıs müdahalesinden sonra Türkiye'ye ABD gibi sert tepki göstermemekle birlikte, Yunanistan'a olan ilgisini artırmış, bu da Türkiye'nin AET'ye soğuk bakmasına neden olmuştur. (KTAC., b.t.y., s. 13) 1974'te gerçekleştirilen Kıbrıs hareketinden sonra, Türkiye, uluslararası politika sahnesinde ön plana geçmiştir. Böylece Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakının önüne geçilmiştir. (DENKTAŞ, 1994, s. 67) Müdahaleyi izleyen çeşitli tepkiler, Türkiye'yi uluslararası politikayla daha yakından ve doğrudan doğruya ilgilenmeye itmiştir. Türkiye, uluslararası politikadan sadece etkilenmeyip, ona yön verebilme durumuna da gelmiştir. (GÖNLÜBOL-KÜRKÇÜOĞLU, 1996, s. 588, 608)

3.3. 1970-1980 Arasında AET'deki gelişmeler

1970 yılının başında La Haye'de toplanan altı AET üyesi devlet ve hükümet başkanları, ortak tarım politikasının nihai bir mali çözüme kavuşturulması ile Topluluğa özgü gelir kaynaklarının oluşturulması ve Avrupa Parlamentosunun bütçeye ilişkin yetkilerinin genişletilmesi kararını almışlardır. Ayrıca La Haye'deki toplantıda genişleme kararı verilerek yeni üyelerin katılımı önündeki engeller kaldırılmıştır. (BAYDAROL, b.t.y., s. 6) 27 Ekimde üye ülkeler, dışişleri bakanlarının düzenli olarak toplanmasını öngören Lüksemburg raporunu onaylamışlardır. 1973 yılında üç ülkenin, İngiltere, İrlanda, Danimarka, tam üyelik müzakereleri imzalanarak, Topluluğun üye sayısı altıdan dokuzaya çıkmıştır. (EC.,1999, s. 4) Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunan Norveç'in katılımı halk oylamasında reddedildiği için Norveç AET'ye katılmamış, böylece Topluluğun üye sayısı dokuz olmuştur. Bu Topluluğun ilk genişlemesidir. 1970 ve 1975'te imzalanan Lüksemburg Antlaşmasından sonra Topluluk, Parlamento ve Konseye kendi kaynaklarını oluşturma yetkisini vermiştir. (EC., 2000, s. 6) 1973-

1974'lü yıllar AET'nin geleceği için zor yıllar olmuştur. Arap ülkelerinin petrol ambargosu sonucu Topluluk her alanda çok zor duruma düşmüştür. Topluluk üyesi ülkeler sanayileşmiş ve teknoloji satan ülkeler olduğu için, petrole aşırı derecede bağımlıydılar. Petrol fiyatlarının dört kat artması ve ambargo Topluluğu olumsuz etkilemiştir. Bir anlamda ortak politika üretmesi beklenen Topluluk ülkeleri kendi problemleri ile uğraşmaya başlamışlardır. 1972 yılında dolar şokundan sonra Avrupa paralarını dengede tutacak olan Avrupa para yılanı yöntemi Bassle Antlaşmasının imzalanmasından sonra uygulamaya konulmuştur. (İKVD., No:163, 2000, s. 26-27) 1974 yılında bugünkü ECU'nün kaynağı olan Eua yaratılmıştır. 1 Eua =0.88867088 gram saf altına eşittir. Genişlemeden sonra Eua dokuz ülke ulusal paralarının bulunduğu sepete bağlanmıştır. Avrupa Para Sisteminin uygulanmaya başlanmasıyla da Eua'nın yerini ECU almıştır. (NEWSWEEK, 1998-1999, s. 7)

1974 yılında Paris zirvesinde Avrupa Topluluğu Konseyi kurulmuştur. Topluluk bu dönemde Akdeniz Politikasını yürürlüğe koymuştur. (BOZKURT, 1992, s.12-13) 1974'ten sonra, önce Yunanistan'daki cunta yönetimi, Türkiye'nin Kıbrıs hareketi ile devrilmiş yerine yeniden demokrasiye geçilmiştir. Yunanistan demokrasiye geçtikten hemen sonra Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Yunanistan başvurusundan altı yıl sonra Topluluğa tam üye olacaktır. Portekiz ve İspanya'da demokratik yönetimler kurulduktan sonra, bu iki ülke de Yunanistan'dan hemen sonra Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuşlardır. Topluluktaki bu gelişmeler ve birinci genişleme Türkiye-Topluluk ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. 1978'de Bremen'de yapılan Konsey toplantısında Fransa ve Almanya daha sıkı bir parasal birlik kurulmasını önermişlerdir. 1979 yılında ikinci petrol şokundan sonra Avrupa para sistemi kurulmuştur. (FONTAINE, 2000, s. 21)

I. Genişleme esnasında ortaya çıkan dolar ve petrol şoku Topluluğu olumsuz etkilemiştir. Yeni üyelerin katılımı Topluluğun karar organlarını ağırlaştırmıştır. Dokuz ülke arasındaki çıkar çatışmaları daha belirgin hale gelmiştir. Böylece karar alma mekanizmaları daha yavaş çalışmaya başlamıştır. 28 Mayıs 1979 yılında Yunanistan ile katılım Antlaşması imzalanmıştır. (FONTAINE, 2000, s. 39) Yunanistan tam üyelik başvurusundan altı yıl sonra Topluluk ile katılım Antlaşması imzalamış böylece oldukça

hızlı bir süreçte Topluluğa tam üye olmuştur. Yunanistan Topluluğa tam üye olurken, Topluluk içindeki pozisyonunu Türkiye'ye karşı kullanılmamayı taahhüt etmiş olmasına rağmen, bu taahhüdünü hiçbir zaman yerine getirmemiştir.

3.4. 1970-1980 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye-AET İlişkileri

3.4.0. Katma Protokol

Ankara Antlaşması'na ekli Geçici Protokolün birinci maddesine göre, Topluluk Ortaklık Konseyi, Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden dört yıl sonra, Türkiye ile, hazırlık dönemini sona erdirecek olan ve geçiş dönemi şartlarını belirleyen bir Katma Protokol imza edilip edilemeyeceğini inceleyecekti. Antlaşmayla Türkiye ve Topluluk arasında geçiş dönemi şartlarını belirleyen bir Katma Protokolün imzalanması öngörülmüştü. Antlaşma'ya ekli Geçici Protokole göre; geçiş dönemine Geçici Protokolün 1 nci maddesinde öngörülen şartlara ve usullere uyularak geçilecekti:

“1. Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden dört yıl sonra, Ortaklık Konseyi, Türkiye'nin ekonomik durumunu gözönünde bulundurarak, Antlaşmanın 4'ncü maddesinde gözetilen geçiş döneminin gerçekleşmesi şartları, usulleri, sıra ve süreleri ile ilgili hükümlerini bir Katma Protokol ile tespit edemeyeceğini inceler.

Katma Protokol Akit Taraflarca imzalanacak ve her birinde uyulması gereken anayasa usullerinin tamamlanmasından sonra yürürlüğe girecektir.

2. Beşinci yılın sonunda Katma Protokol tespit edilememiş ise, Ortaklık Konseyinde kararlaştırılacak ve 3 yılı geçmeyecek bir süreden sonra 1'nci fıkrada öngörülen usule yeniden başvurulur. ...”. (İKV, b.t.y., s. 15)

Antlaşma hükümlerine göre Türkiye, ortaklığın ikinci aşamasına otomatik olarak geçmeyecek, Topluluk, Türkiye'nin geçiş aşamasına hazır olup olmadığını değerlendirecekti. Geçici Protokolün 1 nci Maddesi ile Ortaklığın ikinci aşamasına geçiş koşul ve yöntemleri saptanmış ve geçiş mekanizmasının en erken dördüncü yürürlük yılının bitiminde çalıştırılabileceği belirtilmiş, Geçiş Dönemi koşullarını içerecek

belgenin adı “Katma Protokol” olarak saptanmıştı. (BİLİCİ, 1999, s. 11) Geçici Protokole göre, Katma Protokol Türkiye ve üye devletler tarafından imza edilecek ve daha sonra da Topluluk üyesi devletler ile Türkiye'nin anayasal düzenlemelerine uygun biçimde onaylanarak yürürlüğe girecekti. İkinci aşamaya geçişin gerçekleştirilememesi durumunda hazırlık dönemi üç yıl daha uzatılacaktı. Uzatma, taraflardan birinin ya da her ikisinin çok aykırı bir ekonomik durum ya da siyasal neden yüzünden ikinci aşamaya geçilmesini bir süre ertelemek istemeleri halinde başvurulacak bir önlemdi. Bu durumda da en çok üç yıl olabilecek uzatma süresi sonunda Ortaklık Konseyi geçişe ilişkin incelemeyi yineleyecekti. Geçici Protokole göre, Katma Protokolün yürürlüğe girmesi ile sona erecek olan hazırlık dönemi en çok on yıl sürebilecekti. Katma Protokol dokuzuncu yılın sonunda saptanmış, fakat onay işlemlerinin tamamlanmamış olması nedeniyle yürürlüğe girmemişse, onuncu yılın bitiminde gerekirse bir sapma olarak hazırlık döneminin normal süresine bir yıl daha ekleyebilmek olanağı öngörülmüştü.

Ankara Antlaşmasına göre, Türkiye'nin ekonomik olarak ortaklığın geçiş dönemine hazır olup olmadığı değerlendirilecekti. Fakat burada paradoksal olarak ortaya çıkan durum, Türkiye'nin ekonomik durumunun değerlendirilmesi esnasında gözönünde bulundurulacak olan kriterlerdi. Ankara Antlaşması'nın imzalandığı dönemde ekonomik olarak bazı alanlarda yetersiz olan Türkiye, Antlaşma yürürlüğe girdikten sonraki yıllarda ekonomik durumunu iyileştirmekle beraber, her alanda yeterli duruma gelmiş olmayabilirdi. Bu nedenle geçiş dönemi görüşmeleri, diğer bir deyişle Katma Protokol müzakereleri ekonomik yeterlilikten ziyade Türkiye ve Topluluğun siyasi istekliliği üzerine temellenmekte, siyasi isteklilik bir anlamda Katma Protokol müzakerelerinin ön koşulunu oluşturmaktaydı.

3.4.0.0. Katma Protokol Görüşmeleri'nin Başlaması

Türkiye, Ankara Antlaşmasını imzalayarak önemli yükümlülüklerin altına girmiş, Topluluğun sahip olduğu serbest pazar sistemiyle kalkınacağına dair güvence vermiş, ancak 1968'e kadar, bu konuda hiçbir düzenleme geliştirememiştir. Denilebilir ki, Antlaşma imzalandıktan sonra yüklenen sorumlulukların yerine getirilmesine yönelik ciddi bir çalışma yapılmamıştır. (BİRAND, 1978, s. 71-72) Bu nedenle Katma

Protokol'ün bir an önce imzalanması istenilmiş ve böylece, Türkiye'nin Topluluğa daha sıkı bir şekilde bağlanmasının sağlanacağı, gerekli düzenlemelerin Katma Protokol'ün getireceği zorunlu uygulamalar nedeniyle yapılacağı düşünülmüştür.

Genelde dış politikanın karar alıcıları arasındaki uzlaşmazlık ve özelde Türkiye'nin AET ile ilişkiler siyasetinin belirlenmesinde direkt olarak etkili olan DPT ile Dışişleri Bakanlığı arasındaki çekişme ve uzlaşmazlık, Katma Protokol müzakerelerinde Türkiye'nin pazarlık gücünü azaltıcı etkide bulunmuştur. Dönemin DPT müsteşarı Turgut Özal, AET ile ilişkilerin yavaşlatılmasından yana bir politika benimseyerek, Katma Protokol görüşmelerine başlamadan Topluluk ile yapılan Antlaşmanın uzatılmasının daha yararlı olacağını ileri sürmüştür. Dışişleri Bakanlığı, siyasi gerekçeleri ileri sürerek Katma Protokol müzakerelerinin bir an önce başlatılması gereğini savunurken, DPT yetkilileri bu öneriye karşı çıkarak, Toplulukla imzalanacak bir Antlaşma için hazır olunmadığını ve Antlaşmanın sanayileşme tamamlandıktan sonra imzalanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Dışişleri Bakanlığı, Topluluğun yeni ödünler vermekteki çekimser tutumu, diğer Akdeniz Ülkelerinin Antlaşmalar yaparak Türkiye'ye yakın, hatta bazı ürünlerde daha fazla ödün elde etmeleri olasılığı, İngiltere başta olmak üzere yeni üye adaylarının müzakerelerinin belirmeye başlaması ve Askeri darbe dolayısıyla Antlaşması dondurulan Yunanistan'ı yakalama ihtimalinin doğması gibi nedenlerle, Ankara Antlaşması hükümlerinden de geri dönülemeyeceği için, hazırlık döneminin bırakılıp geçiş dönemine geçilerek yeni yükümlülükler alınmasını savunmuştur. (BİRAND, 1978, s. 324-337) Bütün bu çekişme ve uzlaşmazlık ortamında Katma Protokol görüşmelerinin başlamasına karar verilmiştir. Katma Protokol görüşmelerinin başlamasına karar verilirken, uzlaşmazlık ve çekişme, DPT'nin Türk tarafını, Dışişleri Bakanlığının da AET tarafını temsili boyutuna varmıştır.

Dışişleri Bakanlığının görüşü doğrultusunda, Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden yaklaşık iki buçuk yıl sonra, Antlaşma ile öngörülen süreden yaklaşık bir buçuk yıl önce, hazırlık döneminin ortasında iken, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in isteğiyle 16 Mayıs 1967 tarihinde Brüksel'de yapılan Beşinci Ortaklık Konseyi Toplantısında Katma Protokol konusunda incelemelerin başlatılması talep edilmiştir. Toplantıda Türk heyetine Demirel Başkanlık etmiştir. Başbakan Demirel

yaptığı açılış konuşmasında, Türk tarafının AET ile ilişkilere yaklaşımını şu şekilde ifade etmiştir:

“Avrupa Ekonomik topluluğunun temsil ettiği ekonomik düzen, Türkiye'nin kendine seçmiş olduğu düzendir. Türkiye, ferde öncelik ve ferdi teşebbüse büyük değer veren bu düzenin milletleri refah ve mutluluğa götüreceğine inanmaktadır. Bu değişmez gerçeklere müdrik olan Türkiye, müstakbel Avrupa'nın kurucuları ile olan sayısız bağlarına bir de ortaklık bağı ilave etmekle, iktisadi ve sosyal kalkınmasının hızla gelişmesi için en müsait ortamı hazırlamıştır”. (TEKELİ-İLKİN, 1993, s. 46)

Demirel konuşmasında, Türkiye'nin Avrupa'ya aidiyetini vurgulayarak, Modern Türkiye'nin AET'nin modelini benimsediğini söylemiştir. Toplantıda Türk tarafının temel tezi, Topluluk ile Türkiye arasında kurulan ortaklık ilişkisinin nihai amacının, Türkiye'nin Topluluğa katılmasını sağlamak olduğu biçimindedir. Bunun için de hazırlık dönemi bir an önce sona erdirilmeli ve ortaklığın geçiş dönemi (Katma Protokol) görüşmelerine başlanmalıdır. Ortaklığın geçiş döneminin başlatılabilmesi için Ankara Antlaşması'nda öngörülen bir yıllık hazırlık süresi yetersiz olduğundan, görüşmeler bir an önce başlamalıdır şeklindedir.

Ankara Antlaşması hükümlerine göre, (Madde: 4 ve 8) geçiş dönemi (Katma Protokol) müzakereleri taraflar arasında önceden belirlenmiş ve onaylanmış olan kuralların uygulama biçim ve koşullarını, sıra ve sürelerini saptamak amacına yönelik olacaktır. Geçiş dönemi müzakerelerinde yeni, ya da daha önce kabul edilenlere aykırı kuralların ele alınması söz konusu değildir. Müzakerelerin başlaması, yöntemine uygun olarak yapılacak olan Türkiye'nin ekonomik durumunun incelenmesi sürecinin olumlu sonuç vermesi ön koşuluna bağlanmıştır. Müzakerelerin içeriği, gümrük birliği, ekonomik politikaların yakınlaştırılması, amaçlara yönelik ortak eylemler ve mali işbirliğidir. (SARAÇOĞLU, 1992, s. 129-130)

Türkiye'nin Ortaklık Konseyine yaptığı başvuru 9 Aralık 1968'de Ankara'da yapılan Altıncı Ortaklık Konseyi Toplantısında 1/67 sayılı Karara konu edilerek olumlu yanıt almıştır. Konsey, Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra elde edilen

olumlu sonuçları gözönünde bulundurarak, Ortaklığın geçiş döneminde Türkiye'nin yüklenimlerini ekonominin genel gelişmesine uydurmak için Ortaklığın geçiş aşamasının başlamasını olumlu karşılamıştır. Ortaklığın geçiş aşamasında Türk ekonomisinin olumsuz etkilenmesinin önüne geçebilmek için, Türkiye'nin kalkınma sorunları ve daha belirli bir süre ekonomik yardım yapılmasının sürdürülebilmesi gerekliliği gözönünde tutularak Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesinin sürdürülmesi isteği dile getirilmiştir. Konsey kararı ile Katma Protokolün düzenlenmesi ile ilgili işlemler başlatılmış ve Ortaklık Komitesi gerekli çalışmaları yapmakla görevlendirilmiştir. Ayrıca Türkiye ile Topluluk üyesi ülkeler arasında yeni bir mali protokol düzenlenmesi için, Katma Protokol müzakereleri ile eş zamanlı olarak görüşmelere başlanması kararlaştırılmıştır.

3.4.0.1. Katma Protokol Müzakereleri ve Katma Protokolün İmzalanması

Katma Protokol müzakereleri sırasında da DPT ile Dışişleri Bakanlığı arasındaki uzlaşmazlık ve çekişme devam etmiştir. DPT ile Dışişleri Bakanlığı arasındaki çekişme aslında dış politika karar alıcılarının birbiriyle uzlaşmaz farklı görüş, politika ve çekincelerinin pratiğe yansımalarıdır. DPT temsilcileri AET ile ilişkilerde ikinci aşamaya geçmeden, başka bir deyişle geçiş aşamasını başlatmadan önce, Türkiye'nin gerekli hazırlıkları yapması gerektiğini ileri sürmüş ve hazırlık aşamasının uzatılmasını istemiştir. Dışişleri ise, siyasi gerekçeler nedeniyle, Türkiye'nin bir an önce Batı kurumları ile ilişkilerini sıkılaştırması gerektiğini, bu nedenle Batı Avrupa'daki en büyük entegrasyon hareketi olan AET ile ilişkilerde ikinci ve ileri bir aşamayı teşkil edecek olan Katma Protokol'ün imzalanmasını savunmuşlardır. (BİRAND, 1978, s. 254-255) İki kurum arasındaki farklı görüşler devam ederken, AET Konsey'inin, Katma Protokol görüşmelerinin başlaması yönündeki kararından sonra, müzakerelerin gerçekleştirilmesinde takip edilecek siyasetin belirlenmesi için kurumlar arası görüşmeler başlatılmış, 28 Mayıs 1968 tarihli Koordinasyon Komitesi toplantısında bir çalışma programı önerisi geliştirilmiştir. Bu öneriye göre çalışmalar üç döneme ayrılmıştır. Kısa vadede tamamlanması beklenen çalışmalar en geç Temmuz ayı içerisinde sonuçlanacaktır. Bu grup, miktar kısıtlamalarının ortadan kaldırılması, tarım alanında ortak pazar nizamına uyulup uyulamayacağı, topluluktan ödün istenecek ve ödün

verilebilecek ürünler listesinin hazırlanmasını içermektedir. Kısa vadedeki çalışmaların ağırlığı büyük ölçüde Ticaret ve Tarım Bakanlıklarına ait olacaktır. Daha uzun vadede tamamlanacak çalışmalar Aralık ayı sonuna kadar uzayabilecektir. İkinci grupta yer alan çalışmalarda, mevcut gümrük ve eşdeğerli vergilerin saptanması, bunların kaldırılmasından doğan vergi kayıplarını giderebilme imkanlarının araştırılması, ortak gümrük tarifesine uyum sorunları, koruma önlemleri, tekeller, idari işbirliği konularını kapsayacaktır. Orta vadedeki çalışmaların ağırlığı daha çok Maliye, Gümrük ve Tekel Bakanlığı üzerindedir. Üçüncü gruptaki çalışmaların zamanı saptanmamıştır. Çalışmaların yapılabilmesi 12 ve 22 yıllık listelerde yer alacak malların adlarının ya da sektörlerin DPT tarafından saptanmasına bağlıydı. DPT bu konuda açık bir zaman vermediği için, üçüncü gruptaki çalışmalar için açıkça bir zaman belirtilmemiştir. Adı geçen grup içinde yer alan çalışmalar; indirim programı, uyum programı, liberasyon konsolidasyonu ve artım programı, konsolide edilecek Topluluk kontenjanları ve bunların artım programıdır. Çalışmalar tamamlandıktan sonra Türkiye'nin Katma Protokol tezi belirlenecektir. Çalışmalar yürütülürken DPT, Dışişleri Bakanlığının Türkiye'yi Batılı yapacağız diye dışarı bağlamayı hedeflediğini, aslında AET ile geçiş dönemine hazır olmadığımızı, sanayi stratejilerinin henüz çizilmediğini ve Türkiye'nin AET gibi büyük koordinasyon isteyen bir ilişkiyi kaldıramayacağını ileri sürmüştür. DPT'ye göre Dışişleri her ne pahasına olursa olsun Türkiye'yi dışarıya (Batıya) bağlamaya çalışmaktadır. Dışişlerine göre ise, oluşan siyasi koşullar nedeniyle AET ile Katma Protokol imzalamanın tam zamanıdır. (BİRAND, 1978, s. 224-230) Şayet Topluluğa yeni katılımlar olursa Türkiye'nin önündeki süreç çok daha zor ve karmaşık hale gelecektir.

DPT ve Dışişleri arasında mücadele yaşanırken, bir yandan Katma Protokol müzakereleri de devam etmiştir. 5 Nisan 1968'de Lüksembourg'da toplanan Ortaklık Konseyi toplantısında, Türk heyetinin yeni bir mali protokol isteği Toplulukça geçirilmiştir. Topluluk, bu toplantıda ortaya çıkarmamasına rağmen, Türkiye ile ilgili bir rapor hazırlamıştır. Raporunda Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonraki tarihlerde Türkiye'nin önemli bir gelişme gösterdiği fakat bu gelişmenin Katma Protokolün imzası (Geçiş aşaması) için yeterli olmadığı vurgulanmıştır. Topluluk raporuna göre, Türk gümrükleri çok yüksektir ve Türk işçilerine ikinci öncelik tanınması

imkansızdır. Topluluk görüşü Türkiye'yi ikinci aşamaya geçiş için yetersiz görürken, politik ve siyasi sebepler nedeniyle Türkiye'nin ikinci döneme geçişinin desteklenmesi yönündedir. Türkiye ve Topluluk siyasi tercihleri öne alarak aslında o dönemde ekonomik ağırlıklı bir yapılanma olan AET'nin ekonomik gerekçelerini ikinci plana itmişlerdir. (TEKELİ-İLKİN, 1993, s. 93) Fakat Topluluk, Katma Protokol müzakereleri esnasında tüm pazarlık imkanlarını kullanırken, Türkiye aynı oranda başarılı bir pazarlık süreci sergileyememiştir.

Dışişleri Bakanlığı Topluluğun Türkiye ile ikinci döneme geçmeye karar verdiğini öğrendikten sonra, 29 Kasım 1968'de Brüksel'de toplanan Ortaklık Konseyinde müzakerelerin 1969 sonunda bitirilmesi isteğini dile getirmiştir. Dışişleri, süreyi kısaltarak, bir yandan Topluluğu sıkıştırmak, Topluluğun Akdeniz Ülkeleri ile yürüttüğü müzakerelerin önüne geçmek ve DPT'yi Katma Protokol için gerekli çalışmaları yapmak zorunda bırakmak için müzakerelerin 1969 sonunda Antlaşma ile sonuçlanmasını istemiştir. Dışişlerinin bu önerisi, müzakerelerin süreyle sınırlanmasının alınacak kararları olumsuz etkileyeceği gerekçesiyle Toplulukça reddedilmiştir. 9 Aralık 1968'de Bakanlar düzeyinde yapılan müzakerelerde, Dışişleri Bakanı İ. Sabri Çağlayangil Türkiye'nin Avrupa'ya bağlanması anlamına gelen Konsey toplantısında bulunmaktan zevk duyduğunu ifade etmiş ve şöyle demiştir.

“... Ankara Antlaşması Türkiye'nin Avrupa'ya dahil olduğunun en kesin ve açık belgesidir. ... Eğer geçtiğimiz Hazırlık Dönemi, Ankara Antlaşması'nın hedeflerini gerçekleştirme yönünde atılmış ilk adım ise, Türk Hükümeti geçiş Döneminin bu hedeflere doğru atılmış kesin bir adım olmasını dilemekte ve görüşmelere bu düşünceyle oturmaktadır... ”. (BİRAND, 1978, 245-246)

1968 yılının sonuna doğru AET Avrupa Komisyonu, Türkiye'ye önerilecek olan Antlaşma modelini hazırlamıştır. Model hazırlanırken Atina Antlaşması örnek olarak alınmış, aynı maddeler Türkiye'ye önerilecek taslağa geçirilmiştir. Fakat Topluluk Atina Antlaşması ile Yunanistan'a verdiklerinden büyük bir bölümünü Türkiye için hazırladığı modelden çıkarmıştır. Başka bir deyişle Topluluk, Türkiye'ye önereceği modeli hazırlarken Atina Antlaşması'nı örnek alırken, Antlaşmada kendi çıkarına olan maddeleri Türkiye'ye önermiş çıkarına olmayanları ise çıkarmıştır. Hazırlanan modele göre;

Gümrük Birliğine geçebilmek için 1967 yılında yapılan ithalat rakamları baz alınarak gümrük vergileri taraflarca 22 yıl içinde kaldırılacaktır. Türkiye vergileri hangi ürünlerde, hangi oranlarda kaldıracağına karar vererek Topluluğa bildirecektir. Ortak Gümrük Tarifesine (OGT) hangi yıllarda hangi oranda uyulacağı bildirilecektir ve 22 yıl sonra bu tarifeye uyulacaktır. Türkiye, Topluluktan ithal edeceği ürünlere kendi sanayini korumak için uyguladığı kota, ithalatçıların Merkez Bankasına yatırdıkları ithalat teminatları gibi tüm kısıtlamaları nasıl kaldıracağını belirtecektir. Ayrıca, Topluluktan ithal edilen ürünlerden hangilerinin, hangi tarihlerde libere ve konsolide edileceği, yani Topluluktan hiçbir kısıntıya tabi olmadan ve kısıntı koyulmadan ithal etmek zorunda kalınacak ürünler de listelerle bildirilecektir. Böylece Türkiye'nin toplam ithalatının % 35 ile % 40 arasındaki bölümündeki tüm "korunma aletlerinin" ne zaman ve hangi oranlarda kaldırılarak 22 yıl sonunda Gümrük Birliğine ulaşacağı belirlenecektir. Türkiye'nin sanayisinde bir kriz doğması halinde Topluluk ve Türkiye Ortaklık Konseyinde ortaklaşa karara varmaları halinde tedbirler ertelenebilecektir. (Ortaklık Konseyinde kararlar iki tarafın uzlaşması ile alındığı için tedbirlerin ertelenmesi bir anlamda Topluluğun inisiyatif ve çıkarına bağlıdır. Türkiye'nin tek taraflı bir erteleme kabul ettirmesi mümkün değildir. Aynı durum Topluluk için de geçerli olmakla birlikte, Topluluk zaten müzakere sürecinde kendi çıkarlarını korumaya azami derecede önem verdiği ve uyum sağlamaya çalışacak olan Türkiye olduğu için herhangi bir erteleme istemesi söz konusu değildir.) Topluluk, tarım alanında özellikle İtalya ve Fransa'nın da baskısıyla ödün vermeye yanaşmamıştır. Tarım ürünleri 22 yıl sonra Toplulukla-Türkiye arasında serbestçe dolaşacaktır. Türkiye ve Topluluk vatandaşları Antlaşmayla saptanacak süreler sonunda kademeli olarak, karşılıklı ülkelerde serbestçe iş arayabileceklerdir. İki taraf arasındaki gümrük ve ticaret politikaları yakınlaştırılarak uyum sağlanacaktır. Başka bir deyişle Türkiye bugüne kadar uyguladığı politikaları değiştirerek Topluluğunkilere uyduracaktır. Ekonomik kalkınmasına yardımcı olabilmek için Topluluk, Türkiye'ye beş yıllık bir süreyi kapsayacak bir proje kredisi açacaktır. Topluluğa göre Türkiye, tam üye olmak ve gümrük birliğine ulaşmak istiyorsa bu modeli kabul etmek zorundadır. Topluluğun Antlaşma için ana hatlarını çizdiği bu model Türkiye'nin koşullarına aykırıdır. (BİRAND, 1978, s. 253) Türkiye kendi Antlaşma modelini çizeceği ve kendine en uygun şartları belirleyeceği yerde bir anlamda Topluluk tarafından önerilen modelle inisiyatifini Topluluğa kaptırması ve Topluluk tarafından yönlendirilmiştir. Topluluk

modeli Türkiye'ye hiçbir hareket serbestisi tanımamaktadır. Türkiye topluluk modelindeki önerileri ve gümrük indirim listelerini hazırlamak için yeterli altyapı araştırmalarına ve bilgiye sahip değildir. Ayrıca DPT ve Dışişleri arasındaki mücadele Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu daha da zorlaştırmıştır. Fakat dönemin Hükümeti (Süleyman Demirel), döviz gelirlerini ve ihracatı artırabilmek, Topluluk ülkelerine daha çok işgücü gönderebilmek ve içinde bulunduğu siyasi ortam nedeniyle, Toplulukla bir an önce Antlaşma imzalamak taraftarıdır. 6 Şubat 1969 günü Brüksel'de yapılan ilk resmi müzakerede Ankara'dan herhangi bir talimat gelmediği için Türk heyeti Topluluk temsilcilerini dinlemek zorunda kalmıştır. Topluluk temsilcilerine göre Türkiye'ye bağlayıcı bir model önerilmeliydi, aksi takdirde Türkiye herhangi bir yapı değişikliğine gitmeyecek veya gidemeyecekti. Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra hazırlık döneminde hiçbir gelişme gösterilememiş olması bunun örneğiydi. Brüksel'deki Türk heyeti Ankara'dan bir talimat gelmemesi nedeniyle bir "Hükümet Talimatı" hazırlamış ve heyet başkanı hükümet yetkilileriyle görüşmek üzere Ankara'ya gelmiştir. Heyet başkanının Ankara'ya gelmesiyle, Katma Protokol müzakerelerinde izlenecek yöntemi belirlemek için dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, ilgili bakanlıklarla DPT'yi toplantıya çağırmıştır. DPT müsteşarı Turgut Özal bu toplantıda da Dışişlerine muhalefetini sürdürmüştür. Toplantıda Brüksel'deki heyete verilecek müzakere talimatı belirlenmiş ve müzakerelerin gidişini izleyerek kararları alacak olan Merkez Komite kurulmuştur. Müzakere talimatı ile Türkiye'nin müzakerelerdeki pazarlık stratejisi ve hangi konuda nereye kadar ısrar edileceği belirlenmiştir. Talimat 15 Mart günü Bakanlar Kurulu'nun 6/11496 sayılı kararıyla kabul edilmiş ve şifreyle Brüksel'deki heyete gönderilmiştir. Talimatın gizli tutulması müzakerelerdeki pazarlık gücü açısından hayati öneme sahipti. Talimat 27 Mart günü resmi gazetede yayınlanarak Türkiye'nin tüm stratejisinin Toplulukça bilinir hale gelmesine neden olunmuştur. Talimatın yayınlanması Brüksel'deki heyetin pazarlık gücünü elinden almıştır. Türkiye-Topluluk arasındaki gelişmeler sonunda devam eden müzakereler, Topluluğun önerdiği modele Türkiye'nin tepkisi şeklinde geçmeye başlamıştır. Başka bir deyişle müzakereler Topluluğun istediği çizgide yürütülmüştür. Bu dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğu istikrarsız ortam ve iç karışıklıklar Hükümetin Topluluk ile yürütülen müzakerelerle ilgilenmesine engel olmuştur. Brüksel'deki Türk heyeti ise, Türkiye'nin Batı dünyasına aidiyetini, bulunulan konumdan daha ileri bir

aşamaya taşıyacağı düşünülen Katma Protokol müzakerelerini devam ettirmiş ve isteklerini Topluluk tarafına sunmuştur. (İKVD, 1981, s. 10-11) 1969 Şubat ayında yapılan müzakerelerde taraflar uzlaşma sağlayamamışlardır. Zaten Topluluk önerileri Türkiye'nin isteklerinin çok ötesinde yer almaktadır. Aralık ayında yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında Topluluk heyeti, Türk heyetine verebileceği ödünlere ilişkin önerilerini sunarak, Türkiye'nin ya bunları kabul edeceğini ya da II. aşamaya geçemeyeceğini belirtmiştir. 25 Mayıs 1970'te yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye'nin istekleri şu şekilde dile getirilmiştir; Tekstil, elle yapılan halı ve öteki tekstil ürünlerine konulmak istenilen kontenjanlar kaldırılmamalıdır. Sekiz yıllık liste kaldırılmamalıdır. Liberasyon konsolidasyon oranları otomatik olarak işlememeli, Ortaklık Konseyi kararına bağlı olmalıdır. Tütünde kontenjan kalkmalı, şarapta da Yunanistan'a uygulanan rejim geçerli olmalıdır. Narenciyede Türkiye'nin ortak statüsü göz önünde tutularak İsrail ve İspanya'ya tanınan %40 indirimden daha fazlası tanınmalıdır. Mali Kredinin koşullarında bazı iyileştirmelere gidilmelidir. Türk heyetinin bu isteklerine karşı Topluluk heyeti, indirimlerin otomatik olması ve şarapta olduğu gibi bazı konularda Yunanistan'la yapılan antlaşmalarda verilenlerin Türkiye'ye verilemeyeceğini bildirdikten sonra Türk önerilerini üyeleri arasında görüşmek için zaman istemiştir. Temmuz ayı ortalarına kadar süren pazarlıklarda Topluluk bazı küçük değişiklikler dışında Türkiye'ye istediği ödünlere vermeye yanaşmamıştır. Başbakan Demirel, içinde bulunulan siyasi gergin ortamı da dikkate alarak Katma Protokolün imzalanmasına karar vermiştir. Demirel'e göre Katma Protokolün imzalanmasının politik avantajları büyük olacaktır. Bu sayede ABD ile zedelenen bağlar, Avrupa'yla yakınlaşarak dengelenebilecektir. Antlaşmanın imzası Topluluğun hükümeti desteklemesi anlamına gelecektir ki bu durum ordunun yönetime el koymayı düşünmesine engel teşkil edecektir. Ayrıca Toplulukla Antlaşma imzalanarak; demokrasinin konsolidasyonu, Batıya biraz daha yakınlaşmak, Yunanistan'la arayı kapatmak ve yeni oluşan Avrupa içinde yer alabilmek mümkün olacaktır. Antlaşma zaten 22 yıllık bir modeldir ve vakti gelince gerekli tedbirler alınabilecektir. (BİRAND, 1978, s.314) Dönemin karar alıcıları, ekonomik olarak çok fazla getirisinin olmadığını bilmelerine rağmen geleneksel Batı dünyasında yer alma politikası çizgisinde Katma Protokolün imzalanmasına karar vermişlerdir.

19 Temmuz 1970'te yapılan Ortaklık Konseyi toplantısındaki Topluluk önerisi Türkiye'nin ihraç edemeyeceği ürünlere kolaylıklar sağlarken, temel ihraç ürünleri olan tekstil ve petrol ürünlerini dışarıda bırakmıştır. Bu müzakereden sonra Türkiye tarım konusundaki ısrarından vazgeçmiştir. Toplantıda Topluluk, 8 yıllık listenin kaldırılıp içindekilerin 12 yıllık listeye geçirilmesini kabul etmiştir. Tarım alanında ise tütündeki miktar kısıtlamasının kaldırılmasıyla limon ve mandalinada gümrük indirimi %50'ye çıkarılmış diğer taleplerin ele alınmasını ilki bir yıl sonra olacak revizyonlara bırakmıştır. Geçiş aşamasına resmîyet kazandıracak olan Katma Protokolün imzalanmasından önce listelere kesinlik kazandırılması ve indirim oranlarının otomatik olarak işlemesi istenmiştir. Listeler arasındaki yer değiştirmelerin de %8 ile sınırlandırılması istenmektedir. Tekstil konusunda da kontenjan kaldırılmamıştır. Pamuk ipliğinde kontenjan 300 bin tona çıkarılmış, ham bezde 1000 tonda kalmıştır. Bu kontenjan içindekiler ve kontenjansız olarak makine halıları %75'lik gümrük indiriminden yararlanacaktı, bu kontenjanı aşan dışsatım için %25 gümrük indirimi uygulanacaktı. (TEKELİ-İLKİN, 1993, s. 91) Türk heyetinin tekstil konusunda bir ilerleme sağlamak için yaptığı son girişimler Topluluk heyetince kabul edilmemiş ve toplantının sonunda Antlaşmaya varıldığı resmen açıklanmıştır.

Müzakerelerin Antlaşma ile sonuçlanmasıyla, Türkiye ile Topluluk arasında geçiş dönemi koşullarını belirleyen üç belge parafe edilmiştir. Parafe edilen Katma Protokol ve diğer belgeler 23 Kasım 1970 tarihinde Brüksel'de imzalanmıştır. İlk belge geçiş döneminin çatısını oluşturacak olan Katma Protokoldür. İkinci belge ise görüşmelerine Katma Protokol ile eşzamanlı olarak devam edilen Mali Protokoldür. Mali Protokole göre Topluluk Türkiye'ye 195 milyon dolarlık bir kaynak sağlayacaktır. Üçüncü belge ise Avrupa Kömür Ve Çelik Topluluğu (AKÇT) yetki alanına giren maddelerle ilgili Antlaşmadır.

Katma Protokol ve diğer dokümanlar 22 Temmuz 1971 tarih ve 1448 sayılı yasayla onaylanmış, 3 Ağustos 1971 tarihli 13915 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir Ortaklık Yaratan Antlaşma" ya ekli "Geçici Protokol"ün birinci maddesi uyarınca 23 Kasım 1970 tarihinde Brüksel'de imzalanmış olan Katma Protokol ve ekleri ile Mali Protokol, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu yetki

alanına giren maddelerle ilgili Antlaşma ve Son Senetin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair 1448 Sayılı Kanun ile onaylanmış ve Hükümete yürürlüğe koyma yetkisi verilmiştir. Hükümet bu yetkiyi 21 Aralık 1972 tarih ve 7/5475 sayılı karar ile kullanmış ve Katma Protokolü 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe koymuştur. Katma Protokolün tam ismi “Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Geçici Antlaşma”dır. (KARLUK, 1974, s. 19)

Antlaşma ve metinler TBMM’de onaylanıp Türkiye’de yürürlüğe girmesine rağmen Topluluk üyesi ülkelerin parlamentolarındaki onaylanma süreci uzun sürmüş ve Katma Protokol ile ekli metinler ancak 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girebilmiştir. 1973’e kadar Katma Protokolün “ticari” nitelikte sayılan bazı hükümleri Geçici Antlaşma ile 1 Eylül 1971 tarihinde yürürlüğe girmiştir. (SARAÇOĞLU, 1992, s. 135) Katma Protokol ile Ankara Antlaşması’nda yer alan hükümlerin işletilmesi amaçlanmıştır. (PİŞKİNSÜT, 2000, s. 590)

3.4.0.2. Katma Protokolün Temel Özellikleri

Katma Protokolün yasal temelleri Roma Antlaşması (Madde: 232) ve Ankara Antlaşmasıdır. Ankara Antlaşması gibi Katma Protokol de süresiz bir Antlaşmadır. (COTEC., 1991, s. 79) Topluluk ile Türkiye arasında üç dönemde gerçekleştirilmesi düşünülen ortaklığın ilk Hazırlık Dönemi, Katma Protokolün yürürlüğe girmesiyle son bulmuş ve Ankara Antlaşması’nın 2 nci maddesinde belirtilen Geçiş Dönemi’ne girilmiş, Türkiye-Topluluk arasındaki ilişkilerde Hazırlık Döneminden Geçiş Dönemine geçiş ve Geçiş Döneminin uygulanmasına ilişkin şartlar, usuller ve süreler belirlenmiştir.

Geçiş Dönemi sonunda Türkiye ile Topluluk arasında, sanayi ürünleri konusunda gümrük birliği gerçekleştirilmiş olacaktır. Tarımda birlik 22 yıl sonra ele alınacaktır. Topluluk ile Türkiye arasında el emeğinin serbest dolaşımı 1976-1986 yılları arasında aşamalı olarak sağlanacaktır. (Katma Protokol Madde: 36) Topluluğun Geçiş Döneminde Türk ekonomisine yapacağı mali yardım esasları, Katma Protokole ekli “Mali Protokol” ile saptanmıştır. Mali Protokole göre Topluluk Türkiye’ye 1976 yılına kadar 195 milyon dolarlık kredi açacaktır. (Mali Protokol Madde: 9)

Katma Protokol, esas olarak istisnalar dışında 12 yıl sürecek olan Geçiş Dönemi'nin esaslarını saptamaktadır. (Ankara Antlaşması Madde: 4, Katma Protokol Madde: 10) Buna göre prensip olarak sanayi maddeleri için gümrük birliği 12 yıllık bir süre için gerçekleştirilecektir. Ancak istisnai olarak Katma Protokolün 3 Nolu Ekindeki listelerde yer alan sanayi maddeleriyle ilgili gümrük resimlerinin Türkiye tarafından 22 yıllık sürede kaldırılması kabul edilmiştir. (Katma Protokol Madde: 11) Tarım ürünlerinde gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi ise, ancak 22 yılın sonunda mümkün olacaktır. Bu süre içinde Türkiye, Topluluk ile kendisi arasındaki serbest dolaşımı gerçekleştirebilmek üzere Topluluğun Ortak Tarım Politikasına uyum sağlayacak tedbirleri alacaktır.

Katma Protokol ile Türkiye-Topluluk arasında bir gümrük birliğinin kurulması ve bu birlikteliğin geliştirilmesi öngörülmüştür. Katma Protokol Ankara Antlaşması'nın Türkiye'nin ekonomik koşullarına uygun olarak yürürlüğe konulduğu bir uygulama Antlaşmasıdır. Protokol, sanayi ürünlerinde gümrük birliği, tarım ürünleri için tavizli rejim, işgücünün serbest dolaşımı için takvim, yabancı sermaye, yerleşme serbestisi ve hizmet edinimi, rekabet ve devlet yardımları, ihracatın desteklenmesi ve mali yardımlar ve ekonomi politikalarının koordine edilmesi gibi temel konularda Türk ekonomisinin geleceği için çok önemli uygulama hükümleri taşımaktadır. (CEYHAN, 1994, s.142-144)

Ankara Antlaşması gibi Katma Protokol de GATT'a sunulmuş ve GATT onayından geçmiştir. Katma Protokol ile Ortaklığın iyi işlemesi amacıyla Türkiye ve Topluluğun ekonomi politikaları iyileştirilecektir. Katma Protokolün ekonomik, sosyal ve siyasi özellikleri Ankara Antlaşması ile paralellik taşır ve Protokol Ankara Antlaşması'nın eki niteliğindedir. Ankara Antlaşması'nın 4 ncü, Geçici Protokolün 1 nci maddesine dayanılarak hazırlanan Katma Protokol, Ortaklığın ikinci aşaması olan geçiş döneminin koşullarını saptayan bir "Uygulama Antlaşması" dır.

Ankara Antlaşması'nın belirlemiş olduğu genel çerçeve Katma Protokol ile şekillendirilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Katma Protokol, doktrinde "Geçici Antlaşma" olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle, Protokol tam üyelik öncesi dönemi

düzenleyen bir Antlaşma olarak kabul edilmektedir. (DTM, 1999, s. 333) Ankara Antlaşması'na göre Katma Protokol, Ankara Antlaşması'nın ayrılmaz parçasıdır. (Ankara Antlaşması Madde: 30, Katma Protokol Madde: 62) Katma Protokol ile Ankara Antlaşması'nın II'nci Kısımının Birinci, İkinci ve Üçüncü Bölümlerinde 10'uncudan 21'inci (Dahil) maddeye kadar belirlenmemiş olan kurallar ayrıntılara indirilmiş, gerekli yöntemler saptanmış ve bu yöntemlerin uygulanmasına ilişkin sıra ve süreler ortaya konulmuştur.

Ankara Antlaşması'nda olduğu gibi Katma Protokol de büyük ölçüde Atina Antlaşması'ndan esinlenilerek hazırlanmıştır. Bazı bölümlerde Katma Protokol ile Atina Antlaşması arasındaki paralellik "Yunanistan" yerine "Türkiye" konulması şeklinde olmuştur. Katma Protokol de, Ankara Antlaşması gibi Roma Antlaşmasından kaynaklanan bir ortaklık belgesidir. Atina Antlaşmasından farklı olarak Katma Protokol tümüyle Türkiye'nin sorunlarıyla alakalı hükümler taşımaktadır. Bunlar çok özel konuları ilgilendiren çok sınırlı hükümlerdir. (SARAÇOĞLU, 1992, s.127)

Katma Protokolün imzalanması Ankara Antlaşması'nda olduğu gibi coşkuyla karşılanmamıştır. (BİRAND, 1978, s. 327) Ankara Antlaşması'nın aksine Katma Protokol toplumun değişik kesimlerinden ve siyasi yelpazedeki partilerden büyük eleştiri almıştır. Dışişleri Bakanlığı Katma Protokolün imzasının Türkiye'ye büyük getirilerinin olacağını, siyasi ve ekonomik durumun buna çok müsait olduğunu ileri sürerken DPT, Dışişlerinin bu görüşüne katılmamış ve Türkiye'nin hiçbir açıdan ikinci döneme geçmeye hazır olmadığını söylemiştir.

3.4.0.3. Katma Protokolün İmzalanmasının Temel Nedenleri

Katma Protokol, Türkiye'nin Batıya dönük geleneksel dış politikasının uygulamaya konulmasıdır. (BİRAND, 1978, s. 308) Batılılaşma ve ABD karşıtlarının (Aşırı uçlardaki sol ve sağ kesim) Toplulukla olan ilişkilere muhalefeti Katma Protokolün imzasının Türk dış politikasının karar alıcıları tarafından batıya demirleme olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

Topluluğun Akdeniz ülkeleri ve diğer ülkeler ile tercihli ticaret Antlaşmaları imzalamış olması, Türkiye'nin 1967'den önceki avantajlı durumunu yok etmiştir. Ayrıca, Topluluk İngiltere, Norveç, İrlanda ve Danimarka ile tam üyelik görüşmeleri yapmaktaydı, görüşmelerin katılım ile sonuçlanması Türkiye için Toplulukla ilişkileri zorlaştıracak ve karmaşık hale getirecektir.

Yunanistan'daki cunta yönetimi nedeniyle Atina Antlaşması Topluluk tarafından askıya alınmıştı, Türkiye bu sayede Yunanistan'la arasındaki farkı kapatabilecektir. (Türkiye, Yunanistan'dan sonra Toplulukla ortaklık Antlaşması imzalayan ikinci ülke olduğu için Toplulukla geliştirdiği tüm ilişkilerinde kendisini Yunanistan'la eşit statüde kabul etmiştir. Türkiye'nin eşit statü düşüncesine karşın, Topluluğun Türkiye ile Yunanistan'a yaklaşımı eşit statü ilkesi ile tezat teşkil etmiştir.)

Türk dış politikasının karar alıcıları, Türkiye'nin geçiş dönemine intikal için en elverişli politik ve ekonomik konjonktürü yakaladığını düşünmüşlerdir. Geçiş döneminin başlatılmaması, Topluluk yeni ilişkilerle büyürken, Türkiye'nin hazırlık döneminde kalmasına, ortaklığın organik ve kurumsal niteliklerinin kaybolmasına ve ikinci sınıf bir ortak durumuna düşülmesine yol açacağı düşünülmüştür.

İkinci döneme geçişin geciktirilmesinin, Türkiye'nin Toplulukla olan ilişkilerinin Topluluk tarafından sorgulanmasına ve hazırlık döneminde elde edilen tek taraflı ödünlerde tereddütler doğmasına neden olacağı düşünülmüştür. Türkiye bu yıllarda ihracatının %35 civarındaki bir bölümünü Topluluk ülkelerine yapmaktadır. Türkiye'nin ihracatını artırabilmesinin tek yolu, ekonomik gelişme seviyesi, coğrafi yakınlık ve politik ilişkiler nedeniyle Topluluk ülkeleri ile ilişkilerinin gelişmesine bağlıdır.

Halen tam üyelik müzakereleri devam etmekte olan İngiltere'nin tam üye olması halinde tercihli bir ticaret rejimi elde etme ihtimali imkansız hale gelecektir. Ayrıca ikinci döneme geçilerek planlı kalkınma süreci de hızlandırılabilir. Bu sayede Avrupa'nın ileri teknolojilerinden faydalanma imkanı doğacaktır. İkinci döneme geçilmediği takdirde el emeğinin serbest dolaşımı konusunda hiçbir ilerleme sağlanamayacaktır. İkinci döneme geçilmesiyle birlikte Topluluk sermayesinin de Türkiye'ye akışı kolaylaşacaktır.

Bu sayede oluşacak olan yatırım ortamında Türkiye Topluluk dışından da sermaye çekebilecektir.

İkinci döneme geçilmezse Topluluğun vermeyi kabul ettiği 195 milyon dolarlık mali yardımın alınması imkansız hale gelecektir. İkinci dönemin başlaması ile elde edilen avantajlardan azami oranda faydalanılacak, yüklenilecek yükümlülükler ise hareket serbestisi nedeniyle Türkiye'nin menfaatine olacaktır. Katma Protokol hazırlanırken, Türkiye dışarıdan disiplinli ve sıkı bir model altına alınmıştır. Dönemin karar alıcıları Katma Protokol ile Türkiye'nin tarım ve sanayi ürünlerini satarak, Topluluğun açacağı kredilerden yararlanarak ve işçilerine serbest dolaşım sağlayarak, artacak dövizlerden yararlanılabileceğini ve 22 yılda Toplulukla bütünleşme imkanının doğacağına inanmışlardır. Böylece Toplulukla siyasi bütünleşmeye doğru giden Yunanistan yalnız bırakılmamış olacaktır. (Katma Protokolün uygulamaya konulmasından sonra bu beklentilerin aksi gerçekleşmiştir.)

Katma Protokol ile ihracatın artacağı düşünülürken, Topluluk genişleyerek Türkiye'nin yararlanmayı düşündüğü piyasaya başka ülkeleri de sokmuştur. Genişlemenin doğal sonucu olarak da Türkiye, Katma Protokol ile elde ettiği ödümleri kaybetmiştir. Katma Protokolün imzası sırasında Türkiye'nin Topluluktan almayı düşündüğü krediler daha sonra oldukça yetersiz kalmıştır. Yunanistan siyasi birliği sağlarken, Türkiye Katma Protokolle umduğu Yunanistan'ı takip etme politikasını devam ettirememiştir.

Türkiye, 1970-1980 yılları arasındaki dönemde hızla büyümesine rağmen Katma Protokol ile 1969'larda çizilen model sabit kalmıştır. Başka bir deyişle on yıl içindeki gelişmeler Katma Protokolü aşındırmış ve Katma Protokol Türkiye gerçeklerini karşılayamamıştır.

Katma Protokolün 6 sayılı ekinde tarım ürünlerine uygulanacak rejime ilişkin kurallar belirlenmiştir. Yıl içinde bir takvim çerçevesinde Topluluğun ithalatta Türk ürünlerine uygulayacağı rejim verilirken, Türkiye'nin de Topluluk kaynaklı tarım

ürünleri ithalatının tatminkar bir artış göstermesini sağlayabilecek tercihli rejim uygulayacağına dair bir hüküm getirilmiştir. (ERAKTAN, 1997, s. 27)

3.4.1. 1971-1980 Yılları Arasındaki Dönemde (Katma Protokolün İmzalanmasından Sonra) Türkiye-AET İlişkileri

Ankara Antlaşması ile Türkiye-Topluluk arasında bir ortaklık kurulmuştu. II. Aşamaya geçiş ile Türkiye-Topluluk arasında bir gümrük birliği kurulması devresine girilmiştir. (ŞENER, 1971, s. 1) Katma Protokolün imzasından sonra Türkiye ile Topluluk arasında Katma Protokolün uygulanmasına geçilmiştir. Geçiş dönemi ile (Katma Protokol) Türkiye, Toplulukla arasında Ankara Antlaşması ile kurulan ortaklık ilişkisinde, Topluluğa karşı yükümlülük altına girmiştir. (OĞUZ, b.t.y., s. 5) 1970'li yıllarda, Katma Protokolün Topluluk ülkeleri Parlamentolarında onaylanması uzun sürdüğü için bazı önemli ticaret mallarını kapsayan “Geçici Ticaret Protokolü” imzalanmıştır. 1971 yılındaki askerlerin örtülü müdahalesi sonucu Topluluğun Yunanistan'a yaptığı gibi Türkiye'nin Ortaklık Antlaşmasının da dondurulup dondurulmayacağı endişesi doğmuştur. Topluluk örtülü müdahaleden sonra Türkiye'deki demokratik yönetimden yana tavır koymuş ve Ortaklık Antlaşmasını dondurmamıştır. Topluluğun genişlemesi sonrasında, Katma Protokolün genişlemeye uyumunun sağlanması için Türkiye'nin yeni katılan ülkelerle (İngiltere, Danimarka, İrlanda) “Tamamlayıcı Protokol” imzalaması kararlaştırılmıştır. 2 Nisan 1971'de Ankara'da yapılan 15. Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye, geçiş döneminin başlamasının resmi belgesi olan Katma Protokolü 1 Temmuz 1971'den itibaren yürürlüğe koymayı kabul etmiştir. 27 Temmuz 1971'de Brüksel'de yapılan 16. Ortaklık Konseyi toplantısında Katma Protokol yürürlüğe girinceye kadar Türkiye ile Topluluk arasındaki ticaret ilişkilerini düzenleyecek olan “Geçici Ticaret Antlaşması” imzalanmıştır. Antlaşma 1 Eylül 1971'de yürürlüğe girmiştir. İkinci Mali Protokol 1970 tarihinde imzalanarak 1973'ün başında yürürlüğe girmiştir. (COEU., 1992, s. 77) Türkiye Topluluk ülkelerine ihracatında elde edeceği kolaylıklar karşılığında, Topluluk ülkelerinden ithal ettiği mallara 12 ve 22 yıllık listeleri göz önüne alarak yüzde beş yada yüzde on gümrük indirimi uygulayacaktır. Antlaşma yürürlüğe girmeden bir gün önce gümrük vergileri yüzde yüz yirmi artırılmış ve Antlaşma yürürlüğe girdikten sonra eski oranına

indirilmiştir. (TEKELİ-İLKİN, 1993, s. 141) Böylece Türkiye, ithalatta uygulanacak gümrük indirimlerini artırdığı oran üzerinden yapma hakkını elde etmiştir.

30 Mart 1971 tarihindeki Birleşmiş Milletler Genel Kurul Toplantısında alınan bir kararla UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) çerçevesinde Topluluğun 91 ülkeye genel preferanslar sistemi altında uygulamaya koyduğu gümrük indirimleri, Türkiye'nin Katma Protokol ile elde ettiği ödünlere büyük oranda aşındırmıştır. Bunun üzerine Türkiye, Topluluktan genel preferanslar sistemi içine alınmayı talep etmiştir. Türkiye'nin preferanslardan yararlanma isteği zaten ileride tam üye olacağı teziyle reddedilmiştir. Türkiye, Topluluğun genişlemesi sonucu bazı ürünlerde gümrük indirimleri sağlama imkanını elde etmiş, Topluluk pazarında Katma Protokolün imzasından sonra bazı ürünlerde gümrük muafiyeti elde etmiştir. (AKSOY, 1978, s.1) Topluluğun genişleme görüşmelerinde taleplerin saptanması için çalışmalara başlanmıştır. Topluluğun genişlemesi ve DPT'nin baskısıyla Katma Protokolde revizyon istenmesi kararlaştırılmıştır. Revizyon isteğine Dışişleri karşı çıkmıştır. DPT'ye göre, Topluluğun genişlemesinden sonra Katma Protokolün revize edilmesi imkansız hale gelecektir. (BİRAND, 1978, s. 361) Topluluk, Türkiye'nin yeni katılımlar sonrası oluşan dengenin aleyhine değişeceği için Katma Protokolün revize edilmesi konusundaki isteğine, mali yardımın artırılması konusunda olumlu cevap vermiştir. Fakat diğer istekleri sıcak karşılamamıştır. DPT ve diğer kamu kuruluşları Topluluğun genişleme görüşmelerini başlangıç ödünlere iyileştirmek için bir fırsat olarak görmüşlerdir. Ayrıca tarımda altı Topluluk ülkesi arasında uygulanan OGT'ye yeni ülkelerin katılmasının Türkiye'nin ihracatını olumsuz etkileyeceği hesaplanmıştır. Hükümet bunalımları ve revizyon konusunda bakanlıklar ve DPT arasındaki görüş ayrılıkları sonucu, 10 Aralık 1971'deki Ortaklık Konseyi toplantısına Türkiye, genişleme konusundaki resmi görüş oluşmadığı için erteleme isteğiyle katılmıştır. 20 Temmuz 1972'de yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında, genişleme ile Türkiye'nin karşılaşacağı sorunlar görüşülmüştür. Avrupa Toplulukları Ekonomi ve Sosyal Komitesi ile Türkiye'deki benzer organlar arasında ilişki kurulması, Katma Protokol hükümleri kapsamında Türkiye ile Topluluk arasındaki ticarete konu olan malların tercihli rejiminden yararlanması için kullanılacak dolaşım belgeleriyle ilgili 5/72 sayılı karar kabul edilmiştir. (DTM, 1999, s. 323-324)

13-14 Ocak 1972'de, Topluluğun genişlemesinin Türkiye'ye muhtemel etkileri konusunda Topluluk-Türkiye heyetleri arasında gerçekleşen görüşmelerde, Türk heyeti Katma Protokol ile oluşan yüklenimlerinin azaltılabilmesi için henüz Topluluktan nelerin isteneceğine karar verilememiş olduğundan, Topluluğun görüşünü öğrenmeye çalışmıştır. Türk heyeti ayrıca, genişleme ile oluşacak ortamda Türkiye'nin Katma Protokol ile elde ettiği ödünlere aşınacağını ileri sürmüştür. İngiltere'nin Topluluğa katılması ile İngiliz Milletler Topluluğundan gelen işçilerin Türk işçilerin durumunu güçleştirici etkide bulunacağı, buna karşı tedbir alınması gereği Topluluk heyetine iletilmiştir. Dışişleri yetkilileri ve DPT Müsteşarının katılımıyla oluşturulan bir heyet Katma Protokolün revize edilmesini sağlamak için Topluluk nezdinde görüşmelerde bulunmak üzere Avrupa'ya gitmiştir. Türk heyetinin revizyon istekleri Topluluk yetkililerince ya geçirilmiş, yada olumsuz karşılanmıştır. (BİRAND, 1978, s. 366-367) Türkiye ile Topluluk arasında 1973 yılına kadar süren görüşmelerde ne yeni tarım ödünlere, ne de Katma Protokolün esnekleştirilmesi (revize edilmesi) konularında fazla bir gelişme kaydedilememiştir. 30 Haziran 1973'te yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye, Topluluk ülkelerinde çalışan Türk işçileri lehinde alınacak sosyal güvenlik tedbirlerinin Katma Protokol hükümlerinde öngörülen süre içinde kabulüne verdiği önemi Topluluk yetkililerine iletmıştır. Ayrıca, ortaklığın Topluluğun üç yeni üyesine yayılması çerçevesinde Türkiye'nin ileri sürdüğü bazı talepleri de karşılamak üzere Katma Protokolde hükme bağlanan tarım iyileştirmeleri sonucu olarak, bazı tarım ürünlerinde rejimi iyileştiren, taviz tanınmış ürünlerde Topluluk pazarına giriş kolaylıkları getiren 1/73 sayılı Karar kabul edilmiştir. (DTM, 1999, s. 324) 1 Ocak 1973'te Topluluk ülkeleri Parlamentolarında onaylanan Katma Protokol ve mali protokol resmen yürürlüğe girmiştir. Bu arada Türkiye, Topluluğun genişlemesi karşısında sanayisinin zarar göreceğini ileri sürerek böyle bir durum doğması halinde Katma Protokol yüklenimlerini tek taraflı olarak kısıtlama talebini Topluluğa iletmıştır. Topluluk Türkiye'nin bu isteğine olumlu yanıt vermemekle beraber, konunun Ortaklık Konseyinde görüşülmesini istemiştir. Şayet Ortaklık Konseyi altı ay içinde bir karara varamazsa Türkiye bu kararı tek taraflı olarak verecektir. Konsolide edilecek liberasyon listesi, 1976'ya kadar 1967 ithalatı içinde 722 milyon lira değeri karşılayan ve gündemde olan liste uygulanmaya devam edilecektir. 1976'da listenin kapsamının %35 oranında 1 milyar liraya yükseltilmesi kararlaştırılmıştır. Genişleme sürecinde tarım alanında hiçbir ilerleme

kaydedilememiştir. Topluluk tarım alanında Türkiye'ye ödün vermeye yanaşmamıştır. 1971-1977 yılları arasındaki dönemi kapsayan ve 195 milyonu Topluluk bütçesinden, 25 milyonu Avrupa Yatırım Bankası (AYB) kaynaklarından olmak üzere toplam 220 milyon EURO tutarındaki İkinci Mali Protokol 1973 yılında yürürlüğe girmiştir. (İKVD., Eylül-Aralık 2000, s. 29)

1973 yılı içinde Topluluk genişleme sürecini tamamlayarak, genişleme Antlaşmaları yürürlüğe girmiştir. Genişleme sonrası Topluluğa katılan yeni ülkelerle Türkiye'nin uyumunu sağlayacak olan tamamlayıcı protokoller imzalanmıştır. Tamamlayıcı protokol yürürlüğe girinceye kadar Türkiye ile Topluluğa yeni katılan ülkeler arasındaki ticarete ilişkin hükümleri düzenleyecek olan ve Türkiye'nin Toplulukla olan ortaklık ilişkisini yeni üç üyeyi de kapsar hale getirecek olan ve 30 Haziran 1973'te imzalanan geçici protokol 1 Ocak 1974'te yürürlüğe girmiştir. 14 Ekim 1974'te yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında, Topluluk-Türkiye arasındaki ticaret alanında alınan sonuçlar görüşülmüş, Katma Protokolün 39 ncu maddesinin uygulamaya konulması ve bazı maddeler için Türkiye tarafından iç vergi konularak telafisinde ciddi güçlüklerle karşılaşılacağı ileri sürülen mali karakterli vergilerin muhafaza edilmesi için tek taraflı yetki talebi tartışılmıştır. 1972-1973 döneminde dünyadaki değişimler sonrası tarım ürünleri ticareti büyük canlılık kazanmıştır. (AKDER, 1992, s. 5) Tarım ticaretindeki canlanma Topluluğun Türkiye'ye tarım ürünlerinde ödün vermesini sağlayamamıştır. 1975 yılında DPT'nin Katma Protokoldeki değişiklik ve revizyon isteğinin, gündeme getirilmesine Dışişleri Bakanlığı siyasi ortamın uygun olmadığı gerekçesiyle karşı çıkmıştır. 1975 yılı Topluluk-Türkiye ilişkilerine durgunluğun hakim olduğu bir dönemdir. 16 Eylül 1975'te yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında, 30 Haziran 1973 tarihli tarımla ilgili kararların yürürlüğe konulması, Katma Protokolün işgücünün serbest dolaşımına ilişkin 36 ncu maddesinin yürürlüğe konulması, Yunanistan'ın Topluluğa tam üyelik başvurusu görüşülmüş, Türkiye'nin ödemeler dengesi güçlükleri ve Türkiye aleyhine giderek artan dış ticaret açığının ortaya çıkardığı sonuçları saptamak üzere Ortaklık Komitesinin görevlendirilmesine ilişkin 2/75 sayılı Karar kabul edilmiştir. (DTM, 1999, s. 325) 1975 döneminde Topluluk ayrıca Türk heyetinden, Türkiye'deki işsizliğe çare bulmak amacıyla yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi için gerekli düzenlemelerin yapılmasını istemiştir. Topluluğun Akdeniz ülkelerine verdiği tavizleri

birleştirdiği ve Türkiye'yi dışarıda bıraktığı Akdeniz Politikası, Türkiye'nin Katma Protokol ile elde ettiği ödünlere aşındırmıştı. Aşınma özellikle tarım alanında belirgin hale gelmiştir. Topluluk daha önce olduğu gibi tarım konusunda Türkiye'nin isteklerini olumlu karşılamamıştır. Yine Katma Protokol hükümlerine göre (Madde: 36) Türkiye ile Topluluk arasında 1976'dan başlamak üzere 1986 yılına kadar işçilerin serbest dolaşımı kademeli olarak gerçekleşecektir. Almanya Topluluğa başvurarak bu kararın değiştirilmesini istemiştir. Kararın değiştirilebilmesi için Türkiye ile mutabakat sağlanması gerekiyordu. Topluluk, Türkiye'nin yer değiştiren işçilerin sosyal güvenlik haklarının birleştirilmesini sağlayacak değişiklik önerisini kabul etmeyince, Türkiye de Topluluğun teklifini reddetmiştir. 1976'ya Türkiye-Topluluk ilişkilerinde sorunlarla girilmiştir. Türkiye'nin Topluluğa karşı ticaret açığı her geçen yıl daha da artmıştır ve 1976'da 1.772 milyon dolara yükselmiştir. (TEKELİ-İLKİN, 1993, s. 193) Türkiye, Katma Protokol hükümlerine göre 1976 yılında gümrük birliğini sağlamak üzere, 12 yıllık listedeki mallarda %10, 22 yıllık listedeki mallarda da %5 bir gümrük indirimi yapmış ve konsolide liberasyon listesi oranını %35'ten, %40'a yükseltmiştir. Ayrıca Toplulukla ilgili Merkez Bankası teminat oranları %10 düşürülerek, Topluluğa ayrılan ithalat kontenjanları değer olarak %10, miktar olarak da %5 artırılmıştır. 1976 dönemi Türkiye'nin Topluluğa karşı yükümlülüklerini yerine getirdiği fakat Topluluğun Türkiye'ye karşı yükümlülüklerini ağırdan aldığı bir dönemdir. Topluluğun Katma Protokolle Türkiye'ye verdiği ödünlere bir kısmı kağıt üzerinde kalmıştır. Çünkü ödün verilen ürünler arasında Türkiye'de üretilmeyen pekan cevizi, kakao, vanilya, Brezilya cevizi, avakado armudu, gibi ürünler vardır. (ŞAHİNÖZ, 1998, s. 26) Bu dönemde bakanlıklar arasındaki görüş ayrılıkları ve hükümet bunalımları, Türkiye'nin Topluluktan isteklerini netleştirmesine engel olmuştur. Türkiye'nin istek ve önerilerini netleştirememesi Topluluğa Türkiye ile ilişkileri ağırdan alma imkanı vermiştir. 2 Mart ve 20 Aralık 1976 tarihlerinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantılarında, Türkiye'nin dış ticaret açıkları karşısında Ortaklık Komitesince düzenlenen rapor görüşülmüş, Katma Protokolün sosyal güvenliğe ilişkin 39 ncu maddesinin yürürlüğe konulmasıyla ilgili çalışmalar gözden geçirilmiş, Ankara Antlaşmasının işçilerin serbest dolaşımı ile ilgili hükmünün (Madde: 12) ve Katma Protokolün hükmünün (Madde: 36) uygulanması konusundaki ilk kademe kurallarını saptayan 2/76 sayılı Karar kabul edilmiştir. (DTM, 1999, s. 325)

1977'de Topluluk, Türkiye'nin hızla gelişen pamuk ipliği ihracatını sınırlamak için Türkiye'nin bu maldaki vergi iadesini kaldırmasını ve satış fiyatını artırmasını istemiştir. Bu istek Türkiye ile Topluluk arasında bir güven bunalımının doğmasına ve Ortaklık Komisyonu toplantılarının yapılmamasına neden olmuştur. Türkiye, Topluluk dışı ülkelerin yararlanacağı ortak gümrük tarifesi uyarınca yapması gereken indirimleri yapmamıştır. Topluluk, Katma Protokolün 2 sayılı ekinin 1 nci maddesi uyarınca pamuk iplikleri, pamuklu dokumalar ve halılarda, kontenjan dışı yapılan ithalata ortak gümrük tarifesi üzerinden yapılan indirimi %25'ten %50'ye çıkarmıştır. DPT, bu dönemde de, daha önce savunduğu Katma Protokol revize edilmeden kalkınma planlarının oluşturulamayacağı görüşünü devam ettirmiştir. (BİRAND, 1978, s. 446) Tarım konusunda da fazla bir ilerleme kaydedilememiştir. 1977'nin sonuna doğru Topluluk, tamamlayıcı protokolün üye dokuz ülkenin parlamentolarından geçerek yürürlüğe girmesi çalışmalarını tamamlamış ve protokolü yürürlüğe sokmuştur. Buna karşın Türkiye, henüz tamamlayıcı protokolü TBMM'de onaylamamıştır.

1978 yılının başında Bülent Ecevit Başbakanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur. Türkiye'deki iktidar değişikliği ile Topluluk-Türkiye ilişkilerinin canlanacağı ümidi doğmuş, fakat Topluluk tarım alanında ve serbest dolaşımında Türkiye'nin isteklerine olumlu yanıt vermeye yanaşmamıştır. (SARAÇOĞLU, 1981, s. 2) Topluluk, Türkiye'nin uygulamaya koyduğu erteleme kararlarını (Katma Protokol Madde: 60) uygulama süresini öğrenmek istemiştir. Türkiye'nin Topluluktan ABD'nin kendisine uyguladığı ambargoyu kaldırmasını sağlama isteği, Toplulukça böyle bir isteğin ABD'nin iç işlerine karışmak olacağı kararıyla reddedilmiştir. Türkiye ile Topluluk arasındaki soğukluk ve karşılıklı güvensizlik ortamı 1978 yılında da devam etmiş ve bu yılda da Ortaklık Konseyi toplantısı yapılamamıştır. 1978 yılında Başbakan Ecevit, Topluluk merkezi Brüksel'e bir gezi düzenlemiştir. Bu gezi ile Türkiye ile Topluluk arasındaki olumsuz hava dağılmış fakat daha sonra Yunanistan'ın üyeliği ile Türkiye'nin durumunu netleştirmek için Türkiye'ye özel statü tanınması talebi ve Türkiye'nin siyasal işbirliğine katılması önerisi, İngiltere ve Almanya'nın desteğine rağmen Fransa'nın muhalefet etmesi nedeniyle kabul edilmemiştir. Topluluğun temsil önerisini kabul etmemesi Türkiye tarafında kaygıyla karşılanmıştır. 9-11 Ekim 1978 tarihinde Topluluk Heyeti ile Türk Heyeti arasında Ankara'da yapılan görüşmelerde Türkiye, Katma Protokol hükümlerini yerine

getiremediğini ve erteleme isteğini Topluluk heyetine iletmiştir. Ayrıca Türkiye, Katma Protokolün yeniden ele alınıp iyileştirilmesi, tarım ihracat ürünlerindeki talep listesinin öncelikle ele alınmasını, III. Mali protokolün TBMM’de onaylanmak üzere olduğunu ve kredilerin serbest bırakılmasını istemiştir. Topluluk heyeti Türk görüşlerini dinlemiş fakat cevap vermemiş ve bazı isteklere de, Topluluk-Türkiye arasındaki ilişkilerde ileri aşamaya geçilmesini önleyecekleri savıyla karşı çıkmıştır. Topluluk bu dönemde Türkiye’nin Yunanistan’ı takip ederek tam üyelik talebinde bulunmasından çekindiği için Türkiye’nin istekleri Toplulukta bir rahatlama olmasına neden olmuştur. 1979-1982 yılları arasındaki dönemi kapsayan ve Türkiye’ye 310 milyon EURO tutarında kredi sağlayan Üçüncü Mali Protokol yürürlüğe girmiştir. (İKVD., Eylül-Aralık 2000, s. 30)

1979 yılında, iki yıl aradan sonra Ortaklık Konseyi toplantısı yapılmıştır. 16 Mart 1979’da yapılan toplantıda Katma Protokol hükümlerine göre (Madde: 56) Yunanistan’ın tam üyeliği konusunda siyasal danışmada bulunulmuştur. Türkiye, Yunanistan’ın katılımından dolayı uğrayabileceği kayıplar konusunda Topluluğu uyararak gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir. (DTM, 1999, s. 325) Topluluk, Türkiye’nin gümrük birliğine ilişkin 1978’deki beş yıllık dondurma önerisini kabul etmiş ve buna karşılık Türkiye’den de tarım ürünleri ve işçilerin serbest dolaşımı konusunun beş yıl dondurulmasını istemiştir. Topluluk Katma Protokoldeki açık hükümlere rağmen serbest dolaşımı uygulamaya koymak istememektedir. (YAVAŞI, 1997, 82) Dönem başkanlığı Türkiye’de olduğu için Türkiye’nin Topluluk önerilerini görüşmek üzere Ortaklık Konseyi’ni toplantıya çağırması gerekiyordu, Türkiye Topluluk önerilerini yetersiz gördüğü için Ortaklık Konseyi’ni toplantıya çağırmamıştır. Türkiye’nin Topluluk ile olan dış ticaret açığı 1978 yılına doğru azalma eğilimine girmiştir. 1979’da ise 1978’e yakın bir ticaret hacmi gerçekleştirilmiştir. 1979’da Türkiye’nin Topluluktan ithalatı, 1.825 milyon dolar, Topluluğa ihracatı ise 1.097 milyon dolardır. Böylece 1979 yılında Türkiye’nin Toplulukla dış ticaret açığı 730 milyon dolardır. (CEYHAN, 1994, s. 147) 1970-1975 döneminde Türkiye-Topluluk ilişkileri istikrarsız bir seyir izlemiş, 1975-1980 döneminde ise, petrol şokunun Avrupa ekonomilerinde yarattığı dalgalanma ve Kıbrıs hareketi sonucunda ilişkilere durgunluk hakim olmuştur.

3.5. 1970-1980 Yılları Arasında Türkiye'deki Politik Gelişmeler Ve Hükümetlerin AET ile İlişkilere Yaklaşımları

1960 döneminin sonuna, 1970'in başına doğru Türkiye'deki sağ ve sol çatışmaları, öğrenci hareketleri, sokak gösterileri ve siyasi istikrarsızlık önüne geçilemez hale gelmişti. Dönemin, Süleyman Demirel Başbakanlığındaki Hükümeti olayların önüne geçmekte ve istikrarı sağlamakta başarısız kalmıştı. Yaşanan hükümet bunalımları siyasi yaşamdaki diğer bir istikrarsızlık unsuruydu. Türkiye AET ile Katma Protokol müzakerelerini iç siyasetindeki istikrarsızlıkların zirvede olduğu bir dönemde yapmak zorunda kalmıştı. Bu nedenle de dönemin hükümeti ve dış politikanın karar alıcısı TBMM, Katma Protokol müzakerelerinde karar alma sürecine gereği kadar katılamamıştı. 1970 yılında Katma Protokol müzakerelerinin sonuçlanmasında acele edilmesinde Demirel Hükümetinin Batı ile ilişkileri sıkılaştırarak iç bunalımları aşmak istemi etkili olmuştur.

1960-1970 yılları arasındaki gelişmelerin de etkisiyle Türkiye, 1970 yılına büyük çalkantılarla girmiştir. Demirel hükümeti artık kontrolü ve istikrarı sağlamakta yetersiz kalmaya başlamıştır. İç karışıklık üniversitelerin işgal edilmesine, silahlı çatışmaların olağan hale gelmesine ve işçi hareketlerinin büyük illere yayılması boyutuna varmıştır. Hükümette bulunan Demirel Başbakanlığındaki Adalet Partisi (AP)'nde ise iç bölünmeler başlamıştır. Tüm bu gelişmeler sonunda AP'den istifa eden Bilgiç, Menderes Grubu AP Hükümetinin bütçe görüşmelerinde ret oyu kullanarak Demirel Hükümetinin düşmesine neden olmuşlardır. Demirel partisindeki muhalif grubun istifasından sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Demirel, partisinde ortaya çıkan muhalefette, muhalif grup ile ilişki içinde olduğuna inandığı DPT Müsteşarı Turgut Özal'ın Katma Protokol müzakerelerindeki Dışişleri Bakanlığının politikasını eleştiren görüşlerini dikkate almamaya başlamıştır. (BİRAND, 1978, s. 299-302) Ülkenin ve partisinin içinde bulunduğu istikrarsız durum sonucu Başbakan Demirel kendisine yöneltilen istifa çağrılarını istikrarın en yakın zamanda yeniden tesis edileceğini belirterek reddetmiştir.

1970 yılındaki gelişmelerin 1971 yılında da devam etmesi sonucu 12 Mart 1971 yılında Silahlı Kuvvetlerin verdiği muhtırayla, Demirel Hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır. Katma Protokol müzakerelerinin sonuçlanmış olması ve Topluluğun Türkiye'deki demokrasinin devamından yana tercihini açıklaması Demirel'in umduğu gibi Silahlı Kuvvetlerin örtülü müdahalesinin önüne geçmeye yetmemiştir. Demirel Hükümeti'nin istifasından sonra başbakanlığa Nihat Erim getirilmiştir. Necmettin Erbakan liderliğindeki, Topluluk-Türkiye ilişkilerine ve Katma Protokole karşı çıkan Milli Nizam Partisi (MNP) dini öne alarak laikliğe aykırı davrandığı gerekçesiyle askeri müdahaleden hemen sonra 20 Mayıs 1971 tarihinde kapatılmıştır. Yine Türkiye-Topluluk ilişkilerine, Avrupa burjuvazisinin Türkiye'ye yerleşmesi olduğu iddiasıyla karşı çıkan sol kesimin TBMM'deki temsilcisi TİP de bölücülük yaptığı gerekçesiyle kapatılmıştır. Türk siyasi literatüründe "12 Mart Rejimi" olarak yer alan bu dönemde, 1960 müdahalesinin aksine TBMM değil siyasi partiler askıya alınmıştır. 12 Mart yönetimi 1973'e kadar devam etmiştir. (ÖZDEMİR, 1992, s.225-227) 12 Mart yönetimi 1961 Anayasası'nda önemli değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler ile 1961 Anayasası'nda getirilen özgürlüklere kısıtlamalar getirilmiştir. (GÖZÜBÜYÜK, 1999, s.140)

CHP'ten istifa eden Nihat Erim'in Başbakanlığında 26 Mart 1971'de kurulan teknokratlar hükümeti iç karışıklıkları önleyememiştir. Fakat ekonomik açıdan farklı bir perspektif getirmiştir. Başbakan Erim iç karışıklıklar dolayısıyla Katma Protokol üzerinde fazla düşünmeye ve Türkiye-Topluluk ilişkilerini gözden geçirmeye fırsat bulamamıştır. Sağ-sol çatışmaları, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idama mahkum edilmesi, Mahir Çayan ile arkadaşlarının hapisten kaçması, ABD ile yaşanan afyon ekimi krizi, Erim Hükümetini meşgul etmeye yetmiştir. (BİRAND, 1978, s. 360) Ancak sekiz ay görevde kalabilen I. Erim Hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır. AP'nin desteğinde kurulan II. Erim Hükümetinde de dört ay sonra Başbakan Nihat Erim istifa ederek yerini Milli Savunma Bakanı Ferit Melen'e vekaleten bırakmıştır. Yaklaşık 13 ay görevde kalan Erim kabinesi, göreve gelişinden dokuz ay sonra tekrar yeni bir hükümet kurmak zorunda kalmıştır. Tüm bu olumsuzluklar ve istikrarsız ortam, hükümetin Toplulukla ilişkiler politikasını olumsuz etkilemiştir. İç politikadaki olumsuzluklar ve bürokrasinin bir bölümünün olumsuz tutumu nedeniyle durma noktasına gelen ilişkilere rağmen, Erim hükümeti Topluluk-Türkiye ilişkilerinin gelişmesine yönelik bir politika izlemiştir.

(SARAÇOĞLU, 1991, s. 51) Erim Hükümetinin iktidarda bulunduğu yıllarda Katma Protokolün TBMM’de onay görüşmeleri yapılmıştır. Aynı dönemde Topluluğun birinci genişlemesi tamamlanmak üzeredir ve bu durum Türkiye’nin Katma Protokolle elde ettiği ödünlere aşınmasına, ticaret açığının Türkiye’nin aleyhine değişmesine neden olmuştur. Başbakan Erim, Katma Protokole yöneltilen eleştirileri gözden geçirmek ve bir politika belirlemek için DPT, Dışişleri ve diğer bakanlıklardan ilgililerin katıldığı bir toplantı yapmıştır. Toplantı sonucunda DPT’nin ısrarıyla Katma Protokoldeki bazı maddelerde revizyon istenilmesine karar verilmiştir. Dışişleri bu karara kesinlikle karşı çıkmış, fakat Erim’in direktifiyle revizyon konusunu görüşmek üzere Topluluğa bir heyet gönderilmiştir. Görüşmelerden fazla bir sonuç alınmamıştır. Katma Protokol müzakerelerinde Dışişleri Bakanlığı ile çekişen DPT’deki Turgut Özal grubunun yerine, Memduh Aytür atanmıştır. Aytür grubu da Katma Protokol ve AET ile ilişkiler stratejisinde Dışişleri ile farklı görüşler savunmuştur. Aytür’e göre Katma Protokol bir an önce revize edilmelidir yoksa mevcut Antlaşma Türkiye’nin elini kolunu bağlamıştır. Özal grubu ile olduğu gibi DPT ile Dışişleri arasındaki görüş ayrılığı uzlaşmazlık derecesine varmıştır. DPT genişleme sürecinde oluşan boşluk sayesinde Katma Protokolün revize edilebileceğini savunurken Dışişleri revizyon önerisine sıcak bakmamıştır. (TEKELİ-İLKİN, 1993, s. 147) Erim Hükümetinin devamı niteliğindeki Melen Hükümeti, 11 ay görevde kalmıştır. 1973’te AP Lideri Süleyman Demirel ve CHP’nin yeni lideri Bülent Ecevit’in Antlaşması ile Genel Kurmay Başkanı Faruk Gürler’in Cumhurbaşkanı seçilmesi engellenmiş, emekli Oramiral Fahri Korutürk Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Korutürk’ün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle Melen Hükümeti istifa etmiş ve 12 Mart yönetimi sona ermiştir. Korutürk Naim Talu’yu Başbakanlığa getirmiş ve AP-Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ve bağımsızlardan oluşan bir seçim hükümeti kurulmuştur. Talu Hükümeti döneminde Türkiye Topluluk organlarında temsil edilme isteğini Topluluğa iletmiştir. 14 Ekim 1973’te yapılan genel seçimlerde 450 sandalyeli TBMM’de, Ecevit liderliğindeki CHP 185, AP 149, MNP’nin kapatılmasından sonra yine Erbakan tarafından kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) 48, DP 45, Aşırı sağ görüşüyle tanınan Türkeş’in liderliğindeki MHP 3 milletvekilliği almıştır.

Seçimler sonrasında 26 Ocak 1974’te Bülent Ecevit’in Başbakanlığında CHP-MSP Koalisyon hükümeti kurulmuştur. MSP, Türkiye-Topluluk ilişkilerine temelden karşı bir

tutum izlemekteydi, CHP ise Topluluk-Türkiye ilişkilerine eleştirel bir yaklaşım geliştirmekle beraber karşı değildi. Koalisyonun kurulduğu yıllarda ekonomi rayına oturmaya başlamış, iç karışıklıklar istikrara kavuşmuştu. Hükümet programına AET ile ilgili bir hüküm konulmamakla birlikte, koalisyon ortakları gerçekleşen ilişkiden Türkiye'nin çıkarını azami düzeyde sağlama kararı almışlardır. (KARLUK, 1998, s.497)

I. Ecevit Koalisyon Hükümeti döneminde de Katma Protokolü revizyon çalışmaları devam etmiştir. Başbakan Ecevit koordinasyonu sağlamak için DPT Özel İhtisas Komisyonu'nu kurdurmuş ve Katma Protokol ile ilgili rapor hazırlamasını istemiştir. Yine Dışişleri ile DPT arasındaki görüş ayrılığı giderek daha da derinleşmiştir.

17 Kasım 1974'te Cumhurbaşkanı Korutürk, Sadi Irmak'ı Başbakanlığa atamıştır. Sadi Irmak'ın Teknokrat ve Bürokratlardan oluşan hükümeti TBMM'de güven oyu alamamış, fakat yerine başka hükümet kurulamadığı için Mart 1975'e kadar görevde kalmıştır. Ecevit Hükümeti'nin düşmesiyle bu dönemde Toplulukla ilişkilerde gerçekleşen ivme yerini tekrar rutin gelişmelere bırakmıştır. (BİRAND, 1978, s. 392)

Irmak hükümetinden sonra 12 Nisan 1975'te Demirel Başkanlığında AP-MSP-CGP-MHP-Bağımsızlardan oluşan sağ merkezli Milliyetçi Cephe (MC) hükümeti kurulmuştur. MC Hükümeti, altı aylık bir hükümet krizinden sonra kurulabilmiştir. 1975'li yıllar Türkiye'nin Kıbrıs harekatı nedeniyle yalnızlığa itildiği yıllardır. Bir yanda ABD ambargosu diğer yandan da Topluluğun Kıbrıs harekatından sonra Yunanistan'a karşı sergilediği yakınlık ve Türkiye'yi dışlaması, Türk yönetici elitinin Batı ve Topluluk ilişkilerini yeniden sorgulamasına yol açmıştır. DPT tarafından Topluluk yanlısı politika ürettiği gerekçesiyle sürekli eleştirilen Dışişleri bile bu tarihten sonra Toplulukla ilişkilerde kendi içinde ikiye bölünmüştür. Yine bu dönemde Yunanistan Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuş, MSP'nin koalisyonu bozacağından da korkan Başbakan Demirel, Topluluğun korkusunun aksine Yunanistan'ı takip ederek tam üyelik başvurusunda bulunmamış bazı ticaret tavizleri ve Yunanistan'ın üyeliğine karşı garanti istemekle yetinmiştir. (BOZER, 2000, s. 264) MSP, Yunanistan'ın başvurusundan sonra, Başbakan Demirel'in muhtemel tam üyelik başvurusu için engel teşkil etmiştir. (BOZKURT, 1997, s. 286)

5 Haziran 1977'de yapılan genel seçimlerde CHP 213, AP 189, MSP 28, MHP 16, ikinci kez kurularak seçime katılan TİP 1 milletvekilliği almıştır. Seçimlerin hemen sonrasında Ecevit'in kurduğu II. Ecevit Azınlık Hükümeti TBMM'de güvenoyu alamamıştır. Bunun üzerine Demirel'in Başbakanlığında II. MC, V. Demirel Hükümeti kurulmuştur. V. Demirel Hükümeti Topluluk ile ilişkilerde Ankara Antlaşması hükümlerine göre dereceli olarak başlatılması gereken Türk işçilerinin Topluluk ülkelerinde serbest dolaşımı istemini dile getirmiştir. Ayrıca yine bu dönemde Katma Protokol hükümlerinde değişiklik isteyen Türkiye ile özellikle serbest dolaşımın tarım alanında taviz vermeye yanaşmayan Topluluk arasındaki ilişkilerde görece bir soğukluk başlamıştır. (BİRAND, 1978, s. 462) Topluluk-Türkiye ilişkilerinde soğukluk yaşanırken II. MC Hükümeti gensoru ile düşürülmüştür. (II. MC Hükümeti gensoru ile düşürülen ilk Cumhuriyet hükümetidir.) 5 Ocak 1978'de AP'den istifa eden 11 milletvekilinin, CGP ve DP'nin de desteğiyle kurulan III. Ecevit Hükümeti göreve başlamıştır. Ecevit hükümeti Topluluk-Türkiye ilişkilerine tereddütlü bir yaklaşım sergilemiş, ilişkilerin beş yıl için dondurulmasını istemiştir. (SARAÇOĞLU, 1991, s. 52) Bu dönemde de Topluluk ile Türkiye arasındaki ortaklık ilişkisi Ortaklık Konseyi vasıtasıyla devam ettirilmiş fakat Topluluk önerileri Türkiye'nin istekleri karşısında çok yetersiz kalmıştır. 14 Ekim 1979'da boş bulunan beş milletvekilliği için yapılan ara seçimlerde AP beş milletvekilliğini de almıştır. Bunun üzerine Ecevit Hükümeti istifa etmiş, diğer MC partilerinin dışarıdan desteğiyle Demirel'in başbakanlığında örtülü III. MC Hükümeti kurulmuştur. İç karışıklıklar nedeniyle Demirel Hükümeti'nin Topluluk ile ilişkilerde derinlemesine bir inceleme yapması mümkün olmamıştır. (ÖZDEMİR, 1992, s. 227-246) Zaten 1980'e girerken Topluluğun üye sayısı artmış ve yeni üyelerin Türkiye'ye bakışları farklılaşmıştır. III. MC Hükümeti 12 Kasım 1979-12 Eylül 1980 tarihleri arasında, 12 Eylül askeri müdahalesine kadar görevde kalmıştır.

3.6. 1970-1980 Yılları Arasında Partilerin Türkiye-AET İlişkilerine Yaklaşımları ve Hükümet Programları

Ankara Antlaşması müzakerelerinin yürütüldüğü ve Antlaşmanın onaylanarak yürürlüğe girdiği 1960'lı yıllarda, TİP dışındaki siyasi partiler Türkiye'nin AET ile bir ortaklık geliştirmesini ve ortaklık Antlaşması imzalamasını desteklemişlerdi. Eleştiriler

daha çok hükümetlerin Toplulukla ilişkilerde takip ettikleri politikalar üzerinde yoğunlaşmıştı. Ankara Antlaşması'nın imzalanıp yürürlüğe girdiği yıllarda TBMM'de temsil edilen muhalif partiler olan TİP ve 1968 yılında kurulan MNP diğer siyasi partilerle birlikte 12 Mart yönetiminin kapatılmıştır. Türkiye-AET ilişkilerine, Türkiye'yi Avrupa'nın sömürgeci yaptığı için karşı çıkan TİP'in bu yıllarda Türkiye-Topluluk ilişkilerine yaklaşımı şu şekildedir:

“Ortak Pazar kapitalist bir Topluluktur ve kapitalist süreci kuvvetlendirmek hedefini güder. Oysa biz Türklerin kapitalist yolla kalkınamayacağı kanaatindeyiz. Türkiye'yi kalkındırarak yolun ancak sosyalist yol olduğuna inanıyoruz. Böyle olunca da Türkiye'nin Ortak Pazara girmesi, kapitalizmi benimsemesi ve kendi kapitalist sınıfı ile bütünleştirmek suretiyle, kapitalizmi adeta teminat altına almak istemesi bahis konusudur. Biz bu tutumun ideolojik olarak karşısındayız. Kapitalist bir gelişmeyi esas aldığı ve Türkiye'yi devamlı olarak bu yolda geliştirmeyi hedeflediği için Ortak Pazara karşıyız”. (TEKELİ-İLKİN, 1993, s. 97)

1970'te iktidarda III ncü Süleyman Demirel Hükümeti (6 Mart 1970-12 Mart 1971) (AP) vardır. AET ile ilişkiler Demirel Hükümeti programında şu şekilde yer almıştır:

“(Hükümet), Ortaklığın geçiş dönemi müzakerelerini aynı inançla ve olumlu bir şekilde yürüterek, ülke yararına en uygun araç ve önlemleri Türkiye'ye sağlayacak bir sonuca varmaya çalışmaktadır. ... Sanayimizin ve tarımımızın geçiş döneminin şartlarına süratle ve kolaylıkla intibakını sağlamak için ekonomik, mali ve idari alanlarda gerekli olan önlemleri almaya ... (Çalışılacaktır)”. (GİRGİN, 1993, s. 62-63)

Katma Protokol müzakerelerinin devam ettiği dönemde TBMM'de grubu olan siyasi partilerin Türkiye-Topluluk ilişkilerine yaklaşımları şu şekilde olmuştur:

CHP, temelde Türkiye-Topluluk ilişkilerini desteklemekte ve kurulan ilişkileri Türkiye'nin Batılılaşması için vazgeçilmez görmekle birlikte, Katma Protokol müzakerelerinin başlatılmasına ve geçiş aşamasına intikale, Türkiye'nin geçiş aşaması yükümlülüklerini taşıyamayacağı gerekçesiyle karşı çıkmıştır. CHP Grubu adına Manisa Milletvekili Muammer Erten, 8 Mayıs 1970 tarihinde TBMM'de, Türkiye'nin Hazırlık

Döneminden Geçiş Dönemine girmesinin sakıncalarını dile getiren gündem dışı bir konuşma yapmıştır. CHP'nin görüşünü yansıtan konuşma şöyledir:

“Değerli arkadaşlarım, bugün Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye'nin münasebetleri ve hazırlık döneminden geçiş dönemine girme konusu belki de Türkiye'nin bir numaralı meselesi haline gelmiştir. Atacağımız yanlış bir adım nesiller boyu Türkiye'nin altından kalkamayacağı ağır yüklerle karşı karşıya gelmesine sebep olabilir. Bu nedenle hükümeti bir kere daha uarmayı bir görev sayıyoruz. ... Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye arasında ekonomik ve sosyal bakımından çok mühim farklar bulunmaktadır. Avrupa Ekonomik Topluluğunun yıllık geliri 380 milyar dolar iken Türkiye'ninki on milyar dolar civarındadır. AET'de fert başına gelir 2048 dolar iken Türkiye'de 200 dolar civarındadır. ...

Değerli arkadaşlarım; sanayide Ortak Pazarın bize teklifleri önemsizdir: Bütün gümrükler kaldırılıyor, tahditler kalkıyor, ama hiçbir ihracatımız yoktur. Yalnız ihraç ümidimiz olan tekstil maddeleri vardır, bunlarda ise tahdit konmaktadır. Yani bir tek ümit olan maddede dahi Ortak Pazar bize ihraç imkanı tanımamaktadır ... ”.
(TBMM.TD., 1970, s. 623-624)

CHP'nin eleştirilerine gündem dışı konuşmasıyla cevap veren AP Ankara Milletvekili Aydın Yalçın, aynı zamanda Türkiye-Topluluk Karma Parlamento Komisyonu Başkanıdır. Yalçın'ın AP'nin görüşünü yansıtan konuşması şöyledir:

“... Ortak Pazar Türkiye için uzun tereddütler geçirilerek ve zor kararlar neticesinde verilecek bir siyasi hüküm ve alternatif mahiyetinde değildir. Ortak Pazar Türkiye için bir emrivakidir. Bunun dışında Türkiye'nin bir başka blokla beraber bulunması kabili tasavvur değildir. Ortak Pazar ülkeleri, NATO içerisinde Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı içerisinde, Avrupa Konseyi içerisinde Türkiye'nin yıllardır gayet verimli, gayet düzenli, gayet ahenkli bir işbirliği yaptığı ülkelerden müteşekkil, son derece önemli bir bölgedir”. (TBMM.TD.; 1970, s. 672-73)

MNP lideri Erbakan, Hükümetin AET ile ilişkiler konusundaki siyasetinden dolayı Anayasanın 89 ncu maddesi uyarınca Hükümet hakkında gensoru açılmasına dair bir önerge vermiştir. Erbakan'ın Türkiye-Topluluk ilişkilerini temelden reddeden ve MNP'nin AET ile ilişkilere yaklaşımını yansıtan gensoru önergesi şöyledir:

"Müşterek Pazar, malum olduğu üzere, altı Batı-Avrupa ülkesinin aralarında birleşerek tek bir devlet olma gayesi ile giriştikleri bir harekettir. ... Türkiye'nin her şeyden önce ictimai bünyesi, dünya görüşü ve tarihi seyir ve şuuru Batı Avrupa memleketleri ile aynı bir siyasi bünye içerisinde birleşmesine manidir. ... Böyle bir birleşme Türkiye'nin Batı memleketler camiası içinde eritilmesi manasını taşır. Diğer yandan Türkiye ile Batı memleketleri arasında halen iktisadi seviye bakımından büyük farklar vardır. dolayısıyla Batı ile Müşterek Pazar Türkiye'nin Batı memleketlerinin bir sömürgesi ve işçisi haline gelmesi neticesini doğuracak mahiyettedir.

(Türkiye) Geçiş dönemine girilmesi için hazırlıklar tamam olmadığı halde ve bu durum Devlet Planlama Teşkilatı uzmanları rapor ve neşriyatında belirtildiği halde Sayın Başvekil ve Sayın Hariciye Vekili uzmanların sözünü dinlemeden geçiş dönemine derhal girilmesini istemektedirler. ... Türkiye'nin asıl menfaati Doğu memleketleri ile bir müşterek pazar kurmakta olduğu halde Hükümet, geçen hafta Pakistan'ın bu konuda getirdiği teklife gereken alakayı göstermemekle hatalı hareket etmiştir. Hükümet hazırlık döneminde yapılması gereken çalışmaları ciddi bir şekilde ele almamış ve alınması gerekli tedbirleri yerine getirmemiştir ... Türkiye'nin tarihi, sosyal, kültürel yapısı ve inanç sistemi buna (Türkiye'nin AET üyeliğine) manidir. Bu milletin, bir Hristiyan Topluluğu içerisinde erimesine imkan verilemez ... "
(TBMM.TD., 1970, s. 737-738)

Erbakan'ın konuşmasında, Topluluk-Türkiye ilişkilerine yönelttiği eleştiriler ve ilişkileri ele alış yöntemi, TİP'in görüşleri ile paralel özellikler taşımaktadır.

Erbakan'ın konuşmasından sonra, gensoru önerge görüşmelerinde GP (Güven Partisi) Grubunun görüşlerini Siirt Milletvekili Mehmet Nebil Oktay dile getirmiştir. GP, Erbakan'ın ve aşırı solun Türkiye-Topluluk ilişkilerine bakış açısını eleştirmiş, temelde Türkiye'nin AET üyeliğine destek vermekle birlikte, Katma Protokol müzakerelerinde hükümetin takip ettiği siyaseti olumu karşılamadığını belirtmiştir. Oktay'ın dile getirdiği GP'nin görüşü şöyledir:

"... Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile münaseheleri, milletimiz için her yönüyle üzerinde dikkatle durulmaya değer bir önem taşır. Bu konuda acele ve hatalı adımlarla Türkiye'nin yüksek menfaatlerini tehlikeye düşürmek ne kadar önemliyse, 20'nci Yüzyılın önemli bir siyasi ve iktisadi olayını 'Haçlı Seferleri' devrinin zihniyetiyle veya komünist sloganlara dayanan mantık dışı peşin hükümlerle

değerlendirmekten de kaçınılmalıdır. ... Ankara Antlaşması, hızla gelişen bu hür Avrupa topluluğunun nimetlerinden Türkiye'yi, sanayileşmemize engel olmayacak dikkatli ve ihtiyatlı tedbirlerle faydalandırmak hedefi güder. ...

Ankara Antlaşmasının hazırlık döneminde Türkiye'ce yapılması gerekli olan bir çok işler ihmal edilmiş, gerekli etütler yapılmamış, çocuk yaştaki sanayimizi daha geniş pazarlara yönltebilmek, ihracat imkanlarımızı artırmak ve geçiş döneminin getireceği yeni hükümetlere ekonomiyi hazırlamak için düşünülmesi gereken tedbirler düşünülmemiştir". (TBMM.TD., 1970, s. 763-765)

Erbakan'ın verdiği gensoru önergesi üzerine, AP Grubunun görüşlerini Zonguldak Milletvekili Cahit Karakaş, dile getirmiştir. Karakaş hükümet olarak Katma Protokol müzakerelerini ve Topluluk ile geçiş aşamasının başlatılmasını savunmuş ve Erbakan'ın Türkiye-AET ilişkilerini reddeden görüşlerini eleştirmiştir. AP'nin görüşlerini dile getiren Karakaş'ın konuşması şöyledir:

"... AP iktidarlara zamanında bu çerçevede içinde (daha önceki hükümetlerin geliştirdiği ilişkiler bağlamında) Ortak Pazarla münasebetlerimiz geliştirilmiştir. O halde, Ortak Pazar-Türkiye münasebetleri artık Türkiye'de bir partinin veya bir hükümetin siyaseti olmaktan çıkmış, bir milli siyaset haline gelmiştir.

Sayın Erbakan'ın esas gayesi geçiş dönemiyle hazırlık döneminin sınırını tayin etmek, bunun münakaşasını yapmak değil, bunun dışında Sayın Erbakan'ın esas gayesi Ortak Pazarı reddetmek, Doğu ile Ortak Pazar kurmaktır ... ". (TBMM.TD., 1970, s. 763.)

Katma Protokol müzakerelerinin Antlaşma ile sonuçlandığı yıl olan 1970 yılında TBMM'de grubu bulunan siyasi partiler Hükümet Partisi AP'nin dışında hazırlık döneminin uzatılmasını savunmaktadırlar. Siyasi partiler içinde sadece aşırı Sağ'ın temsilcisi MNP, Türkiye-Topluluk ilişkilerine temel yaklaşım itibarıyla karşı çıkmaktadır. Katma Protokolün imzalanmasından sonra yine MNP lideri Erbakan tarafından verilen gensoru önergesine Erbakan, eski görüşlerini yenileyerek AET'nin bir Katolik birliği olduğunu ve Türkiye'nin bu birliğe girerek kimliğini kaybedeceğini savunmuş ve Türkiye'nin AET üyeliğine karşı çıkmıştır. Görüşmelerde iktidar partisi AP

dışındaki diğer partiler temelde Türkiye-AET ilişkilerini desteklemelerine rağmen, Türkiye'nin hazır olmadığı gerekçesiyle geçiş aşamasına intikale karşı çıkmışlardır.

Katma Protokolün TBMM'de onaylanması görüşmeleri 12 Mart 1971'ten sonra kurulan I. ve II nci Nihat Erim hükümetleri döneminde gerçekleşmiştir. AET ile ilişkiler I. ve II nci Erim Hükümetleri (26 Mart 1971- 11 Aralık 1972) programında şu şekilde yer almıştır:

“Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklık ilişkilerimiz 1963 yılında kurulmuştur. Geçiş dönemi kapsamını tespit eden belgeler 23 Kasım 1970'de imzalanmıştır. Bu belgeler ve yürürlüğe girmeleri ile ilgili işlem bazı eleştirilere uğradı. Bunlardan haklı olanların incelenmesine ve kapsadıkları konuların uygulama sırasında anlaşmada öngörülen imkanlar çerçevesinde süratle iyileştirilmesine çalışılacaktır.

AET ile 23 Kasım 1970'te imzalanan ve geçiş dönemini belirleyen belgeler ve bunların yürürlüğe girmeleri ile ilgili kimi işlemlerin bazı eleştirilere uğradığı, bu eleştirilerden haklı olanların incelenmesine ve kapsadıkları konuların uygulama sırasında Antlaşmada öngörülen imkanlar çerçevesinde süratle iyileştirilmesine çalışılacaktır. ... Ortak Pazara tam üye olmadan önce, Katma Protokol'de ve diğer Antlaşmalarda milli sanayimizin gelişmesine engel olacak mahiyette uygulamalarla karşılaşılmanması için gerektiğinde karşılıklı müzakerelerle ayarlama yoluna gidilecektir”. (GİRGİN, 1993, s. 65-66)

Katma Protokolün TBMM'de onaylanması esnasında, CHP ve DP Türkiye'nin geçiş aşamasına hazır olmadığı gerekçesiyle ret oyu kullanırken AP ve MGP olumlu oy vermişlerdir. MGP Katma Protokolün imzalanmasından önceki müzakere döneminde ve Katma Protokolün imzalanması sırasında geçiş aşaması hakkında olumsuz görüş belirtmesine rağmen, Katma Protokolün TBMM'de onaylanması esnasında, gelecekteki sürecin Türkiye-AET ilişkileri için, AET'nin genişlemesi ile Türkiye'nin aleyhine işleyeceğini söyleyerek, AP ile birlikte olumlu oy kullanmıştır.

12 Mart Döneminin son Hükümeti olan Naim Talu Hükümeti (15 Nisan 1973-26 Ocak 1974) programında, Türkiye-AET ilişkilerine büyük önem verileceğini, AET ile politik ve ekonomik ilişkilerin, ortaklığın Topluluğa tam üye sıfatıyla katılma nihai

hedefinin gerçekleşmesini sağlayacak bir anlayışla yürütülüp geliştirileceği ifade edilmiştir. (KARLUK, 1998, s. 497)

I nci Bülent Ecevit Koalisyon Hükümeti (28 Ocak 1974-17 Kasım 1974) programında AET ile ilişkiler şu şekilde yer almıştır:

“... AET ile ilişkiler esas Antlaşmalar doğrultusunda yürütülmesine devam edilmekle birlikte geçiş dönemi koşullarını düzenleyen protokoller yeniden ele alınacak, toplumun ortaklık dışı ilişki kurduğu diğer ülkelerin şartları ve bu ülkelere uygulanan rejimler gözönünde bulundurularak Türkiye'ye en uygun şartların sağlanması için gerekenler yapılacaktır...”. (TBMM.TD., 1970, s. 358)

CHP ile koalisyon kuran MSP, MNP'nin AET'ye yaklaşımına paralel bir yaklaşım sergilemiştir. 1974-1980 yılları arasında MSP içinde bulunduğu hükümetlerde AET ile ilişkilerde fren işlevi görmüştür. MSP ile hükümet kuran partiler, AET ile ilişkilerde daha temkinli (MSP'yi küstürmeyecek) ve ikilemli bir politika takip etmek zorunda kalmışlardır. MSP, selefi MNP'nin AET konusundaki görüşlerini devam ettirdiğini, AP lideri Demirel'in hükümet programında AET ile ilişkilerde MSP'yi eleştirmesine verdiği cevapta ortaya koymuştur:

“... Milli Selamet Partisi olarak Ortak Pazar hakkında görüşlerimiz bellidir ve açıktır. Bu görüşlerimizde bir değişiklik mevzubahis değildir. Ortak Pazar konusunda muhterem Genel Başkanımız (Erbakan) bundan önce yaptığı açıklamalardaki endişe verici hususların hepsinin, bu münasebette, iyi sevk ve idare edilmezse bütün şiddetiyle varit olabileceğini yine büyük bir ehemmiyetle belirtmeye mecburuz. ...”. (TBMM.TD., 1974, s. 422-423)

Muhalefet partileri, Türkiye'nin AET ile ilişkilerini destekleyen beyanatlarda bulunmuşlar ve AET karşısında durumun güçlendirilmesi gereğini dile getirmişlerdir. Ayrıca muhalefet partileri Koalisyon hükümetini, AET ile ilişkilerde yetersiz kaldığı için eleştirmişlerdir. MSP-CHP hükümetinden sonra Sadi Irmak Hükümeti (17 Kasım 1974-31 Mart 1975) kurulmuştur. AET ile ilişkiler, Irmak Hükümetinin programında, AET ile ilişkilerin Katma Protokol ile tamamlayıcı protokol çerçevesi içinde yürütülmekte olduğu ve Türkiye'ye sağlanan imkanların köklü biçimde düzeltilmesine gayret edileceği

şeklinde yer almıştır. Ayrıca Topluluğun dış ticaret politikası uygulamasının dikkatle izleneceği ve Türkiye ile benzerlik gösteren diğer ülkelere verilmiş ve verilecek olan tavizlerin yarattığı dengeyi Türkiye aleyhine bozan güçlüklerin giderilmesine çalışılacağı belirtilmiştir. (KARLUK, 1998, s. 497-498) MSP-CHP koalisyon hükümetinin bozulmasından sonra, AP-MSP-CGP-MHP koalisyon hükümeti (Milli Cephe hükümeti) kurulmuştur. IV ncü Süleyman Demirel Hükümeti (MC hükümeti) programında AET ile ilişkiler şu şekilde yer almıştır:

“AET ile aramızda ekonomik işbirliğinin milli yararlarımıza uygun bir şekilde yürütülmesine çalışılacaktır. Türkiye'nin AET'nin kendisine sağladığı imkanları, iç piyasaya dönük bir sanayileşmenin ortaya çıkaracağı sakıncaları gidermek ve dışa, büyük bir tüketici kitlesine dönük ve dış rekabet gücü olan bir sanayileşmeyi geliştirme amacıyla değerlendirmesi, milli önem taşır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu ve bu Topluluk üyesi ülkelerle ortaklığımızın ekonomik kalkınmamıza ve sanayileşmemize en uygun şartlar içinde yürütülmesi için gereken yapılacak bu arada, Topluluğun üçüncü ülkelerle kurduğu ilişkiler sebebiyle daralan avantaj marjımızın genişletilmesi yolunda gayret sarf edilecektir ...”.
(TBMM.TD., 1975, s. 322)

Hükümete katılmış olan ve sağ kanatta MSP'den sonraki marjinal görüşteki parti olan MHP'nin AET-Türkiye ilişkilerine yaklaşımı bu yıllarda MSP ile paralellik arz etmektedir. MHP, MSP'den farklı olarak AET ile ilgili görüşlerini TBMM'de fazla dile getirmemiştir. MHP'nin AET-Türkiye ilişkilerine yaklaşımını MHP lideri Türkeş şöyle dile getirmiştir:

“Ortak Pazara girişimiz sanayileşmemiz için ciddi bir engel teşkil edecektir. Kuruluş masrafları, tecrübe kazanıncaya kadar geçecek zaman gibi faktörler dolayısıyla sanayileşmeye çalışan memleketimizin ileri birer sanayi memleketi olan Ortak Pazar devletleriyle rekabet etmesi mümkün değildir.

... Yabancıların ülkenin istediği yerinde istediği ölçüde arazi ve imkan edinmelerine fırsat vererek Sevr Antlaşmasının dolaylı uygulamamsına sebep olacağı, kültürel ve sosyal deformasyona yol açacağı ve milli sanayi gelişmesini

engelleyeceği için Ortak Pazarın açıkça ve kesinlikle karşısındayız ”. (ÇAYHAN, 1997, s. 179)

“Biz kesin olarak AET’ye karşıyız. AET’nin milli hakimiyet gerçeğini ve milli değerlerimizi ortadan kaldıracak bir Hıristiyan ittifakı olması dolayısıyla ülkücülerin AET’ye karşı olmalarından daha tabii bir şey olamaz”. (BOZKURT, 1997, s. 286)

I nci MC hükümetinin sona ermesinden sonra 21 Haziran 1977’de kurulan II nci Bülent Ecevit Hükümeti TBMM’de güven oyu alamamıştır. Hükümet programında AET-Türkiye ilişkileri: *“(Hükümetimiz) AET ile ilişkilerimizi ülkemiz ve ekonomimiz yararına işleyecek biçimde yeniden düzenlemek gerektiği kanısındadır”*. Şeklinde yer almıştır. (KARLUK, 1998, s. 498) Hükümet bunalımından sonra MC partilerinin dışardan desteğiyle kurulan V nci Süleyman Demirel Azınlık Hükümeti (21 Temmuz 1977-5 Ocak 1978) programında, AET ile ilişkilerin oluşan yeni şartlarla ahenkleştirilmesi için girişilmiş olan faaliyetlerin sürdürüleceği belirtilmiştir. Demirel Hükümetinden sonra kurulan III ncü Bülent Ecevit Hükümeti (5 Ocak 1978-12 Kasım 1978) AET ile ilişkileri şu şekilde ele almıştır:

“Avrupa Ekonomik Topluluğu ile bugünkü ilişkilerimiz ve özellikle ortaklığın ‘geçiş dönemi’ni düzenleyen protokollerde yer almış bazı kurallar, gelişme ve sınılaşma çabamıza ciddi engeller getirmektedir. Türkiye’nin gelişmiş ülkeler karşısında ekonomik ve siyasal çıkarlarına uygun bir dış ticaret politikası izlemesini, hatta tarım ve sanayi alanlarında gelişmesini güçleştirmektedir. Hükümetimiz, Toplulukla ilişkilerimizi ülkemiz ve ekonomimiz yararına işleyecek biçimde düzenlemekte ısrarlı ve kararlı olacaktır...”. (GİRGİN, 1993, s. 85-86)

III ncü Bülent Ecevit Hükümetinden sonra kurulan VI ncü Süleyman Demirel Hükümeti (12 Kasım 1979-12 Eylül 1980) programında AET ile ilişkiler doğrudan ele alınmamakla birlikte şöyle bir ifadeye yer verilmiştir; *“Uluslararası ekonomik münasebetlerimize peşin hükümlerle bakamayız. Kendimize ve gücümüze güven içinde aklın gereğine menfaatlerine uygun bir davranış benimsemezsek, Türkiye kalkınmasında büyük imkanlar elden kaçmış olur”*. (KARLUK, 1998, s. 499)

3.7. 1970-1980 Arasında Sanayiciler, Kamuoyu ve Basının Türkiye-AET İlişkilerine Yönelik Değerlendirmeleri

Katma Protokol müzakerelerinin sürdürüldüğü 1968-1970 yılları arasındaki dönemde, Türk basını Türkiye-Topluluk arasındaki ilişkilere pek ilgi göstermemiştir. Bu dönemde, Türkiye-Topluluk ilişkileri ile ilgili olarak basında çok az haber yayınlanmıştır. Türkiye-Topluluk ilişkilerine ilgi gösteren kuruluş İKV'dir. (BİRAND, 1978, s. 275) Katma Protokolün imzalanması aşamasında basında AET ile ilgili çıkan haberler yok denecek kadar azdır. Sanayiciler kesiminde ise, İstanbul Sanayi Odası ve Vehbi Koç, Hükümetin Antlaşmayı imzalarken özel sektörün direnç noktalarını dikkate almasını istemiştir. Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu, AET'nin ne olduğunu ve Katma Protokolün ne getirip ne götürdüğünün üyelerince bilinmediğini, başka bir deyişle esnafın AET'den bihaber olduğunu söylemiştir. İstanbul Sanayi Odası Başkanı Ertuğrul Soysal verdiği demeçte, Katma Protokolün başarılı olduğunu ve sanayiye katkıda bulunacağını söylemiştir. (Soysal daha sonra 1970'lerin ortalarında Katma Protokolün revize edilmesini isteyenlerin başında gelmiştir.) 23 Kasım 1970'te Katma Protokol imzalandığında Türkiye'deki gazeteler AET ile ilişkilere yer vererek "220 milyon dolar kredi aldık" şeklinde manşet atmışlardır.

Bu dönemde MHP'ye yakınlığıyla bilinen Hergün gazetesi, Türkiye-Topluluk ilişkilerini eleştirerek, AET ile sürdürülen ilişkilerin Türkiye'yi darboğaza sürüklediğini yazmıştır. Hergün gazetesinde savunulan görüşler MSP'nin savundukları ile paralel karakterdedir. (ÇAYHAN, 1997, s. 179) 1970'li yıllara kadar AET ile ilişkilere fazla önem vermeyen sanayi kesimi 1970'ten, Katma Protokolün yürürlüğe girmesinden sonra oluşacak pazar dolayısıyla Topluluğa girme yanlısı bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır. (BOZKURT, 1997, s. 298) Basında ise Türkiye-Topluluk ilişkileri daha çok Yunanistan paralelinde ve mali yardımlar çerçevesinde ele alınmıştır. 1960-1970 dönemine göre, 1970-1980 döneminde basın ve kamuoyu Topluluk ile ilişkileri daha yakından ve ilgili olarak takip etmiştir. 1970-1980 döneminin iç ve dış siyasette çok hareketli bir dönem olması nedeniyle basın ve kamuoyunun Türkiye-Topluluk ilişkilerine yaklaşımı süreklilik göstermemiştir.

3.8. 1970-1980 Arasında Yunanistan -AET İlişkileri

Yunanistan 9 Temmuz 1961 tarihinde Toplulukla Atina Ortaklık Antlaşmasını imzalamıştı. Antlaşma, Türkiye-Topluluk Ankara Ortaklık Antlaşması müzakereleri devam ederken 1962 tarihinde yürürlüğe girmişti. Yunanistan-Topluluk ilişkileri Yunanistan'daki askeri darbeden sonra 1967 yılından 1974 yılına kadar, Topluluk tarafından tek taraflı olarak dondurulmuştur. (İKVD., 1997, s. 14) Fakat, Topluluk ilişkileri ve Atina Antlaşmasını dondururken Yunanistan, Atina Antlaşması ile elde ettiği tavizlerden yararlanmaya devam etmiştir. Gerek imzaladığı Atina Antlaşmasında ve gerekse 1975'teki üyelik başvurusunda Yunanistan Topluluk nezdinde hep ayrıcalıklı bir muamele görmüştür. Atina Antlaşması ile Yunanistan'a, Türkiye'ye kesinlikle verilmeyecek ödümler verilmiştir. Cunta yönetimi sırasında görünüşte Yunanistan'la ilişkiler dondurulmasına rağmen, Topluluk-Yunanistan ilişkileri ve Atina Antlaşmasının işlemesi devam etmiştir. Yunanistan'ın tam üyelik başvurusuna Topluluk önce ihtiyatlı bir yaklaşım sergilemiştir. Topluluğun bu tavrının asıl nedeni Türkiye'nin de Yunanistan'ı takip etmesinden korkmalarından kaynaklanmıştır. Türkiye'nin Yunanistan'ı takip ederek Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmayacağını anlaşılmaması Toplulukta büyük sevinç yaratmıştır. (KABAALIOĞLU, 1981, s. 18) 12 Haziran 1975'te tam üyelik başvurusunda bulunan Yunanistan altı yıl sonra Topluluğa tam üye olmuştur. Yunanistan'dan hemen sonra başvuran, İspanya ve Portekiz yaklaşık dokuz yıl sonra Topluluğa tam üye olabilmişlerdir. Topluluğun Yunanistan'a ayrıcalıklı bir statü vermesinin temel nedenlerinden biri, Topluluk ülkelerinin modern Avrupa'nın temellerinde Roma mirasının yanında Grek mirasının olduğunu kabul etmeleridir. Ayrıca Topluluk ülkeleri, Helen kültürünün çağdaş temsilcileri olmaları nedeniyle Yunan halkına karşı hayranlık beslemektedirler. Topluluğun Yunanistan'a yaklaşımı Türkiye-Topluluk ilişkilerinde olumsuz etkide bulunmuştur. Aslında Yunanistan'ın tam üyelik başvurusundan sonra, tam üyelik başvurusuyla ilgili olarak hazırlanan Topluluk Komisyon görüşü olumsuz olmasına rağmen siyasi gerekçelerle Bakanlar Konseyi Yunanistan'ın tam üyelik başvurusunu kabul etmiştir. (BAYDAROL, b.t.y., s. 10)

Topluluk, Türkiye'nin Kıbrıs hareketinden hemen sonra Yunanistan'daki Cuntanın devrilmesiyle Yunanistan'a karşı ilişkilerini geliştirmek için büyük caba göstermeye

başlamıştır. 14 Ekim 1974'te Paris'te yapılan zirvede, dokuz AET ülkesi siyasi görüşlerini birleştirerek, Türkiye'nin Kıbrıs hareketini kınamışlardır. Fransa'nın öncülüğündeki Topluluk ülkeleri, yeni kurulan Karamanlis Hükümetinin demokrasiyi koruması bağlamında desteklenmesine büyük önem vermişlerdir. Topluluğun Yunanistan'a, din, gelenek ve töre açısından kendini daha yakın hissetmesi ve platonik hayranlığının yarattığı tutum Türkiye'de endişeyle karşılanmıştır. (BİRAND, 1978, s. 399) Topluluk nezdinde oluşan bu olumlu havadan yararlanan ve Yunanistan'da demokrasinin korunmasının tek yolunun Topluluğa tam üyelik olduğunu belirten Karamanlis Hükümeti, 1975 yılında Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. (SARAÇOĞLU, 1991, s. 51) Yunanistan'ın başvurusundan sonra Topluluk, Türkiye'nin de tam üyelik başvurusunda bulunmasından çekinmiştir. Fakat Türkiye içinde bulunduğu şartlar itibarıyla böyle bir talepte bulunmayınca Yunanistan'ın başvurusu memnuniyetle kabul edilmiştir. 1979'da Yunanistan ile Topluluk arasında tam üyelik Antlaşması imzalanmış ve Antlaşma 1981 yılında yürürlüğe girerek Yunanistan tam üye olmuştur. (FONTAINE, 2000, s. 39)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 1980 – 1990 YILLARI ARASINDA AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU (AET) TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

4.0. 1980-1990 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye'nin AET ile ilişkiler Stratejisi

1980'li yıllar Türkiye ile AET arasındaki ilişkilerde karşılıklı güvensizliğin yaşandığı yıllardır. 1970-1980 arasındaki dönemde Türkiye ile Topluluk arasında bazı problemler oluşmaya başlamış, Topluluğun birinci genişlemesi Türkiye'nin pazarlık gücünü elinden almıştı. Yunanistan 1970'in ortalarında Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunurken, Topluluk nezdinde ve diğer gerekli şartlar bakımından önceliğe sahip olmasına rağmen, Türkiye'ye yakın bir pozisyondaydı. Yunanistan'ın üyelik müzakereleri devam ederken, Yunanistan'ın üyeliğinin Türkiye'ye karşı kullanılmayacağı gerek Yunanistan ve gerekse Topluluk tarafından garanti edilmişti. Aslında Topluluğun karar alma mekanizmaları göz önüne alındığında, Yunanistan'ın tam üye olduktan sonra Türkiye-Topluluk ilişkilerini olumsuz etkileyebileceği görülebilirdi. Askeri güç olarak Türkiye karşısında yetersiz kalan ve Kıbrıs hareketinden sonra Türkiye'yi kendi başına durduramayacağını gören Yunanistan, katılım müzakerelerinden önceki taahhütlerinin aksine Topluluk organlarında temsil edilmeye başladıktan hemen sonra, Türkiye-Topluluk ilişkilerini bloke etmeye, başka bir deyişle yürümez hale getirmeye başlamıştır.

Yunanistan, Kıbrıs ve Ege sorunları başta olmak üzere bir çok konuyu Topluluk-Türkiye ilişkilerinde öncelikli şart olarak ileri sürmüştür. Dünyadaki gelişmeler, örneğin Sovyetler Birliğinin dönemin sonuna doğru dağılması, Türkiye ile Topluluk arasındaki siyasi dengeyi Türkiye'nin aleyhine değiştirmiştir. Türkiye, Topluluk ile ilişkilerinde ilk kozunu zaten 1975 yılında Yunanistan'ın hemen ardından Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmamakla kaybetmişti. Türkiye'nin bu dönemdeki muhtemel tam üyelik başvurusunun kabul edilme ihtimali 1987'dekinden fazla olmamakla birlikte, tam

üyelik başvurusu Yunanistan'ın üyeliğini zorlaştırıcı etkide bulunabilir ve Türkiye'nin pazarlık gücünü artırabilirdi. İkinci kayıp ise, 1980'in başında Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü önündeki vetonun karşılıksız olarak kaldırılmasıdır. Vetonun kaldırılmasında askeri hükümetin Batı ile ilişkileri iyileştirme isteği etkili olmuştur. 1980-1990 arasındaki dönemde Türkiye-Topluluk ilişkilerinde yaşanan durgunluk, bir önceki dönemin aksine temelde Türkiye'nin Topluluğa karşı net bir yaklaşım geliştirememesinden, kurumlar arasındaki çekişmelerden ve hükümet bunalımlarından değil, Topluluğun iki genişlemeden sonra Türkiye'ye karşı değişen yaklaşımından ve Yunanistan faktöründen kaynaklanmıştır. Türkiye, bu dönemde askeri yönetimden sonra iktidara gelen ANAP hükümetlerince yönetilmiştir. Bu sayede Topluluğa karşı kesintisiz bir politika izlemek mümkün olmuştur. Türkiye'nin 1980-1990 yılları arasındaki AET ile ilişkiler politikası bir önceki döneme nazaran aktif bir nitelik sergilemiştir. Bu dönemde denilebilir ki Türkiye, bir önceki dönemin aksine AET'ye bir an önce katılmaya yönelik bir politika izlemiştir. Sanayiciler ve kamuoyu da, önceki dönemlere nazaran bu dönemde Türkiye-Topluluk ilişkilerine yakın ilgi göstermişler ve Türkiye'nin bir an önce tam üye olma yolundaki stratejisini desteklemişlerdir.

4.1. 1980-1990 Yılları Arasında Uluslararası Ortamdaki Gelişmeler

1970-1980 yılları arasındaki dönemde uluslararası ortamda yumuşama havası hakimdi. Bu dönemde Bloklar arasındaki ilişkiler düzelme eğilimine girmişti. 1980-1990 arasındaki dönemin ilk yarısında, uluslararası ortamdaki yumuşama yerini gerginliğe bırakmıştır. Dönemin ikinci yarısında ise, Sovyetler Birliği (Komünist Blok) çökmüş, Sovyetler Birliği sistemi içerisinde yer alan devletler bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Dönemin en önemli olayı Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve dünya politikasının iki kutupluluktan tek kutupluluğa dönüşmesidir.

1979 yılında Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etmişti. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi dünya devletlerince tepkiyle karşılanmıştır. ABD, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgaline en çok tepki gösteren ülke olmuştur. Döneminin ilk yılında İran ile Irak arasında savaş başlamıştır. Her iki devletle de sınır komşusu olması sebebiyle, Türkiye savaştan direkt olarak etkilenmiştir. İran-İrak savaşı yaklaşık sekiz yıl

sürmüştür. (ARMAOĞLU, b.t.y., s.872) Tüm bu gelişmeler uluslararası ortamdaki yumuşamanın yerini gerginliğe bırakmasına neden olmuştur.

1980-1990 yılları arasındaki dönemin ikinci yarısında Bloklar arasındaki ilişkilerde, yumuşama havası tekrar hakim olmuştur. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreterliğine getirilen Mikhail Gorbachev'in, Batı Bloğuna karşı takip etmeye başladığı ılımlı politika yumuşamanın temel faktörünü oluşturmuştur. Gorbachev, Sovyetler Birliği'ni yeniden yapılandırmak için dışa açılma ve yeniden yapılanma (perestroika, glasnost) politikalarını uygulamaya koymuştur. (SANDER, 1991, s. 389) Yeniden yapılanma ve dışa açılma politikalarının uygulamaya konulmasından sonra, Sovyetler Birliği sistemi içindeki ülkeler, bağımsızlık taleplerini açıkça dile getirmeye başlamışlardır.

Dönemin sonuna doğru, Sovyetler Birliği sistemi içinde yer alan Doğu Avrupa Ülkeleri, Polonya, Macaristan ve Baltık ülkeleri başta olmak üzere, sistemden kopmaya başlamışlardır. Berlin Duvarının yıkılması ve Doğu Almanya'nın Batı Almanya ile birleşmesiyle Sovyetler Birliği fiili olarak dağılmıştır. Böylece dünya politikasındaki, iki kutuplu sistem (ABD, Sovyetler Birliği) yerini tek kutuplu sisteme bırakmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Demir Perde ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları ile Dünya siyasetinde son kırk yılı şekillendiren Soğuk Savaş ortamı sona ermiştir. Soğuk Savaşın sona ermesi Türkiye'nin AET karşısındaki pazarlık gücünü azaltıcı etkide bulunmuştur. Soğuk savaşın sona ermesinden sonra, AET bağımsızlıklarını yeni kazanan eski Demir Perde ülkeleriyle yakın ilişkiler geliştirmeye başlamıştır.

4.2. 1980-1990 Yılları Arasındaki Dönemde Genel Hatlarıyla Türk Dış politikası

1980'li yılların başında iç bunalımlar nedeniyle, dış politika alanında nisbi bir durgunluk yaşanmıştır. Bu durgunluk, 1970-1980 döneminden farklıdır. 12 Eylül müdahalesiyle demokrasiye ara verilmesi, Türkiye'nin, Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu ile ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Müdahale sonrasında Türkiye, Konsey'den çıkarılmamış olmasına rağmen, Konsey ile yürütülen ilişkiler bozulmuş,

Türkiye'nin Konsey organlarındaki temsili sınırlandırılmıştır. (GÖNLÜBOL-KÜRKÇÜOĞLU, 1996, s. 601) Avrupa ile ilişkiler 1983 seçimlerinden sonra iyileşmeye başlamış fakat dönemin sonuna kadar tam olarak düzelmemiştir.

12 Eylül sonrasında Türkiye, dış politika alanında bir jest olarak Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü önündeki vetoyu kaldırmıştır. Ancak, Türkiye'nin jesti, Yunanistan'la ilişkilerin düzelmesini sağlayamamıştır. 1980-1990 döneminde Yunanistan, Türkiye'yi uluslararası alanda yalnız bırakmak için büyük çaba sarf etmiştir. Kıbrıs, Ege'deki kıta sahanlığı, FIR hattı ve Oniki Ada'nın silahsızlandırılması, Batı Trakya Türklerinin durumu Türkiye ile Yunanistan arasındaki önemli sorunlardır. (GÖNLÜBOL-KÜRKÇÜOĞLU, 1996, s. 604) Yunanistan, uluslararası alanda Türkiye'yi yalnız bırakmaya ve saldırgan göstermeye çalışırken, Türkiye, Yunanistan'la sorunlarını diyalog yoluyla çözüme yönünde bir strateji izlemiştir. İki ülke başbakanları arasında, sorunların çözümüne yönelik görüşmeler gerçekleşmiştir. Türk-Yunan ilişkilerindeki bozulma Kıbrıs'ta, Türk ve Rum toplumları arasındaki diyalogu durma noktasına getirmiştir. 15 Kasım 1983'te Kıbrıs'taki Türk Yönetimi Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir.

12 Eylül sonrasında Türk Dış Politikasında AET ile ilişkiler kötüleşmeye başlamıştır. AET ile ilişkilere dış politika alanında büyük önem verilmesine rağmen, Türkiye-Topluluk ilişkileri ancak dönemin sonuna doğru düzelmeye yoluna girmiştir. Batı dünyası içinde yer alma politikası bağlamında Türkiye, Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuş, fakat başvurusu Topluluk tarafından kabul edilmemiştir. 1980'den sonra uluslararası ortamda oluşan istikrarsızlıklar Türkiye'yi ABD'ye yakınlaştırmıştır. Türk-ABD ilişkilerinde bazı sorunlar olmakla birlikte bu dönemde ABD Türk dış politikasında önemli bir yere sahiptir. 1980'li yılların başlarında Sovyetler Birliği ile ilişkilerde durgunluk gözlemlenmiştir. Daha sonraki yıllarda Sovyetler Birliği ile ilişkiler iyileşme yoluna girmiştir. Orta Doğu Devletleriyle ilişkilerde bu dönemde yakınlaşma yaşanmıştır. (GÖNLÜBOL-KÜRKÇÜOĞLU, 1996, s. 606) Yine bu dönemde Türkiye, diğer Üçüncü Dünya Ülkeleriyle de yakın ilişkiler geliştirmiştir. Dönemin sonuna doğru Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Türkiye, Sovyetler

Birliği'nden bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Türk Devletleriyle yakın ilişkiler geliştirmeye başlamıştır.

12 Eylül müdahalesinden sonra ülke içinde istikrarı sağlama anlayışı ön plana çıkmıştır. Böylece, Türk dış politikasının karar alıcılarının dikkatleri 1971 döneminde olduğu gibi içe yönelmek zorunda bırakmıştır. Ayrıca bu dönemde, dış politika alanındaki çok yönlülükte daralma olmuştur. 1980-1990 döneminin dış politika açısından en büyük özelliği, dönemin başında ulusal güvenliğin dış politika öncelikleri arasında birinci sıraya gelmiş olmasıdır. (GÖNLÜBOL-KÜRKÇÜOĞLU, 1996, s. 602) 1980-1990 yılları arasındaki dönemin sonuna doğru Türk dış politikası 1960'lı yıllara benzer bir çizgiye yaklaşmış ve çok yönlü bir yapıya kavuşmuştur. Dönemin sonuna doğru uluslararası ortamda meydana gelen gelişmeler ve yeniden yapılanma hareketleri Türk dış politikasının karar alıcılarını da yakından etkilemiştir.

1980-1990 yılları arasındaki dış politika yaklaşımına, 1960-1980 yılları arasındaki yaklaşımın aksine, siyasi faktörlerden daha çok ekonomik faktörler hakim olmuştur denilebilir. 1960'larda siyasi açıdan dünyaya açılan ve bu bağlamda bir dış politika yaklaşımı sergilenirken, 1980'den sonra ekonomik açıdan aynı gelişme trendi içerisine girilmiştir. (GÖNLÜBOL-KÜRKÇÜOĞLU, 1996, s. 608)

4.3. 1980-1990 Yılları Arasındaki Dönemde AET'deki gelişmeler

1980-1990 yılları arasındaki dönemde AET, iki genişleme gerçekleştirerek üye sayısını 12'ye çıkarmıştır. Böylece Topluluk, kurulduktan yaklaşık otuz yıl sonra, üye sayısını iki katına çıkarmıştır. 1980-1990 arasındaki dönemde Topluluk, önceki dönemlere nazaran çok hızlı bir gelişme göstermiştir. 1981 yılında Yunanistan onuncu üye olarak Topluluğa katılmıştır. (FONTAINE, 2000, s. 40) Aynı yıl içinde Yunanistan'ın gayretleriyle Kıbrıs Rum Yönetimi ile Topluluk arasında, AET-Kıbrıs Ticaret Protokolü imzalanmıştır. İmzalanan Protokol ile Topluluk, Rum Yönetimi ile ortaklığın ikinci aşamasına geçmiştir. (İKVD., Mayıs-1981, s. 24) 1980'li yılların sonlarına doğru Topluluğun Merkezi Doğu Avrupa ülkelerine yaklaşımı değişmiştir. Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra bağımsızlığını kazanan bu ülkeler, Toplulukla

bağlantı kurmuşlardır. (AKMAN-DARTAN, 1998, s. 10) 1983 yılı içerisinde Topluluk ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında 44 Milyon ECU tutarındaki İkinci Mali Protokol imzalanmıştır. 14 Haziran 1984'te Avrupa Parlamentosu seçimleri yapılmıştır. 1985 yılında "Tek Avrupa Seneti" imzalanmıştır. Tek Senet'in 1987 yılında yürürlüğe girmesi planlanmıştır. Tek Senetle, klasik ortak pazar anlayışına yeni tanımlar getirilmiş, Topluluk organlarında yapısal değişiklikler yapılmıştır. (DPT, Ağustos-1993, s.2) 14 Haziran 1985'te, Almanya, Fransa ve Benelux ülkeleri arasında Schengen Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma ile, Topluluk dış sınırları korunarak, üye ülkeler arasında iç sınırların ortadan kalkacağı ortak bir alan oluşturulması amaçlanmıştır. (ÜNAL, 1998, s. 4)

1986'da, Lizbon ve Madrid'de imzalanan katılım antlaşmaları ile İspanya ve Portekiz Topluluğa katılmıştır. Özellikle, İspanya yoğun işsizliğin yaşandığı bir ülke olarak Topluluğa katılmıştır. (GÖKDERE, 1998, s. 10) 1987'de Türkiye, Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. 1987 Haziran ayı içerisinde Tek Avrupa Seneti yürürlüğe girmiştir. (FONTAINE, 2000, s. 40) Tek Senet ile, 1992 yılına kadar, Tek Pazarın oluşturulması ve yeni ortak politikaların geliştirilmesi için gerekli ilkeler ve düzenlemeler uygulamaya konulmuştur. 1987 yılında Topluluk ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında Ortaklık Antlaşmasının ikinci aşamasına geçiş için ek protokol imzalanmıştır. Protokole göre ikinci aşama, 1988-1997 ve 1998-2003 yılları arasında olmak üzere iki kısımdan oluşacaktır.

1989 Haziranında Avrupa Parlamentosu seçimleri yapılarak Parlamento yenilenmiştir. 1 Temmuz 1989 yılında Berlin Duvarının yıkılmasından sonra Doğu ile Almanya Batı Almanya birleşmiş ve Topluluğun doğal üyesi olmuştur. 17 Temmuzda Avusturya, Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. (FONTAINE, 2000, s. 40) Aynı yıl içinde Topluluk, Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna olumsuz görüş bildirmiştir.

4.4.0. 1980--1990 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye-AET İlişkileri

4.4.0.0. Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusuna Kadar Türkiye-AET İlişkileri (1980-1987)

1970-1980 yılları arasındaki dönemde Türkiye-AET ilişkileri, daha çok Türk tarafından kaynaklanan farklı yaklaşımlar nedeniyle hafif sayılabilecek bir durgunluk geçirmiştir. Bu dönemin sonuna doğru Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkiler düşük yoğunlukta bir seyir izlemeye başlamıştır. 1975 yılından sonra Türkiye'deki hükümet bunalımları ve çeşitli nedenlerden dolayı Türkiye-Topluluk ilişkilerinde soğukluk yaşanmaya başlamış, 1980'li yılların başında ilişkiler durma derecesine varmıştır. (KAMHI, 1981, s. 48) 1970-1980 dönemi, AET'nin kendi iç yapısı içinde büyük değişikliklere gittiği ve üye sayısını dokuza çıkardığı bir dönemdir. Bu dönemde, Topluluk içinde meydana gelen gelişmeler ve özellikle Yunanistan'ın tam üyelik başvurusu, 1980'den sonraki yıllarda Türkiye-Topluluk ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Yunanistan'ın Topluluğa tam üye olması ile ilk olarak Türkiye'nin Topluluktan mali yardım alması imkansız hale gelmiştir. Topluluk kaynaklarından Türkiye'ye yapılması gereken mali yardımlar, Yunanistan tarafından engellenmiştir. (BİLİCİ, 1997, s.15) Başka bir deyişle AET'ye yeni katılımlar, Türkiye-Topluluk ilişkilerini zorlaştırırken, Yunanistan'ın katılımı Türkiye-Topluluk ilişkilerini olumsuz bir zemine sürüklemiştir.

Türkiye, 1980'li yıllara iç karışıklıklarla, ekonomik zorluklarla ve hükümet bunalımlarıyla girmiştir. Ekonomik zorluklar sonucunda 24 Ocak 1980'de, ekonomide iç ve dış dengeyi sağlamak, liberal ekonomi uygulamalarına işlerlik kazandırmak ve önceki yıllardakinin aksine Türk ekonomisinin dışa açılmasını sağlamak amacıyla 24 Ocak kararları yürürlüğe konulmuştur. (ŞAHİN, 1998, s. 178-179) 24 Ocak kararları ile, önceki dönemlerde uygulanan ithal ikameci ekonominin yerini liberal ekonomi almıştır. Böylece Türkiye, ekonomik olarak dışa açılmış ve Topluluk ile ilişkilerini bu bağlamda geliştirme imkanını elde etmiştir. 1980 yılında Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen, Türkiye ile Topluluk arasında düşük yoğunlukta devam eden ilişkileri yeniden canlandırmak için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Erkmen, dünyadaki siyasi ortamı da uygun görerek, Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmak istemiştir. Dışişleri

Bakanının tam üyelik görüşü doğrultusunda, bir rapor hazırlanmıştır. Rapora göre, tam üyelik başvurusunda bulunulabilmesi için Türkiye'nin 1970'li yılların sonuna doğru uygulamaya koyduğu, Topluluk ile ilişkileri dondurma kararı kaldırılmalı, Ankara Antlaşması ve Katma Protokol ile kararlaştırılan gümrük indirimleri öngörülmuş takvimler çerçevesinde yürürlüğe konulmalıdır. Türkiye, Topluluğa tanıdığı ithalat kontenjanlarını genişletmelidir. Rapordaki önerilerden sadece gümrük vergilerinde öngörülen takvimler çerçevesinde yapılması gereken, fakat daha önceki dönemde yapılmamış olan indirimler yürürlüğe konulabilmiştir. Ayrıca Katma Protokole tekrar canlılık kazandırabilmek ve dondurma kararından vazgeçildiğini Topluluğa göstermek amacıyla, Topluluktan yapılan ithalat %10 oranında genişletilmiştir. Topluluk cephesinde ise, Türkiye'nin tam üyelik için başvuru niyeti zamansız olarak değerlendirilmiş ve olumsuz karşılanmıştır. 5 Şubat 1980'de Bakanlar düzeyinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında Türk heyeti, daha önce beş yıl süreyle yükümlülüklerin askıya alınmasına ilişkin önerinin geri alındığını Topluluğa iletmiştir. (DTM., 1999, s. 325) Ayrıca Türk heyeti, Topluluktan, tekstil ürünlerine konulan kontenjanların kaldırılmasını, tarım ürünlerinde Topluluk tarafından bazı üçüncü ülkelere tanınan ayrıcalıkların Türkiye'ye de tanınmasını, Katma Protokol hükümlerine göre 1976-1986 yılları arasında aşamalı olarak uygulanacak olan işçilerin serbest dolaşımının sağlanmasını, Türkiye'ye kapsamlı bir mali yardım yapılmasını ve Yunanistan'ın tam üyeliğinin Türkiye-Topluluk ilişkilerine olumsuz etkiye bulunmaması için gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. Toplantıda Topluluk, Türkiye'ye Yunanistan'ın üyeliğinin Türkiye-Topluluk ilişkilerini etkileyemeyeceğini garanti ederek, Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu ertelemeye çalışmıştır.

27 Şubat 1980'de Brüksel'de yapılan Ortaklık Komitesi toplantısında Türk heyeti, ilişkilerin tekrar işlerlik kazanmasını, tekstil ürünlerine konulan kotaların kaldırılmasını, serbest dolaşım görüşmelerinin ve Dördüncü Mali Protokolle ilgili görüşmelerin hemen başlamasını talep etmiştir. Topluluk, bu toplantıda, Türkiye'nin isteklerine karşı eğilimlerini belli etmeyen bir strateji takip etmiş ve Türkiye'yi tam üyelik başvurusundan caydırmaya çalışmıştır. Bu dönemde Topluluk, Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun önüne geçebilmek için bir çok alanda ödün vermeye hazırdır. (TEKELİ-İLKİN, 2000, s. 30) Türkiye'nin önerilerine net cevap vermeyerek zaman kazanmaya çalışmıştır. Daha

sonraki gelişmeler sonucunda Topluluk, Türkiye'nin tam üyelik başvurusunda bulunmak için kendi içindeki sorunları henüz çözemediğini ve uzlaşma sağlayamadığını görerek Türkiye'ye ödün vermekten vazgeçmiştir. Bu arada Türkiye-Topluluk arasındaki Ortaklık Komitesi toplantılarında bir uzlaşma sağlanamamıştır. 30 Haziran'da ve 5 Aralık'ta yapılan Ortaklık Komisyonu toplantılarında, gümrük birliği hazırlıklarında gecikmeler, işçilerin serbest dolaşımı alanındaki gelişmeler, mali sorunlar, tarım, sosyal hükümler, ekonomik ve teknik işbirliği bölümlerinden oluşan en geniş kapsamlı karar olan 1/80 sayılı Karar kabul edilmiştir. (ÖZTEKİN, 1981, s. 44) Böylece bazı istisnalar dışında OTP'ye dahil tarım ürünlerinin tamamında gümrük vergilerinin kaldırılması, Türk işçilerine bazı yeni sosyal haklar verilmesi, sanayi, enerji, tarım ve teknik eğitim alanlarında işbirliği sayesinde teknik yardım sağlanması konuları görüşülmüştür. (DTM., 1999, s. 325-326) Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye'nin istekleri Topluluk tarafından daha önceki dönemlerde olduğu gibi geçirilmiş ve Türkiye serbest dolaşım hakkından üç yıl feragat etmek zorunda kalmıştır. Dördüncü Mali Protokol konusunda anlaşma sağlanamamıştır. Haziran ayından itibaren Batı Almanya Türkiye'ye vize uygulama kararı almış Batı Almanya'yı Fransa takip etmiştir. (UĞUR, 2000, s.185) Vize uygulama kararı Katma Protokol ile öngörülen serbest dolaşım ilkesine aykırı bir durum yaratmıştır.

1980 yılının Türkiye-Topluluk ilişkilerinde radikal değişiklikler oluşmasına yol açan iki önemli gelişmesinden biri, 12 Eylül 1980'deki askeri müdahaledir. Ülkenin içinde bulunduğu istikrarsızlık, hükümet bunalımları, iç çalkantılar ve oluşan anarşi ortamında 12 Eylül 1980'de Ordu yönetime müdahale etmiştir. Müdahale sonrasında TBMM'deki siyasi partiler kapatılmış, Parti liderlerine siyaset yasağı getirilmiştir. Müdahale ile, Türk Silahlı Kuvvetleri, ülkenin yönetimine, "komuta kademe zinciri içinde" bütünü ile el koymuşlardır. Genelkurmay Başkanının başkanlığında, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanından oluşan Milli Güvenlik Konseyi (MGK), TBMM'yi ve Hükümeti feshetmiş, siyasal parti faaliyetlerini yasaklamış, yeni bir hükümet ve yasama organı kuruluncaya kadar, yasama ve yürütme yetkilerini üstlenmiştir. (GÖZÜBÜYÜK, 1999, s. 143) MGK, Yönetimi ele aldıktan hemen sonra 21 Eylül 1980'de, Emekli Oramiral Bülent Ulusu Başkanlığında, emekli generaller ve teknokratlardan oluşan, sadece kendisine karşı sorumlu bir hükümet

kurdurmuştur. (ÇAYHAN,1997, s. 241) Ulusu Hükümeti, 20 Eylül 1980-13 Aralık 1983 yılları arasında görev yapmıştır.

İkinci olumsuzluk ise, Yunanistan'ın Topluluğa tam üye olmasından ve Topluluk karar mekanizmalarında temsil edilmeye başlanmasından sonra yaşanmıştır. (RCTPTA., 1999, s. 5) 12 Eylül müdahalesi Türkiye'nin Toplulukla pazarlık sürecini sekteye uğratarken, Yunanistan'ın üyeliği, ilişkileri durma noktasına getirmiştir. 12 Eylül müdahalesinden sonra, Batı kurumlarıyla iyi ilişkiler kurup, Batının desteğini sağlamaya çalışan Milli Güvenlik Konseyi (MGK) ve Devlet Başkanı Kenan Evren, Yunanistan'ın NATO'ya dönüşünün önündeki Türk Vetosu'nu kaldırmıştır. Böylece Türkiye, Yunanistan'a karşı elindeki çok önemli bir kozu hiçbir ödün sağlamadan kaybetmiştir. Türkiye'nin bu jestine Yunanistan daha sonraki yıllarda her fırsatta Türkiye-Topluluk ilişkilerinde Türkiye'ye zorluk çıkararak karşılık vermiştir. 12 Eylül müdahalesinden sonra Topluluğun askeri müdahaleyle ilgili ilk değerlendirmeleri ılımlı tepkilerle ifade edilmiş ve Türkiye'nin isteklerine yakın olmuştur. Topluluk, müdahale sonrasında daha önce Yunanistan'a yaptığı gibi Türkiye ile ilişkileri dondurmamakla birlikte, MGK'dan insan haklarına saygı gösterilmesini ve bir an önce demokrasiye geçilmesini istemiştir. MGK, Topluluk ile ilişkilerde müdahale öncesindeki AP hükümetinin stratejisini devam ettirerek Topluluğa tam üye olma hedefini benimsemiştir. (İKVD., Nisan 1981, s. 9) Askeri müdahaleden hemen sonra Almanya ve Fransa'nın yanında diğer Topluluk üyesi ülkeler de Türkiye'ye vize uygulama kararı almışlardır. Vize uygulama kararlarından sonra, Türkiye'nin Ortaklık Konseyi'nin acil olarak toplanması talebi Topluluk tarafından askeri yönetime destek olarak algılanacağı endişesiyle kabul edilmemiştir. 1982-1986 yılları arasındaki dönemi kapsayan ve Türkiye'ye, 375 milyon EURO'luk bölümü Topluluk bütçesinden, 225 milyon EURO'luk bölümü Avrupa Yatırım Bankası (AYB) kaynaklarından olmak üzere 600 milyon EURO tutarında bir yardımı öngören Dördüncü Mali Protokol 1981 yılında parafé edilmiş, fakat yıl içindeki siyasi gelişmeler nedeniyle dondurulmuştur. (İKVD., Eylül-Aralık 2000, 147, s.31)

1 Ocak 1981'de Yunanistan tam üye olarak AET'ye katılmıştır. Yunanistan'ın katılımıyla Topluluğun üye sayısı ona yükselmiştir. Yunanistan'ın katılımı 1981-1990 yılları arasındaki dönemde Türkiye-Topluluk ilişkilerini şekillendiren ana faktör

olmuştur. Yunanistan'ın tam üye olması Türkiye tarafında endişeyle karşılanmıştır. Türkiye'nin bu tarihe kadarki politikası Yunanistan'ın gerisinde kalmamak üzerine kurulmuştur. Yunanistan'ın tam üye olmasıyla, Türkiye hem Yunanistan'ın gerisinde kalmış hem de ticari alanda rakibi ve siyasi alanda hasmı olan Yunanistan'ın Topluluğa katılması, Türk karar alıcılarınca olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Yunanistan'ın katılımından sonra 21 Ocak 1981'de Brüksel'de gerçekleşen uyum görüşmelerinde, Türk Heyeti Yunanistan'ın, Türkiye'nin tam üyelik hedefine engel teşkil etmemesini istemiştir. Ayrıca yine Türk heyetinin Yunanistan'ın katılımından sonra talep ettiği ek ayrıcalıklar, Topluluk tarafından kabul edilmemiştir. Yunanistan tam üye olduktan yaklaşık dokuz ay sonra, Pan-Helenik Sosyalist Partisi (PASOK)'nin de iktidara gelmesiyle, Türkiye'ye karşı olumsuz tutumunu uygulamaya koymuştur. (GÖNLÜBOL-KÜRKÇÜOĞLU, 1996, s. 586) 5 Haziran 1981'de Ortaklık Konseyi Büyükelçiler düzeyinde toplanmıştır ve Türkiye'nin OTP'ye uyumu görüşülmüştür.

Yunanlılar, Türkiye'ye tarım alanında verilen ödünlere azaltılması isteğini dile getirmiş ve Dördüncü Mali Protokolün uygulamaya konulmasını engellemişlerdir. Ayrıca Yunanlı Parlamentolar, Avrupa Parlamentosu'nda (AP) Türkiye aleyhine kararlar alınmasını sağlamak için yoğun çaba göstermeye başlamışlardır. 1981 yılının ikinci yarısından sonra Topluluk-Türkiye ilişkileri bozulmaya başlamıştır. 10 Nisan 1981'de Avrupa Parlamentosu aldığı bir kararla Türkiye'de iki ay içinde demokrasiye dönülmesini aksi takdirde ortaklık rejiminin askıya alınmasını istemiştir. (İKVD., Ağustos-1981, s. 16) Avrupa Parlamentosu'nun bu kararı Türkiye tarafında tepkiyle karşılanmıştır. MGK, Yunanistan'ın katılımı ve İspanya ile Portekiz'in gelecek katılımı ile Türkiye'nin Topluluktan elde ettiği ödünlere ve ilişkilerin olumsuz etkileneceği görüşünden hareketle Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunma niyetini çeşitli vesilelerle dile getirmiştir. (İKVD., Nisan 1981, s.9) Türkiye'nin tam üyelik başvurusunda bulunma niyetine Topluluk, demokrasiye geçiş sekteye uğratmamak için kesin bir tavır almamıştır. Aslında Topluluk, bu dönemde Türkiye'nin tam üyeliğine olumlu bakmamaktadır.

Türkiye-Topluluk arasındaki ilişkileri koordine etmek amacıyla 25 Aralık 1981 tarih ve 8/3367 sayılı bir kararname çıkartılarak DPT bünyesinde Topluluk ile ilişkilerin

stratejisini saptamak üzere bir komisyon kurulmuştur. DPT müsteşarı Turgut Özal 1980 öncesinde olduğu gibi bu dönemde de Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun zamansız olduğu görüşünü ileri sürmüştür. (KARLUK, 1998, s. 504)

1982 yılında Türkiye'nin tam üyelik talebine Topluluğun yaklaşımı olumsuz olmuştur. MGK'nın siyasi partilere karşı süren tavrı ve insan hakları ihlalleri Türkiye-Topluluk arasındaki ilişkilerin soğumasına sebep olmuş ve Yunanistan'a Topluluk organlarında Türkiye aleyhinde kampanya yürütme imkanını vermiştir. Bütün bu gelişmeler sonrasında Avrupa Parlamentosu, Ocak ayı içerisinde, Türkiye'deki siyasi haklar ile insan hakları durumu düzelinceye kadar, Ankara Antlaşması'nın askıya alınması kararını almış ve 22 Mart 1982'de Askeri yönetimin uygulamalarını ve insan hakları ihlallerini kınayan bir raporu kabul etmiştir. (GENÇKAYA-GEZGÖR, 2000, s. 648) Temmuz ayında ise, Fransa, Danimarka, Norveç, İsveç ve Hollanda ayrı ayrı Türkiye'deki insan hakları ihlalleri gerekçesiyle Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna başvuruda bulunmuşlardır. (PULUR, 2001, s. 3) İnsan hakları ihlalleri konusu Yunanistan'ın da gayretleriyle sık sık Avrupa Parlamentosu gündemine taşınmıştır. 17 Kasım 1982'de yapılan oylamada Anayasa %90 oyla kabul edilmiştir. Anayasanın kabulünün Türkiye-Topluluk ilişkilerini düzeltici etkide bulunacağı tezi, Anayasanın antidemokratik hükümler içerdiği gerekçesiyle Topluluk nezdinde taraftar bulmamıştır. 1982 yılının sonuna doğru, AET'de ve Avrupa Parlamentosu'nda Türkiye aleyhine alınan karar ve uygulamalarda büyük bir artış olmuştur. 22 Haziran'da Avrupa Parlamentosu, 52 Sendikacının yargılanarak ölüm cezasına çarptırılmasını kınayan bir karar almıştır. (TBMM.DİPM., Aralık-1996, s.3)

24 Ocak kararlarından sonra dışa açılma stratejisi çerçevesinde Türkiye ihracatını artırmıştı. Türkiye'nin en büyük ihracat ürünü tekstildi ve en büyük ticari partneri de Topluluktu. Topluluk, Türkiye'den ihracat edilen Türk tekstil ürünlerine, kendi sektörlerini olumsuz etkilediği gerekçesiyle kota uygulamaya başlamıştır. (AGRAA, b.t.y., s. 464-465) Türkiye, Topluluğun kota uygulamasını kaldırmaya çalışmış fakat başarı elde edilememiştir. Ağustos ayı içinde Türk Pamuk ihracatçıları ile Topluluk Komisyonu arasında yapılan görüşmelerde, Topluluğa pamuk ihracatı 75 bin ton

kontenjanla, daha sonraki günlerde ise diğer tekstil ürünleri belli kontenjanlarla sınırlandırılmıştır. (TEKELİ-İLKİN, 2000, s. 61-63)

Ortaklık Konseyi çerçevesinde ve diğer görüşmelerde kota uygulamasına karşı Topluluktan herhangi bir iyileşme sağlayamayan Türkiye, Topluluğun kota uygulamalarına misilleme olarak, 1983 yılından itibaren Topluluk menşeli 45 kalemlik, demir çelik ve plastik ürünlerine %15 fon uygulamaya başlamıştır. Topluluk, tekstil ihracatı konusunda Türkiye ile arasında doğan anlaşmazlığa çözüm olarak Türkiye'ye, gönüllü kısıtlama anlaşması önermiş ve anlaşma ile öngörülecek mallarda kotaların yüksek tutulabileceğini, bu sayede 1981'den buyana Yunanistan'ın da engellemeleriyle askıda olan Dördüncü Mali Protokolün serbest bırakılabileceğini Türk yetkililere iletmiştir. Türkiye, önce bu şekil bir anlaşmanın Katma Protokol hükümlerine aykırı olduğu gerekçesiyle Topluluğun önerisini reddetmiştir. Daha sonra Türkiye, Topluluğun önerisini kabul etmek zorunda kalmıştır. 28 Mart 1983'te Topluluk temsilcileri ile Türk özel sektör temsilcileri (tekstil ihracatçıları) arasında Brüksel'de yapılan görüşmelerde anlaşma sağlanamamıştır. Haziran ayı içerisinde yapılan görüşmelerden de sonuç alınamamıştır. Topluluk, aynı yıl içinde, 1983 için geçerli olacak kotaları tek taraflı olarak ilan etmiştir. (TEKELİ-İLKİN, 2000, s. 63-66) Ocak 1983'te Türkiye Topluluk yetkililerine, Topluluk ile arasında ekonomik olmaktan ziyade siyasi bir görünüm almış olan sorunları tartışmak üzere, bakanlar düzeyinde toplantı yapmayı önermiştir. Toplantıda ayrıca, Katma Protokol ve serbest dolaşımdan doğan sorunlar da tartışılacaktı. Topluluk üyesi ülkelerin bazıları Türkiye'nin bakanlar düzeyinde geniş kapsamlı toplantı önerisini sıcak karşılamamış ve Türkiye Topluluğun istediği büyükelçiler düzeyinde dar çerçeveli bir toplantıyı kabul etmek zorunda kalmıştır. Topluluğun genişlemesiyle Topluluğa katılan üç ülkeyle Türkiye arasında imzalanmış olan fakat yürürlüğe konulmayan tamamlayıcı protokoller MGK tarafından Danışma Meclisi'nde görüşülmüş ve yürürlüğe konulmuştur. MGK Katma Protokolde öngörülen gümrük indirimlerini uygulamaya koyacağını açıklamasına rağmen, indirimleri uygulamaya koymamıştır. 1983 yılında askeri rejimin varlığı, Topluluğun Türkiye üzerinde baskı kurmak için ekonomik meseleleri kullanmasını kolaylaştırmıştır. 1980-1983 yılları arasındaki dönemde Türkiye-Topluluk ilişkileri olumsuz bir trend izlemiştir. Özellikle 12 Eylül müdahalesinden sonra Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye'deki demokratikleşme girişimlerinin yetersizliğini öne

süren sert kararları, bir anlamda politik ilişkileri dondurmıştır. Ticari ilişkilerde de, Topluluğun yürürlüğe koyduğu tek taraflı kısıtlamalar ilişkileri durağanlaştırmıştır. Katma Protokolün Türkiye lehine olan dengesi, ekonomik ilişkilerdeki erozyon, kısıtlamalar, serbest dolaşımın ve Dördüncü Mali Protokolün Yunanistan faktörünün de etkisiyle yürürlüğe konulamaması sonucu Türkiye'nin aleyhine işlemiştir. Askeri yönetimin kamuoyu ve Batı kurumlarında destekten yoksun olması ortaya çıkan sorunlara çözüm üretmesine engel olmuştur. İlişkilerde ortaya çıkan olumsuz şartlar altında MGK Topluluğa tam üyelik başvurusunu seçimlerle gelecek hükümete bırakmak zorunda kalmıştır. 1983'te yapılan genel seçimlerde DPT Eski Müsteşarı Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP), MGK'nın muhalefetine rağmen seçimleri kazanmıştır. ANAP'ın seçimleri kazanması bir anlamda 12 Eylül askeri müdahalesi sonrası kurulan MGK dönemini sona erdirmiş ve Topluluk tarafından olumlu bir gelişme olarak karşılanmıştır. Özal seçimleri kazandıktan hemen sonra verdiği demeçlerde Türkiye'nin Topluluğa tam üyelik arzusunu dile getirmiş ve tam üyelik başvurusunun en yakın zamanda yapılacağını söylemiştir. Topluluk, bu yıllarda uygulamaya konulan liberal ekonomi uygulamalarını ve demokrasinin yeniden tesisini Türkiye ile ilgili olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Fakat 1984 yılında Türkiye-Topluluk ilişkilerinde fazla bir iyileşme gözlemlenememiş, ortaklık organları çalıştırılmamış ve Ortaklık Konseyi toplantısı yapılamamıştır. (DTM., 1999, s. 326) Toplulukla yürütülen ilişkilere yeniden işlerlik kazandırabilmek için, Başbakan Özal, Eylül ayında Batı Almanya'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ayrıca Özal, Türkiye'nin Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunma istemini dile getirmeye devam etmiştir. Türkiye'nin tam üyelik istemi ve tam üyelik başvurusunun en yakın zamanda yapılacağını ilan edilmesi Topluluk nezdinde endişeyle karşılanmış ve destek görmemiştir. Avrupa Parlamentosu'nda Türkiye'ye karşı daha önceki dönemde olan olumsuz tutum 1984 yılında da devam etmiştir. Mayıs ayında alınan Avrupa Parlamentosu Kararında, Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerin düzelmesi için Türkiye'deki insan hakları ihlallerinin sona ermesinin ve demokrasinin tam anlamıyla tesis edilmesinin ön şart olduğu ifade edilmiştir. (TBMM.DİPM., Aralık-1996, s.3) 1984 yılında yapılan seçimlerle yenilenen Avrupa Parlamentosu'nda Türkiye ile ilişkileri yürütecek Karma Parlamento üyelerinin seçimi yapılmamış, parlamenterlerin belirlenmesi için Türkiye-Topluluk arasındaki Ortaklık Konseyi'nin tekrar çalışmaya başlaması ön koşul olarak kabul edilmiştir. Avrupa Parlamentosu'nda Türkiye aleyhine

alınan kararlarda ve ilişkilerin düzeltilememesinde Yunanistan faktörü etkili rol oynamıştır.

1985 yılının başında Türkiye, ekonomik alanda Topluluk ile arasındaki uyumu geliştirebilmek için Katma Değer Vergisini (KDV) uygulamaya koymuştur. KDV Kanunu hazırlanırken Topluğun KDV sistemi göz önünde tutulmuştur. (BİLİCİ, 1999, s.19) Aynı yıl içinde Batı Almanya Başbakanı Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Batı Almanya, Türkiye'yi, 1986 yılında yürürlüğe girmesi gereken serbest dolaşımdan vazgeçirmeye çalışmıştır. Almanya Başbakanı ve Belçika Dışişleri Bakanı 1985 yılı içinde Türkiye'ye gerçekleştirdikleri ziyaretlerde Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun zamansız bir girişim olduğunu açıklamışlardır. Topluluk, Türkiye'nin de içinde olduğu Akdeniz Ülkelerine bazı gıda ve tarım ürünlerinde ticari kolaylıklar sağlamıştır. (ŞAHİNÖZ, 1998, s. 11) Avrupa Parlamentosu'nda Türkiye'nin aleyhine alınan kararlara engel olabilmek amacıyla Parlamentoda "Türk Dostları Grubu" kurulmuştur. Nisan ayında Avrupa Parlamentosu'nda Türkiye'deki insan hakları ihlallerini kınayan bir karar alınmıştır. Sözde Ermeni soykırımı tasarısı, Yunan parlamenterlerin desteğiyle Avrupa Parlamentosu gündemine taşınmıştır. (TBMM.DİPM., Aralık-1996, s.3) Karar sonrasında Üçüncü Mali Protokol kapsamında Türkiye'ye verilmesi gereken 29 milyon EURO'luk kredi bütçeden çıkarılarak askıya alınmıştır. Türk Dostları Grubu kararın çıkmasına engel olamamıştır. (TEKELİ-İLKİN, 2000, s.72, 96-97.) Haziran ayı içerisinde Brüksel'de Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi ve Milli Parlamentoların Sosyalist Grupları öncülüğünde bir toplantı yapılmıştır. Toplantı sonrasında Türkiye ile ilişkilerin canlandırılmasına ve demokratikleşme konusunda atılan adımların göz ardı edilmemesine karar verilmiştir.

Yılın sonuna doğru Avrupa Parlamentosu'nun gündemine taşınan "Kürt Azınlığın" haklarının çiğnendiği ve insan hakları ihlalleri konusu Türk Dostu Parlamenterlerin tüm çabalarına karşın Yunan Parlamenterlerin de desteğiyle kabul edilmiştir. Buna göre ihlaller iyileştirilmeden Karma Parlamento Komisyonu'nun (KPK) Avrupa kanadı kurulmayacaktır. 1985 yılında da Ortaklık Konseyi toplantısı yapılamamıştır. (DTM., 1999, s. 326)

1986 yılında, Başbakan Özal, Topluluk üyesi ülkelerde yaptığı temaslarda, Topluluğun Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna sıcak bakmadığını görmüştür. Ayrıca, Topluluk üyesi İngiltere ve İtalya Başbakanları, Özal'a, Ortaklık Konseyi'nin toplanarak Topluluk-Türkiye arasında aksamış olan ilişkilerin yeniden kurulmasını destekleyeceklerini söylemişlerdir. Daha sonraki günlerde Fransa Cumhurbaşkanı ile yaptığı görüşmede Başbakan Özal, Fransa'nın da desteğini sağlamıştır. Böylece Türkiye, tam üyelik konusundaki tüm olumsuz görüşlerine karşın, AET ile ilişkilerin normalleştirilmesinde Batı Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'nin desteğini sağlamıştır. Hollanda'nın dönem başkanı olduğu bu dönemde, Fransa, Batı Almanya, İngiltere ve İtalya'nın yoğun temas ve baskılarıyla Ortaklık Konseyi'nin toplanması yönünde karar alınmaya çalışılmıştır. Yunanistan, bu dönemde de, gelenekselleştirdiği Türkiye-Topluluk ilişkilerini engelleme politikasını devam ettirmiştir. Topluluğun diğer ülkeleri, Türkiye-Yunanistan, arasındaki sorunların Topluluk organlarına taşınmasını istememelerine rağmen, Yunanistan Türkiye ile arasındaki sorunları Topluluk organlarına taşımak için büyük çaba harcamıştır. Yunanistan'ın muhalefeti nedeniyle Ortaklık Konseyi toplantısının tarihi ve düzeyi belirlenememiştir. Daha sonra Yunanistan'ın itirazlarına rağmen Topluluk, Ortaklık Konseyi toplantısının Eylül ayı içerisinde yapılmasını kararlaştırmıştır. Eylül ayında yapılacak Ortaklık Konseyi toplantısında ele alınacak sorunlar ve bunların çözüm yollarını belirlemek üzere bir Topluluk heyeti Türkiye'ye gelmiştir. Heyetin görüşmelerinde, serbest dolaşım, demokratikleşme ve insan hakları, iktisadi ve mali konular, Yunanistan'la ilgili sorunlar ve tam üyelik başvurusu konusunda görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler genelde olumlu geçmiştir. Bu arada Yunanistan, önce Ortaklık Konseyi toplantısını engellemeye bunu başaramayınca da Türkiye ile arasındaki sorunları toplantı gündemine taşıyarak Türkiye'den taviz koparmaya çalışmıştır. Topluluğun diğer ülkeleri Yunanistan'ın isteklerini reddetmişlerdir. Ortaklık Konseyi 16 Eylül 1986'da uzun bir aradan sonra Bakanlar Düzeyinde Brüksel'de toplanmıştır. Böylece Türkiye-Topluluk ilişkileri yeniden canlılık kazanma yoluna girmiştir. Toplantı, Yunanistan'ın vetosu nedeniyle, Topluluk ortak tutum oluşturamadığı için sonuçsuz kalmıştır. Bununla birlikte, toplantıda ticaret, ortaklık ilişkisinin durumu, sosyal ve mali sorunlar, Topluluğun genişlemelerinin gerektirdiği uyum çalışmaları ele alınmıştır. (DTM., 1999, s. 326) Topluluk, ayrıca toplantı sonrasında, Türk heyetine, Türkiye'nin ertelemiş olduğu yükümlülüklerin yürürlüğe konulmasını isteyen bir momerandum

vermiştir. Haziran ayı içerisinde Avrupa Parlamentosu, Kıbrıs konusunda, Ekim ayında ise Türkiye-Topluluk arasındaki ilişkiler konusunda Türkiye'yle ilgili iki karar almıştır. (TBMM.DİPM., Aralık-1996, s.3) Kıbrıs konusunda karar alınmasını sağlayan Yunanlı Parlamenterler, böylece Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunları Topluluk organlarına taşımayı başarmışlardır. 1977 yılında onaylanan Tamamlayıcı Protokol, 1986 yılında Türkiye tarafından da onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Tamamlayıcı Protokolden sağlanan kaynak, DSİ Özlüce Baraj projesi ile diğer bazı projelerin hayata geçirilmesinde kullanılmıştır. (İKVD., Eylül-Aralık 2000, s.32)

Türkiye, tam üyelik başvurusunda bulunmadan önce, özellikle Batı Almanya'nın karşı çıktığı serbest dolaşımın yürürlüğe konulmasını istemiş, böylece Toplulukla pazarlık gücünü artırmaya çalışmıştır. Katma Protokol hükümlerine göre 1986 yılı içerisinde tamamlanmış olması gereken serbest dolaşım 1980'den buyana vize uygulamaları ve diğer nedenlerle aşınmıştır. Türkiye tam üyelik başvurusunda bulunmadan önce, serbest dolaşımın yürürlüğe konulması için Topluluğa resmen başvuruda bulunmuştur. Türkiye'nin bu isteğine karşı Topluluk bir rapor hazırlamıştır. Raporda, Katma Protokolün serbest dolaşım ile ilgili hükümleri göz önüne alınmamış, halen Topluluk ülkelerinde çalışan Türk işçilerin sosyal haklarına sınırlı bazı iyileştirmeler getirilmiş ve buna karşılık Dördüncü Mali Protokolün serbest bırakılması öngörülmüştür. Türkiye, rapora tepki göstermiştir. Türk dış politikasının karar alıcıları Topluluk ülkelerinde yaptıkları temaslarda, Topluluğun Türkiye'nin tam üyelik müracaatına olumlu yaklaşmadığını görerek tam üyelik müracaatını 1987 yılı içinde daha uygun bir zamana ertelemişlerdir.

1987 yılında Topluluk ile ilişkilerde Türkiye'nin ana gündemini, bir an önce tam üyelik başvurusunda bulunmak oluşturmuştur. (BOZKURT, 1992, s. 13) 1987 yılının başında Türkiye, vatandaşları için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) kişisel başvuru hakkını tanımıştır. Böylece Türkiye'de hakları ihlal edilen Türk vatandaşları iç hukuk yollarını tükettikten sonra AİHM'e başvurabileceklerdir. (KAPANİ, 1996, s. 55) Türkiye'nin bu kararı Avrupa Parlamentosu ve diğer kuruluşlarca memnuniyetle karşılanmıştır. Yunanistan'ın Topluluğa tam üye olduğu 1981 yılından buyana Türkiye, olumsuz tutumu nedeniyle Yunanistan'la uyum anlaşması imzalamamıştır. Uyum

anlaşmasının imzalanabilmesi için Türkiye, Yunanistan'ın öne sürdüğü İstanbul'daki Yunanlıların mal varlıklarının satışını yasaklayan 1964 yılında alınmış olan kararı kaldırmıştır. Bunun sonucunda Türkiye-Yunanistan uyum anlaşması parafe edilmiştir. Türkiye, Avrupa Parlamentosu ile arasındaki sorunları çözememiştir. Avrupa Parlamentosu 1987 yılında Yunanlı Parlamenterlerin çabalarıyla gündeme taşınmış olan Ermeni raporunu kabul etmiştir. Türkiye ile Yunanistan arasındaki Ege krizi de yine Yunanlı Parlamenterlerin çabalarıyla Avrupa Parlamentosu gündemine getirilmiştir. (TBMM.DİPM., Aralık-1996, s. 4) Her iki karar da Yunanlı Parlamenterlerin çabalarıyla Parlamento gündemine taşınmıştır. Kararlar Türkiye'de tepkiye sebep olmuştur. Şubat ayı içerisinde Türkiye ile Topluluğa yeni katılan İspanya ve Portekiz arasındaki uyum anlaşmaları Brüksel'de parafe edilmiş, 23 Temmuz'da imzalanarak yürürlüğe girmiştir. (SARAÇOĞLU, 1992, s.305) Aynı dönemde Topluluk Ankara'daki temsilciliğinin statüsünü yükseltmiştir. Toplulukla müzakerelerin yeniden başlayabilmesi için Türkiye Ortaklık Konseyinin toplanmasını talep etmiştir. Tam üyelik başvurusu öncesinde Türk yetkililer Topluluk ülkelerinde çeşitli temaslarda bulunmuşlardır. Mart ayı içerisinde Topluluk ülkelerindeki ve Topluluk nezdindeki büyükelçiler Ankara'ya çağrılarak bir değerlendirme toplantısı yapılmıştır.

Türk dış politikasının karar alıcıları, tam üyelik başvurusunda ilk etapta, başvurunun Konsey'den Komisyon'a aktarılarak, tam üyelik başvurusu talebiyle ilgili incelemelerin başlatılmasını istemişlerdir. Tam üyelik başvurusunda bulunmanın planlandığı bu dönemde, Yunanistan da Türkiye'nin başvurusunu engellemek için uğraşmıştır. 14 Nisan 1987'de, Ankara Antlaşması yürürlüğe girdikten yaklaşık 25 yıl sonra, AET'nin kurucu anlaşması olan Roma Antlaşmasının 237. maddesine dayanılarak, Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. (ATEŞ, 2000, s. 85) Başvurunun Ankara Antlaşması'na değil de, doğrudan Roma Antlaşmasına dayandırılması dönemin karar alıcılarınca daha uygun görülmüştür. (BOZER, 1991, s. 5) Başvuru 14 Nisanda yapılmıştır, çünkü, Avrupa Parlamentosu 9-10 Nisan tarihleri arasında toplanacaktır ve bu toplantı gündeminde Türkiye yoktur. Bu tarihlerde yapılacak bir başvuru, kurallar gereği 15 gün içinde yapılacak ilk Dışişleri Bakanları toplantısı olan 27 Nisan'da ele alınabilecektir. Arada uzun bir Paskalya tatili mevcuttur. Böylece Avrupa Parlamentosu'nun, Türkiye'nin başvurusuna müdahale olanağı ortadan kalkmıştır. Bu

tarihin Türkiye açısından diğer bir avantajı da Belçika'nın dönem başkanlığına rastlıyor olmasıdır. Belçika, Türkiye'yi tam üyelik başvurusundan vazgeçiremeyince, başvuru halinde normal prosedürü işleteceği konusunda Türkiye'ye garanti vermiştir. 14 Nisan 1987'de Türkiye, Topluluğa başvuru mektubunu sunmuştur. Türkiye'nin tam üyelik başvurusu Yunanistan tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Başvuru, Yunanistan'ın engellemelerine rağmen dönem başkanı Belçika'nın desteğiyle Topluluk Dışişleri Bakanlarının 27 Nisandaki toplantısında Konsey'den Komisyon'a havale edilmiştir. (DTM., 1999, s. 350) Böylece Türkiye, tam üyelik başvurusunda ilk amacına ulaşmıştır.

4.4.0.1. Türkiye'nin AET'ye Tam Üyelik Başvurusunda Bulunmasının Temel Nedenleri

Tam üyelikle birlikte Türkiye'nin, kuruluşundan bugüne kadar sürdürdüğü Avrupalı (Batılı) bir devlet olma yolundaki mücadelesini tamamlamış olacağı düşünülmüştür. Geleneksel Batılılaşma politikası bağlamında Türkiye, kurulduğu ilk yıllarda Topluluk ile ilişki kurmuş ve ortaklık anlaşması imzalamıştır. Topluluğa tam üye olarak Türkiye'nin Batılılaşma sürecinin tamamlanmış olacağı düşünülmüştür.

Topluluğun Türkiye'yi tam üyeliğe kabul etmesi, yada en azından başvuruyu olumlu karşılaması, Türkiye'nin Batı dünyasına aidiyetinin tescilidir. Türkiye-Topluluk ilişkileri, 1980'li yılların başlarında sorunlu bir zemine girmiştir. Topluluğun birinci genişlemesi Türkiye-Topluluk ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Topluluk genişlemeden önce Türkiye, altılardan bazı ödünlere elde etmekte zorlanmıyordu. Dokuzlar döneminde Türkiye, Topluluktan ödün elde ederken yeni katılan üyelerin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Tam üye olunmasıyla birlikte bu sorunların ortadan kalkacağı düşünülmüştür.

Yeni katılımlar, Türkiye-Topluluk ilişkilerini olumsuz etkilemeye başlamıştır. Yunanistan'ın katılımı Türkiye-Topluluk ilişkilerini çıkmaza sokmuştur. Yunanistan, Türkiye ile arasındaki sorunları Topluluk organlarına taşıyarak Türkiye'ye karşı Batı dünyasını arkasına almıştır. Böylece Türkiye'nin, 1960'lı yıllarda Yunanistan'ı dengeleme politikası kapsamında, Yunanistan'dan hemen sonra başvuruda bulunduğu

Batı kurumunda Yunanistan'la eşit statüde temsil edilme stratejisini gerçekleştirebilme politikası sekteye uğramış, Türkiye dış siyasette tercih etmediği bir durumla karşı karşıya gelmiş, Yunanistan'a karşı yalnız kalmıştır. Topluluğa tam üye olunarak yeniden Yunanistan'ı dengeleme imkanının elde edilebileceği düşünülmüştür.

Topluluğa tam üye olunması halinde, Türkiye'nin yabancı sermaye için cazip hale geleceği ve ayrıca, Topluluk kaynaklarından daha çok yararlanılarak ekonomik sorunlara daha rahat çözüm bulunabileceği düşünülmüştür.

Tam üyelikle birlikte, Türk vatandaşlarının belli bir süre sonra Topluluk ülkelerinde serbest dolaşım hakkını elde edebileceği ve böylece Katma Protokolün açık hükümlerine rağmen Topluluğun uygulamaya koymadığı serbest dolaşım ilkesinin geç de olsa fiilen yürürlüğe gireceği ve Türkiye'ye yapılacak olan Topluluk yardımlarını sürekli veto eden Yunanistan'ın (Örneğin; Dördüncü Mali Protokol) vetosunun önüne de geçilebileceği düşünülmüştür.

Bu dönemde kalkınma hamlesi içine girmiş olan Türkiye'nin en büyük ticari partneri Topluluktur. Türkiye, Topluluğa yapmakta olduğu ihracatta sürekli sorunlarla karşılaşmıştır. Özellikle Türkiye'nin en büyük ihracat ürün kalemi olan tekstilde Topluluk, Türkiye'ye kota uygulayarak Türkiye'nin ihracatını engellemiştir. Tam üye olunması durumunda bu olumsuzluğun ortadan kalkacağı düşünülmüştür.

Türkiye'nin Toplulukla Ankara Antlaşmasını imzalamasından sonra, Topluluk üç genişleme geçirmiş ve Akdeniz ülkeleriyle tercihli ticaret antlaşmaları imzalamıştır. Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin Ankara Antlaşması ve Katma Protokol ile elde ettiği ödünlere aşındırılmış hatta ortadan kaldırmıştır. Tam üyelikle Türkiye, Topluluk mevzuatından yararlanacağı için bütün bu olumsuzlukların ortadan kalkacağı düşünülmüştür.

Tam üyelikle birlikte serbest dolaşım fiili olarak yürürlüğe gireceği için, Türkiye'nin elemeğini ihraç edebileceği düşünülmüştür. Bu sayede hem işsizlik sorunu çözüme kavuşmuş olacak hem de işçi dövizlerinden yararlanabilme imkanının artacağı

düşünülmüştür. Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunulduğu dönemde Türkiye, yüksek enflasyona karşı mücadele veriyordu. Tam üyelikle birlikte yüksek enflasyonun Topluluk yardımlarıyla daha kısa sürede üstesinden gelinebileceği düşünülmüştür.

OTP nedeniyle Türk tarım ürünleri Topluluk pazarlarına girerken zorluklarla karşılaşılıyordu. Tam üyelikle birlikte, Türk tarım ürünlerinin Topluluk pazarlarına serbestçe girebileceği, Türk çiftçilerinin de Topluluğun tarım destek politikalarından yararlanabileceği düşünülmüştür.

4.4.0.2. Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusunda Bulunmasından Sonra Türkiye-AET İlişkileri ve Topluluğun Tam Üyelik Talebine Cevabı (1987-1990)

Topluluk, Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu dönem başkanı Belçika'nın da çabalarıyla normal prosedür çerçevesinde işleme koymuştur. Ekonomik, siyasi ve kültürel nedenlerden dolayı Topluluğun, Türkiye'nin başvurusuna olumlu cevap vermesi kendi açısından imkansızdır. Ekonomik olarak Türkiye, Topluluk ülkelerinin çok gerisindedir. İşsizlik oranı ve nüfus artışı çok yüksek, kişi başına düşen milli gelir de çok düşüktür. Siyasi olarak Türkiye'deki demokrasi tam anlamıyla yerleşmemiştir ve insan hakları ihlalleri yaygındır, kültürel olarak ise Topluluğa karşı Türkiye Doğu kültürünü temsil etmektedir ve bu dönemde Topluluğun Türkiye'yi kendi içine kabul etmesi oldukça güçtür. (BAINBRIDGE-TEASDALE, 1995, s. 453) Topluluk, Türkiye'nin başvurusunu işleme koymuştur çünkü hemen başta ret cevabı vererek Türkiye ile arasındaki ilişkileri soğutmak istememiştir.

Tam üyelik başvurusundan sonra, Türk dış politikasının karar alıcıları, Topluluk ülkelerine ziyaretlerde bulunarak Türkiye-Topluluk ilişkilerini canlı tutmaya çalışmışlardır. Türkiye'nin Ortaklık Konseyi'nin toplanması talebi Topluluk nezdinde destek bulmamıştır. Toplantı Türkiye'deki genel seçimlerden sonraya bırakılmıştır. Topluluk ayrıca, Türkiye'nin başvurusu konusunda hazırlanmasına başlanan ve Topluluğun görüşünü belirleyecek olan raporun hazırlanmasının iki yıl sürebileceğini açıklamıştır.

Eylül ayı içerisinde yapılan referandumla, 12 Eylül'den sonra yasaklı olan eski siyasetçilere tekrar seçimlere katılma hakkı verilmiş, 29 Kasım 1987'de yapılan erken genel seçimlerde ANAP toplam oyların %36.3'ünü almıştır. Seçimlerde ANAP; 292, SHP: 99, DYP: 59 milletvekilliği almıştır. (R.G. 9 ARALIK 1987, s. 4)) Seçimlerden sonra Topluluk, 1980 yılı Özel İşbirliği Fonu çerçevesinde Türkiye'ye verilmiş olan kredinin 10 milyon EURO'luk bölümünü serbest bırakma kararı almıştır. Yunanistan kararı engellemeye çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Eylül ayı içerisinde Avrupa Topluluğu Adalet Divanı (ATAD), Katma Protokol ile öngörülen hükümler çerçevesinde serbest dolaşım hakkı ihlal edildiği için dava açan bir Türk vatandaşının davasını sonuçlandırmıştır. ATAD'ın kararına göre Ankara Antlaşmasının 12, Katma Protokolün 36. Maddelerinde öngörülen serbest dolaşım ilkesi açık bir hüküm olmaktan ziyade bir hedef niteliğindedir. Bu nedenle Türkiye ve Topluluk konuyu Ortaklık Konseyi'nde karara bağlamalıdır. (YAVAŞI, 1997, s. 84-85) ATAD'ın bu kararı Türkiye'nin serbest dolaşım konusundaki politikasının temellerini ortadan kaldırmıştır. Yunanlı parlamenterlerin desteğiyle 1987 yılının ikinci yarısında Sözde Ermeni Soykırımı konusu Avrupa Parlamentosu gündeminde tutulmaya çalışılmıştır. Aralık ayında Avrupa Parlamentosu, tamamıyla teknik bir işlem olan, Türkiye, Portekiz ve İspanya arasında Topluluğa uyum antlaşmasının onaylanmasını, Türkiye'deki insan hakları ihlallerinin devam ettiği gerekçesiyle reddederek Komisyona geri göndermiştir.

1988 yılının başında Türkiye, dondurmuş olduğu gümrük tarifelerinde indirim ile gümrük tarifeleri uyum yükümlülüklerinin bazılarını yerine getirmiştir. Avrupa Parlamentosu ise daha önce onaylamayı reddettiği Türkiye, Portekiz ve İspanya uyum anlaşmasını onaylamıştır. Yunanistan'la sorunları çözmek, böylece tam üyelik başvurusunda ve Topluluk ile ilişkilerde Yunanistan'ın olumsuz tutumunu ortadan kaldırmak için, Yunanistan'la bir dizi görüşmeler yapılmış, görüşmeler olumlu geçmesine rağmen Yunanistan, Topluluk organlarında Türkiye'ye karşı yürüttüğü olumsuz tutumundan vazgeçmemiştir. Ocak ayı içinde Türkiye, Ortaklık Konseyi'nin toplanması talebini Topluluğa iletmiştir. Toplantının 25 Nisan 1988'de yapılmasına karar verilmiştir. Toplantının gündemi, Türkiye'nin demokratikleşmesi, insan hakları konuları, Dördüncü Mali Protokole işlerlik kazandırılması, serbest dolaşım ve Türkiye'nin gümrük indirimleri olarak belirlenmiştir. Bu arada Davos Görüşmelerinden sonra Nisan ayı

içerisinde Türkiye-Yunanistan uyum anlaşması iki ülke arasında imzalanmıştır. Ortaklık Konseyi toplanmadan önce 18 Nisanda toplanan Ortaklık Komitesinde, Ortaklık Konseyi toplantısının gündeminin belirlenmesinde Yunanistan'ın muhalefeti nedeniyle anlaşma sağlanamamıştır. Yunanistan toplantı gündemine Kıbrıs ve insan hakları sorunlarının da alınmasını istemiştir. Daha sonra sağlanan uzlaşma ile Ortaklık Konseyi'nin Bakanlar düzeyindeki toplantısına katılmak üzere Türk Heyeti Brüksel'e gitmiştir. Toplantı öncesinde Dönem başkanının basına dağıtılan konuşma metninde "Kıbrıs meselesi Türkiye-Topluluk ilişkilerini olumsuz yönde etkiler" ifadesini gören Türk Heyeti bu ifadenin değiştirilmesini istemiş, istenilen değişiklik yapılmayınca da toplantıya katılmama kararı almıştır. (TEKELİ-İLKİN, 2000, s.115-116)

Yunanistan, Türkiye'nin sorunları çözmeye yönelik yapıcı yaklaşımlarına karşın, Türkiye-Topluluk ilişkilerini engellemeye devam ederken, Kıbrıs Rum kesiminin Topluluğa yakınlaşması için çaba harcamış ve Topluluğun Kıbrıs Rum Yönetimi ile siyasi diyalog kurma kararı almasını sağlamıştır. Topluluk Komisyonu'nun, Dördüncü Mali Protokoldeki tikanıklığın açılması için Topluluk bütçesine ilk kez koyduğu 50 milyon EURO'luk tahsisat Yunanistan'ın ısrarıyla bütçeden çıkarılmıştır. (ABCCNMC., September-1991, s. 80) Türkiye, Yunanistan'ın engellemelerini aşmak için Topluluk üyesi diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Haziran ayı içerisinde Topluluk Heyeti Türkiye'ye gelerek, Topluluğun Türkiye'nin başvurusuyla ilgili hazırladığı raporla (Görüş) ilgili olarak çeşitli kurumlarla temasta bulunmuştur. Bu dönemde Topluluğun Türkiye'nin başvurusu ile ilgili olarak olumsuz bir tutum izlemediği izlenimi Türkiye'de hakim olmuştur. Tekstil ürünlerine uygulanan kotalar konusunda Toplulukla uzlaşmaya varılmıştır. Avrupa Parlamentosu 1989 yılı içerisinde Türkiye ile ilgili olarak, Kıbrıs, Ege, insan hakları ihlalleri, Türkiye-Topluluk ilişkileri konusunda bir dizi karar almıştır. (TBMM.DİPM., Aralık-1996, s. 4)

1989 yılında, 1981 yılında parafe edilen fakat çeşitli nedenlerden dolayı bir türlü uygulamaya konulamayan Dördüncü Mali Protokolün yürürlük süresinin hukuken sona ermesi üzerine, protokol yenilenecek uygulamaya konulabilmesi için önündeki engel kaldırılmıştır. Yine 1989 yılında sekiz yıl aradan sonra, Türkiye-Topluluk Karma Parlamento Komisyonu toplantısı (KPK), Avrupa Parlamentosunun tüm olumsuz

görüşlerine rağmen yapılmıştır. Türkiye, 1989 yılında da tam üyelik başvurusunun kabulü için Toplulukla ve Topluluk üyesi ülkelerle temaslarını sürdürmüştür. Topluluk ile yürütülen ilişkilerin koordine edilmesi amacıyla 1989 yılında çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile ilgili bakanlıklar ve kamu kuruluşlarında Topluluk birimleri kurulmuş, Topluluk ile ilgili uzman personel yetiştirilme çalışmaları başlatılmıştır. (KILINÇ, 2000, s. 215) Bu arada, Topluluğun Türkiye'ye tam üyelik dışında önerdiği ara formüller ve ortaklık modelleri Türkiye tarafından reddedilmiştir. Haziran ayından sonra İngiltere de Türkiye'ye vize uygulamaya başlamıştır. Türkiye, Yunanistan'ın ileri sürdüğü ön şartları aşma ve Ortaklık Konseyi'ni tekrar toplama çalışmalarında 1989 yılı içerisinde de ilerleme kaydedememiştir. Eylül ayı içerisinde Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın zorunlu yargı yetkisi kabul edilmiştir. (KAPANİ, 1996, s. 55) Böylece Topluluğun Türkiye'ye yönelik olumsuz görüşü iyileştirilmeye çalışılmıştır.

1989 yılının sonuna doğru, Avrupa Parlamentosu ile Türkiye arasındaki ilişkiler düzelme yoluna girmiştir. Aralık ayı başında Avrupa Parlamentosu ile Türkiye arasında ikinci KPK toplantısı yapılmıştır. Ortaklık Konseyi toplantılarının Yunanistan engeline takıldığı, Ortaklık Komitesi toplantılarının tıkanıdığı bir ortamda, KPK toplantıları Türkiye-Topluluk arasında Ankara Antlaşması ile öngörülen tek çalışan organ haline gelmiştir. (TEKELİ-İLKİN, 2000, s. 158) KPK toplantılarında Türk Parlamenterler, Türkiye'nin tam üyeliğinin sağlanması yönünde çalışma yaparken, Topluluk Parlamenterleri Türkiye'deki insan hakları ve demokrasi uygulamaları konularını gündeme taşımışlardır.

17 Aralık 1989'da Topluluk, Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna olumsuz yanıt vermiştir. Türkiye'nin başvurusuna olumsuz yanıt veren Komisyon Görüşünde (Avis), Türkiye ile Topluluk arasında yapısal farklılıklar olduğu, Türk sanayisinin yüksek oranda korunduğu, sosyal koruma düzeyinin düşüklüğü ve makro ekonomik dengesizlikler nedenleriyle, Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun erken olduğu dile getirilmiştir. Sonuç olarak görüşte, gelişme aşamasında bulunan Topluluğun yeni katılma müzakerelerine giremeyeceği, Türkiye'nin mevcut politik ve ekonomik durumunun katılma müzakerelerine uygun olmadığı, Türkiye ile ilişkilerin sürdürülmesi gerektiği fakat tam üyelik müzakereleri için her iki tarafın da hazır olmadığı belirtilmiştir.

(BAINBRIDGE-TEASDALE, 1995, s. 453) Ayrıca Komisyon ret cevabını hazırlarken Türkiye'yi kendisinden uzaklaştırmamaya özen göstererek, Türkiye'nin tam üyelik için ehil (eligible) bir ülke olduğu belirtmiştir. Avrupa Parlamentosu, 1989 yılı içerisinde de, insan hakları ihlalleri, idam cezaları ve gözaltı konularında olmak üzere Türkiye ile ilgili bir dizi karar almıştır. (TBMM.DİPM., Aralık-1996, s.5)

1990 yılının başında Topluluk Bakanlar Konseyi, Komisyonun görüşünü değerlendirerek kabul etmiştir. Böylece Türkiye'nin tam üyelik başvurusu resmen rafa kaldırılmıştır.

4.4.0.2.0. Topluluk Komisyonu'nun Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusu İle İlgili Olarak Hazırladığı Görüşün (Rapor) Temel Özellikleri

Görüşte, Türkiye'nin tam üyelik için ehil (eligible) bir ülke olduğu belirtilmiştir. Böylece, Türkiye'nin gelecekte Topluluğa tam üye olabilme kapısı açık bırakılmıştır. Ayrıca yine Görüşte, Türkiye ile Topluluğun geleceklerini birlikte inşa etmek üzere ortak çalışmalarının gerekliliği ve bu çerçevede karşılıklı bağımlılık ve entegrasyon sürecinin geliştirilmesinin sağlanması hususları vurgulanarak, Ankara Antlaşmasına atıfta bulunulmuştur.

Topluluk, Komisyonun hazırladığı görüşle, Türkiye'ye tam üyelik öncesinde Gümrük Birliğinin tamamlanmasını önermiştir. Oysa, Topluluk 1989 yılından önceki üç genişlemesinde de aday ülkeler ile tam üyelik sağlandıktan sonra belli bir süre içerisinde kendi desteğiyle gümrük birliğini sağlamıştır. Ekonomik yapı ve milli gelir açısından Topluluk normlarının altında olduğu saptanan Türkiye'nin tam üyelik öncesinde Topluluk ile gümrük birliğini gerçekleştirmesi ve bunu diğer ülkelere farklı olarak kendi öz kaynaklarından karşılamak durumunda bırakılması görüşün içeriği ile sonuç bölümünde Türkiye'ye önerilenler arasında tutarsızlık yaratmıştır.

Topluluk, Yunanistan dahil olmak üzere son iki genişlemesinde demokrasi ve insan hakları ihlalleri konusunda Türkiye'den çok daha kötü durumda olan ülkeleri tam üyeliğe kabul etmiş ve kendi iç yapısı içerisinde bu ülkelerin durumlarının düzeltilmesini

sağlamış olmasına rağmen, Türkiye'ye ret cevabının verildiği görüşte, Türkiye'nin demokrasi ve insan hakları açısından Topluluk normlarının altında olduğu belirtilmiş ve bu durum Türkiye'nin başvurusunun reddedilme sebepleri arasında gösterilmiştir.

1975 yılında Yunanistan Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunduğu ve 1981 yılında tam üyelik anlaşmasını imzaladığında Topluluk Yetkilileri, Türkiye'ye Yunanistan ile arasındaki sorunların Yunanistan tarafından Topluluk organlarına taşınmasına izin verilmeyeceğini ve Yunanistan'ın tam üye olmasının Türkiye-Topluluk ilişkilerini hiçbir şekilde etkilemeyeceğini garanti etmişti. Komisyonun hazırladığı ve Bakanlar Konseyi'nin kabul ettiği görüşte ise Yunanistan'la Türkiye arasındaki sorunlar, Kıbrıs meselesi bizzat Topluluk tarafından Türkiye'nin tam üyeliğine engel olan faktörler arasında gösterilmiştir.

Komisyon Görüşte, Topluluğun yapısal değişimler geçirdiği bir dönemde dördüncü genişleme için hazır olmadığını ileri sürmesine rağmen, aynı dönemde EFTA ülkeleriyle ve Doğu Avrupa ülkeleriyle geniş kapsamlı müzakereler yürütmeye devam etmiştir.

4.5. 1980-1990 Yılları Arasında Türkiye'deki Politik Gelişmeler Ve Hükümetlerin AET ile İlişkilere Yaklaşımları

Türkiye, 1980'li yıllara iç çalkantılar ve hükümet bunalımlarıyla girmiştir. Sağ ve sol gruplar arasındaki çatışmalar, öğrenci hareketleri ve oluşan istikrarsız ortam ülkedeki iç karışıklığın temel unsurlarını teşkil etmiştir. Hükümet bunalımları neticesinde sorunlara çözüm üretebilecek uzun süreli hükümetler kurulamamıştır. Aynı dönem ekonomik olarak darboğazın yaşandığı bir dönemdir. Ekonomik darboğaza çözüm bulabilmek amacıyla 24 Ocak Kararları alınmıştır. 1980 yılında iktidarda, TBMM'deki sağ partilerin dışarıdan desteğiyle kurulan Süleyman Demirel Başkanlığındaki III. Millî Cephe (MC) Hükümeti vardır. Demirel Başkanlığındaki III. MC Hükümeti sorunlara çözüm bulmakta zorlanmış ve ülkedeki istikrarsız ortamı ortadan kaldıramamıştır. 12 Mart Muhtırası, tarafsız hükümet denemesi, Anayasada yapılan değişiklik, iktidar değişiklikleri, ülkenin içine düştüğü toplumsal siyasal ve ekonomik olumsuzluklara bir çözüm getirememiştir.

Tüm bu gelişmeler sonrasında 12 Eylül askeri müdahalesi gerçekleşmiştir. müdahaleden sonra yönetime el koyan MGK, 27 Ekim 1980 tarihinde kabul ettiği 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanunun 2. maddesi ile, yasama görev yetkisini 12 Eylül 1980'den geçerli olmak üzere geçici olarak üstlenmiştir. Buna göre, 1961 Anayasası, Anayasa Düzeni Hakkında belirtilen istisnalar dışında, yeni bir Anayasa yapıp yürürlüğe girinceye kadar uygulamada kalacaktır. 29 Haziran 1981'de MGK çıkardığı bir yasayla, MGK ve Danışma Meclisinden oluşan bir Kurucu Meclis kurmuştur. Danışma Meclisi her il Valisinin saptadığı adaylar arasından MGK tarafından seçilen üyelerden oluşmuştur. Danışma Meclisi'ne ağırlıklı olarak siviller seçilmiş fakat 12 Eylül öncesindeki siyasetçilerin seçilmemesine özen gösterilmiştir. Danışma Meclisi'nin bu şekilde oluşturulması, askeri rejimin güdümünde bir meclis olduğu gerekçesiyle Avrupa Parlamentosu tarafından eleştirilmiştir. Danışma Meclisi kendi üyeleri arasından, Anayasa tasarısını hazırlamak üzere, 15 kişiden oluşan bir Anayasa Komisyonu seçmiştir. Danışma Meclisinin hazırladığı Anayasa Tasarısı MGK'da kabul edilerek, 18 Kasım 1982 gün ve 2709 sayılı Kanun olarak kabul edilmiştir. Kurucu Meclis tarafından kabul edilen Anayasa, 7 Kasım 1982 tarihinde halkoyuna sunulmuş, %91.7 kabul oyuyla kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir. (GÖZÜBÜYÜK, 1999, s. 145-146) 1982 Anayasası ile Senato kaldırılmıştır.

6 Kasım 1983'te genel seçimler yapılmış, TBMM 24 Kasım 1983'te toplanmış, 6 Aralık 1983'te Başkanlık Divanı oluşturulmuş ve MGK dönemi sona ermiştir. Anayasanın geçici birinci maddesi gereğince, MGK Başkanı ve Devlet Başkanı, yedi yıllık bir dönem için Cumhurbaşkanı olmuştur. MGK'da, altı yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyi haline dönüşmüştür ve MGK üyeleri, Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi sıfatını almışlardır. (GÖZÜBÜYÜK, 1999, s. 146)

12 Eylül öncesinde, Demirel Başkanlığındaki III. MC Hükümeti, Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmaya yönelik bir politika izlemiştir. 12 Eylül'den sonra kurulan MGK yönetimi ve Ulusu Hükümeti, III. MC Hükümetinin AET'ye bir an önce tam üyelik başvurusunda bulunma yönündeki politikasını devam ettirmiştir. Askeri yönetimin de etkisiyle, Toplulukla, özellikle Avrupa Parlamentosu ile kötüleşen ilişkiler sonucunda

tam üyelik başvurusu seçimlerle kurulacak olan hükümete bırakılmak zorunda kalmıştır. Topluluk, askeri müdahale sonrası Türkiye ile ilişkilerini dondurmamış fakat askeri yönetime destek veren bir görüntüden kaçınmak için ilerletmeye de yanaşmamıştır. (İKVD., 1981, s. 9-10) MGK ve Ulusu hükümeti döneminde Türkiye-Topluluk ilişkileri sorunlu bir döneme girmiştir. Türkiye-Topluluk ilişkilerinde sorun yaşanmasının nedenlerinden biri, askeri müdahale ve Topluluk karar mekanizmalarının askeri rejimlere karşı olan olumsuz yaklaşımları ve diğeri de 1981'den sonra ortaya çıkan Yunanistan faktörü olmuştur.

6 Kasım 1983 yılında genel seçimler yapılmış, TBMM'nin açılmasıyla demokrasi tekrar işlerlik kazanmıştır. Seçimlere sadece MGK'nın izin verdiği, Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Halkçı Parti (HP) ve Ulusu Hükümetinde Başbakan Yardımcısı olarak görev yapan Turgut Özal liderliğinde kurulan Anavatan Partisi (ANAP) olmak üzere üç parti katılabilmiştir. MGK'nın MDP'yi desteklemesine rağmen, Özal liderliğindeki ANAP birinci parti olmuş ve 208 milletvekilliği almıştır. HP 116 ve MGK'nın desteğine rağmen MDP 68 milletvekilliği almıştır. Seçimlerden sonra TBMM yeniden açılmış, I. Özal Hükümeti kurulmuştur. Özal 1980'de 24 Ocak Kararları ile başlattığı ve Ulusu Hükümeti döneminde de uygulanan dışa açılma ve ekonomiyi liberalleştirme politikalarını uygulamaya devam etmiştir. Özal Hükümeti'nin ekonomiyi dışa açma politikaları Topluluk nezdinde destek görmüştür. I. Özal Hükümeti, MGK'nın Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunma isteğini aynen benimsemiş ve Toplulukla bozulan ilişkileri düzeltmeye çalışmıştır. Başbakan Özal, tam üyelik başvurusuna destek bulabilmek için çeşitli Topluluk ülkelerine ziyaretlerde bulunmuştur. Ayrıca I. Özal Hükümeti Topluluk ülkelerinin vize kararlarıyla fiilen ortadan kaldırılan serbest dolaşım ilkesine işlerlik kazandırabilmek için Topluluk ülkeleri ve özellikle serbest dolaşıma karşı çıkan Batı Almanya ile yoğun temaslarda bulunmuştur. Tam üyelik başvurusu için en uygun zamanı belirlemeye çalışan I. Özal Hükümeti, aynı anda Topluluk ile ilişkileri düzelterek uygulamaları yürürlüğe koymaya çalışmış, Başbakan Özal, Türkiye-Topluluk ilişkilerinin ilerletilmesinin önündeki en büyük engel olarak görülen Yunanistan Başbakanı ile sorunların çözümüne yönelik görüşmeler yapmıştır. Özal ile Yunanistan Başbakanı arasında gerçekleşen görüşmeler olumlu geçmesine rağmen, Yunanistan

Topluluk nezdinde Türkiye'ye karşı sürdürdüğü olumsuz tutumunu devam ettirmiştir. I. Özal Hükümeti 1987 yılında Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.

Anayasanın eski siyasetçilerin politikaya girmesini yasaklayan geçici 4. maddesi, 6 Eylül 1987 yılında yapılan referandumla kaldırılmıştır. Böylece 12 Eylül öncesindeki siyasetçiler tekrar aktif siyasete katılma ve seçimlere girme hakkını elde etmişlerdir. Yasağın kalkmasından sonra erken seçim kararı alınmış ve 29 Kasım 1987'de erken genel seçimler yapılmıştır. 1987 seçimleri, 12 Eylül'den sonra yapılan ilk tam katılımlı ve özgür seçimler olduğu için Topluluk organları tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Seçimlerde, ANAP oyların %36.3'ünü, SHP %24.8'ini, DYP ise %19.1'ini almış, DSP, RP, MÇP ve IDP ise %10 ülke barajının altında kalarak TBMM'de temsil edilme imkanı elde edememiştir. Böylece 29 Kasım seçimlerinde de ANAP iktidarda kalmayı başarmıştır. Seçimler sonrasında, 21 Aralıkta kurulan II. Turgut Özal Hükümeti Topluluğa yapılan tam üyelik başvurusuna olumlu sonuç alabilmek için çalışmalarda bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in süresinin 1989 yılında dolmasıyla, Başbakan Özal, 1 Kasım 1989 tarihinde TBMM'de yapılan oylama ile Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Özal'ın Cumhurbaşkanı olarak Çankaya'ya çıkmasından sonra, 9 Kasım 1989'da Yıldırım Akbulut Hükümeti kurulmuş ve Yıldırım Akbulut Başbakan olmuştur. Akbulut Hükümeti de Özal Hükümetleri gibi Toplulukla ilişkileri geliştirme yönünde çalışmıştır.

1980'lerin başında iktidarda olan ve 12 Eylül müdahalesiyle iktidardan düşen Demirel Başbakanlığındaki III. MC Hükümeti ve müdahaleden sonra kurulan ve 1983'e kadar iktidarda kalan Ulusu Hükümetinden sonra iktidara gelen Özal liderliğindeki ANAP hükümetleri Türkiye-Topluluk ilişkilerini geliştirmeye çalışmışlardır. 1980-1990 yılları arasındaki dönemde 1970-1980 döneminin aksine hükümet bunalımı yaşanmamıştır. Son yedi yılı ANAP hükümetleri olmak üzere toplam yedi hükümet iktidara gelmiş ve bütün hükümetler Topluluğa bir an önce tam üye olunması yönünde bir strateji izlemişlerdir. ANAP Hükümeti, Topluluğa tam üyeliğe çok istekli davrandığı için TBMM'de grubu bulunan diğer siyasi partiler tarafından eleştirilmiştir.

4.6. 1980-1990 Yılları Arasında Siyasi Partilerin Türkiye-AET İlişkilerine Yaklaşımları ve Hükümet Programları

12 Eylül müdahalesinden sonra kurulan ve teknokratlar ile emekli generallerden oluşan Bülent Ulusu Hükümetinin programında (20 Eylül 1980-13 Aralık 1983) Toplulukla ilişkiler, hükümetin hedefinin, Türkiye'nin Topluluk içinde Ankara Antlaşmasında öngörülen yeri alması amacıyla yönelik olacağı şeklinde yer almıştır:

"... AET ile ilişkilerimiz, nihai olarak Türkiye'nin Topluluk içinde Ankara Antlaşmasında öngörülen yerini almasına yönelik olacaktır. Avrupa Konseyi ve demokratik ülkelerin üyesi bulunduğu diğer kuruluşlarla ilişkilerimiz ve işbirliğimiz parlamenter düzene dönüş kararlılığımızdan esinlenecektir ...". (R.G., 1 EKİM 1980, s. 21)

Böylece, Ulusu Hükümeti müdahale öncesindeki III. MC Hükümetinin Topluluğa tam üye olma amacının devam ettirileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca Başbakan Ulusu, Türkiye'nin Batı ile bütünleşme amacından bir sapma olmadığını altını çizmiştir. Ulusu hükümeti dönemi 1983 yılında yapılan seçimlerle sona ermiştir. Seçimlerden sonra kurulan I. Turgut Özal Hükümeti (31 Aralık 1983-21 Aralık 1987) programında Toplulukla ilişkiler şu şekilde yer almıştır: *"Avrupa Ekonomik Topluluğu ile münasebetlerimizde, esas hedefimiz tam üyelik olmakla beraber, bütün safhalarda menfaatlerin dengelenmesini esas alan bir anlayış içinde olacağız". (R.G., 25 ARALIK 1983, s. 46)*

Hükümet program ile, I. Özal Hükümeti selefi Ulusu Hükümetinin AET'ye tam üyelik başvurusunda bulunma politikasını benimsemiştir. Fakat tam üyelik sürecinde pazarlık edileceği ve Türkiye'nin en uygun şartlarda AET'ye tam üye olmasının sağlanacağı belirtilmiştir.

I. Özal Hükümetinin kurulduğu dönemde TBMM'de temsil edilen diğer bir siyasi parti olan MDP'nin Türkiye-AET ilişkilerine yaklaşımını, MDP Genel Başkanı Turgut Sunalp tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“... Hükümet Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerde memleketimizi tam üyeliğe götüren 1963 tarihli Ankara Anlaşmasından uzaklaşmak, ilişkileri sadece ekonomik temellere kaydırmak eğilimindedir. Bunu son derece sakıncalı buluyoruz. Ekonomik bir ölçüde politik ve gelecekte askeri bakımdan dünyanın üç önemli kutuplarından biri haline gelmekte bulunan Avrupa Topluluğu inhisarını Yunanistan'a bırakmak vahim bir hata olur. Bu hata Yunanistan'ın tek başına tam üye olmasına Türkiye'nin seyirci kılmasıyla, esasında bir ölçüde işlenmiştir ...”.
(TBMM.TD.1983, s. 105)

MDP, ilke olarak Türkiye-Topluluk ilişkilerini desteklemekte ve Hükümetin AET politikasını Toplulukla ilişkilere gereken önemi vermediği için eleştirmektedir. MDP'ye göre Türkiye, Yunanistan'ın tam üyeliği ile bazı avantajlar kaybetmiştir ve bu avantajlara tekrar sahip olabilmenin tek yolu Türkiye'nin de bir an önce tam üye olarak Topluluğa katılmasıdır.

TBMM'de grubu bulunan diğer bir siyasi parti olan HP ile 1983 seçimlerinde TBMM dışında kalmış olan Sosyal Demokrat Parti (SODEP) birleşerek Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) Adını almıştır. Böylece SODEP de TBMM'de temsil edilme imkânını elde etmiştir. SHP'nin Türkiye-AET ilişkilerine yaklaşımını, SHP Milletvekili Erol Ağağil şu şekilde dile getirmiştir:

“... Görüntüde değil de, gerçek bir demokrasi anlayışı, Türkiye'yi ya AET ile bütünleşmeye ya da Batı aleminde kalmakla beraber, tarafsız ve bağımsız bir dış politika izlemeye götürür. Pasifik tipi veya disiplinli bir demokrasi anlayışı ile, Avrupa'ya ve AET'ye yakın bir politika izlemeye de, AET'ye girmeye de olanak olduğunu pek zannetmiyorum. ...

Batı Avrupa'nın dışında kalacak bir Türkiye, Batıdaki desteği Amerika Birleşik Devletlerinden aramak seçeneksizliği içine düşecektir. ... Avrupa'dan kopmuş veya koparılmış bir Türkiye, Washington'un dostluğunun ağırlığı altında ezilecektir”.
(TBMM.TD., 1985, s. 511-512, 516)

SODEP ile HP'nin birleşmesiyle oluşan SHP de, Türkiye'nin AET ile ilişkilerini destekleyen bir yaklaşım sergilemiş, Özal Hükümetini Topluluk ile ilişkilere gereken önemi vermemekle suçlamış ve Türkiye'nin Topluluk ile ilişkilerini daha sağlam bir

zemine oturtması gerektiğini savunmuştur. SHP ayrıca Türkiye'nin dış politika alanında ABD ile olan ilişkilerini dengeleyebilmek için Toplulukla yakın ilişkiler geliştirmesi gerektiğini belirtmiştir.

1986 yılı içinde TBMM'de temsil edilen MDP milletvekilleri, 1983 seçimlerinde TBMM dışında kalan Doğru Yol Partisine (DYP) katılmışlar ve böylece DYP TBMM'de temsil edilme imkanını elde etmiştir. DYP grubunun Türkiye-AET ilişkilerine yaklaşımını, DYP Milletvekili Köksal Toptan şu şekilde ifade etmiştir:

"... Yunanistan'ın AET'ye tam üye olup, bizim dışarıda kalmamız, savunmamız açısından da önem taşımaktadır. ... Türkiye'nin AET'ye çok kısa bir süre içinde tam üye olabilmesinin şartlarını süratle gerçekleştirmek, Avrupa ile bütünleşmek gerektiğini ifade etmek istiyorum.

Bunun için öncelikle AET üyeleriyle en büyük ortak noktamız olan demokrasimizin önündeki engelleri kaldırmak, ekonomimizi istikrarlı bir seviyede tutmak ve AET ile olan görüşmelerimizi Dışişleri Bakanlığının yetişmiş uzmanları aracılığı ile yürütmek gerekir". (TBMM.TD.,1986, s. 165-167)

DYP de, TBMM'de grubu bulunan diğer partiler gibi Türkiye-Topluluk ilişkilerine temelde olumlu bir yaklaşım sergilemiş, Türkiye'nin üyeliğini demokrasisi için gerekli görmüş ve hükümeti Toplulukla ilişkilere gerekli önemi vermediği için eleştirmiştir.

HİP ve SODEP'in birleşerek SHP'yi oluşturmaları sırasında, birleşmeye karşı çıkan bir grup milletvekilinin katılımları sonucu Demokratik Sol Parti (DSP) TBMM'de temsil edilme imkanını elde etmiştir. DSP'nin Türkiye-AET ilişkilerine yaklaşımını DSP Milletvekili Cahit Karakaş şu şekilde ifade etmiştir:

"Bilindiği gibi, Avrupa Topluluğunu oluşturan ülkeler, çağdaş demokrasinin hüküm sürdüğü ülkelerdir ... Avrupa Topluluğuna katılmamız, aynı zamanda bizim beynelmilel sorunlarımızın çözümünde şüphesiz rahatlık getirecektir. ...

Türkiye, Topluluğu üyesi olarak kendi öz kültürünü yitirmeksizin kültürleşme düzeyini yükseltecek ve böylece Avrupa Topluluğunun ülkeleri ile toplumsal alanda bir

yakınlaşma, bütünleşme sürecine girebilecektir...". (TBMM.TD., 1987, s. 142-144)

DSP de, TBMM'deki diğer partiler gibi Türkiye'nin AET'ye bir an önce tam üye olmasını savunmuştur. DSP'ye göre Türkiye, AET'ye tam üye olarak, ekonomi, dış politika ve demokrasi alanında büyük kazanımlar elde edecektir.

Toplulukla ilişkiler 1987 seçimlerinden sonra kurulan II. Turgut Özal Hükümeti (21 Aralık 1987-09 Kasım 1989) programında, AET ile ilişkilere özel önem verildiği, Topluluğa tam üyelik başvurusunun I. Özal Hükümeti döneminde yapıldığı belirtilmiş ve şu şekilde yer almıştır:

"Hükümetimiz Avrupa Topluluğu ile ilişkilerimize özel bir önem vermektedir. Avrupa Topluluğuna tam üyelik başvurusu bizim iktidarımız tarafından yapılmıştır. Son yıllarda siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda gerçekleştirdiğimiz hamleler ve özellikle ekonomimizdeki büyük yapısal değişiklikler Avrupa Topluluğuna üyeliğimizi kolaylaştıran bir zemin oluşturmaktadır. Avrupa Topluluğu ile İlişkilerimizi, karşılıklı menfaatlerin dengelenmesini ön planda tutan bir anlayışla sürdüreceğiz ". (R.G., 31 ARALIK 1987, s. 27)

II. Özal Hükümetinin kurulduğu dönemde, Topluluk henüz Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna cevap niteliği taşıyan raporunu hazırlamamıştır. 1989 yılında Başbakan Özal Cumhurbaşkanı seçilerek ANAP'tan ayrılmış ve Yıldırım Akbulut ANAP Genel Başkanlığına seçilerek Hükümet kurmuştur. AET ile ilişkiler Yıldırım Akbulut Hükümeti (9 Kasım 1989-29 Haziran 1991) programında şu şekilde yer almıştır:

"Avrupa Topluluğu ile ilişkilerimiz, Hükümetimizin programında ayrıcalıklı bir yer işgal etmektedir. Avrupa Topuluğunda hakettiği yeri almaya kararlı olan Türkiye. Avrupa Topluluğuna tam üyelik başvurusunun olumlu biçimde sonuçlanması için gerekli çabaları, karşılıklı çıkarlarımızın dengelenmesini sağlayacak bir anlayışla sürdürecektir ...". (TBMM.TD., 1989, s. 363)

Yıldırım Akbulut Hükümetinin kurulduğu dönemde de, Topluluk henüz Türkiye'nin tam üyelik talebine cevap vermemiştir. Akbulut hükümeti de, selefi Özal

hükümetleri gibi Topluluğa tam üye olma amacını benimsemiştir. Topluluğun, Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna olumsuz cevap vermesinden sonra TBMM'deki siyasi partiler hükümetin Topluluk ile ilişkiler siyasetini eleştirmişler ve tam üyelik başvurusu için acele edildiğini ileri sürmüşlerdir. 1980-1990 dönemleri arasındaki yıllarda, özellikle 12 Eylül 1980'den sonra, Ulusu Hükümeti dahil olmak üzere, TBMM'de temsil edilen siyasi partiler Türkiye'nin Topluluğa tam üye olması yönünde ortak bir politika izlemişler ve Türkiye-Topluluk ilişkilerinin gelişmesini, Türkiye'nin Topluluğa tam üye olmasını desteklemişlerdir. Daha önceki dönemlerde Türkiye-Topluluk ilişkilerine temelden karşı çıkan partiler, 12 Eylül'den sonra TBMM'de temsil edilebilme imkanı bulamadıkları için, TBMM'de Topluluk ilişkilerine muhalif görüşler ortaya çıkmamıştır.

4.7. 1980-1990 Arasında Sanayiciler ve Kamuoyunun Türkiye-AET İlişkilerine Yönelik Değerlendirmeleri

Sanayici kesim, 1980 öncesindeki dönemin aksine, 1980'den sonra Topluluk ile ilişkilerin ilerletilmesini ve Türkiye'nin bir an önce tam üye olmasını istemiştir. Bu dönemde başta TİSK, TOBB, ISO ve TUSİAD olmak üzere sanayiciler, Türk ekonomisinin Avrupa ile rekabet edebilecek düzeye ulaştığını ileri sürerek, Atatürk'ün gösterdiği Avrupa hedefi doğrultusunda, Türkiye'nin Topluluğa katılımının hemen gerçekleşmesini istemişlerdir. (BOZKURT, 1997, s. 298-299) İşadamları ve sanayiciler 1980-1990 arasındaki dönemde Türkiye-Topluluk ilişkilerini desteklemişler, Türkiye'nin, Topluluğa tam üyelik başvurusunu olumlu bir gelişme olarak değerlendirmişlerdir. Sanayicilerin Türkiye-Topluluk ilişkilerine yaklaşımı İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV)'nin Dördüncü Bildirisinde şu şekilde yer almıştır:

"... Türkiye'nin Avrupa Topluluklarının benimsedikleri ana ilkeler arasında görülen eşitliğe varan benzerlikler, Toplulukla kurulan Ortaklık ve onun sonucu olan katılma azminin temelinde yatan politik tercihin sebeplerini aksettirmektedir. ... Bugün büyük bir titizlikle uygulanan ekonomik önlemler Türk ekonomisinin niteliğini kesin biçimde 'piyasa ekonomisi' olarak tayin etmiştir.

Toplulukla bütünleşme yolunda da önemli bir aşama oluşturan bu tercihin kesin ve nihai olduğuna ve ileride politik çekişmelerin, ya da doktriner görüşlerin etkisiyle

yıpratılıp yozlaştırılmasına artık imkan bulunmayacağına Türk Özel Sektörü inanmaktadır. ... Türk Özel Sektörü Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılmanın kolay ve külfetsizce gerçekleştirilemeyeceğini, aksine karşılaşılabilecek çok ciddi sorunların çözümlenmesinin olağanüstü çaba ve özveriye ihtiyaç göstereceğini bilmektedir ...” . (İKVD., Temmuz-Ağustos 1981, s. 7-8)

İKVD.nde yayımlanan Bildirileri ile Sanayiciler, tam üyelik sürecinde zorluklarla karşılaşılacağını, fakat Türkiye'nin her türlü zorluğu aşarak Topluluğa tam üye olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Kamuoyu önceleri, AET hakkında fazla bir bilgiye sahip olmamakla birlikte, 12 Eylül sonrasında, demokrasi ve özgürlüklerin güvencesi olması, fırsat eşitliği yaratması açısından Topluluğa tam üyeliği ve ilişkilerin geliştirilmesini desteklemiştir. Tam üyelik başvurusunun yapıldığı yıllarda yapılan bir anket çalışmasında kamuoyunun %61'inin AET'ye tam üyeliği desteklediği görülmüştür. (TEKELİ-İLKİN, 2000, s. 106) 1980-1990 döneminde, önceki dönemlerden farklı olarak basın Türkiye-Topluluk ilişkilerine daha çok önem vermiş ve araştırmalar yapmıştır. Türkiye'nin tam üyelik başvurusu gazete manşetlerinde “Tarihi Adım” olarak nitelendirilmiştir. (BOZKURT, 1997, s. 322) Kamuoyunun büyük bir kesimi Türkiye'nin AET ile ilişkilerini desteklerken, diğer kesime göre, AET ile ilişkiler ve tam üyelik başvurusu, Türkiye'nin maddi ve manevi bütün kaynaklarıyla kendinden hayli “ileride ve üstün” olan bir ülkeler Topluluğuna bir yatırım sahası ve tüketim pazarı olarak sunulmasıdır. (BULAÇ, 1996, s. 98) Tam üyelikle birlikte, Türkiye'nin Topluluğun pazarı haline geleceğini savunan muhalif görüştekiler yukarıdaki gerekçelerle Türkiye'nin AET ile ilişkilerini ilerletmesine ve tam üyelik başvurusunda bulunmasına karşı çıkmışlardır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. 1990 – 2001 YILLARI ARASINDA AVRUPA BİRLİĞİ (AB) TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

5.0. 1990-2001 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye'nin AB ile ilişkiler Stratejisi

Türkiye, 1990-2001 yılları arasında da bir önceki dönemdeki AB'ye tam üye olma yolundaki stratejisini devam ettirmiştir. Türkiye'nin AB'ye tam üye olup, Avrupa ile bütünleşme çabaları bugün hala devam etmektedir. 1980-1990 yılları arasındaki dönemde Türkiye-AB ilişkilerinde, Türkiye'nin biran önce tam üye olma isteminde bulunduğu yıllar olmuştur. Dönemin sonuna doğru dünya politikasında meydana gelen radikal değişiklikler, ve özellikle Komünist Bloğun çökmesiyle, Doğu Avrupa ve Balkanlardaki devletlerin bağımsızlıklarını kazanmaları, Türkiye'nin hem Avrupa nezdindeki stratejik önemini aşındırmış hem de AB ülkelerinin dikkatlerini bu yeni ortaya çıkan devletlere kaydırmalarına neden olmuştur. 1990-2001 dönemi içinde, bir önceki dönemin devamı niteliğindeki gelişmeler, dış politikada ve AB ile ilişkilerde Türkiye'nin elini zayıflatmış, Topluluğun Türkiye'ye yaklaşımını olumsuz etkilemiştir.

1990-2001 döneminde Türkiye-AB ilişkileri bir önceki döneme nazaran daha yoğun bir seyir izlemiştir. Sovyet sisteminin dağılması ve Körfez savaşı, Türkiye'nin Avrupa için önemini bir kez daha teyid ettiği için, Birlik Türkiye ile ilişkileri yoğunlaştırma yönünde adımlar atmıştır. Fakat Birlik, Türkiye'ye karşı yaklaşımlarında, dönem boyunca taviz vermez bir tutum izlemiş, ve öncelik sıralamasında yaklaşık yarım asır önce ortaklık Antlaşması imzaladığı Türkiye'yi, bağımsızlıklarını yeni kazanmış eski Komünist Bloğu ülkelerinin sonuna koymuştur. Türkiye'nin bu dönemde, Topluluğa tam üye olma dış politika perspektifi devam etmiştir. Türkiye'nin AB ile kurduğu ilişkiler bu dönemde de Yunanistan faktöründen olumsuz olarak etkilenmiştir. Türkiye'ye yaklaşımlarında İnsan hakları ihlallerini ve demokratikleşme yolundaki gelişmeleri yetersiz gören Topluluk, tam üyelik yolunda Türkiye'nin önüne engeller çıkarmıştır. 1995 yılında Türkiye ile Birlik

arasında Ankara Antlaşması ile kurulan ortaklığın son aşamasını teşkil edecek olan Gümrük Birliği Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma, Türkiye'nin görüşlerinden ziyade Topluluğun görüşleri üzerinde uzlaşarak imzalanmak zorunda kalmıştır. Antlaşmanın bu şekilde imzalanmasında Topluluğun, bu dönemde Türkiye'ye ödün vermez bir politika takip etmeye başlamış olması ve Türkiye'nin Birlik ile başka bir deyişle Avrupa ile ilişkileri yürütebilmek için Antlaşmayı imzalamaktan başka seçeneğinin kalmamış olması etkili olmuştur.

1997 yılından sonra AB ile ilişkiler Gümrük Birliğinin derinleştirilmesi, bir başka ifade ile Gümrük Birliği ile mallardaki serbestleşmenin hizmetler alanına da yansması ve ortak tarım politikasına uyum sağlanması hususlarını içeren Türkiye için Avrupa Stratejisi çerçevesinde yürütülmüştür. (ÖNAL, 2000, s. 241) 1999 yılında Türkiye'ye tam üyelik adaylığı tanınmıştır. Türkiye, 1999 yılından buyana tam üyeliğe uyum için gerekli çalışmaları yürütmektedir.

5.1. 1990--2001 Yılları Arasında Uluslararası Ortamdaki Gelişmeler

1990 yılının dünya siyasi yapısını derinden etkileyen en önemli olayı Komünist Bloğun çökmesi sonrasında Soğuk Savaşın sona ermesi olmuştur. Kendisine bağlı cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanmaları ile, 21 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği resmen ortadan kalkmıştır. Komünist Bloğun çökmesinden sonra uluslararası ortam yeniden yapılanmaya başlamıştır. (ARMAOĞLU, b.t.y., s. 855) 1990-2001 döneminin diğer bir önemli olayı 1 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi olmuştur. İşgal sonrasında soruna barışçıl çözüm bulunamaması üzerine 17 Ocak 1991'de ABD'nin öncülüğünde Körfez Savaşı başlamış ve Irak ağır bombardımanlar sonucunda yenilgiye uğramıştır. Savaştan sonra ABD ve müttefikleri Irak'a karşı ağır yaptırımları uygulamaya koymuşlardır. Körfez Savaşı sonrasında Tienanmean Olayları sebebiyle kötüleşen Çin-Batı ilişkileri düzelmeye başlamıştır. Irak'a uygulanan yaptırımlar 2001 yılının ilk yarısında bazı değişiklik önerilerine rağmen devam etmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra, 1991 yılında Yugoslavya içerisindeki özerk cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. Özerk

Cumhuriyetlerin bağımsızlık ilanlarına karşı, kendilerini Yugoslavya'nın yasal temsilcisi kabul eden Sırbistan Özerk Cumhuriyeti, diğerlerine karşı özellikle Bosna-Hersek ve Hırvatistan'a karşı güç kullanmaya başlamış, güç kullanımı Bosna-Hersek'te soykırıma dönüşmüştür. Yaklaşık üç buçuk yıl süren savaşta binlerce Boşnak ve diğer etnik unsurlar Sırp tarafından sistemli olarak katledilmiş ve yurtlarından sürülmüşlerdir.

Tüm bu gelişmeler sonrasında, Balkanlarda oluşan istikrarsız ortam ve katliamlar neticesinde 1996 yılında ABD'nin öncülüğünde BM Yugoslavya'ya müdahale etmiş ve uzun görüşmeler sonrasında taraflar arasında "Dyton Antlaşması" imzalanmıştır. (ARMAOĞLU, B.t.y., s. 929) Balkanlardaki istikrarsızlık bugün hala devam etmektedir. Sırp son olarak Kosova'da yaşayan Arnavutları etnik temizliğe tabi tutmuş ve BM olaya müdahale etmek zorunda kalmıştır.

1990-2001 yılları arasındaki dönem dünya siyasetinde, tüm istikrarsızlık ve küçük çaplı savaşlara rağmen, Soğuk Savaş yaralarının sarıldığı bir dönem olmuştur denilebilir. Bu dönemde Bloklar arasında tüm çıkar çatışmalarına rağmen yakın ilişki ve işbirliği kurulmuştur. Uzak Doğu'da da aynı şekilde halen çözülmemiş bazı problemlere rağmen ilişkiler iyileşme yolundadır. Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra Varşova Paktı da dağılmış ve dönemin en güçlü askeri örgütü NATO olmuştur.

Eski Varşova Paktı üyesi ülkeler NATO'ya üye olmaya başlamışlardır. NATO ise AB ile işbirliğine gitmiş ve genişleme alanında önemli adımlar atmıştır. Yine son 11 yılda eski Doğu Bloku Komünist ülkeler, Avrupa ile bütünleşme yolunda büyük aşama kaydetmişlerdir.

5.2. 1990--2001 Yılları Arasındaki Dönemde Genel Hatlarıyla Türk Dış Politikası

Dünya 1990'lı yıllara büyük değişikliklerle girmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, Soğuk Savaş'ın sona ermesi, başka bir deyişle Doğu-Batı savaşının sona ermesi sonucunda evrensel anlamda büyük değişiklikleri beraberinde getirmiştir. 1990'lı yıllardaki değişim Türk dış politikasını doğrudan etkilemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ve akraba topluluklar bağımsızlıklarını

kazanmışlar, bunun hemen akabinde Türkiye, yeni kurulan devletlerle yakın ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Türkiye'nin ikinci etkilendiği alan ise, Doğu Avrupa'da bağımsızlığını kazanan devletler ve AB'nin bu devletlere artan ilgisi olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra AB, bu devletlerle yakın ilişkiler kurma yoluna gitmiş, Türkiye'yi önceliklerinin sonuna doğru itmiştir. AB'nin ilgisinin bu yeni devletlere yönelmesi, AB ile ilişkilerde Türk dış politikası için olumsuz bir gelişme olurken, yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri olumlu bir gelişme olmuştur. 2001'li yıllarda yaklaşık on yıllık demokrasi deneyimine sahip eski Doğu Bloğu ülkeleri, Türkiye'den önce AB'ye tam üye olabilecek durumdadırlar. (AB.GII., Mayıs-2001) Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan ülkelerle ekonomik işbirliğini geliştirmeye yönelik çeşitli projeleri uygulamaya koymuştur. Bunlardan en önemlisi 25 Haziran 1992'de Türkiye'nin öncülüğünde kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ) projesidir. KEİ, Adriyatik'ten Hazar Denizi'ne, Kuzey Buz Denizi'nden Akdeniz'e 350 milyon dolayında nüfuslu bir bölgeyi kapsayan büyük bir dış politika atılımıdır. (BSE.CRTMFM., 10 DECEMBER 1992) Karadeniz'e kıyısı olmamasına rağmen Yunanistan KEİ'ye katılmaya davet edilmiştir.

1990 yılının hemen başında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden sonra yaşanan gelişmelerde Türkiye, Batı Bloğunun yanında yer almış, Irak'a uygulanan ambargonun hayata geçirilmesinde büyük paya sahip olmuştur. (R.G., 17 OCAK 1991, s. 1) Körfez Savaşı sonrasında Türkiye, Batı Dünyasından beklediği desteği görememiş, 1990 yılından 2001 yılına kadar devam eden dönemde Irak'a uygulanan ambargo nedeniyle ekonomik olarak büyük zarara uğramıştır. Körfez Savaşı sonrasında, Irak'ın parçalanma ihtimaline karşı Türkiye'nin temel politikası Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanması yönünde olmuştur. Balkanlarda meydana gelen gelişmelerde Türkiye, barışçı dış politika çizgisini devam ettirmiş, Bosna-Hersek'in Sırbistan tarafından işgal edilmesinin önüne geçebilmek için, uluslararası arenada büyük çaba sarf etmiştir. TBMM bu konuda etkin olarak çalışmıştır. (R.G., 9 ARALIK 1994, s. 1)

1990-2001 yılları arasında Türkiye-Yunanistan ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, 1995 yılında Kardak Kayalıkları krizi nedeniyle savaşın eşiğine gelmiştir. Yunanistan, Türkiye ile ilişkilerini AB, temellerine oturtup, Türkiye'den ve AB'den

mümkün olduğunca fazla taviz koparmaya yönelik bir politika izlemiştir. Türk dış politikasının karar alıcıları Yunanistan'ın gerilimi artırıcı tüm yaklaşımlarına rağmen temel anlaşmazlık alanlarında Yunanistan'a ödün vermemekle birlikte, iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmışlardır. 1999 yılında her iki ülkede gerçekleşen Deprem felaketlerinden sonra ilişkiler düzelme yoluna girmiştir.

Türk dış politikası bu dönemde, Kafkaslar'da, Balkanlarda ve kendi coğrafyasıyla birebir etkileşim gösteren alanlarda, etkili olmaya yönelik bir strateji izlemektedir. Soğuk Savaş döneminde Balkanlar ve Kafkaslar'da paralel olan AB-Türkiye dış politikası, 1990'lı yıllardan sonraki gelişmeler ile çelişik bir görüntü sergilemeye başlamıştır. (DAVUTOĞLU, 2000, s. 495) Güney Kıbrıs'ın AB'ye tam üye olma sürecindeki gelişmeler üzerine, Türk dış politikasının karar alıcıları Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile entegre olma yoluna gitme yönünde bir siyaset izlemeye başlamışlardır. (UĞUR, 1999, s. 240-241) Kıbrıs'ta statüko devam etmektedir ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin AB'ye tam üye olmasına karşı, Türk dış politikasının karar alıcıları entegrasyon sürecini başlatmaya hazır durumdadırlar. AB ile dış politika ilişkilerinde, Türkiye'nin, AGSK'nın NATO imkanlarından, Türkiye'ye karar alma mekanizmalarında yer vermeden yararlanma yönündeki isteği önündeki vetosu devam etmektedir. Türkiye, aynı zamanda AB'ye tam üyelik yolunda geleneksel dış politikasını devam ettirmekte ve gerekli çalışmaları yapmaktadır.

5.3. 1990—2001 Yılları Arasında AB'deki gelişmeler

Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra AB genişleme sürecini, bağımsızlıklarını kazanan eski Komünist Bloku ülkelerine yöneltmiştir. 1991 Aralık ayı içerisinde Maastrich'te kabul edilip, 1992 yılı Şubat ayı içerisinde imzalanan "Avrupa Birliği" Antlaşması ile, Birlik üyeleri arasında; ekonomik ve parasal birliğin tamamlanması, ortak dış politika ve güvenlik politikası oluşturulması için ilkeler belirlenmiştir. 1990 yılı içerisinde Doğu Almanya ile Batı Almanya birleşmiş ve böylece Doğu Almanya AB'nin doğal üyesi olmuştur. 1990 Mayıs ayı içerisinde Avrupa Bankası'nın Kurulma Antlaşması Paris'te imzalanmıştır. Haziran ayı içerisinde Birlik üyeleri arasında serbest dolaşımı sağlayan Shengen Antlaşması imzalanmıştır. Temmuz ayı içerisinde Güney

Kıbrıs Rum Yönetimi ve Malta Birliğe tam üyelik başvurusunda bulunmuşlardır. (FONTAINE, 2000, s. 40-41) 1991 Temmuz ayı içerisinde İsveç AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. 1992 Şubat ayı içerisinde Avrupa Birliği Antlaşması (Maastricht Antlaşması) Maastricht'te imzalanmıştır. Maastricht Antlaşması ile, AB'nin genel politikasına yön verilmekle, görevlendirilen devlet ve hükümet başkanları düzeyinde toplanan Konsey, AB'nin temel karar alma organı haline gelmiştir. Mart ayı içerisinde Finlandiya ve Norveç AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuşlardır.

Maastricht Antlaşması Danimarka'da yapılan referandumda Danimarka Halkı tarafından reddedilmiştir. Fransa ve İrlanda'da yapılan referandumlarla Maastricht Antlaşması onaylanmıştır. (FONTAINE, 2000, s. 41) 1993 yılı içerisinde yapılan ikinci referandumla Maastricht Antlaşması Danimarka tarafından onaylanmış ve Kasım ayı içerisinde yürürlüğe girmiştir. Maastricht Antlaşması ile, AB'nin insan hakları ve demokrasi ilkeleri ile ilgili politikalarında önemli değişiklikler yapılmıştır. (AK., 1996, s. 25) Maastricht Antlaşması ile ayrıca, Avrupa parasının (EURO) devreye sokulmasının şartları ve takvimi de belirlenmiştir. (AK., b.t.y., Ankara, s. 125)

1994 yılı Nisan ayı içerisinde Macaristan ve Polonya AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Haziran ayı içerisinde Avrupa Parlamentosu seçimleri yapılarak Parlamento yenilenmiştir. 1995 Ocak ayı içerisinde, Avusturya, Finlandiya ve İsviçre AB'ye katılmışlardır. Norveç'in katılımı yapılan referandum sonucunda Norveç halkı tarafından ikinci defa reddedilmiştir. Mart ayı içerisinde Schengen Antlaşması yürürlüğe girmiştir. Haziran ayı içerisinde, Romanya ve Slovakya, Ekim ayı içerisinde Letonya, Kasım ayı içerisinde Estonya, Aralık ayı içerisinde de Litvanya ve Bulgaristan AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuşlardır. (FONTAINE, 2000, s. 42) Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra bağımsızlıklarını kazanan bu devletlerin AB'ye üyelik başvuruları Türkiye için aleyhte bir gelişme olmuş ve tam üyelik sürecini olumsuz olarak etkilemiştir. 1996 yılında eski Komünist Bloğu ülkelerin AB'ye üyelik başvuruları devam etmiş, Ocak ayında Slovenya ve Çek Cumhuriyeti AB'ye üyelik başvurusunda bulunan devletler arasına katılmışlardır. 2 Ekim 1997'de AB üyeleri arasında Amsterdam Antlaşması imzalanmıştır. Amsterdam Antlaşması ile gelecek yıllardaki gelişmelere ayak uydurulabilmesi için, AB'nin yapısında gerekli düzenlemeler yapılmıştır. (EC.,

1999, s. 5) AB, 1998 yılı Mart ayı içerisinde üyelik başvurusunda bulunan 10 ülke ile üyelik görüşmelerini başlatmıştır. 1999 Ocak ayı içerisinde 11 AB üyesi devlet Ekonomik ve Parasal Birliğin üçüncü evresine geçerek EURO'yu kullanmaya başlamışlardır. 1999 Mayıs ayı içerisinde Amsterdam Antlaşması yürürlüğe girmiştir. 1999 Aralık ayı içerisinde Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye diğer ülkelerle birlikte aday üyelik statüsü tanınmıştır.

2001 yılının ilk yarısında AB'nin gündemindeki en önemli konulardan birisi Türkiye'nin veto engeline takılan AGSK'nın gerçekleştirilmesidir. 2001 yılında AB'nin genişleme gündeminde, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya ve Türkiye olmak üzere 13 tam üyelik adayı ülke vardır. 2001 yılı ilk yarısında, EFTA ülkelerinin de katılımı ile AB, Fransa, Almanya, Hollanda, Lüksemburg, Belçika, İtalya, İngiltere, Danimarka, İrlanda, Yunanistan, Portekiz, İspanya, İsveç, Finlandiya ve Avusturya olmak üzere 15 ülkeden oluşmaktadır. 2002 yılı başında EURO'nun tedavüle girmesi ve ulusal paraların tedavülden kalkması planlanmaktadır.

5.4.0. 1990--2001 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye-AB İlişkileri

5.4.0.0. Gümrük Birliği Antlaşması İmzalanıncaya Kadar Türkiye-AB İlişkileri (1990-1995)

Türkiye, 1980-1990 yılları arasındaki dönemin sonuna doğru Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye'nin başvurusu Birlik tarafından hazırlanan "Görüş" ile reddedilmiş ve Birlik Konseyi'ne sunulan "Görüş", Konsey tarafından da kabul edilmiş, böylece Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun reddi resmîyet kazanmıştır. Tam üyelik başvurusunun reddedilmesinden hemen sonra Türkiye ile Birlik arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için, Birlik tarafından bir öneri paketi (Matutes Paketi) hazırlanmıştır. (UĞUR, 2000, s. 237) Hazırlanan Paket 6 Haziran 1990 tarihinde Birlik Komisyonu tarafından Konsey'e sunulmuştur. Paket, birbirine bağımlı dört bölümden oluşmuştur. Paket'e göre, 1995 yılı sonuna kadar Türkiye ile gümrük birliği gerçekleştirilecek, gümrük işbirliğine doğrudan ve dolaylı şekilde bağlı alanların

bütününde işbirliği yoğunlaştırılacak, mali işbirliği yeniden başlatılacak ve Türkiye ile Birlik arasındaki siyasi işbirliği geliştirilecektir. (DTM., 1999, s. 353) Türkiye, Matutes Paketi ile kendisine önerilen gümrük birliğinin sağlanması yönündeki öneriyi Topluluğa tam üyelik perspektifi içermediği sürece olumlu bir gelişme olarak değerlendirmemiş ve gümrük birliğini ancak Topluluğun daha önce tam üye olan diğer ülkelere yaptığı gibi mali olarak desteğiyle ve tam üyelik perspektifinde kabul edilebilir bulmuştur. Türk tarafının, Matutes paketinde önerilen gümrük birliğinin tam üyelik felsefesine dayandırılması isteği Birlik tarafından kabul görmemiş ve Türkiye, Topluluğa tam üye olmadan Birlik ile gümrük birliği Antlaşması imzalamak zorunda kalmıştır. Matutes Paketi Yunanistan'ın vetosu nedeniyle işlerlik kazanamamıştır. Topluluğun diğer üyeleri Yunanistan'ın vetosunun aşılması için çaba harcamışlar fakat Yunanistan vetosunu kaldırmamıştır. Tam üyelik başvurusunun redd edilmesinden sonra TBMM ile Avrupa Parlamentosu parlamenterleri arasındaki ilk Karma Parlamento Komisyonu (KPK) toplantısı Mart ayı içerisinde Türkiye'de yapılmıştır. 1990 yılı içerisinde Türkiye ile Birlik arasında üç KPK toplantısı yapılmış ve ilişkilere işlerlik kazandırılmaya çalışılmıştır.

1990 yılı içerisinde, Avrupa Parlamentosu Türkiye ile ilgili olarak olumsuz kararlar almaya devam etmiştir. 1990 yılı içinde Avrupa Parlamentosu, ikisi Kıbrıs konusunda olmak üzere Türkiye ile ilgili olarak dört karar almıştır. (TBMM.DİPM., 1996, s. 5) Yunanistan böylece Kıbrıs konusunun Avrupa Parlamentosu gündeminde kalmasını sağlamıştır. Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen 1990 yılından sonra Türkiye-Birlik arasındaki ilişkiler gelişmeye ve canlanmaya başlamıştır. (ERDAL, 2000, s. 72)

1991 yılı içerisinde yapılan Ortaklık Konseyi ve Ortaklık Komitesi toplantıları ile Türkiye-Birlik ilişkileri yeniden hareketlilik kazanmıştır. Ortaklık Konseyi 1986 yılından bu yana ilk defa Eylül ayı içerisinde toplanabilmiştir. Toplantıda, Türkiye ve Topluluğun içinde bulunduğu mevcut durum değerlendirilmiş, her iki taraf da, ortaklık perspektifi konusundaki görüşleriyle ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca, Birlik ile Türkiye arasında ortaya çıkan sorunların çözümü için Ortaklık Komitesinin işletilmesine karar verilmiştir. (DTM., 1999, s. 326) Hollanda ve İngiltere'nin IV. Mali Protokolün serbest bırakılması konusundaki çabalarından Yunanistan'ın vetosu nedeniyle bir sonuç

alınamamış ve Yunanistan'ın ısrarlarıyla Ortaklık Konseyi toplantısında Kıbrıs konusu gündeme getirilmiştir. Tüm bu olumsuz gelişmeler sonrasında Türk dış politikasının karar alıcıları, Birlik ile ilişkilerde daha esnek bir politika takip etmeye karar vermişlerdir. Ortaklık Konseyi toplantısı ile Türkiye-Birlik arasında kurumsal düzeyde kopmuş olan diyalog tekrar başlamıştır. Böylece Yunanistan dışındaki Birlik ülkelerinin ve Türkiye'nin, uzun süredir ilişkilerin normalleştirilmesi yönündeki çabaları sonuç vermiştir. Yine Eylül ayı içerisinde, sorunlara teknik boyutta çözüm bulmak amacıyla Ortaklık Komitesi toplanmıştır. 1991 yılı içerisinde Avrupa Parlamentosu, Kıbrıs konusu, Türkiye'deki Kürtler ve diğer konularda olmak üzere Türkiye ile ilgili atlı karar almıştır. (TBMM.DİPM., 1996, s. 5-6) Avrupa Parlamentosu, bu dönemde de Türkiye'ye karşı olumsuz tutumunu devam ettirmiş, Türkiye ile ilgili olarak aldığı kararların çerçevesini genişletmiştir.

Türkiye, 1992 yılına Hükümet değişikliği ile girmiştir. DYP-SHP Koalisyon Hükümeti, kendilerinden önceki hükümetler dönemindeki Topluluğa tam üye olmak için katılma müzakerelerinin bir an önce başlaması yolundaki yaklaşımı değiştirerek, dönem koşulları içinde Ortaklık Antlaşmasına işlerlik kazandırılması yönünde bir politika takip etmeye başlamıştır. 1992 yılı Türkiye-Birlik ilişkileri açısından diğer yıllara nazaran olumlu geçmiştir. İlişkilerin düzelmeye başlamasında, Körfez Krizi sonrasında Birlik ülkelerinin Türkiye'nin önemini yeniden fark etmeleri etkili olmuştur. 1992 yılının Ocak ayı içerisinde Türkiye ile Birlik arasında Teknik İşbirliği Program imzalanmıştır. (ATEŞ, 2000, s. 85) 1992 yılının ikinci yarısında İngiltere Birlik dönem başkanlığını yürütmüş ve Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir rapor hazırlamıştır. Rapora göre Türkiye-Birlik ilişkilerinin geliştirilmesi için Topluluk, Türkiye ile daha planlı ve yoğun bir diyalog kurmalı, Ankara Antlaşması bağlamında ekonomik ilişkiler geliştirilmeli, Matutes Paketine işlerlik kazandırılmalı ve Türkiye'nin Batı Avrupa Birliği'ne (BAB) katılımı sağlanmalıdır. 1992 yılının sonuna doğru Kasım ayı içerisinde Türkiye ile Birlik arasında Bakanlar düzeyinde Ortaklık Konseyi toplantısı yapılmıştır. Toplantıda, Türkiye-Birlik arasındaki Ortaklık ilişkilerinin genel durumu değerlendirilmiş, Haziran ayında Lizbon'da yapılan Birlik zirvesinde belirtildiği üzere taraflar arasında en yüksek düzeyde siyasal diyalog geliştirilmesi konusunda görüş alışverişinde bulunulmuştur. Ayrıca Toplantıda, Nisan 1993'te Ortaklık Komitesi toplantısı yapılması, bu toplantıdan

önce gerekli çalışmaları yapacak olan teknik komitelerin oluşturulması, oluşturulacak komiteler aracılığıyla gümrük birliği, işçilerin serbest dolaşımı, hizmetlerin serbest dolaşımı, rekabet ve mevzuat uyumu, Türk Cumhuriyetleri dahil olmak üzere Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinde işbirliği ve ortak yatırımlar, ekonomik işbirliği gibi konuların ele alınması için ortak mutabakata varılması kararlaştırılmıştır. Son olarak toplantıda Türkiye-Birlik arasında gümrük birliği Antlaşmasının imzalanması konusunda Türkiye'nin kararlılığı teyit edilmiştir. (DTM., 1999, s. 326-327) Türkiye, Birlik ile gümrük birliğini gerçekleştirmek için Katma Protokol ile öngörülen, Birlik kökenli ithalat için 12 ve 22 yıllık listelerde %10'luk indirimleri uygulamaya koymuştur. Avrupa Parlamentosu, insan hakları ve Kürtlerin durumu başta olmak üzere 1992 yılı içerisinde Türkiye ile ilgili olarak yedi karar almıştır. (TBMM.DİPM., 1996, s. 6) 1992 yılı içerisinde Türkiye-Birlik ilişkileri gelişme ve iyileşme yoluna girmiştir. Olumlu gelişmelere rağmen Yunanistan'ın vetosu nedeniyle Matutes Paketi'ne işlerlik kazandırılmamıştır. Topluluk, 1992-1996 yılları arasındaki dönemi kapsayacak olan ve Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası kapsamında Türkiye'ye 300-400 milyon EURO tahsis etmeyi kararlaştırmıştır. (İKVD., Eylül-Aralık 2000, s. 32)

Türkiye ile Birlik ilişkilerinin yürütülmesinde çıkan ticaret ve gümrüklerle ilgili teknik sorunların çözümü için kurulan ve 12 Kasım 1982'den beri toplanmamış olan Gümrük İşbirliği Komitesi (GİK) Aralık ayı içerisinde bir toplantı gerçekleştirmiştir. Daha sonra Ortaklık Komitesi çerçevesinde yürütülen teknik düzeydeki görüşmelerde, gümrük birliği öncesinde ön hazırlık niteliğinde müzakereler yapılmıştır. Müzakerelerde, hizmet sektörünün kapsamı ve bu sektörde uyumun nasıl gerçekleştirileceği, Birlik ülkelerindeki Türk vatandaşlarının durumu, ekonomik işbirliğinin boyutları, ve gümrük birliğinin 1995'te gerçekleşmesi ele alınmıştır. (TEKELİ-İLKİN, 2000, s. 275) Görüşmelerde Türk tarafı gümrük birliğinin 1995 yılında Katma Protokol hükümlerine göre gerçekleşmesi ve tam üyelik perspektifine yönelik olmasını istemiştir.

1993 yılı içerisinde Türkiye-Birlik ilişkileri daha çok gümrük birliği müzakereleri üzerinde şekillenmiştir. Mart ayı içerisinde Türkiye ile Birlik arasındaki gümrük birliği müzakerelerini koordine etmek üzere, Türkiye'nin isteği doğrultusunda "Gümrük Birliği Yönlendirme Komitesi" kurulmuştur. (ERDAL, 2000, s.72) Nisan ayı içerisinde

gerçekleştirilen Ortaklık Komitesi toplantısında gümrük birliği alanında tarafların yükleneceği yüklenimler ele alınmıştır. Toplantıda ayrıca Gümrük Birliği Yönlendirme Komitesi'nin görevleri belirlenmiştir. Komite, gümrük birliğinin sağlanması yolunda gerçekleşen gelişmeleri değerlendirecek, gümrük birliğinin gerçekleşmesi için gerekli düzenlemeleri belirleyecek, Türk mevzuatının Birlik mevzuatına uyumu konusunda çalışmalar yapacak ve Ankara Antlaşması'nın hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi, kişilerin serbest dolaşımı konularında ve Antlaşmanın diğer hedeflerinin yürürlüğe konulabilmesi için gerekli çalışmaları yapacaktır. Türkiye, 1993 yılı içerisinde Birlik ile gümrük birliği kurma amacına yönelmiştir. Türkiye'nin temel politikası, gümrük birliğinin gerçekleşmesinde, birliğin tam üyelik perspektifi üzerine oturtulması olmuştur. 1991 yılında Maastricht'e gerçekleşen zirvede Birlik yapısında radikal değişiklikler gerçekleşmiştir. 1993 yılında Maastricht Antlaşması yürürlüğe girmiş, Topluluk, Birliğe dönüşerek Avrupa Birliği (AB) adını almıştır. 1993 yılı içerisinde Birlik bütçesinden "İdari İşbirliği Fonu" adı altında Türkiye'ye üç milyon EURO tutarında hibe fon tahsis edilmiştir. (İKVD., Eylül-Aralık 2000, s. 32)

1993 yılı içerisinde de Avrupa Parlamentosu-Türkiye ilişkileri diğer olumlu gelişmelere rağmen düzelme eğilimi göstermemiştir. Avrupa Parlamentosu, Kıbrıs konusu ve insan hakları ihlalleri başta olmak üzere 1993 yılı içerisinde Türkiye ile ilgili on karar almıştır. (TBMM.DİPM., 1996, s. 6-7)

5.4.0.0. Gümrük Birliği Antlaşması Öncesinde Türkiye ile AB arasında Gerçekleşen Gümrük Birliği Müzakereleri ve Antlaşmanın İmzalanması (1993-1995)

Türkiye ile AB arasında gerçekleşecek olan Gümrük Birliği öncesinde gerekli çalışmaları yapmak için Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından sonra 1969 yılında Gümrük İşbirliği Komitesi (GİK) ve 1993 yılında Gümrük Birliği Yönlendirme Komitesi kurulmuştur. Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği müzakereleri başladıktan sonra her iki komiteye de işlerlik kazandırılmıştır. Gümrük Birliği Antlaşması öncesindeki Müzakere sürecinde Gümrük Birliği Yönlendirme Komitesi etkin rol oynamış, başka bir deyişle müzakereler Yönlendirme Komitesi tarafından yürütülmüştür.

Gümrük Birliği müzakereleri başlamadan önce Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Topluluğu Genel Müdürlüğu tarafından hazırlanan bir raporla Türkiye'nin Gümrük Birliği müzakerelerinde takip etmesi gereken yol belirlenmeye çalışılmıştır. Türkiye, Gümrük Birliğinin gerçekleşmesi için takip edilecek olan yolu belirleyen bir takvim hazırlamıştır. Takvim müzakerelerin üç dönemde tamamlanmasını öngörmüştür. Temmuz-Aralık 1993 tarihleri arasında kapsayan birinci dönemde Gümrük Birliğinin amaçları doğrultusunda Ortaklık Komitesi ve diğer komitelerde siyasi ve teknik temaslar yürütülecek, Ocak-Haziran 1994 tarihleri arasında Yunanistan'ın dönem başkanlığına rastlayan bölümde, üzerinde uzlaşma sağlanan konulardaki çalışmalar Türkiye tarafından tamamlanacak ve Temmuz-Aralık 1994 tarihleri arasındaki son dönemde de hassas ürünler konusunda sağlanacak korumalar saptanacak böylece müzakereler tamamlanacaktır.

Türkiye, görüşmelere Gümrük Birliğinin kapsamını dar olarak yorumlayarak, 1973 yılı Katma Protokolündeki önkoşulları yerine getirerek başlamak istemiştir. Böylece Gümrük Birliği sonrasında tam üyelik müzakereleri için pazarlık yapabilme imkanı Türkiye'nin elinde kalacaktır. Türkiye'nin bu isteğine karşın AB tarafı Gümrük Birliğinin 1992 yılındaki tek pazar şartlarında olmasını şart koşmuştur. Yönlendirme Komitesi tarafından yürütölen ilk üç görüşme sonrasında Türkiye ile AB arasında görüşölen konular ve görüş ayrılıkları ana başlıklar halinde şöyledir: AB tarafı Türkiye'nin Gümrük Birliğinin Antlaşmalarda öngöröldüğu şekilde 1 Ocak 1995 tarihinde tamamlanması isteğini olumlu karşılamıştır. Türkiye, Gümrük Birliği başlayıncaya kadarki sürede sanayi ürünlerinde kalan gümrük ve eşetkili vergileri ve miktar kısıtlamalarını kaldıracaktır. Buna karşılık AB de, tekstil ve konfeksiyon ürünleriyle ilgili mevcut kısıtlamaları kaldırmayı kabul etmiştir. Türkiye, AB'nin sürekli olarak itiraz ettiği Toplu Konut Fonu (TKF) uygulamasını oluşacak zararın AB yardımları ile karşılanması durumunda kaldırmayı kabul etmiştir. İşlenmiş tarım ürünleri konusunda Eylül ayı içerisinde teknik bir çalışma grubu oluşturulacak ve sorun ele alınacaktır. Türkiye, Ortak Gümrük Tarifesine (OGT) uyum sağlayabilmek için Birlik Bütünleştirilmiş Gümrük Tarifeleri (TARIC) sistemine uyum sağlayacaktır. Türkiye'nin, hizmetlerin serbest dolaşımı konusundaki isteği AB tarafında sadece firmalar düzeyinde kabul görmüştür. Türkiye'nin, Mali işbirliği ve Gümrük Birliğinden dolayı oluşacak zararlarının AB

tarafından tazmini konusundaki isteğine AB tarafı olumlu yanıt vermemiştir. (TEKELİ-İLKİN, 2000, s. 302-308) Kasım ayı içerisinde Bakanlar düzeyinde yapılan Ortaklık Konseyi Toplantısında, Gümrük Birliği'nin Ankara Antlaşmasında öngörülen süre içinde, başka bir deyişle 1995 yılında tamamlanması yönünde AB ve Türkiye tarafının kararlılığı dile getirilmiş ve Yönlendirme Komitesi Toplantılarında hazırlanan Çalışma Programı kabul edilmiştir. (DTM., 1999, s. 327) Ortaklık Konseyi toplantısının bir diğer özelliği de, Çalışma Programının taraflar arasında önkoşulsuz kabul edilmiş olması ile 1980'den buyana ilk defa ortak karar alınmasının sağlanmış olmasıdır.

Ortaklık Konseyi toplantısında Çalışma Programının kabulünden sonra Yönlendirme Komitesi nezdinde taraflar arasındaki müzakerelere devam edilmiştir. Müzakerelerde Türkiye, AB'nin Türkiye çıkışlı mallara uyguladığı anti-damping uygulamalarına son verilmesi istenmiş, bu istek AB tarafında kabul görmemiştir. Diğer alanlarda ise görüşmelere devam edilmiştir. Müzakereler sonrasında kurumsal işbirliği ve anlaşmazlıkların çözümü konusunda da iki tarafın kendi görüşlerini içeren birer metin hazırlamalarına ve bu metinler üzerinde çalışılarak etkin bir mekanizma geliştirilmesine karar verilmiştir. Gümrük Birliği müzakereleri devam ederken Yunanistan, Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği kurulmasını engelleme çalışmalarını devam ettirmiştir.

Türkiye, 1994 yılının başında gümrük vergilerini indirmiş ve TKF'de %20 indirime gitmiştir. Ocak-Mart 1994 tarihleri arasında yapılan Yönlendirme Komitesi toplantılarına, Türk tarafı, Gümrük Birliği konusunda sürekli endişelerini dile getiren özel sektör temsilcileri ile birlikte katılmıştır. Müzakerelerde, özel sektör temsilcileri görüş ve isteklerini AB tarafına iletmışlerdir. Türk tarafı ayrıca, AB Komisyonu'nun hazırladığı yasa tasarılarının oluşturulmasına önemli katkıları olan teknik komitelere ve özellikle Ortak Ticaret Politikası'nın oluşumunda etkili olan ve Türkiye'yi direkt olarak etkileyen kararlarda önemli paya sahip olan 113. Komite'ye katılmak istemiştir. AB tarafı, Türkiye'nin teknik komitelere katılımının, yol açabileceği politik sorunlar nedeniyle mümkün olmadığını Türk tarafına iletmıştır. Nisan ayı içerisinde devam edilen müzakerelerde, Türkiye, AB nezdindeki bazı komitelere, özellikle 113. Komite'ye katılma yönündeki ısrarını devam ettirmiş, Türkiye'nin bu isteği AB tarafında olumlu karşılanmamıştır. Rekabet politikası ve anti-damping konularındaki görüşmelerde fazla

bir ilerleme kaydedilememiştir. Sınai mevzuatlar ve standartlar konusunda AB tarafı hazırladığı bir antlaşma taslağını Türk tarafına vermiştir. Tekstil ürünleri konusundaki çalışmaların teknik çalışma grubunda devam etmesine karar verilmiştir. Mali işbirliği alanında ise AB tarafı, Türk tarafının değişik önerilerine rağmen katı tutumunu değiştirmeye yanaşmamıştır. (TEKELİ-İLKİN, 2000, s. 337-342) AB ile yürütülen müzakerelerde Türk tarafı için en büyük olumsuzluklarından biri, siyasi irade tarafından oluşturulmuş bir Müzakere Talimatının kendilerine verilmemiş olmasıdır. Bu nedenle müzakereleri yürüten diplomatlar çok önemli alanlarda kendi inisiyatiflerini kullanmak zorunda kalmışlardır. Bu durum Türk tarafının müzakerelerde çekimser bir tutum izlemek zorunda kalmasına neden olmuştur.

Nisan ayı içerisinde yapılan görüşmelerden sonra Türkiye ile AB temsilcileri arasında çok önemli görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. AB tarafı Türkiye ile oluşturulan Gümrük Birliğini kendi üyeleri arasındaki Gümrük Birliğinden ayrı olarak değerlendirmesine rağmen, Türk tarafı ise tam üyelik perspektifi nedeniyle AB'nin tam aksi yönünde bir değerlendirmeyi uygulamaya koymak istemiştir. AB tarafı Gümrük Birliğinin, Türkiye ile iç pazara uyum sağlayacak bir sistem üzerine oturmasını ve Türkiye'nin AB mevzuatına uymasını istemiş, Türkiye ise bunun uluslararası Antlaşmalara aykırı bir durum olduğunu ve mevzuata tam uyumun ancak tam üyelikten sonra mümkün olabileceğini ileri sürmüştür. Türkiye'nin karar alma sürecine katılma istemleri AB tarafında kabul görmemiştir. Haziran ayı içerisinde TBMM'de yapılan Gümrük Birliği değerlendirme toplantısında Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliğinin kurulabilmesi için mali işbirliğin işlerlik kazanması gerektiğini, mali destek olmadan Gümrük Birliğinin gerçekleştirilmesinin Türkiye için çok faydalı olmayacağını belirtmiştir. (TBMM.TAKPGBYT., 6 Haziran 1994, s. 9) Görüşmelerde, sosyal konular ve mali işbirliği konularında görüş ayrılıkları devam etmiştir. Tüm bu gelişmeler sonrasında Türkiye, bir antlaşma taslağı hazırlamış ve somut doküman üzerinde müzakerelere devam edilmesini istemiştir. Türkiye, hazırlamış olduğu Taslak ile büyük ölçüde müzakerelerde savunduğu görüşleri, diğer bir deyişle kendi konumunu yansıtmıştır. Taslağın hazırlanmasından sonra Türkiye'nin temel stratejisi müzakerelerin tamamlanarak 19 Aralık 1994'te yapılacak olan Ortaklık Konseyi Toplantısında Gümrük Birliği Antlaşmasının imzalanabilmesini sağlamak ve bu sayede

Yunanistan'ın olası vetosunun önüne geçmek şeklinde olmuştur. AB Komisyonu Eylül ayı içerisinde Türkiye'nin hazırlamış olduğu Taslak ile ilgili görüşünü Türkiye'ye bildirmiştir. 1994 yılı içerisinde Avrupa Parlamentosu, Türkiye ile ilgili olarak dokuz karar almış ve KPK toplantılarını tek taraflı olarak dondurmıştır. Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye ile ilgili aldığı kararlardan, Türkiye açısından en önemlileri; Eylül ayı içerisinde, DEP'li Milletvekillerinin tutuklanması üzerine alınan ve geniş yankı uyandıran karar ve Aralık ayı içerisinde ilişkilerin dondurulması yönünde alınan karar olmuştur. (TBMM.DİPM., 1996, s. 7) Böylece Gümrük Birliği Antlaşmasının imzalanarak Avrupa Parlamentosu'nda onaylanma süreci öncesinde Türkiye'nin AB ile müzakerelerdeki konumu daha da zorlaşmıştır. Tüm bu gelişmeler sonrasında Gümrük Birliği Antlaşması'nın 1994 yılı içerisindeki Ortaklık Konseyi Toplantısında imzalanması imkansız hale gelmiştir.

19 Aralık 1994 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi Toplantısında, Türkiye ile AB arasındaki ortaklığın son dönemi değerlendirilmiş ve imalinde AB'de serbest dolaşımda bulunmayan üçüncü ülke girdisi kullanılan ürünlerin Türkiye'ye ihracatında uygulanacak fark giderici verginin hesaplanmasında esas alınacak OGT yüzdesini belirleyen 1/94 sayılı Karar kabul edilmiştir. (DTM., 1999, s. 327)

1995 yılı içerisinde Gümrük Birliğinin tamamlanması için Türkiye'nin önündeki en önemli engellerden birisini Yunanistan vetosu teşkil etmiştir. Yunanistan, vetosunu kaldırmak için AB'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile tam üyelik müzakerelerine başlamasını talep etmiştir. AB Dönem Başkanı Fransa'nın baskılarıyla, Yunanistan AB'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile 1996 yılından sonra tam üyelik müzakerelerine başlama taahhüdü sonrasında Türkiye'ye karşı vetosunu kaldırmayı kabul etmiştir. Bu durum Türkiye'nin Gümrük Birliği müzakerelerinin başından buyana karşı çıktığı, müzakerelerin Kıbrıs meselesi ile ilişkilendirilmesi anlamına gelmiş ve Türkiye bu durumu kabul etmek zorunda kalmıştır. Yunanistan, Türkiye ile AB arasında imzalanma aşamasına gelmiş olan Gümrük Birliği Antlaşması önündeki vetosunu kaldırmak için Türkiye'ye mümkün olan tüm zorlukları çıkarılmış, AB ülkelerinden elde edebileceği tüm tavizleri elde etme yoluna gitmiştir. 1995 yılı içerisinde, 1993 yılında sağlanan fonun devamı niteliğinde olan üç milyon EURO tutarındaki fon Türkiye'ye tahsis edilmiştir.

Fon çeşitli alanlarda eğitim ve mevzuat uyumu gibi konuların hayata geçirilmesinde kullanılmıştır. (İKVD., Eylül-Aralık 2000, s. 32)

Tüm bu gelişmeler sonrasında, görüşme ve müzakere süreci tamamlanarak Gümrük Birliği Antlaşmasının imzalanması kararı verilmiştir. Türkiye, ilk müzakerelere otururken ileri sürdüğü koşulların çok ötesinde bir Gümrük Birliği Antlaşması imzalamak zorunda kalmıştır. 6 Mart 1995 tarihinde Bakanlar düzeyinde yapılan Ortaklık Konseyi Toplantısında, Ankara Antlaşması ile kurulan ortaklığın son dönemi olan Gümrük Birliği'nin sağlanmasında 1/95 sayılı Gümrük Birliği Antlaşması imzalanmıştır. Toplantıda ayrıca, AB ile Türkiye arasında hassas ürünleri tespit eden 2/95 sayılı Karar'ın ve ortaklık ilişkilerinin çeşitli alanlarda geliştirilmesini ve işbirliğini öngören Tavsiye Kararı ve Gümrük Birliği sonrasında AB'nin Türkiye'ye yapacağı mali yardımın çerçevesini belirleyen bildirim kabul edilmiştir. (DTM., 1999, s. 327) Gümrük Birliği Antlaşmasının imzalanmasından sonra Türk tarafı, Gümrük Birliğinin Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanması için gerekli düzenlemeleri yapmaya çalışmıştır. Ekim ayının sonunda Bakanlar düzeyinde yapılan Ortaklık Konseyi Toplantısında, Türkiye'nin Gümrük Birliğinin gereklerini yerine getirdiği kararına varılmış, Türkiye-AB arasında siyasal diyalog ve kurumsal işbirliğinin belli bir takvime bağlanması ve mali işbirliği üzerinde karara varılmıştır. (DTM., 1999, s. 327) Haziran ayı içerisinde Türkiye, 551 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Patent haklarının korunması yönünde adım atmıştır. (TPE.HBN., Aralık-1997, s.2) Böylece Gümrük Birliği Antlaşmasının imzalanmasından sonra AB müktesebatına bu alanda uyum sağlanması amaçlanmıştır. Avrupa Parlamentosu, 1995 yılı içerisinde Türkiye ile ilgili on karar almıştır. 22 Kasım'daki kararında Avrupa Parlamentosu, daha önce dondurmuş olduğu KPK toplantılarının tekrar yapılmasını, 13 Aralık'taki kararında ise Türkiye ile imzalanmış olan Gümrük Birliği Antlaşmasının onaylanması kararını almıştır. (TBMM.DİPM., 1996, s. 7-8) Böylece Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği kurulmuş ve Antlaşma resmen yürürlüğe girmiştir. Antlaşmanın Avrupa Parlamentosu'nda onaylanmasında Yunanlı Parlamenterler blok halinde ret oyu kullanmışlardır.

5.4.0.0.1. Gümrük Birliği Antlaşmasının Temel Özellikleri

Gümrük Birliği Antlaşması, 64 Maddelik Gümrük Birliği Antlaşması, Ortaklık ilişkilerinin Ankara Antlaşması'nın öngörmediği alanlarda da geliştirilmesini öngören Tavsiye Kararı ve Türk ekonomisinin, gümrük birliğine uyumundaki güçlüklerle yardım etmek için Türkiye'ye sağlanması kararlaştırılan Mali konuları düzenleyen Birlik Deklarasyonu olmak üzere üç bölümden oluşmuştur. (AB-Türkiye Gümrük Birliği Antlaşması)

Gümrük Birliği Antlaşması ile Türkiye, AB tarihinde tam üye olmadan, başka bir deyişle karar alma mekanizmalarında temsil edilmeden AB ile Gümrük Birliğine giden ilk ve tek ülke olmuştur. Antlaşma ile Türkiye'nin talep ettiği AB'nin özünde değil, fakat AB'ye ithalatının tabi olacağı rejim konusundaki endişeleri daha sonra giderilerek, işlenmiş tarım ürünleri Antlaşma kapsamı içerisine alınmıştır. (Madde: 24 ve 25)

Antlaşma ile Otomotiv sektöründe kullanılmış arabaların Türkiye'ye ihracı on yıl süreyle ertelenmiştir. Türkiye'nin tam üye olmadan Gümrük Birliğine giden ilk ülke olması nedeniyle talep ettiği mali yardım Antlaşmaya ek deklarasyon içerisinde yer almıştır. Gümrük Birliği müzakerelerine önemli taleplerle oturan Türkiye, Antlaşmanın imzalanabilmesi için taleplerinin çoğundan önemli tavizler vermek zorunda kalmıştır. Tarım sektörü, işgücünün ve hizmetlerin serbest dolaşımı taviz verilen önemli alanlardan bazılarıdır. Ayrıca Gümrük Birliği Antlaşması ile kurulacak olan, AB-Türkiye siyasi diyalog mekanizmasından Yunanistan'ın vetosu nedeniyle vazgeçilmek zorunda kalmıştır. (Madde: 23)

Türkiye, müzakerelerde karşı çıktığının aksine, Antlaşma ile AB'nin çok geniş bir mevzuat uyumunu kabul etmiştir. Türkiye hiç istememesine rağmen, Gümrük Birliği Antlaşması ile Güney Kıbrıs Rum Kesimi arasında bağlantı kurulmasını Antlaşmanın imzalanabilmesi için kabul etmek zorunda kalmıştır. (Madde: 26)

Gümrük Birliği Antlaşması ile, Katma Protokol hükümlerine rağmen Topluluğun uygulamaya koymaya yanaşmadığı serbest dolaşım ilkesi yerini mal ve sermayenin

serbest dolaşımına bırakmış, böylece açık bir toplum değil ama açık bir pazar yaratılmıştır. Gümrük Birliği Antlaşmasının imzalanması ile Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Antlaşmayı imzalayan hükümet, Antlaşmanın imzası için önemli politik ödünler vermek zorunda kalmıştır.

Gümrük Birliği Antlaşması ile Türkiye, AB'nin dış ticaret politikalarına uyma ve AB'nin bugüne kadar üçüncü ülkeler ile imzalamış olduğu veya ileride imzalayacağı ticaret Antlaşmalarına uyma zorunluluğu altına girmiştir. (Madde: 64, Madde: 16) (Örneğin; 2001 yılı itibariyle, AB-Meksika arasında imzalanan Antlaşma gereği, AB Meksika'ya uyguladığı gümrükleri indirmiş ve Türkiye de bu indirimlere uymak zorunda kalmıştır. Buna karşılık Türkiye, AB üyesi olmadığı için Meksika'nın AB ülkelerine sağlayacağı karşılıklı indirimlerden yararlanamamaktadır.)

Antlaşmaya göre Türkiye, AB Adalet Divanı'nın gümrük birliği ile ilgili aldığı kararlara ve yine AB'nin gümrük birliği konusunda çıkaracağı mevzuata uymak zorundadır. (Madde: 52-63) Bu nedenle Türkiye, Gümrük Birliği ile tek taraflı vesayet altına girmiştir. Antlaşma karşılıklı çıkarları gözeten dengelerden yoksundur.

Gümrük Birliği Antlaşması Türk tarafının çok istemesine rağmen tam üyelik perspektifine yönelik bir hüküm içermemiştir. Gümrük Birliği ile ithal hammadde maliyetleri ucuzlayacak ve firmaların üretim maliyetleri düşecektir. Ayrıca gümrük birliği sayesinde yabancı sermaye Türkiye'ye gelecek ve ihracat artma imkanı elde edecektir. Gümrük birliği ile tekstil ihracatının önündeki engeller kalkmıştır.

Gümrük Birliği ticari bir entegrasyon olmasının yanında Türkiye'nin ekonomik yapısında kurumsal derinlikte yapısal değişmelerin oluşmasını sağlamış ve Avrupa ile bütünleşme politikası doğrultusunda önemli bir aşamayı oluşturmuştur. Gümrük Birliği kapsamında tarım ürünlerinin serbest dolaşımının sağlanması ancak Türkiye'nin, Topluluğun OGT'sine uyumu sonrasında mümkün olabilecektir. (Madde: 26)

5.4.0.0.2. Gümrük Birliği Antlaşmasının İmzalanmasının Temel Nedenleri

Ankara Antlaşması ve Katma Protokol hükümlerine göre 22 yıllık Geçiş Dönemi sona ermiş ve Ortaklığın Son Döneminin başlama zamanı gelmiştir. Gümrük Birliği Antlaşmasının imzalanması Ankara Antlaşması ile kurulan ortaklık ilişkilerinin devam ettiğinin tescilidir ve böylece ortaklığın son döneminin de tamamlanmış olacağı düşünölmüştür.

Tam üyelik başvurusu reddedildikten sonra Türkiye, Dünya siyasetindeki aleyhteki gelişmeler ve AB'nin tam üyelik yönündeki olumsuz tutumu nedeniyle AB ile ilişkilerini geliştirebilmek için Gümrük Birliği Antlaşması imzalamak zorunluluğunu hissetmiştir. Gümrük Birliği Antlaşması, dönemin karar alıcılarınca Türkiye'nin AB ile ilişkilerindeki tek yol olarak görölmüştür.

AB ölkelerinin Maastricht Antlaşmasını imzalaması ve bu Antlaşma ile Topluluğun kurumsal yapısında radikal değişiklikler yapılması Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasını güçleştirmiştir. Denilebilir ki, Türkiye Gümrük Birliği ile AB'ye tam üyelik yolunda bir mesafe kat etmek istemiştir. Bu nedenle Gümrük Birliği öncesi müzakerelerde Türk tarafı, görüşmeleri sürekli olarak tam üyelik perspektifi üzerine oturtmaya çalışmıştır.

1994 yılında Korfu'da yapılan zirvede AB, Merkezi Doğu Avrupa ölkelerini tam üyelik perspektifi içine almış fakat otuz yıllık ortağı Türkiye'yi dışarıda bırakmıştır. Bu nedenle Türkiye için Gümrük Birliğinden başka alternatif kalmamıştır. Dönemin Hükümetleri, AB ile Gümrük Birliği Antlaşması imzalamış olmayı iç politikada kullanmak ve bu sayede güçlerini artırmak istemişlerdir.

Dönemin Başbakanına göre Gümrük Birliği Antlaşması ile, mal, sermaye ve hizmetlerin kalitesi artacak ve bu mallar ucuzlayacak, yabancı sermaye Türkiye'ye gelecek ve yeni iş sahaları açılacaktır.

Türkiye, Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunduğu 1987 yılından 1995 yılına kadar ekonomik olarak bir anlamda kendi imkanları ile büyümeye çalışmıştır. Birlik işe

Türkiye'nin ekonomik büyümesi ile karşılaştırılmayacak bir şekilde hızlı büyümüş ve gelişmiştir. Bunun sonucunda da Türkiye ile Birlik arasındaki ekonomik uçurum tam üyelik başvurusundan sonraki yıllarda sürekli artmıştır. Tüm bu gelişmeler sonucunda Türkiye, Birlik ile bir an önce ilişkilerini asgari yakınlık düzeyine çıkarmak istemiştir. 1990'lı yılların ortalarında Türk dış politikasının karar alıcıları Gümrük Birliği Antlaşmasının imzalanmasını Türkiye'nin bu anlamda önündeki tek seçenek olarak görmüşlerdir.

Gümrük Birliği Antlaşması ile, Türkiye'nin Batılılaşma toplum projesinin başarılı olması, Avrupa ile ilişkilerin ilerletilmesi, Batılılaşma bağlamında, Batı ile bağların sıklaştırılması ve böylece projenin başarıya ulaşması düşünülmüştür.

Gümrük Birliği ile AB pazarına yönelik, yabancı sermayenin (Özellikle ABD ve Japon şirketlerinin) yatırımlarını Türkiye'ye kaydıracağı, AB pazarının yaklaşık %70'ne sahip olan ABD ve Japonya'nın Türkiye'nin Gümrük Birliği ile elde edeceği avantajlardan yararlanmayı isteyecekleri ve Türkiye'deki yatırımlarını artıracakları düşünülmüştür.

5.4.0.1. Gümrük Birliği Antlaşmasının İmzalanmasından Sonra Türkiye-AB İlişkileri (1996-2001)

Gümrük Birliği Antlaşması imzalandıktan sonra Türkiye-AB ilişkileri belli bir canlanma dönemine girmiştir. Fakat ilişkiler Türkiye'nin ısrarla üzerinde durduğu tam üyelik perspektifine yönelik bir gelişme göstermemiştir.

Gümrük Birliği Antlaşması 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Gümrük Birliğinin yürürlüğe girmesinden hemen sonra, Türkiye'nin Gümrük Birliğine uyumunu kolaylaştırmak amacıyla AB kaynaklarından hibe olarak 1996-2001 yılları arasında kapsayan 375 milyon EURO tutarında bir fon Türkiye'ye tahsis edilmiştir. Ayrıca 1996 yılından itibaren beş yıllık bir sürede kullanılacak olan AB bütçe kaynaklarından, AYB kredilerinden ve MEDA programından oluşan 575 milyon EURO tutarındaki fonun Türkiye'ye tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. (İKVD., Eylül-Aralık 2000, s. 32)

Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden hemen sonra Türkiye, AB'nin kurucu Antlaşması olan Roma Antlaşması kapsamında sanayi ürünlerinde OGT'ye uyum sağlamıştır. Üçüncü ülkelerden ithalatta OGT hadlerinin uygulanmaya başlanmasıyla birlikte, %10.78 ağırlıklı korunma oranı %5.6'ya inmiştir. Sanayi ürünlerinde OGT'ye uyumun istisnasını, Katma Protokol'ün 19/2 ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 15. maddeleri doğrultusunda, 2/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile belirlenen "Hassas Ürünler" oluşturmuştur. (DTM., 1999, s. 374) Gümrük Birliğinin ilk uygulaması sonrasında Türkiye üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmiştir. Mart ayı içerisinde, Gümrük Birliğine uyumda teknik engeller olarak bilinen standartlara uyum gerçekleştirilmiştir. Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye, tekstil ve konfeksiyon ürünlerinde miktar kısıtlaması ve gözetim önlemleri uyguladığı 52 ülkeye karşı tek taraflı olarak benzer önlemleri yürürlüğe koymuştur. (KARLUK, 1998, s. 616) AB ise, Gümrük Birliği Antlaşması yürürlüğe girdikten sonra Türkiye menşeli tekstil ve petro-kimya ürünlerine koyduğu kotaları kaldırmıştır. Temmuz ayı içerisinde Türkiye-AB-AKÇT Antlaşması imzalanmıştır. (ATEŞ, 2000, s. 85) Gümrük Birliği çerçevesinde yürürlüğe giren AB mevzuatı ile, 350 milyon nüfuslu bir pazar Türk KOBİ'lerine açılmıştır. Gümrük Birliği ile bu pazara girme imkanını elde eden KOBİ'ler aynı zamanda AB ülkelerindeki benzerlerinin yoğun rekabetiyle karşılaşmışlardır. (MİRZAOĞLU, 2000, s. 419) Mali yardım konusunda AB, bütçe kaynakları, Akdeniz Fonu, Avrupa Yatırım Bankası kaynakları ve Orta Vadeli Makro Ekonomik Yardım olarak Türkiye'ye mali kaynak sağlamayı taahhüt etmiş ve Gümrük Birliği çerçevesinde 33 milyon EURO tutarında bir miktar Türkiye'ye tahsis edilmiş fakat çeşitli nedenlerle bu tahsisata işlerlik kazandırılmamıştır. 1996 yılı içerisinde de Avrupa Parlamentosu Türkiye aleyhinde kararlar almaya devam etmiştir. Şubat ayı içerisinde Türkiye ile Yunanistan arasında çıkan Kardak Kayalıkları krizinde Avrupa Parlamentosu Yunanistan'ın lehinde, Türkiye'nin aleyhinde karar almış ve Türkiye'yi bir Avrupa devleti olan Yunanistan'ın sınırlarına saygı göstermeye çağırmıştır. Avrupa Parlamentosu'nun bu kararını Kıbrıs, insan hakları ve demokratikleşme konularındaki kararları takip etmiştir.

Gümrük Birliği Antlaşmasının uygulamaya konulduğu 1996 yılında, koruma oranları %5.30'dan, %2.62'ye düşmüştür. Gümrük Birliğinin uygulanmaya başlanması

ile Türkiye'nin ithalatında hızlı bir artış gerçekleşmiştir. Gümrük Birliği, sadece Türkiye'nin ithalatının artmasına neden olmamış, ayrıca ithalatın AB'ye yönelmesine de neden olmuştur. Gümrük Birliğinin ilk uygulama yılında, AB'nin Türk ithalatındaki payı %45'ten %50'nin üzerine çıkmıştır. (SKPABG. (1996-2000), 2000, s. 1630)

1997 yılı Nisan ayının sonunda Türkiye-AB Ortaklık Konseyi toplantısı Bakanlar düzeyinde yapılmıştır. Toplantıda, 1993 yılından buyana devam eden karşılıklı tarım tavizleri müzakereleri sonucu parafe edilen metnin AB'ye yönelik makarna ihracatına ilişkin değer kotasının karara bağlanması ve işlenmiş tarım ürünleri için teknik bir grup kurulması, Katma Protokol'un 47. maddesi çerçevesinde oluşturulması gereken danışma prosedürüne ilişkin yeni modalitenin tespiti, tarım ürünleri menşe kurallarına yönelik teknik temasların yoğunlaştırılması, Türkiye'nin Ortak Transit ve Tek İdari Belge Sözleşmelerine katılımının sağlanması ve Pan-Avrupa menşe kümülasyonuna katılmak üzere Serbest Ticaret Antlaşmalarını tamamlaması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin Standartlar ve Teknik Düzenlemeler Komitesi'ne gözlemci sıfatıyla katılması, Türkiye'nin TEKEL konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmesi, Topluluğun tekstil sektöründeki ticaret politikasının üstlenilmesi yönündeki çalışmaların sürdürülmesi ve Türkiye'nin Birlik programlarına katılımına yönelik imkanların araştırılması kararlaştırılmıştır. (DTM., 1999, s. 328) 1996-1998 yılları arasındaki dönem Türkiye'nin AB ile ilişkileri iyileştirme ve Gümrük Birliği Antlaşması'na tam üyelik perspektifi içerisinde işlerlik kazandırma çalışmalarıyla geçmiştir. Bu dönem içerisinde AB, Merkezi Doğu Avrupa ülkeleriyle tam üyelik perspektifine dayalı ilişkilerini yoğunlaştırırken, Türkiye'nin tam üyelik isteğine olumlu bir yaklaşım sergilememiştir.

Türkiye-AB arasındaki ilişkiler 1997 yılında da iyileşmemiş ve Türkiye, Lüksemburg'da yapılacak olan AB zirvesine katılmama kararı almıştır. 1997 yılı Aralık ayında Lüksemburg'da yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye tam üye adayı olarak belirlenen ülkeler arasına alınmamıştır. (ATEŞ, 2000, s. 86) Türkiye'nin aday ülkelerin arasına alınması için, ekonomik ve siyasi reformların sürmesi, Yunanistan ile iyi ve istikrarlı ilişkiler geliştirilmesi ve Kıbrıs sorununa BM'nin müzakereleri kapsamında bir çözüm bulunması şartları öne sürülmüştür. Türkiye, Zirve'de alınan kararlara ve önüne koyulan şartlara tepki göstermiştir. (TOPTAN, 2000,

s. 141) Bütün bu gelişmeler sonrasında Gümrük Birliği Antlaşması'nın Türkiye'ye umulduğu gibi tam üyelik perspektifi konusunda fazla bir katkısı olmadığı görülmüştür. (BİLGET, 2000, s. 153) Tam üyelik adaylığı konusundaki olumsuz gelişmeler sonrasında Türkiye, aday olarak kabul edilmediği bir kuruluşla üyelik koşullarını tartışmayacağını belirtmiş ve AB ile ilişkilerini bundan sonra Gümrük Birliği düzeyinde yürüteceğini açıklamıştır. (ÇAPOĞLU, 2000, s. 198) AB ile mevcut ilişkilerin Gümrük Birliği düzeyinde yürütülmesi kararı sonrasında Türkiye, AB ile siyasi diyalogu kesmiştir. Gümrük Birliği Antlaşması'nın müzakere aşamasında, görüşmeleri tam üyelik perspektifi üzerine oturtmak isteyen Türk dış politikasının karar alıcıları, Antlaşma yürürlüğe girdikten sonra da, tüm çabalarına rağmen tam üyelik perspektifinde bir ilerleme sağlayamamışlardır. 1997 yılı içerisinde Avrupa Parlamentosu, Türkiye'de basın özgürlüğü, Kuzey Irak ve insan hakları konularında bir dizi karar almıştır. Tüm olumsuz gelişmelere rağmen KPK-Avrupa Parlamentosu toplantıları devam etmiştir.

Gümrük Birliğinin ikinci uygulama yılı olan 1997 yılı içerisinde sermaye malları ithalatı %8.5, tüketim malları ithalatı %25.1, ara malları ithalatı ise, %11.2 oranında artış göstermiştir. 1997 yılı içerisinde Türkiye'nin ithalatı bir önceki yıla göre %11.3 oranında artarak 48.5 milyar dolara, ihracatı ise %13.1 oranında artarak 26.2 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde AB ülkelerinden yapılan ithalat %7.4 oranında artmıştır. (SKPABG. (1996-2000), 2000, s. 1631) Böylece Türkiye'nin AB ülkelerine karşı ticaret açığı artarak devam etmiştir.

Gümrük Birliği Antlaşması'nın imzalanmasından sonra gerçekleşen olumsuz gelişmeler sonrasında, 1998 yılı AB ile Türkiye arasındaki siyasi diyalog mekanizmasının çalışmadığı bir yıl olmuştur. Avrupa Parlamentosu 1998 yılı içerisinde de Türkiye ile ilgili karar alma sürecini devam ettirmiştir. Ocak ayında alınan Avrupa Parlamentosu kararında Türkiye ve Irak'taki baskıdan kaçan çok sayıda mültecinin AB ülkelerine sığınmaya çalıştığı ve Türkiye'nin konuya siyasi çözüm bulması gerektiği vurgulanmıştır. Nisan ve Mayıs aylarında alınan kararlarda, Türkiye'deki insan hakları ihlallerine dikkat çekilmiştir. Haziran ayı içerisinde yapılan Cardiff Zirvesi'nde Türkiye ile ilgili olarak Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararlar yumuşatılmıştır. 1998 yılının sonuna doğru AB Türkiye ile ilişkileri geliştirmeye yönelik bir strateji izlemeye

başlamıştır. (GENÇKAYA-GEZGÖR, 2000, s. 658) Cardiff Zirvesi'nde ayrıca diğer aday ülkeler gibi Türkiye hakkında da 1998 ve 1999 yıllarında ilerleme raporu hazırlanmış ve Kopenhag kriterleri çerçevesinde Türkiye'nin durumu değerlendirilmiştir. (ÜNAL, 2000, 2. 695)

1998 yılında, Türkiye'nin toplam ithalatı 1997 yılına göre %5.4 oranında azalmış, ihracatı ise %2.7 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemde AB ülkelerine yapılan ihracat %9.7 oranında artarken, ithalat %3.1 oranında azalmıştır. 1998 yılı içerisinde, sermaye malları ithalatı %3.8, tüketim malları ithalatı %0.2, ara malları ithalatı ise %18.1 oranında azalmıştır. Tüketim malları ithalatındaki azalma ise %5 olmuştur. (SKPABG. (1996-2000), 2000, s. 1631) Böylece 1998 yılında Türkiye'nin AB'ye karşı dış ticaret açığı azalma yoluna girmiştir. 1998 Ekim ayında Avrupa Komisyonu Viyana AB Konseyine yönelik olarak, öteki aday ülkelere ait düzenli raporlar ile birlikte, Türkiye üzerine ilk düzenli raporunu sunmuştur. Rapor, AB'nin Türkiye ile donmuş durumda olan ilişkileri geliştirme arzusunu ortaya koymuş, terör örgütü PKK'nın başının yakalanması ve 17 Ağustos'da meydana gelen deprem felaketinin Türkiye-AB ilişkilerine yaptığı etkiler değerlendirilmiştir. (AB.AKTTKYR., s. 58-59) Böylece Türkiye-AB arasında durma noktasına gelmiş olan siyasi diyalog, AB tarafından canlandırılmaya çalışılmıştır.

Helsinki Zirvesi öncesinde Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler düzelme yoluna girmiştir. Özellikle 17 Ağustos depreminden sonra yaşanan gelişmeler sonrasında Türkiye ile Yunanistan arasındaki kötü ilişkiler düzelme yoluna girmiş böylece Yunanistan'ın Türkiye'nin önündeki veto engelini kaldırma olasılığı doğmuştur. Türkiye, AB mevzuatına uyum açısından 1999 yılının başında amortismanına tabi iktisadi kıymetlerin satın alınması durumunda ödenen KDV'lerde 4369 sayılı Kanun ile önemli bir değişiklik yapmıştır. Bundan önce yatırım malları için ödenen KDV üç yıl içinde ve üç eşit miktarda indirilmişti. Yapılan değişiklikle amortismanına tabi mallar KDV istisnaları arasına alınmıştır. Böylece Türk KDV sisteminin AB'nin uyguladığı tüketim tipi KDV modeline uyumu sağlanmıştır. (BİLİCİ, 1999, s. 19) 1999 yılında Türkiye-AB ilişkileri bir dönemece gelmiştir. 1999 yılı içerisinde Türkiye ile AB ve Yunanistan arasında yaşanan olumlu gelişmeler sonrasında Türkiye, Helsinki Zirvesi'nde kendisine tam üyelik için adaylık statüsünün tanınmasını beklemeye başlamıştır. (TDN., 10

December 1999.) AB, 10-11 Aralık 1999 tarihinde yapılan Helsinki Zirvesi'nde Türk dış politikasının karar alıcılarının yoğun çabaları sonucunda, yaklaşık 36 yıl önce ortaklık Antlaşması imzalamış olduğu Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu kabul ederek Türkiye'yi aday ülkeler arasına almıştır. Böylece AB, Türkiye'yi tam üyeliğe götürecek adaylık statüsünü resmen benimsemiştir. (KUMCUOĞLU, 2000, s. 70) Helsinki Zirvesi'nden sonra Türkiye, 12 aday ülkenin hepsi ile, fark gözetilmeksizin, tam üyelik müzakerelerine başlama hakkını elde etmiştir. Lüksemburg ve Cardiff Zirveleri'nin aksine Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin tam üyeliği için olumlu karar alınmasında, ABD'nin AB nezdinde Türkiye lehinde ısrarlı tutumu, bazı üye ülkelerde özellikle Almanya'da seçimler sonucu sosyal demokratların iktidara gelmesi, Fransa Cumhurbaşkanı Chirac'ın Türkiye lehine izlediği etkili siyaset, Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin olumlu bir yola girmesi ve nihayet Türkiye'nin jeopolitik öneminin AB tarafından anlaşılması etkili rol oynamıştır. (BOZER, 2000, s. 265) AB tarafı Türkiye'ye Helsinki'de tam üyelik statüsünün tanınmasının nedenini Türkiye'de son zamanlarda yaşanan olumlu gelişmeler ve Kopenhag Kriterlerine uyum yönündeki reformların devam etmesinin sonucu olduğunu belirtmiştir. (AB.AKTT., 2000, s. 28) Tam üyelik için adaylık statüsü kazanıldıktan sonra, AB ile ilgili yapılan çalışmalar yoğunlaşmıştır.

Türkiye'nin AB'ye aday ülke olarak kabul edilmesi, AB ile ilgili siyasi ve bilimsel çalışmaların yoğunluk kazanmasını zorunlu hale getirmiştir. (ATEŞ, 2000, s. 76) Bu nedenle 1999 yılından itibaren AB alanında Türkiye'de yapılan çalışmaların sayısı hızla artmıştır. Kasım ayı içerisinde AB mevzuatına uyum amacıyla Türkiye Akreditasyon Kurumu-TÜRKAK kurulmuştur. (ÖZTÜRK, 2000, s. 465) Akreditasyon Kurumu uluslararası ticarete mal ve hizmetlerin kabul görmesi için belgelendirme yapılması amacıyla kurulmuştur. 1999 yılı içerisinde Avrupa Parlamentosu, demokrasi ve insan hakları konularında Türkiye ile ilgili dört karar almıştır. Gümrük Birliği Antlaşması imzalandıktan sonra Türk ihrac ürünleri tarım alanında gerilemiş ve sanayi ürünleri alanında ise artmıştır. (CESAR, 2000, s. 1156) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı olması nedeniyle Devlet Güvenlik Mahkemelerindeki askeri hakimin yerini Anayasal değişiklikle sivil hakim almıştır.

1999 yılında, Türkiye'nin ihracatı bir önceki yıla göre %1.1 oranında, ithalatı ise %11.4 oranında azalmıştır. (SKPABG., (1996-2000), 2000, s. 1631) Böylece dış ticaretteki açık, ihracatın düşmesine rağmen 1998 yılındaki olumlu seyrini sürdürerek azalman trendini devam ettirmiştir.

Helsinki Zirvesi'nin ardından 11 Nisan 2000 tarihinde üç yıllık bir aradan sonra Türkiye-AB Ortaklık Konseyi toplantısı Lüksemburg'da yapılmıştır. Böylece 1997'den beri Türkiye ile AB arasında kesilmiş olan siyasi diyalog tekrar başlamıştır. (ERİŞ, 2000, s. 285) Toplantıda Türkiye ile AB arasındaki tam üyeliğe yönelik mevzuat uyumu için sekiz alt komitenin kurulması ve komitelerin dönüşümlü olarak her yıl ikişer defa Ankara ve Brüksel'de toplanmaları kararlaştırılmıştır.

Helsinki Zirvesi'nde Türkiye Aday ülkeler arasına alındıktan sonra AB ile ilişkilerdeki canlanmaya paralel olarak Temmuz ayı içerisinde Avrupa Birliği Genel Sekreterliği kurulmuştur. Eylül ayı içerisinde Bakanlar Kurulu, AB'ye tam üyelik sürecinde uyulması zorunlu olan Kopenhag Siyasi Kriterlerine uyumu sağlamak için, İnsan Hakları Üst Kurulunun, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü alanlarında hazırlamış olduğu belgeleri değerlendirmiş ve Kopenhag Kriterlerine uyum çalışmalarında bu belgelerin referans olmasını kararlaştırmıştır. Bakanlar Kurulu ayrıca, AB kriterlerine uyum açısından gerekli tüm çalışmaların hızlandırılmasını, düşünce ve anlatım özgürlüğünün geliştirilmesini, yargı sisteminin daha iyi bir yapıya kavuşturulmasını, AB mevzuatındaki eğitim çalışmalarına hız vererek uyumun gerçekleştirilmesi için gerekli çalışmaların yapılmasını kararlaştırmıştır. (VURAL, 2000, s. 257-258)

Avrupa Komisyonu'nun 8 Kasım 2000 tarihli önerisini takiben, AB Konseyi 4 Aralık 2000 tarihinde, Türkiye için ilk KOB üzerine siyasi bir Antlaşmaya onayını vermiştir. Katılım Ortaklığı: Bütün aday ülkeler için ve her bir ülkenin hükümetleriyle istişare içerisinde, üyeliğe hazırlanmak için yerine getirilecek temel kısa ve orta vadeli öncelikleri belirten, AB tarafından hazırlanan bir metindir. KOB'un amacı, AB üyeliği yolunda Türkiye'nin kaydettiği gelişmeler hakkında Komisyonun 2000 ilerleme Raporu'nda saptanan ileriye yönelik çalışmaların öncelikli alanlarını, bu önceliklerin

uygulanmasında Türkiye'ye sağlanacak mali imkanları ve bu yardıma ilişkin koşulları tek bir çerçeve altında toplamaktır. (AB.AKTT., 2000, s. 13) 2000 yılında Türkiye-AB arasında Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) (Accession Partnership) imzalanmıştır. KOB, AB'ye üyelik sürecinde katılım öncesi stratejisinin en önemli unsurunu teşkil etmektedir. KOB, AB Komisyonu tarafından hazırlanarak, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde ilerleme kaydetmesi gereken öncelikli alanların belirlenmesi ve bu alanlara AB tarafından çeşitli şekillerde yapılması öngörülen yardımları tek bir çerçevede sunma amacıyla hazırlanmıştır. (VURAL, 2000, s, 254) KOB ile Türkiye'nin önüne konulan kriterler gerçekleşmediği sürece Türkiye'nin AB'ye tam üye olması imkansız olarak görülmüştür. (CEMAL, 9 Kasım 2000, s. 19) KOB vasıtasıyla AB, Türkiye ile diyalogu geliştirmek ve Türkiye de, AB üyeliği için gerekli değişiklikleri zamana yayarak gerçekleştirmek istemiştir. (CERRAHOĞLU, 9 Kasım 2000) KOB'da Yunanistan'ın ısrarıyla son dakikada yapılan değişiklikle Kıbrıs kısa vadeli öncelikler arasına alınmıştır. (MİLLİYET, 9 Kasım 2000) KOB hazırlanırken Yunanistan kendi çıkarları açısından önemli gördüğü Kıbrıs konusunu kısa vadeli öncelikler arasına aldırarak kazanç sağlamaya çalışırken, Türkiye de, Ege konusunun KOB'un Giriş bölümünde kalmasını sağlamıştır. (MİLLİYET, 05 Aralık 2000) Böylece AB Konseyi KOB'u hazırlarken Yunanistan ve Türkiye arasında bir orta yol bulmuştur.

2000 yılında, son iki yıldaki olumlu gelişmelerin aksine ithalat artma ihracat ise azalma trendine girmiştir. 2000 yılında AB'nin Türkiye'nin toplam ithalatı içindeki payı, %52.9, toplam ihracattaki payı ise %53.1'dir. 2000 yılının ilk yarısında Türkiye'nin AB ülkelerine toplam ihracatı 5.933 milyon dolar, ithalatı ise 10.053 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. (İTO, 2000, s. 37-39) Temmuz ayı içerisinde Komisyon tarafından kabul edilen ve Türkiye'ye yapılacak yardım kaynaklarını koordine etmeye yönelik bir "Tek Çerçeve Yönetmeliği" AB Komisyonu tarafından kabul edilmiştir. Komisyonun bu kararı Avrupa Parlamentosu'nda onaylandığında Türkiye için tahsis edilen bütün fonlar tek bir bütçeye konulacaktır. Yönetmelik ayrıca Türkiye için Katılım Ortaklığı'nın Hukuki temelini oluşturmaktadır. Yönetmelik ile Katılım öncesi strateji kapsamında, Türkiye için mali yardımın (Hibe) her yıl iki katına çıkartılması kararlaştırılmıştır. (AB.AKTT., 2000, s. 30)

AB Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin Katılım Ortaklığına yönelik olarak 2000 yılını değerlendiren bir Rapor hazırlamıştır. Rapor'da, Türkiye'nin katılım ortaklığı yönünde yapması gerekenlerin, Kopenhag Kriterlerine uyum, katılım için kısa ve orta vadeli öncelikler belirlenmiş, temel özgürlükler ile insan hakları konularındaki iyileştirmeler kısa vadeli öncelikler arasına alınmıştır. (AB.AKTTKYR., 2000, s. 15) Rapor'da 1999 yılına kıyasla, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin durumlarda iyileşme olmadığı belirtilmiştir.

2001 yılının ilk altı ayında Türkiye, AB'ye tam üyelik için uyum çalışmalarını devam ettirmiştir. 2001 yılı Mart ayı içerisinde Türkiye, AB'ye katılım için Ulusal Programını (UP) (National Programme for the Adaptation of the Acquis- NPAA) hazırlamıştır. Ulusal Program'da KOB ile istenen kısa ve orta vadeli öncelikler için hedef takvimler belirlenmiştir.

2001 yılı Şubat ayı içerisinde AB Genel İşler Konseyi Toplantısında, AB Dışişleri Bakanları AB-Türkiye Katılım Ortaklığının hayata geçirilmesi ve katılım öncesi strateji çerçevesinde Türkiye'ye verilecek destekle ilgili kararı onaylamıştır. Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin bir başlangıcı olarak katılım öncesi ortaklığın prensiplerini, önceliklerini ve ara hedeflerini içeren karar ile Türkiye'ye verilecek maddi desteğin de çerçevesi çizilmiştir. 8 Mart 2001 tarihinde AB Resmi Gazetesinde yayınlanan Konsey Kararında, Türkiye'nin üyeliğe hazırlanması için, Birlik Müktesebatının benimsenmesine yönelik, KOB'daki öncelikleri ve ara hedefleri yerine getirmek için takvim sunan bir Ulusal Programın Türkiye tarafından hazırlanması gerektiği belirtilmiştir. (AB.GH, MART-2001, s.1) AB Konseyinin kararına göre Türkiye, Kopenhag Kriterlerine uyduktan ve buna bağlı olarak AB'nin Türkiye'nin üyeliğini hazmetme yeteneği oluştuktan sonra Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasının önündeki engeller ortadan kalkmış olacaktır. (DPE.KÖUKN., Şubat-2000, s. 2)

Türkiye, Ulusal Program'da AB'nin KOB ile gerçekleştirilmesini istediği kriterleri uygulama takvimini ortaya koymuştur. Türkiye'nin tam üyelik sürecinde AB'nin Mevzuatına uyum haritasını belirleyen Ulusal Programın ana başlıkları, Avrupa Parlamentosu tarafından sıkça eleştirilen düşünce özgürlüğü, sivil toplum örgütleri,

DGM'ler ve yargı, Olağanüstü Hal, BM sözleşmeleri, MGK ve idam cezası olarak belirlenmiş, bu ve diğer alanlarda KOB doğrultusunda yapılacak çalışmalar için bir takvim ve yöntem hazırlanmıştır. AB'nin KOB'u onaylamasından sonra Türkiye 19 Mart 2001 tarihinde hazırladığı Ulusal Programı Avrupa Komisyonu'na sunmuştur. Avrupa Komisyonu Türkiye'nin hazırlamış olduğu Ulusal Programı memnuniyetle karşılamış ve Türk tarafından Programa bağlı kalınmasını istemiştir. (FOGG, Mart-2001, s. 2)

Son dönemde, Türkiye ile AB arasındaki en önemli sorun olan, Avrupa Savunma ve Güvenlik Kimliği (AGSK) konusunda, AB'nin NATO'nun askeri imkanlarını kullanmak istemesi fakat karar alma mekanizmalarında NATO üyesi olan Türkiye'ye yer vermemesi sonucu Türkiye'nin AB'nin NATO imkanlarını kullanmasını veto etmesi olmuştur. AB tarafı Türkiye'nin karar alma mekanizmalarında temsil konusunda önerdiği çeşitli seçenekleri reddederek Türkiye'ye karar alma mekanizmalarında yer vermek istememektedir. Tüm bu gelişmeler sonucunda 29-30 Mayıs 2001 tarihleri arasında Budapeşte'de yapılan NATO-AB Dışişleri Bakanları toplantısında Türkiye, AGSK konusundaki vetosunu devam ettirmiştir.

5.5. 1990--2001 Yılları Arasında Türkiye'deki Politik Gelişmeler Ve Hükümetlerin AB ile İlişkilere Yaklaşımları

15 Haziran 1991'de yapılan ANAP Kongresinde, Partinin Genel Başkanlığına seçilen Mesut Yılmaz, Başbakanlığı Yıldırım Akbulut'tan devralmıştır. Yılmaz Hükümeti, 5 Temmuz 1991'de TBMM'de yapılan oylamada 265 kabul oyu alarak güven almıştır. Aynı yıl, 20 Ekim'de Genel Seçimler yapılmıştır. Seçim sisteminde büyük partilerin lehine, küçük partilerin aleyhine yapılan değişiklikler sonucunda, küçük partiler seçimlere katılabilmek için büyük partilerle birleşmek ya da seçim ittifakına gitmek zorunda kalmışlardır. ANAP'tan kopan bazı siyasetçilerin kurmuş olduğu Millet Partisi (MP) DYP ile birleşmiş, Doğu Anadolu kökenli milletvekillerinin kurmuş olduğu Halkın Emek Partisi (HEP) SHP ile, İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ve MHP de RP ile seçim ittifakı kurmuşlardır. Seçim sonucunda; DYP 178, ANAP 115, SHP 88, RP 62 ve DSP 7 milletvekilliği almıştır. Hiçbir partinin tek başına hükümet kurmak için gerekli çoğunluğu sağlayamadığı seçimlerde, 1983 yılından buyana devam eden ANAP iktidarı sona

ermiştir. Seçimler sonrasında DYP ile SHP arasında, DYP lideri Süleyman Demirel Başbakanlığında Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. DYP-SHP Koalisyon Hükümeti 1 Aralık 1991'de yapılan oylamada TBMM'de 280 kabul oyuyla güven almıştır.

Eylül 1992'de SHP'den ayrılan bir grup milletvekili CHP'yi kurmuştur. 1993 yılının Türk siyaseti açısından en önemli gelişmesi Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın bir kalp krizi sonrası hayatını kaybetmesi olmuştur. Özal'ın vefatından sonra DYP lideri ve Başbakan Süleyman Demirel TBMM'de yapılan oylamada Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Demirel'in Cumhurbaşkanı olmasından sonra Haziran ayı içerisinde yapılan DYP Kongresinde Tansu Çiller DYP Genel Başkanlığına seçilmiş ve SHP ile Koalisyonu devam ettirerek Başbakan olmuştur. (ÇAYHAN, 1997, s. 380) Tansu Çiller, Türk siyasi hayatındaki ilk kadın başbakandır. 5 Temmuz 1993'te TBMM'de yapılan oylamada DYP-SHP Koalisyon Hükümeti 247 oyla güven almıştır. (R.G., 6 Temmuz 1993) DYP-SHP Koalisyon Hükümeti, Kasım 1994'te SHP'nin CHP ile birleşmesi sonucu DYP-CHP Koalisyon Hükümeti'ne dönüşmüştür. Temmuz 1992'de MÇP (1993'te adını değiştirerek MHP adını almıştır.)'den ayrılan milletvekilleri 1993 Ocak ayı içerisinde Büyük Birlik Partisi (BBP)'ni kurmuşlardır.

2-3 Mart 1994'te TBMM'de yapılan oylama sonucunda dokuz milletvekilinin dokunulmazlıkları kaldırılmıştır. Dokunulmazlığı kaldırılan milletvekillerinden altısı DEP üyesidir. Gözlem altına alınan bu milletvekilleri idam istemiyle yargılanmışlardır. 15 Haziran 1994'te Anayasa Mahkemesi'nde devam eden DEP davasında kapatma kararı verilmiştir. DEP'in kapatılması ve DEP mensubu milletvekillerinin gözü altına alınması AB nezdinde büyük tepkiyle karşılanmıştır. Avrupa Parlamentosu Eylül ve Aralık aylarında DEP'li milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması, gözü altına alınmaları ve DEP'in kapatılması konularında Türkiye'yi kınayan iki karar almıştır. (TBMM.DİPM., Aralık-1996, s. 7) DEP ile ilgili gelişmeler Gümrük Birliği Antlaşması öncesinde AB'de Türkiye aleyhine bir hava oluşmasına neden olmuştur.

Gümrük Birliği Antlaşmasının hemen öncesinde, Koalisyonun iki ortağı DYP ve CHP arasındaki anlaşmazlıklar sonucunda 20 Eylül 1995'te DYP-CHP Koalisyonu sona ermiştir. ANAP'ın DYP ile koalisyon, DYP'nin de RP ile koalisyon kurmak istememesi

sonucu Hükümet bunalımıyla karşı karşıya kalmıştır. DYP lideri Tansu Çiller son çare olarak, DSP, MHP ve MP ile Azınlık Hükümeti kurmuştur. Azınlık Hükümeti TBMM'den güvenoyu alamamıştır. (R.G., 17 Ekim 1995, s. 1) Bunun üzerine DYP ve CHP 1995'te genel seçimler yapılması şartıyla yeni bir Koalisyon Hükümeti kurmuşlardır. 24 Aralık 1995'te genel seçimler yapılmıştır. Seçimlerde RP 158, DYP 135, ANAP 132, DSP 76 ve CHP 49 milletvekilliği almıştır. (R.G., 3 Ocak 1996) Seçimlerden AB karşıtı söylemleriyle bilinen Refah Partisi birinci parti olarak çıkmıştır. Seçimler sonrasında ANAP ile DYP arasında Başbakanlık ANAP lideri Mesut Yılmaz ve DYP lideri Tansu Çiller tarafından dönüşümlü olarak yapılmak üzere, Mart ayında Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. ANAP-DYP Koalisyon Hükümeti Haziran ayı içerisinde sona ermiştir. ANAP-DYP Koalisyon Hükümetinin sona ermesinden sonra DYP ve RP arasında Temmuz ayı içerisinde, yine başbakanlığın dönüşümlü olacağı Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. RP-DYP Hükümeti 1997 Haziran ayı içerisinde sona ermiş yerine ANAP lideri Mesut Yılmaz Başbakanlığında, ANAP-DSP-DTP Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. 1998 Ocak ayı içerisinde Anayasa Mahkemesi RP'yi kapatmıştır. 1998 ANAP-DSP-DTP Koalisyon Hükümeti Kasım ayı içerisinde sona ermiştir. DSP lideri Bülent Ecevit Başbakanlığında 1999 Ocak ayı içerisinde bir Azınlık Hükümeti kurulmuştur. 1999 Şubat ayı içerisinde Anayasa Mahkemesi Demokratik Kitle Partisi (DKP)'ni kapatmıştır. 18 Nisan 1999 tarihinde yapılan genel seçimlerde, DSP 136, MHP 129, FP 111, ANAP 86, DYP 85 milletvekilliği almıştır. (R.G., 27 Nisan 1999) 18 Nisan seçimlerinde RP'nin kapatılmasından sonra kurucularının ağırlıklı olarak RP yöneticilerden oluştuğu FP seçimlerden üçüncü parti olarak çıkmıştır. Seçimlerden sonra DSP-ANAP-MHP Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. FP hakkında Anayasa Mahkemesi'nde 2001 yılının ilk yarısı itibarıyla devam eden kapatma davası sonucunda, FP 22 Haziran 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış ve iki milletvekilinin vekilliği düşürülmüştür. (HÜRİYET, 2001) Cumhurbaşkanı Demirel'in süresinin dolmasıyla, 5 Mayıs 2000 tarihinde Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer TBMM'de temsil edilen siyasi partilerin ortak kararıyla Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

5.6. 1990--2001 Yılları Arasında Siyasi Partilerin, Türk Dış Politikasının Karar Alıcılarının Türkiye-AB İlişkilerine Yaklaşımları ve Hükümet Programları

Türkiye, 1990-2001 dönemine ANAP Hükümetiyle girmiştir. 1991 yılı Haziran ayı içerisinde yapılan Kongrede ANAP Genel Başkanlığına seçilen Mesut Yılmaz Başbakanlığında kurulan Hükümeti'nin programında Birlik ile ilişkiler şu şekilde yer almıştır:

“Avrupa Topluluğu'na 1987 yılında tam üyelik müracaatında bulunduk. ... İlk aşamada hedefimiz, Türkiye'yi tam üyeliğe götürecektir yeni bir yaklaşım ve işbirliği süreci başlatmak ve aramızdaki entegrasyon unsurlarını çoğaltmaktır. Temel hak ve özgürlüklere saygı, çoğulcu demokrasi, serbest seçimler ve pazar ekonomisinin Türkiye ile AT ülkeleri arasında ortak paydayı oluşturduğu inancındayız.

Türkiye-AT ilişkilerinin yeniden güçlü ve dinamik bir yapıya kavuşturulması için Avrupalı ortaklarımızın mevcut bazı pürüzleri tarihi sorumluluk anlayışıyla bertaraf edecek tedbirleri vakit geçirmeden almalarını temenni ediyoruz”. (R.G., 6 TEMMUZ 1991)

Yılmaz Hükümetinin kurulduğu dönem, Türkiye-Birlik ilişkilerinin sorunlu olduğu ve Avrupa Parlamentosunun Türkiye aleyhine, insan hakları ihlalleri ve demokratik uygulamalar nedeniyle sıkça karar aldığı bir dönemdir. Başbakan Yılmaz, Hükümet Programında, bir anlamda Topluluğa mesaj vererek, sorunlu alanlarda gerekli düzenlemelerin yapılacağını belirtmiş ve ilişkilerin geliştirilmesi için Topluluğun, Türkiye'ye anlayış göstermesini istemiştir.

Yılmaz Hükümetinin kurulduğu dönemde, TBMM'de temsil edilen siyasi partilerin 1990 öncesinde Birlik-Türkiye ilişkilerine yaklaşımlarında fazla bir değişiklik olmamıştır. 1991 Ekim ayı içerisinde yapılan genel seçimlerde ANAP iktidarı sona ermiş, DYP ve SHP arasında Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. Süleyman Demirel Başbakanlığında kurulan Koalisyon Hükümetinin programında Birlik ile ilişkiler şu şekilde yer almıştır:

"Türkiye'nin Avrupa bütünleşme hareketi içerisindeki konumunun güçlendirilmesi ve Avrupa Topluluğu ile ilişkilerimizin tam üyeliğe yönelik bir işbirliği kapsamında geliştirilmesi Hükümetimizin ana hedefleri arasındadır. ... Hükümetimiz, Avrupa toplulukları ile Türk toplumunu birleştiren tarihsel, siyasi, ekonomik, moral ve kültürel ortak paydaları arttırmak ve güçlendirmek suretiyle bu yolda tarihi bir mesafe almaya kararlıdır.

Siyasi birlik ile ekonomik ve parasal birlik yönünde yeni aşamalara ulaşmakta bulunan bir Avrupa'da Türkiye'nin de hak ettiği yeri alması ısrarla yürüyeceğimiz ulusal bir hedef olacaktır". (R.G., 1 ARALIK 1991)

Uzun süre muhalefette kaldıktan sonra tekrar iktidara gelen DYP-SHP ve DYP lideri Süleyman Demirel, Hükümet programıyla Türkiye-Birlik ilişkilerini geliştirmeye yönelik bir politika takip edeceklerinin altını çizmiştir. Ayrıca Demirel Hükümeti programında, Topluluğun gerçekleştirmiş olduğu son gelişmelere dikkat çekerek Türkiye'nin de biran önce Birliğe katılması gerektiğini belirtmiştir.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın vefatıyla Demirel Cumhurbaşkanlığına seçilmiş, Tansu Çiller de Demirel'in yerine DYP Genel Başkanı seçilmiştir. Çiller'in DYP Başkanı seçilmesinden sonra SHP ile mevcut koalisyon devam ettirilmiştir. 1993 Temmuz ayı içerisinde kurulan Çiller Hükümetinin programında Birlik ile ilişkiler şu şekilde yer almıştır:

"... Türkiye'nin AT'na tam üyelik başvurusu çerçevesinde, başlattığı hazırlık çalışmaları önem kazanmaktadır. Gümrük Birliğini oluşturma süreci ve Birlik hukuk düzeni ve vergi yapısı ile Türk hukuk düzeninin ve vergi yapısının uyumlaştırılması çalışmaları hızlandırılacaktır. ...

Dünya Ticaretindeki globalleşme çerçevesinde Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna uyumunu kolaylaştırmak için gümrük birliğine 1/1/1995 yılında katılımı hedeflenmekte ve bu şekilde Türk ekonomisinin uluslararası rekabete uyum sağlamasına imkan hazırlanmaktadır ". (R.G., 6 TEMMUZ 1993)

Çiller Hükümetinin kurulduğu dönem, Türkiye ile Birlik arasında Gümrük Birliği müzakerelerinin yapılmaya başlandığı dönemdir. Bu nedenle Hükümet Programında,

Topluluğa tam üyelik için çalışmalar yapılacağıın altı çizilmiş, Gümrük Birliği için de kesin bir hedef konulmuştur. Programda dikkat çekici diğer bir husus, Gümrük Birliği müzakerelerinin tam üyelik için hazırlık olarak değerlendirilmesidir.

DYP ve CHP Aralık ayı içerisinde genel seçimler yapılması konusunda anlaşarak seçimlere kadar sürecek olan yeni bir koalisyon hükümeti kurmuşlardır. Hükümetin kurulduğu dönemde AB ile Türkiye arasında Gümrük Birliği Antlaşması imzalanmış fakat Antlaşma Avrupa Parlamentosu'nda onaylanmamıştır. Bu nedenle Hükümet Programı'nda Antlaşmanın Avrupa Parlamentosu'nda onaylanmasına yönelik çalışmaların yapılacağı önemle vurgulanmıştır. AB ile ilişkiler Hükümet programında şu şekilde yer almıştır:

“Bugün Avrupa Birliği ile bütünleşmek yolunda çok önemli bir noktadayız. Gerek Avrupa Birliği'nin, gerek ülkemizin bu tarihi fırsatı kaçırmamasının önemini bir kez daha vurgulamak gereğini duymaktayız. ... Avrupa Birliği ile işbirliğine başladığımız 32 yılın en önemli aşamasına gelmiş bulunuyoruz. 19 Aralık 1994'de dış engellemeler nedeniyle toplanması uygun görülmeyen Ortaklık Konseyi, 50. Hükümet'in ısrarlı ve etkin girişimleri sonucunda 6 Mart 1995 tarihinde toplanmış ve “Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi Kararı” imzalanmıştır. Bu tarihten bugüne kadarki dönem içinde, iç hukukumuzda yapılması gereken düzenlemelerin büyük bölümü tamamlanmıştır. Bununla birlikte, önümüzdeki çok kısa dönem içinde tamamlanması gereken diğer dört yasa vardır. ...

Avrupa ile Gümrük Birliği'ni bu yıl içinde tamamlayarak, temel değerlerimizden ve egemenliğimizden ödün vermeden Avrupa Birliği ile bütünleşmenin kapılarını açarak, Türkiye'yi Dünya'ya taşıma misyonunu üstlenmiş, bunu kesinlikle gerçekleştirme iddia ve kararlılığı içindeyiz ...”. (R.G., 6 KASIM 1995)

DYP-CHP Koalisyon Hükümeti Programında AB ile ilişkiler, Gümrük Birliği Antlaşması üzerine kurulmuş ve Antlaşmanın Avrupa Parlamentosu'nda onaylanması için gerekli çalışmaların yapılması programın ana temasını oluşturmuştur.

1995 Aralık ayında yapılan genel seçimlerden sonra ANAP-DYP Arasında Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. AB ile ilişkiler Hükümet programında şu şekilde yer almıştır:

“ Gümrük Birliğine girişimiz yeniden yapılanmanın önemini daha da artırmaktadır. Hükümetimizin herşeyden önce Gümrük Birliğinin başarılı olmasını ve ülkemizin Avrupa ile bütünleşmeye götürmesini hedeflemekte, bunun için de ekonomimizin ciddi boyutlara ulaşarak rekabet gücü sorunlarının çözülmesini gerekli görmektedir. ...

Avrupa Birliği ile ekonomik entegrasyonun tamamlanması yolunda, hizmetlerin ve tarım ürünlerinin serbest dolaşımının sağlanması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.

Bu çerçevede, Avrupa Birliği'nin yapısını ve sınırlarını gözden geçirecek olan Hükümetimiz Milletlerarası Konferansta, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin mevcut konumunu korunması ve iyileştirilmesi için girişimler sürdürülecektir”. (R.G., 13 MART 1996)

ANAP-DYP Hükümeti programında, AB ile ilişkiler Gümrük Birliği çerçevesinde tam üyelik perspektifi üzerine oturtulmuş ve AB ile ilişkilerin geliştirilmesi için gerekli çalışmaların yapılacağı belirtilmiştir.

Haziran ayı içerisinde ANAP-DYP Koalisyon Hükümeti sona ermiş ve Necmettin Erbakan'ın Başbakanlığında RP-DYP Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. AB ile ilişkiler RP-DYP Hükümeti programında Başbakan Erbakan tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“Gümrük Birliği çerçevesinde çıkarılması gereken ve vergi sistemine sadelik, etkinlik kazandıracak yasal değişiklikler yapılacaktır. Böylece, halen değişik adlar altında vergi, pay ve fon şeklinde yapılan kesintiler, tek vergi altında birleştirilmek suretiyle vergi sistemine etkinlik kazandırılacaktır. ...

Türkiye, gümrük birliğiyle ilgili olarak gerçekleştireceği tüm çalışmaları, milli menfaatları, ülke şartları, birlik tarafının ortaklık ilişkisi çerçevesinde yüklendiği yükümlülükleri yerine getirmedeki niyet ve çabasını gözönünde tutarak yürütecektir.

Öncelikli hedef, gümrük birliğinin, sağlıklı ve tarafların karşılıklı yararına işler hale getirilmesidir". (R.G., 9 TEMMUZ 1996)

AB ile ilişkiler bazı temel noktalarda bir önceki hükümetin programından farklı olmakla birlikte RP-DYP Hükümetinin programında da Gümrük Birliği perspektifi üzerine oturtulmuştur. Programda tam üyeliğe yönelik bir ibare yer almamıştır.

RP-DYP Koalisyon hükümeti bir yıl devam etmiş ve 1997 Temmuz ayı içerisinde sona ermiştir. Daha sonra ANAP-DSP-DTP arasında Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. AB ile ilişkiler ANAP-DSP-DTP Hükümeti programında şu şekilde yer almıştır:

" Avrupa Birliği'ne tam üyelik Türkiye için sadece bir hedef değil, aynı zamanda, anlaşmalardan doğan bir haktır. Hükümetimiz, Avrupa Birliği ile ilişkilerinde karşılıklı yarar dengesinin sağlanmasını amaçlayacaktır. ...

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 1996 yılında gerçekleştirilen gümrük birliği çerçevesinde mevzuat uyum çalışmaları hızlandırılacaktır. ...

Gümrük birliğinin ruhuna uygun dengeli bir dinamiğe kavuşturulması için Avrupa Birliği'nin Türkiye ile işbirliğini geliştirmesi sağlanacaktır. Böylelikle, Türkiye'nin yeniden çizilmekte olan Avrupa coğrafyasında hakettiği yeri alması temin edilecektir". (R.G., 13 TEMMUZ 1997)

AB'ye tam üyelik stratejisi Hükümet programında dile getirilmiş ve AB'ye yeni üyelik başvurularına dikkat çekilerek Türkiye'nin de bu oluşumda yerini alması için gerekli çalışmaların yapılacağı belirtilmiştir. ANAP-DSP-DTP Koalisyon Hükümetinden sonra DSP Azınlık Hükümeti kurulmuş, 18 Nisan 1999'da yapılan genel seçimlerden sonra, DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. AB ile ilişkiler Bülent Ecevit Başbakanlığındaki Hükümet programında şu şekilde yer almıştır:

"Gümrük mevzuatının Avrupa Birliği Gümrük Mevzuatına uyumlaştırılmasını sağlamak amacıyla, çağdaş ve güncel Gümrük Kanun Tasarısı hazırlanacaktır. ...

Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyeliği, tarihten, coğrafyadan ve Anlaşmalardan doğan haktır. Türkiye'nin Avrupa Birliğine, öteki üyelerle eşit hak ve

statüye sahip tam üyelik hedefinin gerçekleştirilmesine çalışılacaktır. Avrupa'daki bütünleşme süreci içinde yerini alacak olan Türkiye, bunu gerçekleştirirken, ulusal hak ve çıkarlarını her zaman titizlikle gözetmeye devam edecektir. Bu çerçevede, Avrupa Birliği ile ilişkilerimize ivme kazandırabilecek fırsat ve gelişmeler dikkatle izlenecektir. Türkiye, siyasi ve ekonomik planda olduğu kadar güvenlik ve savunma konularında da, Avrupa ve Transatlantik yapılanmaları ve oluşumları içinde tam ve eşit biçimde yer almak için kararlı bir yaklaşım içinde olacaktır ”. (R.G., 10 HAZİRAN 1999)

2001 yılı ilk yarısı itibarıyla halen iktidarda olan DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti programında AB'ye tam üyelik stratejisinin altı çizilerek, ilişkilerin geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılacağı ifade edilmiştir.

TBMM'de temsil edilen DYP ve CHP dışındaki siyasi partiler Gümrük Birliği müzakerelerine ve Gümrük Birliği Antlaşmasının imzalanmasına, Türkiye'nin gereğinden fazla, özellikle Kıbrıs konusunda taviz verdiği gerekçesiyle karşı çıkmışlardır. Partilerin Gümrük Birliği Antlaşması haricinde Türkiye-Birlik ilişkilerine yaklaşımları değişmemiştir.

Gümrük Birliği Antlaşmasının imzalanmasına ve Türkiye-Birlik arasındaki ilişkilerin yürümesine TBMM'de temsil edilen partilerin yaklaşımları, TBMM Türkiye-AT Karma Parlamento Komisyonu'nun 1994 Haziran ayı içerisinde yaptığı değerlendirme toplantısında şu şekilde olmuştur.

Toplantıda, KPK Eşbaşkanı DYP Milletvekili Tunç Bilget, Türkiye-Birlik ilişkileri ve Gümrük Birliği müzakereleri konusundaki görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“... Başarılı bir gümrük birliği, Türk ekonomisini rekabete açacak, verimliliğinin artıracak. Her iki taraf için, dış ticareti artırıcı etkileri, ticaretin yönünü değiştiren etkilerinden fazlaysa, bir, Türk ekonomisinin; iki, Avrupa Birliği ekonomilerinin; üç, dünya ekonomisinin lehinedir.

... Gümrük Birliği bir amaç değil, (AB'ye tam üye olmak yolunda) bir araçtır. ... Gümrük birliğinde adım atmaya devam etmek istiyoruz”. (TBMM.TKPKT., 6 Haziran 1994, s. 11)

DYP milletvekili Bilget, Türkiye-AB ilişkilerinin gelişebilmesi için Gümrük Birliğinin önemli bir kilometre taşı olduğunu ve Türkiye'nin Birlik ile tam üyelik sürecini başlatabilmesi için Gümrük Birliği Antlaşmasını imzalaması gerektiğinin altını çizmiştir.

Koalisyon Ortağı CHP'nin Türkiye-AB ilişkileri ve Gümrük Birliği müzakereleri konusundaki görüşünü CHP milletvekili Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin şu şekilde ifade etmiştir:

"... Türkiye'nin Batı ile ve Batı'nın kurumlarıyla bütünleşmek ve Avrupa Entegrasyonu içerisinde yer almak, 1960'lı yıllardan bu yana hükümetlerimizin kararlı bir şekilde dış politika hedeflerinden biri olmuştur. ... Türkiye'yi Avrupa'ya bağlayan yalnızca coğrafya değil, savunduğumuz ortak değer yargılarıdır. Türkiye bu ortak değerler konusundaki seçimini Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yapmış ve Ortaklık Konseyi tarihten bu yana Batı'nın belligaşlı kurumları içerisindeki yerini almıştır. Avrupa Birliği'ne tam üyelik bu politikanın devamıdır ve biz Avrupa'nun Türkiye'ye, Türkiye'nin de Avrupa'ya gereksinimi olduğu inancındayız. ..."

Avrupa Birliği'ne tam üyelik, Türkiye'nin inandığı hedeflerin gerçekleşmesinde kolaylık sağlayacak ve katkı yapacaktır ...". (TBMM.TKPKT., 6 Haziran 1994, s. 9-10)

Dışişleri Bakanı Çetin de, DYP Milletvekili Bilget gibi Gümrük Birliğini Türkiye-AB ilişkilerinde bir kilometre taşı olarak görmüş ve Türkiye'nin biran önce AB'ye tam üye olmasının Batılılaşma sürecinin vazgeçilmez şartı olduğunu belirtmiştir.

ANAP Milletvekili Bülent Akarcalı'nın, aynı toplantıda Gümrük Birliği müzakereleri ve Türkiye-AB ilişkileri konusundaki görüşleri şöyledir:

"... (Hükümet) gümrük birliğinin gerçekleşmesi konusunda herhangi bir siyasi iradeyi ortaya koymamaktadır. ... (bu nedenle) müzakereleri nerede kesebileceğini bilmeyen bir heyet zayıftır.... Bugün Brüksel'de gümrük birliği konularını müzakere eden gerek Hükümeti, devleti temsil eden gerekse özel sektörü temsil eden arkadaşlarımız, bu müzakerelerde nerede durabilirler, bunu bilemiyorlar. Çünkü, siyasi irade... Siyasi irade derken yalnız Hükümetin kararını ben buna eklemiyorum;

Türk kamuoyunun, Türk basınının, Türk televizyonunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin...

Bana Brüksel'de şu belirtildi. 'Siz gümrük birliğiyle, Ortak Pazara girme durumunda olacaksınız'... (bunun) Avrupa Birliğiyle hiç ilişkisi yok ...".
(TBMM.TKPKT., 6 Haziran 1994, s. 14-15)

ANAP Milletvekili ve KPK üyesi Akarcalı, Hükümeti Gümrük Birliği görüşmelerinde TBMM ve kamuoyunun görüşlerini dikkate almadığı için eleştirmiş, Gümrük Birliğinin Hükümetin ısrarla vurguladığı şekilde tam üyelik yolunda önemli bir adım olmadığını, hatta AB'ye tam üyelikle Gümrük Birliği arasında bir bağlantının AB tarafında kabul görmediğini belirtmiştir. Yine Akarcalı'ya göre müzakereler konusunda siyasi irade olmaması müzakereleri yürüten heyetin durumunu zorlaştırmaktadır.

Sakarya milletvekili Cevat Ayhan RP'nin Türkiye-AB ilişkileri ve Gümrük Birliği müzakereleri konusundaki görüşünü şu şekilde dile getirmiştir:

"... Türkiye, Tanzimattan beri, Cumhuriyetin başından beri Batılı kurumlar içinde yer alma kararlılığında bir ülkedir; ama, biz bu hedef için de bütün sanayimizi, bütün iş hayatımızı çökertecek bir karara hiçbir zaman gidemeyiz. ... Türkiye, Avrupa Topluluğu'na tam üye olur olmaz; Ortaklık Konseyi bizim dışımızda bir karar, biz ne kadar istesek de Avrupa Topluluğu'nun bir kararıdır; ama, bizim oraya girmeye layık seviyeye gelmemiz lazım. Bugün, bir Japonya Avrupa Topluluğunun üyesi değil; ama, uç büyük iktisadi bloktan birinin başında bulunan, Pasifik'te fevkalade büyük bir güçtür ...". (TBMM.TKPKT., 6 Haziran 1994, s. 62)

RP milletvekili ve KPK üyesi Ayhan, Türkiye'nin Gümrük Birliğine girmeye hazır olmadığını altını çizerek, Gümrük Birliği gerçekleşmeden önce sanayi ve gelişmişlik oranının Avrupa düzeyine ulaşması gerektiğini belirtmiştir.

Türkiye ile Birlik arasında devam eden Gümrük Birliği müzakerelerinde, müzakereler ve Türkiye-Birlik ilişkilerine MHP'nin yaklaşımını Muharrem Şemsek, TBMM'ye Gümrük Birliği ile ilgili olarak Partisinin verdiği soru önergesinde şu şekilde dile getirmiştir:

“... Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri konusunda, Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği gibi konularda, Türkiye'nin, bölge ülkeleri başta olmak üzere, diğer dünya ülkeleriyle, çok yönlü ekonomik ilişkiler kurmasında, ve bu kurulacak ilişkilerde, Türk Devletinin hükümler ve Türk Milletinin egemenlik haklarını sınırlayıcı, millî ve manevî kültür yapısını ve kıymet hükümlerini yozlaştırıcı, insanımızı Türk ve Müslüman kimliğinden uzaklaştırıcı, devlet ve millet varlığımızı zedeleyici yükümlülüklerden kaçınılması temel prensibinin esas alınmasında fayda görüyoruz.

Avrupa Birliği'ne katılma ve bunun ön aşaması diye mütalaa edilen Gümrük Birliğine giriş, ciddi riskler taşımaktadır. ... Türkiye'nin, Avrupa Birliği ülkeleri dışındaki üçüncü ülkelerle olan ekonomik ve ticari ilişkilerindeki menfaatlerinin teminatları sağlanmadan, özellikle Türk cumhuriyetleriyle ilişkilerimizi etkilemeyecek zeminler oluşturulmadan, oldu bittiye getirilerek konunun sonuçlandırılmasının ciddi mahzurları olacağı göz önüne alınmalıdır”. (TBMM.TD., 1995, s. 393-394)

MHP milletvekili Şemsek de, Gümrük Birliği için Hükümetin aceleci davrandığını, Türkiye'nin önce bağımsızlıklarına yeni kavuşan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ticari ilişkilerini geliştirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Şemsek ayrıca, Gümrük Birliği müzakerelerinde Türk tarafının, Türkiye'nin çıkarları konusunda hassas davranmasını istemiştir.

Türkiye ile AB arasında devam eden Gümrük Birliği müzakerelerinde DSP de bir soru önergesi vermiştir. Soru önergesi kapsamında TBMM'de bir konuşma yapan DSP Başkanı Bülent Ecevit, DSP'nin Gümrük Birliği müzakereleri ve Türkiye-AB ilişkileri konusundaki görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Aslında Gümrük Birliği, bundan otuz yıl önce bir karara bağlanmış olduğu halde, kolay çözülebilecek bir sorun değildir ve buna Türkiye hazırlıklı da değildir; çünkü, hala Avrupa Birliğinin gelişmiş ülkelerinin ekonomik düzeylerinin hayli gerisinde bir ekonomik düzeyde bulunuyoruz. ...

Türkiye, Avrupa Birliği ile tam üyeliği gerçekleştirilmeden, hatta görünür gelecek için bu söz konusu bile olmadan, Gümrük Birliğine giren, sürüklenen tek ülke durumuna gelmiştir”. (TBMM.TD., 1995, s. 398-399)

DSP Lideri Ecevit de, Gümrük Birliğinin Türkiye için uzun vadede yararları olacağını, fakat Türkiye'nin birçok dezavantajlarla Gümrük Birliği'ne girmek üzere olduğunu söylemiş ve tam üye olunmadan Gümrük Birliği'ne geçmenin sakıncalarını ortaya koymuştur.

TBMM'de temsil edilen küçük partilerden biri olan BBP de, Gümrük Birliği ile ilgili olarak bir soru önergesi vermiştir. BBP'nin görüşlerini Genel Başkan Muhsin Yazıcıoğlu şu şekilde dile getirmiştir:

“Avrupa Birliğine tam üye olmadan Gümrük Birliğine girmeye karar vermiş olan, dünyadaki tek ülke Türkiye'dir. Avrupa Birliğine girmeden Gümrük Birliğine girmek, Türkiye için, dış ticaret politikasını, tamamen, Ankara yerine Brüksel'e emanet etmesi demektir. Avrupa Birliğine girmeden Gümrük Birliğine girmiş olmanız halinde, üçüncü ülkelerle yapacağımız ticari münasebetlerimizi, Avrupa'nın almış olduğu kararlara göre yürüteceği demektir”. (TBMM.TD., 1995, s. 401)

BBP lideri Yazıcıoğlu da, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne tam üye olmadan girmesinin sakıncalarını dile getirmiş ve Gümrük Birliğinin Türkiye'nin hareket alanını kısıtlayacağını söylemiştir.

Muhalefet partileri, Gümrük Birliği müzakereleri öncesinde ve Antlaşma imzalandıktan sonra Hükümeti, Türkiye'nin tam üye olmadan Gümrük Birliği Antlaşması imzalaması ve AB ile yürütülen müzakerelerde Kıbrıs konusunda takip edilen politikadan dolayı sürekli eleştirmişler ve soru önergeleri vermişlerdir.

1995 yılında Türkiye-AB arasında Gümrük Birliği Antlaşması imzalanmış ve uzun bir durgunluk döneminden sonra 1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye aday üyelik statüsü tanınmıştır. Türkiye-AB ilişkilerine yaklaşım konusunda TBMM'de temsil edilen siyasi partiler son dönemdeki gelişmelerin de etkisiyle geçmişe nazaran daha olumlu bir tavır sergilemişlerdir. Özellikle Türkiye-AB ilişkilerine temelden karşı çıkan marjinal sağ ve sol partiler özgürlüklerin teminatı olacağı görüşüyle Türkiye-AB ilişkilerine taraftar duruma gelmişlerdir. Gümrük Birliği Antlaşması imzalandıktan ve Türkiye'ye tam üyelik adaylığı statüsü tanındıktan sonra, Türkiye-AB arasında Katılım

Ortaklığı Belgesinin hazırlandığı bir dönemde, TBMM’de temsil edilen siyasi partilerin ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in Türkiye-AB ilişkilerine ve Türkiye’nin tam üyelik sürecine yaklaşımları şöyledir:

Cumhurbaşkanı Sezer, Türkiye-AB ilişkilerine yaklaşımını TBMM’nin 21. Dönem, 3. Yasama Yılı dolayısıyla 10 Ekim 2000 tarihinde yaptığı açış konuşmasında şu şekilde dile getirmiştir:

“Türkiye bir Avrupa ülkesidir. ... Türk dış politikasının temel erklerinden biri de Avrupa’nın tüm kuruluşlarında etkin biçimde yer almak, ulusal sistemlerini Avrupa ile bütünleştirmektir. ... Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılmasının uzun bir süreç olacağı ve bunun önemli görev ve sorumluluklar yüklediğinin bilincindeyiz. Bu bilinçle tam üyelik için aranan koşulları yerine getirmek üzere gerekli adımları kararlı biçimde atmaktayız.

Türkiye, Kopenhag ölçütlerine uyum konusundaki gerekli çalışmaları ve planlamaları sürdürmektedir. ... Avrupa Birliği Genel Sekreterliğinin kurulması ve faaliyete geçmesi, ülkemizin Avrupa Birliği’ne üyeliği konusundaki iradesini ortaya koyan önemli bir gelişme olmuştur. ...

Kuşkusuz, Avrupa Birliği’ne adaylığımızla ilgili süreçte tüm görev ve sorumluluklar Türkiye’nin omuzlarında değildir. Avrupa Birliği üyesi dostlarımızın da Türkiye’nin adaylık sürecine önyargısız ve yapıcı biçimde yaklaşımları, bu süreçte kendi sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiğini de hatırlatmak isterim. Avrupa Birliği Komisyonu tarafından hazırlanacak Katılım Ortaklığı Belgesi’nin bizim yönümüzden kabul edilebilir öğeler içermesini bekliyoruz”. (SEZER, 2000, s. 13)

Cumhurbaşkanı Sezer, TBMM’deki konuşmasında Türkiye’nin bir Avrupa ülkesi olduğunun altını çizmiş, AB ile ilişkileri geleneksel dış politika bağlamında değerlendirmiş ve KOB hazırlanırken Türkiye’nin hassasiyetlerinin göz önünde bulundurulmasını istemiştir.

AB ile ilişkiler konusunda DSP Genel Başkanı ve Başbakan Bülent Ecevit’in görüşü şöyledir:

“ ... Türkiye Avrupa Konseyi'ne üyedir. Avrupa Birliği'nin ortak üyesidir. NATO üyesi olarak Avrupa'nın güvenliğine büyük katkılarda bulunmuştur. Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği ilişkisi kurmuştur. ...

20'nci yüzyıl sona ererken de tam üyelik yolunda ileri bir adım atarak, Avrupa Birliği üyeliğine aday olmuştur. ...

Görölmüştür ve anlaşılmıştır ki, Türkiyesiz bir Avrupa olamaz. Aynı şekilde Avrupasız bir Türkiye olamaz. Avrupa Birliği'nin özel olarak Türkiye için değil, kendi üyeleri için belirlenmiş koşullarına, belirli kurallarına, her bakımdan; gerek demokrasi ve insan hakları bakımından, gerek ekonomi bakımından erişebileceğimizi umuyorum. (ECEVİT, 2000, s. 19)

DSP lideri ve Başbakan Ecevit, Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olduğunu belirtmiş ve tam üyelik için gerekli olan düzenlemelerin biran önce yapılması gerektiğinin altını çizmiştir.

Avrupa Birliği ile ilişkilerden sorumlu, Başbakan Yardımcısı ve ANAP lideri Mesut Yılmaz'ın Türkiye-AB ilişkilerine yaklaşımı şu şekildedir:

“Aralık 1999'da Helsinki'de düzenlenen Avrupa Birliği (AB) Zirvesi'nde, hem Türkiye, hem de Avrupa Birliği, ortaklığın tam üyelik hedefine yönelik olduğunu teyid etmişlerdir. ...

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği, tarihi, jeostratejik, jeopolitik ve jeoekonomik gerçekler ışığında kaçınılmaz bir nitelik arz etmektedir. Bu üyeliğin en iyi koşullarla ve en kısa zamanda gerçekleştirilmesi için ulusal bir seferberlik ruhu içinde hareket etmeliyiz. Önümüzdeki kısa dönemde yapılacak çok iş bulunmaktadır. Türk toplumunun büyük çoğunluğunun Avrupa Birliği'ne tam üyelikten yana olması, bize çalışmalarımız için cesaret ve güven vermektedir”. (YILMAZ, 2000, s. 32-33)

Başbakan Yardımcısı ve ANAP lideri Yılmaz da, Türkiye'nin bir an önce AB'ye tam üye olması için gerekli çalışmaların yapılmasının önemine dikkat çekmiştir.

Koalisyon Hükümeti'nin diğer ortağı MHP'nin Türkiye-AB ilişkilerine yaklaşımını, Başbakan Yardımcısı ve MHP lideri Devlet Bahçeli Katılım Ortaklığı Belgesi'nin Avrupa Komisyonu tarafından açıklanmasından sonra yaptığı değerlendirmede şöyle ortaya koymuştur: Bahçeli, Katılım Ortaklığı Belgesi'ni ve ANAP lideri Yılmaz'ı eleştirerek, Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki, Kıbrıs ve Kültürel haklar bölümlerinin art niyetli olduğunun ve kabul edilemeyeceğinin altını çizmiş ve meseleyi AB tarafının oluşturduğu argümanları esas alarak takdim etmenin yanlış olduğunu söylemiştir. (RADİKAL, 15 Kasım 2000)

MHP lideri ve Başbakan Yardımcısı Bahçeli Türkiye-AB ilişkilerine yaklaşımda Koalisyon ortağı DSP ve ANAP'tan farklı olarak daha temkinli bir yol izlenmesinden yana bir tavır takınmıştır. Ayrıca Bahçeli, Türkiye-AB ilişkileri konusunda fazla konuşmayan bir profil izlemektedir. (RADİKAL, 15 Kasım 2000) MHP, Türkiye-AB ilişkilerinde, MHP'ye göre Türkiye'nin hassasiyetlerini birinci planda tutan bir politika izlemekte ve taviz vermez bir tutum takınmaktadır.

TBMM'deki Ana Muhalefet partisi olan ve 1998 yılında kapatılan RP'nin milletvekilleri tarafından kurulan FP'nin Türkiye-AB ilişkilerine yaklaşımını Genel Başkan Recai Kutan şu şekilde dile getirmiştir:

“1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Antlaşması'yla Türkiye Cumhuriyeti Batı dünyası ile olan ilişkilerinde yeni bir sürece girmiş ve Türk kamuoyunda sıkça Gümrük Birliği'nin nihai hedefi olan Avrupa Birliği'ne entegrasyon telaffuz edilir olmuştur. bu süreçte, siyasi misyonunu demokrasi, özgürlükler, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve kalkınma umdeleri üzerine inşa eden Fazilet Partisi, Avrupa Birliği'ne sıcak bakmış ve bu sürecin Batı-Türkiye ilişkilerini geliştireceğini ve Türkiye'nin demokratikleşmesine önemli katkılar sağlayacağını ifade etmiştir. ...

Demokratik, insan haklarına saygılı, hukukun üstün olduğu, bireysel özgürlüklere saygılı ve kalkınmış bir Türkiye için çalışan Fazilet Partisi bu yöndeki tüm çalışmalara elbette ki destek verecek ve olumlu yaklaşacaktır. Ama bu süreç tamamlanıp, tam üyelik görüşmelerine geçildiğinde Fazilet Partisi'nin alacağı tavır, AB'nin ı günkü yapısına, Türk milletine getirdiği menfaatlere, yükümlülüklerine ve Türkiye'ye vaat ettiği geleceğe bağlı olacaktır”. (KUTAN, 2000, s. 20)

FP lideri Kutan, Partisinin selefi RP'den farklı olarak, Türkiye-AB ilişkilerini destekleyen bir politika takip etmektedir. FP'nin Türkiye-AB ilişkilerinde bazı çekinceleri olmakla birlikte, özellikle demokrasi ve insan hakları konularında FP, Türkiye-AB ilişkilerini desteklemektedir.

Gümrük Birliği Antlaşması imzalandığı yıllarda Başbakan olan DYP lideri Tansu Çiller'in son yıllardaki gelişmelerden sonra Türkiye-AB ilişkilerine yaklaşımı şu şekildedir:

"... Türkiye 'siz Avrupa Birliği olamayacağına yürekten inanıyorduk. Bu anlayış içerisinde inancımızı, bunun aslında Türkiye'nin inancı olduğunu her fırsatta Vatandaşlarımızla paylaştık, inanç birliğinden doğan desteklerini aldık. Millettin desteğinden doğan güçle 6 Mart 1995 tarihinde Gümrük Birliği'ni gerçekleştirdik. Millettin çoğunluğunun desteği bizimleydi, Gümrük Birliği'nden, Avrupa Birliği'nden yanaydı. ..."

Avrupa Türkiye için önemlidir. Ama Türkiye Avrupa için daha da önemlidir, feda edilemez, Biz oraya bir kültür zenginliğini götürmek üzere gidiyoruz. Bayrağımızla, camimizle Avrupa'daki yerimizi alacağız (Hükümet Ortaklarının) Avrupa Birliği'ne tam üyelik konusunda gayret içerisinde olduklarını görmekle bir ölçüde teselli buluyorum...". (ÇİLLER, 2000, s. 34-35)

DYP lideri Çiller, Türkiye'nin AB'ye üye olması için gerekenlerin yapılmasını istemekte ve Gümrük Birliğinin Türkiye'nin AB'ye üyelik yolunda çok önemli bir merhale olduğunun altını çizmektedir.

5.7. 1990-2001 Yılları Arasındaki Dönemde Sanayiciler, Kamuoyu ve Basının Türkiye-AB İlişkilerine Yönelik Değerlendirmeleri

1990'lı yıllardan sonra sanayicilerin ve kamuoyunun Türkiye-AB ilişkilerine ilgileri artmıştır. Özellikle Gümrük Birliği Antlaşması öncesi müzakerelerinde sanayiciler, Türkiye-AB ilişkilerinden doğrudan etkilendikleri için konuyla yakından ilgilenmişlerdir. Türk sanayicilerinin ve kamuoyunun Türkiye-AB ilişkilerine önceki dönemlerden daha

fazla önem veren bir yaklaşım sergilemelerinde, Topluluğun gösterdiği büyük gelişme ve Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin, Türkiye-AB ilişkilerini doğrudan etkilemesi önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinde, soldan sağa geniş bir kitle, Türkiye'nin tam üyeliği halinde demokratik haklar alanının genişleyeceğini, demokrasinin güçleneceğini ve insan hakları ihlallerinin ortadan kalkacağını düşünmektedir. (BAŞKAYA, 2000, s. 204) Bu nedenle AB'ye tam üyeliğe kamuoyu desteği 1990'lı yıllarda artmıştır.

Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği müzakereleri devam ederken, TBMM'de KPK üyelerinin katılımları ile yapılan değerlendirme toplantısında İKV Başkanı Sedat Aloğlu Türkiye-AB ilişkilerine İKV'nin dolayısıyla Sanayicilerin görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

"... Gümrük Birliğiyle tam üyelik ilişkisi arasındaki teknik ayrıntıya girmek istemiyorum. Esasen birbiriyle paralel; ama, ikisi de kendi başına fevkalade önemli olan iki tane hedeftir; ancak bunlardan bir tanesi yani gümrük birliği ekonomik bir hedeftir... Öbürü ise siyasi bir konudur. ... İKV (olarak) ... gümrük birliğiyle, Avrupa Birliğiyle sıcak ilişkilere dünyadaki bloklaşmanın bir gereği olarak bakıyorum". (TBMM.TKPKT., 6 Haziran 1994, s. 47)

Aynı toplantıda TİSK Başkanı Refik Baytur, TİSK'in Türkiye-AB ilişkilerine yaklaşımını şu şekilde ifade etmiştir:

"... Avrupalı olmanın fantezisi içinde taviz vermenin gereğine inanmıyorum. Nitekim, biz çalışma hayatını ilgilendiren yasaların birçoğunda da, bugünkü Çalışma Bakanlığımız kanalıyla birtakım fantezileri, altını üstünü kontrol etmeden üzerimize çektik". (TBMM.TKPKT., 6 Haziran 1994, s. 55)

Yine aynı toplantıda DİSK Genel Başkanı Kemal Nebioğlu, DİSK'in Türkiye-AB ilişkilerine yaklaşımını şu şekilde ifade etmiştir:

"... 1945 yılından buyana Türkiye, gümrük birliğiyle ilk defa bir köşeyi, çok önemli bir köşeyi dönecek.. Şimdiye kadar elimizin altındaki bilgiler, bilebildiklerimiz, bizim konuya ilişkin sıkıntılarımızı, geleceğin neler vaat ettiğini ayrıntısına kadar

bildiğimiz hususunda idi. Avrupa Birliği, Türkiye'yi gümrük birliğiyle ekonomik olarak kontrol ettiği, bünyesine almayıp kapısında beklettiği, yarım yamalak demokrasisine göz yumduğu bir ülke olarak görmemelidir. ... Avrupa Birliği hangi koşulların yerine getirilmesi gerektiğini söylemeli; bunlar gerçekleştiğinde de başka bir engel çıkarmamalıdır". (TBMM.TKPKT., 6 Haziran 1994, s. 59)

1990-2001 yılları arasındaki dönemde Türkiye-AB ilişkilerine Basın büyük ilgi göstermiştir. 1997 yılı Aralık ayı içerisinde Lüksemburg'da yapılan AB Zirvesi öncesinde Türkiye'ye tam üye adaylığı tanınmama ihtimalini Milliyet Gazetesi, "AB'de Son Tango, Türkiye'nin reddi tarihi hata olur" diye değerlendirmiştir. (MİLLİYET, 13 Aralık 1997) Batı karşıtı görüşleriyle tanınan aynı tarihli Yeni Şafak Gazetesi Türkiye'nin olası reddini "Batı'dan Kopuyoruz" manşetiyle vermiştir. (YENİŞAFAK, 13 Aralık 1997) Zirve sonrasında Türkiye'nin aday üyeler arasına alınmaması üzerine Milliyet Gazetesi, "Türkiye'nin AB'ye gerçekten girmek istiyorsa insan hakları ve demokrasi konularında işe başlaması ve AB standartlarında gerekli düzenlemeleri yapmasını" isteyen bir yazı yayınlamıştır. (MİLLİYET, 16 Aralık 1997) Zirve sonrasında Türkiye'ye adaylık statüsünün tanınmamasını kınayan Sabah Gazetesi "Avrupa'ya Rest, Avrupa ile Siyasi İlişkiler Donduruldu Türkiye Avrupa ile Kıbrıs ve Ege konularını görüşmeyecek" şeklinde manşet atmıştır. (SABAH, 15 Aralık 1997) Diğer gazeteler de konuyu manşetlerinde değerlendirerek benzer görüşleri ortaya koymuşlardır.

1999 Aralık ayı içerisinde Helsinki'de yapılacak AB Zirvesi'nde Türkiye'ye aday üyelik statüsünün tanınması beklenmektedir. Akşam Gazetesi Zirve'nin yapılacağı günkü manşetinde konuyu, "Kader Günü, Nefesler Tutuldu, Helsinki'nin Kararı Bekleniyor. Avrupa Ya tamam, Ya Devam diyecek" şeklinde değerlendirmiştir. (AKŞAM, 10 Aralık 1999) Aynı tarihli Türkiye Gazetesi ise, "Kritik Gün, Hayati Karar Açıklanıyor" şeklinde manşet atmıştır. (Türkiye, 10 Aralık 1999) Milliyet Gazetesi, konuyu "Son Dakika Manevraları" başlığıyla değerlendirmiştir. (MİLLİYET, 10 Aralık 1999) Türkiye'ye aday üyelik statüsü tanındıktan sonra Milliyet Gazetesi, Türkiye'ye aday üyelik tanınmasını "Asrın Buluşması, Düğümden Düğüne, AB Adaylığındaki Pürüz Aşıldı" şeklinde manşetine taşımıştır. (MİLLİYET, 11 Aralık 1999) Aynı tarihli Turkish Daily News Gazetesi Türkiye'ye Aday üyelik statüsünün tanınmasını "Artık Adayız, Fakat..." şeklinde manşet atmıştır. (TDN., 11 December 1999) Son olarak 12 Aralık 1999 tarihli

Milliyet Gazetesi “Üyelik Uzak Değil” manşetiyle çıkmıştır. (MİLLİYET, 12 Aralık 1999)

1990’lı yılların sonlarında AB ile ilişkilere ideolojik kalıplarla bakma yaklaşımından geniş ölçüde uzaklaşmıştır. Önceki dönemlerde, “onlar Hıristiyan biz Müslüman”, “onlar ortak, biz pazar” diyerek AB’ye üyeliğe karşı çıkanlar, bir taraftan ülke içi gelişmelerin yönlendirmesi, diğer taraftan AB’ye sadece belli bir gözlükten değil farklı açılardan da bakmaya başlayınca (özellikle demokratik boyut), AB, karşı olunacak bir yapı olarak değil, aksine içinde bulunulması gereken bir yapı olarak görülmeye başlanmıştır. (KILINÇ, 2000, s. 215) Türkiye’ye adaylık statüsü tanındıktan ve KOB hazırlandıktan sonra sanayiciler ve kamuoyunun Türkiye-AB ilişkilerine yaklaşımı şöyledir:

İKV Yönetim Kurulu Başkanı Meral Gezgin Eriş Türkiye-AB ilişkilerini şöyle değerlendirmektedir:

“Türkiye ile AB arasında kırk yıla yakın bir süredir devam eden ortaklık ilişkisi, Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin adaylığının teyit edilmesiyle birlikte yeni bir süreç girmiştir. 1995 yılında tamamlanan Gümrük Birliği ile Türkiye’nin ekonomik anlamda AB ile en fazla bütünleşen üçüncü ülke olduğu bir gerçektir.

Türkiye’nin AB’ye uyum sağlaması gereken alanların tümü ‘Kopenhag Kriterleri’nde açıklanmaktadır. ... Türkiye açısından.... bütün çalışmaların AB’yle bütünleşme sürecinin toplumsal proje olduğu dikkate alınarak gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır” (ERİŞ, 2000, s. 283-291)

İKV Yönetim Kurulu Başkanı Eriş’in de ifade ettiği gibi, Sanayiciler Türkiye-AB ilişkilerinin ilerlemesini ve Türkiye’nin biran önce tam üye olmasını istemektedirler.

İnsan Hakları Derneği Genel Başkanı Hüsnü Öndül’ün Türkiye-AB ilişkilerine yaklaşımı şöyledir:

“Türkiye’nin 1963 yılında başlayan Avrupa Birliği Serüveninde, yeni bir süreç yaşanmakta ve süreç, Helsinki Zirvesi’yle birlikte anılmakta. Türkiye artık Birlik

üyeliği için aday. Birliğe katılmak isteyen her ülke gibi, Türkiye de, katılmak istediği Birliğin aradığı koşulları karşılamak durumunda". (ÖNDÜL, 2000, s. 595)

İnsan hakları konusunda çalışma yapan diğer bir kuruluş, MAZLUMDER Genel Başkanı Yılmaz Ensaroğlu'nun Türkiye-AB ilişkileri ile ilgili değerlendirmesi şöyledir:

"Türkiye 'de toplumun büyük bir bölümü, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğine destek vermekte ve Avrupa ile bütünleşme ideali, Türkiye'nin iç politikasında yeni ayrışmalara, saflaşmalara yol açmaktadır. Bu anlamda Türkiye, kamuoyu, geleneksel siyasi yelpazenin belirlediği ayrımları aşan farklı bir ekseninde yeniden bölünmektedir. İnsan hakları sorunu, bu yeni farklılaşma eksenini ortaya çıkaran en önemli konuyu oluşturmaktadır". (ENSAROĞLU, 2000, s. 604)

Görüldüğü gibi Sivil toplum örgütleri Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemektedirler. Özellikle, önceki yıllarda AB'ye karşı çıkan marjinal sol ve sağ kesimler son gelişmelerden sonra AB'ye üyeliğin savunucusu konumuna gelmişlerdir. Türkiye'nin AB'ye katılımında çok önemli bir pozisyona sahip olan KOB açıklandıktan sonra, Milliyet Gazetesi konuyu "AB Maçı Berabere Bitti" şeklinde değerlendirmiştir. (MİLLİYET, 9 Kasım 2000) Türkiye Gazetesi ise, "AB Yol Kesti", (TÜRKİYE, 9 Kasım 2000) Yeni Binyıl, "Avrupa'dan İki Mesaj" (YENİ BİNYIL, 9 Kasım 2000), şeklinde manşet atmışlar, Cumhuriyet Gazetesi yazarı Toktamış Ateş ise, 14 Kasım 2000 tarihli yazısında, KOB ile, Türkiye'nin yapması gerekenlerin yapılmakta geç kaldığını belirtmiştir. (ATEŞ, 2000) 2000 yılı içerisinde yapılan kamuoyu yoklamalarında, Türk halkının büyük çoğunluğunun AB'ye tam üyelik konusunda istekli olduğu görülmüştür. (BİLİŞİM INTERNATIONAL, 2000, s. 80) Yine AB Genel Sekreteri Volkan Vural, 20 Nisan 2001 tarihinde CNN-Türk Televizyonundaki "Kriter" programında, Türkiye'deki kamuoyu yoklamasına göre halkın %82'sinin AB'ye tam üyeliği desteklediğini söylemiştir. (VURAL, 2000)

SONUÇ VE ÖNERİLER:

Türkiye, 1959 yılında AB'ye üyelik başvurusunda bulunduğu zaman, uluslararası sistem iki kutuplu bir nitelik göstermekteydi. II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ortamdaki yeni oluşum süreci içerisinde, Avrupa'daki entegrasyon hareketleri doğal olarak Türk dış politikasının karar alıcılarınca da takip edilmekteydi. Bu yeniden yapılanma sürecinde kendisine bir yer edinmek isteyen Türkiye, kuruluşundan itibaren tercihini Batı dünyasından yana kullanmıştı. Batılılaşma, Batı kurumlarında yer alma ve Batı devletleri ile sıkı ilişkiler geliştirme, Türkiye'nin dış politika öncelikleri arasındaki vazgeçilmezlerdendi. Dönemin tüm gelişmeleri, içinde bulunulan siyasi durum, ekonomik gerekçeler ve Yunanistan'ın AB'ye başvurusunun hızlandırıcı etkilerinin yanında, Türkiye'nin AB'ye üyelik başvurusunda bulunmasının temel nedeni geleneksel dış politika çizgisiydi. Dış politikamın karar alıcıları bu dönemde AB ile en uygun şartlarda bir ortaklık Antlaşması imzalamaya çalışmışlardı. Türkiye-AB ilişkileri 1963 yılında, Türkiye ile AB arasında bir ortaklık ilişkisi kuran Ankara Antlaşması ile resmi olarak başlamıştır. Antlaşma imzalandığında Türk dış politikasının karar alıcıları, uzun dönemde gerçekleşecek bir tam üyelik sürecinin öngörüldüğünün bilincindeydiler. Ancak bununla birlikte, AB'nin ekonomik modeliyle Türkiye'nin uygulamaya koyduğu ithal ikameci kalkınma modelinin uyuşmaması, iç politikasındaki gelişmeler ve diğer bazı nedenlerden dolayı, Ankara Antlaşması imzalandıktan sonraki ilk yıllarda, Türk tarafı AB'ye hemen tam üye olma yönünde bir politika takip etmemiştir. Türkiye'nin bu yıllarda AB'ye yaklaşımı, ilişkileri geliştirmek, ithal ikameci kalkınma modeli ile kalkındıktan sonra uzun dönemde tam üye olmak yönünde olmuştur.

Yaklaşık dört yıl süren müzakerelerden sonra, 12 Eylül 1963'te imzalanan Ankara Antlaşmasıyla Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler resmi olarak başlamıştır. Antlaşma ile, kurulacak ortaklık ilişkisi için üç dönem öngörülmüştür. 1970'li yıllarda Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesinden sonra, ilişkilerde Antlaşmayla öngörülen ikinci aşamaya geçilmiştir. 1970'li yıllarda Yunanistan'ın Topluluğa tam üyelik başvurusu ve sonrasında 1980 yılında tam üye olması Türkiye-Birlik ilişkilerini, Yunanistan faktörünün olumsuz olarak etkilemesine neden olmuştur. Yunanistan ve Topluluk, Yunanistan'ın katılımının Türkiye ile ilişkileri etkilemeyeceğini garanti etmesine rağmen

Türkiye ile ilişkileri etkilemeyeceğini garanti etmesine rağmen bu taahhüt, ne Birlik tarafından ne de Yunanistan tarafından yerine getirilmemiştir. 1989 yılında Türkiye'nin tam üyelik başvurusu Birlik tarafından reddedilmiştir.

1995 yılında Türkiye ile AB arasında, Ankara Antlaşması ile kurulan ilişkilerin son aşamasını oluşturacak olan Gümrük Birliği Antlaşması yürürlüğe girmiştir. 1999 yılında ise AB, Türkiye'yi tam üye adayı ülkeler arasına almıştır. Tarihsel süreç içerisinde Türkiye-AB ilişkileri içerisinde, AB'nin ortaklık antlaşması imzalayıp (Ankara Antlaşması) tam üye olmayan tek ülke Türkiye'dir. Yine tam üye olmadan AB ile gümrük birliğine giden ve gümrük birliğinden doğacak kayıpların büyük bir bölümünü kendi öz kaynaklarından karşılayan tek ülke Türkiye'dir. AB kurulduğu ilk yıllarda, AB ile Ortaklık Antlaşması imzalayan ikinci ülke olmasına ve kendisinden sonra başvuran birçok ülkenin tam üye olup AB içinde yer almasına rağmen, tam üyelik statüsünü henüz elde edemeyen tek ülke Türkiye'dir. 1990 yılından sonraki yeni oluşum hareketleri ile eski Doğu Bloğu ülkeleri tam üyelik yolunda ilerlerken, 42 yıllık ortaklık ilişkisine rağmen, AB trenine bu ülkelerden sonra alınan ülke de Türkiye'dir.

AB, Türkiye ile ortaklık antlaşması imzalandıktan sonra, yıllar içinde çok hızlı bir gelişme ve yapısal değişiklik gerçekleştirmiştir. İlk olarak altı ülke arasında kurulan entegrasyonda dört temel serbesti benimsenmişti; Malların, kişilerin (el emeğinin), hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı. Bu dört serbestinin gerçekleşebilmesi için ilk aşamada üyeler arasında, Ortak Tarım Politikası (OTP), Ortak Ulaşım Politikası (OUP), Ortak Rekabet Politikası (ORP) ve Ulusal Yasaların birbirlerine (Birlik Hukukuna) yakınlaştırılması öngörülmüştü. Kuruluşundan bugüne, 2001 yılına büyük yapısal değişikliklerle gelen AB, gerçekleştirdiği genişlemeler ile üye sayısını 15'e çıkarmıştır. Halen Eski Doğu Bloğu ülkeleri AB'ye üyelik yolunda ilerlemektedirler ve bu ülkelerin de katılımı ile AB Dünyadaki en büyük ve kapsamlı entegrasyon hareketi haline gelecektir.

AB-Türkiye ilişkilerinde, tarihsel süreçteki gelişmeler değerlendirildiğinde, ne Türk tarafının ne de AB tarafının üstlerine düşen yükümlülükleri tam anlamıyla yerine getirmediği görülmektedir. AB tarafı, özellikle Yunanistan'ın katılımından sonra

yerine getirmek istemediği yükümlülükleri Yunanistan'ın vetosuna sığınarak ertelemeyi tercih etmiştir denilebilir. Türkiye ise, ilk yıllardaki ithal ikameci ekonomik kalkınma modeli nedeniyle AB'ye tam üyeliği zaman içine yaymak istemiş daha sonraki yıllarda ise üstüne düşen yükümlülükleri yerine getirmekte yetersiz kalmıştır. Bugün, 2001 yılı itibarıyla, tam üyelik yolunda olan Türkiye'nin, üzerine düşen yükümlülükleri yerine getiremediği AB'nin aday ülkeler ilerleme raporlarında dile getirilmektedir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra, AB'nin ve Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye'yi en çok eleştirdiği konu insan hakları ihlalleri olmuştur. Bu eleştiriler bugün 2001 yılı itibarıyla devam etmektedir. AB'ye uyum sürecinde demokratikleşme ve yapısal reform çalışmalarını sürdüren Türkiye'nin çalışmaları AB tarafında memnuniyetle karşılanmakla birlikte yeterli bulunmamaktadır. Ayrıca, 2001 yılı ilk yarısı itibarıyla Türkiye, ekonomik darboğazdan geçmekte ve aynı zamanda AB'ye uyum sürecinde yapısal reformların uygulamaya konulması çalışmaları yürütülmektedir.

Sovyetler Birliği'nin ve dolayısıyla Doğu Bloğunun çökmesinden sonra, dünya siyaseti büyük yapısal değişiklikler geçirmiştir. Yine bu dönemde ortaya çıkan küreselleşme olgusu, uluslararası ortamda oluşturulan entegrasyon hareketlerini ve birlikte hareket etme dürtüsünü daha önemli hale getirmiştir. AB-Türkiye ilişkileri, uzun geçmişin ve batılılaşma toplum projesinin yanında, küreselleşmenin de bir gereği olarak, Türkiye'nin tam üyeliği ile sonuçlanmak zorundadır. Türkiye'nin tam üyeliğine hem AB içinde, hem de Türkiye'de çekince koyanlar vardır. Çünkü AB, bugün siyasi otoritenin, diğer bir deyişle egemenliğin bir kısmının bir üst yapıya devredildiği bir entegrasyon sürecinden geçmekte. Dış politikanın karar alıcılarının AB'ye tam üyelik yolunda bu bağlamda bazı çekincelerinin olması doğal. AB tarafında ise Türkiye, katılma yolunda ilerleyen ilk ve tek Müslüman ülkedir. Aksi söylemlere rağmen AB'nin, katılımı halinde Birliğin en büyük ikinci ülkesi olacak olan Müslüman Türkiye'yi sindirmesi oldukça zor ve bu katılım uzun bir süreci gerektiriyor. Türkiye'nin Müslüman kimliğinin yanında, ekonomik olarak gelişme sürecini tamamlayamamış, ve demokratikleşme konusunda hala AB standartlarına ulaşamamış olması Türkiye'nin önündeki diğer engellerdir.

Tüm bu çekincelere rağmen, Türkiye'nin AB'ye tam üye olması hem Türkiye'nin hem de AB'nin yararına. Bu nedenle Türkiye, yaklaşık 42 yıllık ortağı AB'ye uyum

sürecinde gerekli çalışmaları bir an önce hayata geçirmelidir. Diğer bir çok alandaki gelişmelerin yanında, AB'ye tam üye olunması halinde, elde edilecek imkanlarla ekonomik olarak kalkınma hızlandırabilir. Yine AB üyeliği sayesinde, kuruluştan buyana hayata geçirilmeye çalışılan Batılılaşma süreci tamamlanabilir. İlk yıllarda AB-Türkiye ilişkilerine fazla ilgi göstermeyen kamuoyu, bugün ekseriyetle Türkiye'nin tam üyeliğini desteklemektedir. Bu durumun en açık delili siyasi partilerin 1980 yılından sonra, AB ile ilişkilerde elde ettikleri başarıları seçim malzemesi olarak kullanmalarıdır. Bu durum bize ayrıca Türk halkının batılılaşma ve Batı kurumlarında temsil edilme sürecini özümsemiş olduğunu göstermektedir.

Elbette AB'ye tam üyelik Türkiye'nin tek başına karar verebileceği bir durum değil. Tam üyelik için Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getirmesinin yanında, AB'nin de Türkiye'yi tam üyeliğe kabule hazır olması gerekmektedir. Çünkü diğer tam üye adaylarından farklı olarak Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği, siyasi, ekonomik ve kültürel nedenlerle AB için özümsemiş olması kolay olmayacak bir süreçtir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin AB'ye tam üye olması, coğrafi, tarihsel ve ekonomik bir gerekliliktir. Fakat tam üyelik için hem Türkiye'nin hem de AB'nin hazır olması hayati öneme sahiptir. Bu nedenle Türkiye, üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmeli ve Ulusal Programı'nı uygulamaya koymalıdır. Ekonomisi, demokrasisi, kültürel yapısı ve eğitim durumu AB standartları düzeyine ulaşmış olan bir Türkiye'yi, AB'nin tam üyeliğe kabul etmemesi kendi çıkarlarının aksine davranması anlamında gelecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR:**A-KİTAPLAR**

- AGRAA, M. Ali: The Economics Of The European Community, 4th Edition, Harvester Wheatsheaf, New York.
- AKATUĞ, Fısun: Türkiye – AB ilişkileri, Ankara, 1995.
- AKDER, Halis: Avrupa Topluluğunda Ortak Tarım Politikasının Reformu ve Türkiye'nin Tarım Ürünleri Dış Ticareti, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992.
- AKSOY, Mustafa: AT-Türkiye Ortaklığının Temel Verileri, Yayınevi yok, Ankara 1978.
- ARAT, Tuğrul: Avrupa Toplulukları Adalet Divanı, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1998.
- ARMAOĞLU, Fahir: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), Alkım İstanbul Yayınevi, B.y.y.
- ARSAVA, Ayşe Füsün : Avrupa Toplulukları Hukuku Ve Bu Hukukun Ulusal Alanda Uygulanmasından Doğan Sorunlar, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1998.
- BAINBRIDGE, Timothy: The Penguin Companion To European Union,

- TEASDALE, Anthony Penguin Books, Printed in England by Clays Ltd. St Ives plc. 1995.
- BAŞOL, Koray ve diğerleri: Türkiye Ekonomisi, Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Ders Kitapları Yayını, Nr. 38, Eskişehir, 1999.
- BAYDAROL, Can: Avrupa'nın Yeniden Yapılanma Sürecinde Genişleme, B.y.y, y.y.
- BAYDAROL, Can: Avrupa Birliği'nin Genişlemesi, Altılar Avrupa'sından Onbeşler Avrupası'na Onbeşler Avrupası'ndan?, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Ankara, B.y.y.
- BAYDAROL, Can: Avrupa'nın Yeniden Yapılanması Sürecinde Genişleme, Altılar Avrupası'ndan Onbeşler Avrupası'na Avrupa Birliği'nin Yeni Genişleme Süreci: Onbeşler Avrupası'ndan Genişleme ve Türkiye ?, B.y.y, y.y.
- BİLİCİ, Nusret: Avrupa Birliği'nde Vergilendirme ve Türkiye'nin Uyumu, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, Nisan 1999.
- BİLİCİ, Nusrettin: Avrupa Toplulukları Genel Bütçesi, Diğer Mali Araçları ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1997.

- BİRAND, Mehmet Ali: Bir Pazar Hikayesi Türkiye-AET İlişkileri, Milliyet Yayın Ltd. Şti. Yayınları / 537 1. Baskı, 1978.
- BORCHARDT, Klaus-Dieter: The ABC Of The Community Law, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, Printed in Germany, 1994.
- BOZKURT, Ömer: Avrupa Topluluğunun Bütünleşme Süreci ve Yapısı: Bir Genel Bakış, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992.
- BOZKURT, Ömer: Maastricht Antlaşması ve Avrupa Bütünleşmesi, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 26, Sayı: 1, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993.
- BOZKURT, Veysel: Avrupa Birliği Ve Türkiye, Yayınevi yok, 1997.
- BULAÇ, Ali: Ortadoğu'dan İslam Dünyasına, Bütün Eserleri-14, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- CEYHAN, Haluk: İşletmeler Yönünden Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği, Basımevi yok, İstanbul, 1994.
- ÇAPOĞLU, Gökhan: "Avrupa Birliği Hedefinin Türkiye İçin Gerçekleşebilirliği ve Anlamı", Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.197-199.
- ÇAYHAN, Esra: Dünden Bugüne Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Siyasal Partilerin Konuya Bakışı,

Boyut Yayınları Araştırma Dizisi 5, 1. Baskı,
İstanbul, 1997.

DEMİREL, Fatma:

Never Again, Turkish Republic of Northern
Cyprus Ministry of Foreign Affairs and Defence
Public Relations Department, (B.y.y.)

DENKTAŞ, Rauf R.:

Akritas Planı ve Gençliğe Sesleniş, Yorum
Yayınları, Kıbrıs 1994.

DÜNDAR, Yılmaz:

Çevre Konusunda Uluslararası İşbirliği ve
Avrupa Topluluğunda Çevre Politikaları, Atam
Ders Notları, Ankara Üniversitesi Basımevi,
Ankara, B.y.y.

EKİN, M. Nusret:

Ortak Pazar'da Çalışma Meseleleri ve Türkiye,
Sermet Matbaası, Ayrı Bası, İstanbul, 1966.

ENZENSBERGER,
Magnus Hans :

Europe, Europe Forays Into a Continent,
Princeton University Press, Britain, 1986.

ERAKTAN, Gülcan:

Ortak Tarım Politikası, Ankara Üniversitesi
Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama
Merkezi, Ankara, 1997.

ERBAY, Yusuf:

YENER, Zerrin

Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler
Kongresi Yerel Yönetimlerimizin Avrupa
Platformu, İstanbul World Academy, İstanbul,
1999.

ERTEKÜN, Necati Münir:

The Status Of The Two Peoples In Cyprus Legal
Opinions, Okman Ltd., Cyprus, 1997.

- FAULDS MP, Andrew: Excerpta Cypria For Today a Source Book To Cyprus Problem, Biddles Ltd. Guildford & King's Lynn, London, 1988.
- FONTAINE, Pascal: A New Idea The Schuman Declaration – 1950-2000, European Commission, Belgium, 2000.
- GİRGİN, Kemal: T.C. Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız (70 Yılın Panoraması) 1923-1993, Dışişleri Bakanlığı Yayını, Ankara 1993.
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz: Avrupa Konseyi Kurumları-İşleyişi ve Faaliyetleri, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 1995.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve Diğerleri: Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990), Siyasal Kitapevi, Ankara, 1993.
- GÖNLÜBOL, Mehmet: Olaylarla Türk Dış Politikası, 1973-1983 Dönemi,
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer II. Cilt, ss. 543-608, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1996.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref: Anayasa Hukuku Anayasa Metni ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Güncelleştirilmiş 8. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 1998.
- GÖKDERE, Ahmet: Avrupa Birliğinde Bölgesel Politikalar, Ataum-Ders Notu, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1998.

- GÜNUĞUR, Haluk: Toplulukta ve Türkiye Birlik İlişkilerinde Gümrük Birliği ve Malların Serbest Dolaşımı, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1998.
- İLYASOĞLU, Eyüp: Türk Bilgi Teknolojisi ve Gümrük Birliği, İş Bankası Kültür Yayınları No.363, İstanbul, 1997.
- KABAALİOĞLU, Haluk: Avrupa Birliği ve Kıbrıs Sorunu, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.
- KAPANİ, Münci: İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, Yenilenmiş Üçüncü Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.
- KARLUK, Rıdvan: Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Basım Yayım Dağıtım A.ş. Nr. 607, İstanbul, 1995.
- KARLUK, Rıdvan: Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim-Yapısal Değişim, Beta Basım Yayım Dağıtım A.ş. Nr. 780, İstanbul, 1998.
- KARLUK, Rıdvan: Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Kuruluşu, Yapısı, Fonksiyonları, Ankara, Ocak 1997.
- KARLUK, Rıdvan: Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Olan Ortaklık İlişkileri ve Türk Dış Ticareti İçinde Topluluğun Yeri, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Basımevi, No: 125/75, Eskişehir, 1974.

- McDONALD, Frank: European Economic
DEARDEN, Stephen Integration, 2nd Edition, Longman, London And
New York, 1994.
- NOMER, Ergin: Avrupa Sözleşmeleri,
ESKİYURT, Özer İstanbul Üniversitesi Yayınları No:2105,
Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975.
- OĞUZ, Orhan : Türkiye-Ortak Pazar Andlaşmasının Özel
Sektöre Yüklendiği Görev ve Mükellefiyetler,
İktisadi Araştırmalar:12, Beyoğlu-İstanbul,
B.y.y.
- ÖZDEMİR, Hikmet: Çağdaş Türkiye 1960-1980, Cem Yayınevi,
İstanbul, 1992.
- SANDER, Oral: Siyasi Tarih 1918-1990, İmge Kitapevi, Ankara,
1991.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk: Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni
Bakışlar, Der Yayınları-248, İstanbul, 1998.
- ŞAHİN, Hüseyin: Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bugünkü
Durumu, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 1998.
- ŞAHİNÖZ, Ahmet: AET Tarım Ürünlerinde Dış Ticaret Politikası,
Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1998.
- ŞENER, İsmail: Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortaklığı
Geçiş Dönemi Antlaşması ve Tarım Sektörü,
Avrupa Ekonomik Topluluğu Nezdinde Türkiye
Daimi Delegeliği, Brüksel, 1971.

- ŞEREF, Ünal: Avrupa Birliği Üyesi Devletler Arasında İşçileri Ve Adalet Alanlarında İşbirliği, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma Ve Uygulama Merkezi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1998.
- SARAÇOĞLU, Tevfik: Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortaklığı (Antlaşmalar), Ak Bank Ekonomi Yayınları, İstanbul, 1992.
- TEKELİ, İlhan:
İLKİN, Selim: Türkiye ve Avrupa Topluluğu I, Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı, Ümit Yayıncılık Nr.8, Ankara, 1993.
- TEKELİ, İlhan:
İLKİN, Selim: Türkiye ve Avrupa Topluluğu II, Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı, Ümit Yayıncılık Nr.3, Ankara, 1993.
- TEKELİ, İlhan:
İLKİN, Selim: Türkiye ve Avrupa Topluluğu III, Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı, Ümit Yayıncılık, Ufuk Dizisi: 109, Ankara, 2000.
- TUNÇAY, Mete ve Diğerleri: Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.
- UĞUR, Mehmet: Avrupa Birliği ve Türkiye, Bir Dayanak / İnandırıcılık İkilemi, I. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul, 2000.

WEIDENFELD, Werner:
WESSELS, Wolfgang

Europe From A to Z Guide
to European Integration, Office For Official
Publications of the European Communities,
Belgium, 1997.

B-MAKALE VE BİLDİRİLER

- AKMAN, M. Sait:
DARTAN, Muzaffer
- “The Regionalism in The World Economy: Novel Expectations From Old Habit”, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, Sayı: 1, (1998), ss.1-25)
- ANOUIL, Gilles:
KARİDES, Nicholas
- Avrupa Birliği ve Kıbrıs,
Imprinta Basın Yayın Ltd. Lefkoşa, Çev.
Kezban Altunay, (B.y.y.)
- ATEŞ, Azmi:
- “Avrupa Birliği'nin Geleceğinde Türkiye'nin Konumu”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.76-92.
- ATEŞ, Toktamış:
- “Avrupa Birliği Maceramız”, Cumhuriyet Gazetesi, 14 Kasım 2000.
- BAYDAROL, Can:
- “Tam Üyelik Sürecinde BirlikMüktesebatına (Acquis Communautaire) Uyum”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.310-337.
- BAŞKAYA, Fikret:
- “Türkiye'nin Avrupa'ya Katılma Serüveni: Söylem ve Gerçek”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.200-205.
- BERKSOY, Taner:
- ”Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Anatomisi”, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, Sayı: 1, (1998), ss.31-41)

- BİLGET, Tunç: “Avrupa Birliği ve Siyasetin Yepyeni Gündemi”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.151-159.
- BOZER, Ali: “Türkiye AT İlişkileri ve 1992 Tek Pazar Programı”, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, Sayı: 1-2, (1991), ss.01-16.
- BOZER, Ali: “Avrupa Birliği İçindeki Oluşumlar ve Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerinde İzlenen Yol”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.259-267.
- CEM, İsmail: “Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.475-480.
- CEMAL, Hasan: “AB’de Çıplak Gerçek Top Bizim Sahamızda”, Milliyet, 9 Kasım 2000.
- CERRAHOĞLU, Nilgün: “AB’ye Giden Yol”, Milliyet, 9 Kasım 2000.
- CESAR, Mustafa : “Türkiye-Avrupa Birliği’nin Dış Ticaretimiz Üzerindeki Yansımaları”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı II, Sayı: 36 (Kasım-Aralık 2000), ss.1154-1159.
- ÇELEBİ, Ahmet Rüştü: “Kamu Maliyesi ve Vergi Politikaları”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı II, Sayı: 36 (Kasım-Aralık 2000), ss.1327-1336.

- ÇİLLER, Tansu: “Türkiye Avrupa Birliği Yolunda”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.34-36.
- DAVUTOĞLU, Ahmet: “Türkiye-AB İlişkisinin Stratejik Boyutları” , Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.491-497.
- ECEVİT, Bülent: “Türk Siyasetinde Avrupa Birliği”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.17-19.
- ENSAROĞLU, Yılmaz: “İnsan Hakları Açısından AB-Türkiye İlişkileri”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.604-612.
- ERDAL, Birkan: “Avrupa Birliği/Şeffaflık”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.72-75.
- ERİŞ, Meral Gezgin: “Tam Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Entegrasyonu”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.283-291.
- ESİN, Arif: “Avrupa Birliği ve Türkiye Arasında Tamamlanmakta Olan Gümrük Birliği'nin Ana Esasları Üzerine Görüşler”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı II, Sayı: 36 (Kasım-Aralık 2000), ss.1131-1135.

- FOGG, Karen: "Merhaba Avrupa Merhaba Türkiye, Kilometre Taşları" Güncel Haber Avrupa Birliği Gazetesi, Sayı:17, Mart-2001.
- GENÇKAYA, Ömer Faruk:
GEZGÖR, Burcu "Avrupa Parlamentosu, İnsan Hakları, Demokrasi ve Türkiye: Başlıca Temalar ve Etkiler", Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.646-661.
- GÜNAY, Ertuğrul: "AB İkileminde Türkiye", Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.148-150.
- KABAALIOĞLU, A.Haluk: "Avrupa Topluluğu ve Türk-Yunan Uyuşmazlığı", İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, Sayı: 1 (Mart 1981), ss.13-20.
- KABAALIOĞLU, A.Haluk: "Alman Dışişleri Bakanı Herr Genscher'in Vize Konusunda Görüşleri" , İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, Sayı: 5-6 (Temmuz - Ağustos 1981), ss.21-27.
- KAMHI, Jak: İKV Başkan Yardımcısı Olarak AET Ticaret ve Sanayi Odaları Daimi Konferansındaki Konuşma Metni, İKV Dergisi, İKV Yayınları, Sayı: 1, ss. 47-48, Mart-1981.
- KILINÇ, Uğur: "Avrupa Birliği'ne Neden Evet", Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.214-236.

- KUMCUOĞLU, Ertuğrul: “Bir Toplum Projesi Olarak Cumhuriyet ve Avrupa Birliği”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.70-71.
- KUTAN, M. Recai: “Son Gelişmeler Işığında AB-Türkiye İlişkileri”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.20-31.
- MİRZAOĞLU, Ramazan: “Küreselleşme Sürecinde DTÖ, AB ve Türkiye’de Teknik Mevzuat”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.416-420.
- NOHUT, Mürüfet: “Avrupa Birliği’nin Vergi Politikası ve Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Vergi Boyutundan Değerlendirilmesi”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı II, Sayı: 36 (Kasım-Aralık 2000), ss.1342-1356.
- NUGENT, Neill: The European Union 1995, Annual Review of Activities, Journal Of Common Market Studies, Printed in Great Britain by Whistable Litho, Kent, 1996.
- ÖNAL, Recep: “Türkiye’nin Avrupa Birliği ile Ekonomik İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış ve Günümüzdeki Gelişmeler”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.239-244.

- ÖNDÜL, Hüsnü: "Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Türkiye", Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.595-603.
- ÖZTEKİN, Basri: "Türkiye AET İlişkileri", İKV Dergisi, Sayı: 1, İKV Yayınları, ss. 43-46, Mart-1981.
- ÖZTÜRK, İlgiz: "Avrupa Birliğinde Akreditasyon", Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.462-466.
- PAKDEMRLİ, Ekrem: "Avrupa Birliği'nde Malların Serbest Dolaşımı", Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı II, Sayı: 36 (Kasım-Aralık 2000), ss.1114-1117.
- PIŞKINSÜT, Sema Tutar: "Avrupa Birliği'nin Genişleme Sürecini Etkileyen Toplumsal Dinamikler", Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.588-594.
- PULUR, Hasan: "Avrupa Gününü Bilir", Milliyet, Olaylar ve İnsanlar, 27 Mayıs 2001.
- SARAÇOĞLU, Tevfik: "Türkiye AET İlişkileri", İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, Sayı: 1 (Mart 1981), ss.7-11.
- SARAÇOĞLU, Tevfik: "Türkiye AET İlişkilerinin İçinde Bulunduğu Durum", İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, Sayı: 3 (Mayıs 1981), ss.2-4.

- SARAÇOĞLU, Tefik: "Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğu İlişkileri" Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, Sayı: 1-2, (1991), ss.49-55
- SEZER, Ahmet Necdet,: "Avrupa Birliği ile İlgili Görüşler", Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.12-13.
- ŞAHİN, Ragıp: "Avrupa Birliği ve Türkiye", Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.368-393.
- TOPTAN, Köksal: "Bitmeyen Sevda", Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.136-147.
- ÜNAL, Şeref: "Tarihi Süreçte Türkiye-AB İlişkileri ve AB'nin Hukuki Yapısı", Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.693-699.
- VURAL, Volkan: "Avrupa Birliği ve Türkiye", Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35 (Eylül-Ekim 2000), ss.254-258.
- VURAL, Volkan: CNN-Türk, "Kriter" Programındaki Konuşması, 20 Nisan 2001.
- YAVAŞI, Mahmut: "The Rights of the Turkish Workers Within the EU", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı: 27, (Ocak, Şubat, Mart 1997), ss. 81-85.

YILMAZ, Mesut:

“Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyeliği”,
Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı:
35 (Eylül-Ekim 2000), ss.32-33.

C-DİĞER KAYNAKLAR

AB'ye Katılım Yolunda 13 Aday Ülkeye Yönelik Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan 1999 Yılı İlerleme Raporları, 13 Aday Ülkeye İlişkin Karma Belge, Türkiye 1999 İlerleme Raporu: Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Gaziosmanpaşa / Ankara 1999.

AB 2000 Genişleme Stratejisi, Türkiye İçin Katılım Ortaklığı 2000, Türkiye'nin Katılım Yolunda İlerlemesi Üzerine Genişleme Stratejisi Belgesi ve Düzenli Raporların Sonuçları, 8.11.2000 Tarihinde AB Konseyi Tarafından Hazırlanan Ve 4.12.2000 Tarihinde AB Konseyi Tarafından Siyasi Bir Antlaşma Sağlanan Belgelerin Tam Metinleri, Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara, 2000.

A Community Of Fifteen Key Figures Edition 2000: European Commission, Eurostat, Directorate General For Education and Culture Publications Unit, Brussels, 1999.

A Community Of Fifteen Key Figures Edition 2000: European Commission, Printed in Belgium, 2000.

AET-Türkiye Arasındaki "Katma Protokol" "Mali Protokol" "Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Yetki Alanına Giren Maddelerle İlgili Antlaşma" Ve "Son Senet" İle "Tedavül Belgelerine Dair Yönetmelik": Gümrük Ve Tekel Bakanlığı, Gümrükler Genel Müdürlüğü Ekonomik İşler Md., 1973.

Agreements And Bilateral Commitments Linking The Communities With Non-Member Countries (As At 31 September 1991): Commission Of The European Communities, Directorate-General External Relations Treaties Office, Brussels, 1991.

Akdeniz'de Barış Refah ve İstikrara Yatırım: Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Hazırlayan: Selda Paydak, Ankara, 1999.

Akşam Gazetesi, 10 Aralık 1999.

Ankara Antlaşması ve Katma Protokol Metinleri ve Ekleri: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını

Annual Report 1993: European Union Economic And Social Committee, Economic And Social Consultative Assembly, Brussels, 1994.

Avrupa Birliği'nin KOBİ'lere Uyguladığı Kredi ve Destek Programları: İstanbul Ticaret Odası Yayını, No: 41, İstanbul, 1999.

Avrupa Araştırmaları Dergisi: Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, İstanbul, Sayı: 1-2, Cilt: 1, İstanbul, 1991.

Avrupa Araştırmaları Dergisi: Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, İstanbul, Sayı: 1-2, Cilt: 3, İstanbul, 1993-1994

Avrupa Araştırmaları Dergisi: Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, İstanbul, Sayı: 1-2, Cilt: 4, İstanbul, 1995-1996.

Avrupa Araştırmaları Dergisi: Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, İstanbul, Sayı: 1, Cilt: 6, İstanbul, 1998.

Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye: İKV Dergisi, No: 3, İstanbul, Ekim, 2000.

Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye: İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, No:163, İstanbul, Ekim, 2000.

Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Vardığı Nokta, 1996 Hükümetlerarası Konferansı ve Türkiye'nin Bu Gelişmedeki Yeri: İktisadi Kalkınma Vakfı yayınları, No:137, İstanbul, Nisan, 1996.

Avrupa Birliği'nin Kurumları: Tisamat Ankara, (B.y.y.)

Avrupa Birliği ve Türkiye: Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 4. Baskı, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Ankara, 1999.

Avrupa Komisyonu, "Avrupa Birliği ve Dünyada İnsan Hakları", Avrupa Birliği Bülteni, Ek 3/95, Lüksemburg-1996.

Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Bilgiler, Avrupa Topluluklarını Kuran Antlaşmalar (AKÇT, AET): Devlet Planlama Teşkilatı, Avrupa Topluluğu İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, C. 1, Ankara, 1993.

Avrupalılar Türkiye'nin AB'ye Üyeliliğine Nasıl Bakıyor: Bilişim International 15. Yıl Araştırması, İKV Yayınları, İstanbul.

Council Of Europe: Congress of Local And Regional Authorities of Europe, Adopted Texts, Strasbourg, 1996.

Council Of Europe: Congress Of Local And Regional Authorities Of Europe, CLRAE Yearbook 4th Session, Strasbourg, 1997.

Demokrasi Ve İnsan Hakları, İstanbul, Kasım 1997: İKV Dergisi, İKV Yayınları No: 147,

Ekonomik Veriler: İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul, 2000.

EEC-Turkey Association Agreement An Protocols, And Other Basic Texts: Council Of The European Communities, Brussels, 1992.

EEC-Turkey Association Agreement An Protocols And Other Basic Texts, European Communities: Brussels, 1992.

Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye: Üç Aylık Gümrük Birliği Dergisi, Zemin Dış Ticaret Eğitim Merkezi Yayını, Sayı: 27, Ocak-Şubat-Mart, 1997.

Gümrük Birliği Çerçevesinde Avrupa Birliği Ve Türkiye’de Elektronik Sektörü: İktisadi Kalkınma Vakfı yayını: 151, İstanbul, Mayıs, 1998.

Güncel Haber (AB Gazetesi), (Sayı:17, Mart-2001, Sayı:17, Mayıs-2001).

Gündem: 2000 Genişleme, 1999 Yılı Aday Ülkeler İlerleme Raporları, 13 Ülkeye İlişkin Karma Belge, Türkiye 1999 İlerleme Raporu: Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Ankara, 1999.

Hürriyet, 23 Haziran 2001.

Kıbrıs Antlaşmazlığı Kronolojisi 1878-1978: Kıbrıs Tarihi Araştırma Cemiyeti Yayını, B.y.y.

Kopenhag Ölçeklerinin Uygulanması Konuşma Notları: Dış Politika Enstitütüsü, Ankara, 2 Şubat 2000.

İKV Dergisi, İKV Yayınları (Sayı: 1, İstanbul, Mart, 1981, Sayı: 2, İstanbul, Nisan, 1981, Sayı: 3, İstanbul, Mayıs, 1981, Sayı: 5-6, İstanbul, Temmuz-Ağustos, 1981).

Milliyet, (5 Aralık 2000, 9 Kasım 2000, 13 Aralık 1997, 16 Aralık 1997, 10 Aralık 1999, 11 Aralık 1999, 12 Aralık 1999).

Newsweek, Euroland, New Money For The Old World What It Means For You, November 1998-February 1999, Washington, 1999

Nice Zirvesi Ve Yeni Nice Antlaşma Metni, Aday Ülkelerin 2000 Yılı Raporları, AB’nin Türkiye’ye Yönelik Mali Yardımları, AB’de KOBİ’ler Ve Destek Mekanizmaları: İktisadi Kalkınma Vakfı, İKV Yayınları, İstanbul, Eylül-Aralık 2000.

Radikal Gazetesi, 15 Kasım 2000-Yıl: 5, Sayı: 1495.

Report Of The First Meeting Of Foreign Ministers, Black Sea Economic Cooperation, 10 December 1992 .

Regular Report From The Commission On Turkey's Progress Towards Accession

Sabah Gazetesi, 15 Aralık 1997.

Sekizinci Kalkınma Planı Öncesinde Avrupa Birliğinde Gelişmeler (1996-2000), Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı II, Sayı: 36 (Kasım-Aralık 2000), ss.1612-1636.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Siyasi Kriterler Alt Komisyon Raporu, Kopenhag Kriterleri Ve Söz Konusu Kriterler Işığında Türkiye'nin Durumu.

Special Issue Of The Treaty Of Amsterdam, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi, İstanbul, Sayı: 2, Cilt: 6, İstanbul, 1998.

T.C. Resmi Gazete, (Sayı: 17122, 01 Ekim 1980, Sayı: 18262, 25 Aralık 1983, Sayı: 20758, 17 Ocak 1991, Sayı: 20921, 6 Temmuz 1991, Sayı: 21068, 1 Aralık 1991, Sayı: 21629, 6 Temmuz 1993, Sayı: 22136, 9 Aralık 1994, Sayı: 22436, 17 Ekim 1995, Sayı: 22455, 6 Kasım 1995, Sayı: 22512 Mükerrer, 3 Ocak 1996, Sayı: 22579, 13 Mart 1996, Sayı: 22691, 9 Temmuz 1996, Sayı: 22048, 13 Temmuz 1997, Sayı: 23721, 10 Haziran 1999, Sayı: 23678, 27 Nisan 1999).

TBMM Tutanak Dergisi, (D:3, T:1, C:4, 08 Mayıs 1970, D:3, T:1, C:4, 15 Mayıs 1970, D:4, T:1, C:1, 01 Şubat 1974 D:4, T:2, C:11, 06 Nisan 1970, D:17, Y:1, C:1, 19 Aralık 1983, D:17, Y:2, C:11, 16 Aralık 1984, D:17, Y:3, C:22, 15 Aralık 1985, D:17, Y:4, C:35, 22 Aralık 1986, D:17, Y:4, C:39, 14 Nisan 1987, D:18, Y:3, C:33, 10 Kasım 1989, D:19 T:4, C:79, 21 Şubat 1995).

The Amsterdam Treaty-A Comprehensive Guide, European Commission, Office For Official Publications Of The European Countries, Luxembourg, 1999.

The Budget Of The European Union: How Is Your Money Spent ?, European Commission, Belgium, 2000.

The European Commission 2000-2005, European Commission, Belgium, 1999.

The European Union And World Trade: European Commission, Belgium, 1999.

The Intergovernmental Conference Of The European Union 1996, Enlarging The Union, Federal Trust For Education And Research, Federal Trust Papers Number Five, Printed in Great Britain, February 1996.

The New Treaties European Parliament Proposals: European Parliament, Luxembourg Office For Official Publications Of European Communities, 1991.

The Budget Of The European Union: How is Your Money Spent: European Commission, Printed in Belgium, 2000.

The Text Of The General Agreement On Tariffs And Trade.

Treaty On European Union: Council Of The European Communities, Commission Of The European Communities:, Luxembourg Office For Official Publications Of The European Communities, 1992.

Türkiye Gazetesi, 10 Aralık 1999.

Turkish Daily News, 10 December 1999.

Türk Mevzuatının Avrupa Birliği Müktesebatına Uyum Çalışmaları: Devlet Planlama Teşkilatı, Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, Şubat, 2000.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Türkiye-AT Karma Parlamento Komisyonu : AT İle Yapılan Müzakerelerde Son Durum Ve İstikrar Politikalarında Gümrük Birliğinin Yeri, Ankara 6 Haziran 1994.

Türkiye-AB İlişkileri, Gümrük Birliğinin Tamamlanmasına İlişkin 1/95 Sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı, Ortaklık İlişkilerinin Geliştirilmesine İlişkin Tavsiye Kararı, Mali İşbirliği Deklarasyonu, (6 Mart 1995-36. Dönem Türkiye-AB Ortaklık Konseyi), Ankara, Mart, 1995.

Türkiye'nin Katılım Yöntünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un Düzenli Raporu, C:/Windows.000/Desktop/Türkiye,Raporu (Tr).Doc

Türkiye-Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Antlaşması'nın Esasları, İstanbul Ticaret Odası Yayını, No: 34/Ab 8, İstanbul, Ağustos, 1996.

Türkiye Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Antlaşması'nın Esasları: İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1996-34/Ab 8, İstanbul, 1996.

Türkiye-Topluluk, İktisadi Kalkınma Vakfı Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun Dördüncü Bildirisi, İKV Dergisi, sayı: 5-6, ss.07-19. Temmuz-Ağustos 1981,

Turkey In Figures, Publication Of İstanbul Chamber Of Commerce, No: 2000-18, İstanbul, 2000.

Treaty Of Amsterdam: What Has Changed In Europe, European Commission, Belgium, 1999,

Türkiye İçin Avrupa Stratejisi, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Ankara, 1999.

Türk Patent Enstitüsü Çalışmaları Hakkında Bilgi Notu, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma Ve Uygulama Merkezi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, Aralık, 1997.

Uluslararası Kuruluşlar Ve Türkiye'deki Temas Noktaları Rehberi, İstanbul Ticaret Odası Yayını, No: 59, İstanbul, 1999.

Yeni Binyıl, 9 Kasım 2000.

Yenişafak Gazetesi, 13 Aralık 1997.

Quest, Euro Ve Avrupa Ekonomik Ve Parasal Birlik Üzerine Soru Ve Cevaplar, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Ankara, B.y.y..

1980 Yılından Bu Yana Avrupa Parlamentosunda Türkiye İle İlgili Alınan Kararlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Dış İlişkiler Ve Protokol Müdürlüğü, Ankara, Aralık, 1996.

1999 Yılı İstanbul Küçük Sanayi Kapasite Kullanım Araştırması: İstanbul Ticaret Odası Yayını, No: 10, İstanbul, 2000.

ÖZGEÇMİŞ

İsmail KÖSE, 18.03.1975 yılında Trabzon'un Maçka ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Maçka'da tamamladı.

1994-1995 eğitim-öğretim yılında, Yakın Doğu Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde ÖSYM burslu olarak lisans eğitimine başladı. 1998-1999 eğitim-öğretim yılında mezun olduktan sonra, aynı yıl, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yüksek lisans eğitimine başladı.

YÜKSEK LİSANS
BÖLÜMÜ
İMZA